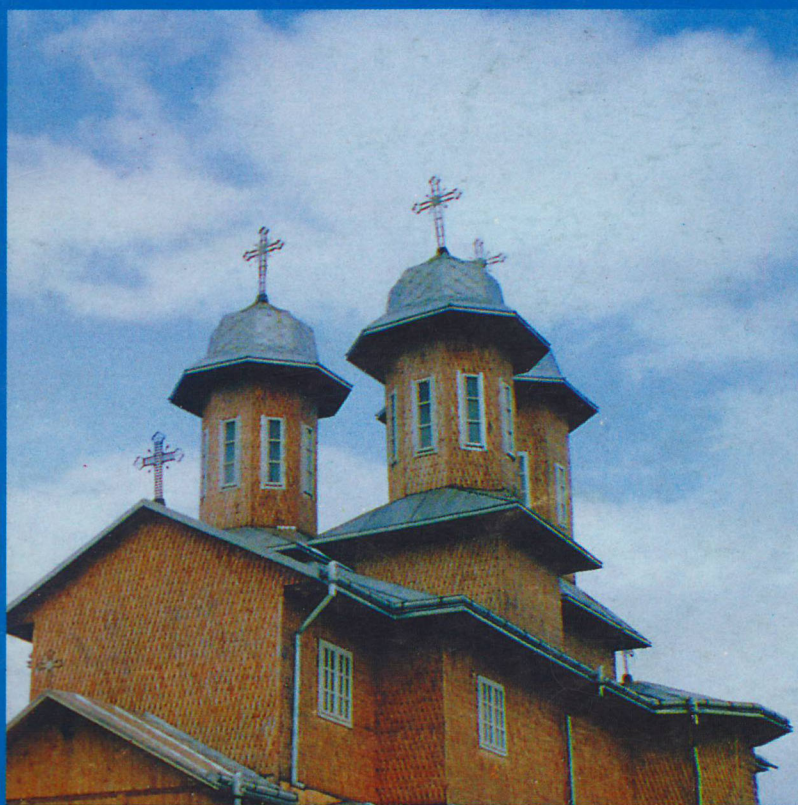

LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 3 (39) 1998 ANUL VIII CHIȘINĂU

LIMBA ROMANA

REVISTĂ
de știință și cultură

Nr. 3 (39) 1998
mai — septembrie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

SECRETAR DE REDACŢIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE
Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI
(Cluj), Silviu BEREJAN, Valentina
BUTNARU, Vladimir BEŞLEAGĂ,
Augustin BUZURA (Bucureşti),
Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai
CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIO-
CANU, Eugen COŞERIU (Germania),
Nicolae DABIJA, Boris DENIS,
Traian DIACONESCU (Iaşi), Stelian
DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞA-
NU, Corneliu FLOREA (Canada),
Ion HADÂRCĂ, Ion IĂCHIM, Dumitru
IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi),
Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC,
Ion MELNICIU, Valeriu RUSU
(Franţa), Petru ȚĂRANU (Vatra
Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara),
Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion
UNGUREANU, Grigore VIERU

PROCESARE COMPUTER
Narcisa MIRON, Maria FRUNZĂ

REDACȚIA
Casa Presei, str. Pușkin nr. 22, Chișinău.
Pentru corespondență: Căsuța poștală
nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 25 83.

*Nivelul
culturii generale
a nației
nu-l poate ridica nimeni
cu umărul —
timpul și munca
umplu neajunsurile.*

Mihai EMINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

FONDATOR
colectivul redacției
ISSN 0235—9111

Abonamentele pot fi contractate
pe parcursul întregului an,
începînd cu orice număr al revistei.

Coperta I: Mănăstirea Piatra Tăieturii
din Dorne. Imagini (copertele I, IV):
Mihai BANTOȘ

Com. nr. 3202
Concernul PRESA

**Articolele publicate în revistă
reflectă punctul de vedere al
semnatarului, care nu coincide
neapărat cu cel al redacției.**

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ. Noua respirație a Basarabiei

5

Grigore VIERU. Răzvrătirea Limbii Române

6

CONCURS DE CREAȚIE

Nadia SCUTELNIC. Negăsire; "Ne trezim buimăciți..."; Prof...il; "Pe masa asta vrem și vom așeza..."; "În primăvară..."; "Te-ai născut..."; "Poemul meu s-a născut..."

7

Andrei UNGUREANU. Cale de acces; "O seară ca un tei..."; Scrisoare muzei sau nu pot să cred

10

Steliana GRAMA. Evadarea lui Don Juan; Căpușa îndrăgostită; Bradul de sîrmă ghimpată

12

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Sunt; Era în care mor brîiele; Universul în palmă; "Pe acest meleag..."

14

Rodica GHILAN. "Timpul a crăpat deasupra morții..."; "Am cules un braț de foc..."; "Îmi tremură timpanul cînd aud plînsul..."

16

Maria ENE-BRATU. Iartă-mă, copilărie; Dechea

17

Ana RAPCEA. Orașul în care nu mai sînt

20

Victoria BOTNARU. Stiloul capricios; Povestea bunicii; Miracolul vacanței mari

22

Pavel SPINATI. Destine; Un pas către trecut

23

Claudia SLUTU. Unsul graiului românesc; Caniculară; Umbra trecutului; Autoportret

24

Elena VIZIR. Somnolență; Ultimul nasture

26

Larisa VERDEȘ. Trecutul continuu; "Ființa mea avidă de liniște..."; Bacovia regizînd

28

Ludmila CHILARU. Noi; Transilvania; Iluzii; Cimitir părăsit

30

LIMBA ROMÂNĂ ÎNCOTRO?

Livia Ana TĂTARU. Analize originale prozodice ale pronunțării românești. Legăturile lor cu cele fonetice în combaterea greșelilor

32

SINTAXĂ

Petre BUTUC. Baze lingvistice privind sublinierea părților de propoziție

38

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Gheorghe COLȚUN. Categoria timpului în cadrul verbelor-elemente de bază ale frazeologismelor verbale

43

Ana VRĂJITORU. Tipuri de pronume relevate în lingvistica românească

48

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Anatol IONAȘ. Realizarea relațiilor de sinonimie în sistemul lexico-semanțic al numelor de culori (în baza termenilor cromatici de ton roșu)

53

ANIVERSĂRI. ION CIORNÎ — 70

Fișier biobibliografic

56

"Mi-am ales meseria cea mai indicată pentru caracterul și temperamentul meu." Dialog susținut de profesorii universitari Mihai PURICE și Ion CIORNÎ

57

Nicolae CORLĂTEANU. Organizator al învățămîntului și cercetător științific

59

Haralambie CORBU. Antebiografie

61

Vasile MELNIC. Preocupări dialectologice

64

ITINERARE SPIRITUALE

"Mă pasionează partea văzută și, în egală măsură, cea nevăzută a Dornelor." Dialog: Alexandru BANTOȘ — dr. Petru ȚARANU, Vatra Dornei
66

OPINII ȘI ATITUDINI

Nicolae MĂTCAȘ. Ce realități cultural-politice l-au influențat pe Mateevici?
72

ANIVERSĂRI. DAN MĂNUCĂ — 60

Mihai CIMPOI. Dan Mănuță: obsesia cercului
80

Dan MĂNUCĂ. Pașoptismul și literatura; În consonanță cu normele literare românești actuale
85

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Mihai HANGANU. Motivul spectacolului în creația lui Vasile Vasilache (I)
92

PATRIMONIUL

Iulia MELNIC. Publicațiile periodice din Basarabia de la începutul sec. XX. Din colecția serviciului "Carte veche și rară" al Bibliotecii Naționale
95

LUMINĂ DIN LUMINĂ

Preot Nicolae MORAR. Sfântul sau experiența normalității
99

SIMPOZION LITERAR

Starea prozei: realizări și perspective
108

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Sergiu PAVLICENCU. Petru Golban: *A student's Guide to English Literature with Selected Poetry, Criticism & Literary theory. Romantic Movement & Victorian Age*
111

Leo BORDEIANU. Petru Golban: *Paralelisme și particularități*
113

Petru ȚARANU. Vasile Spinei: *Scut de zăpadă*
114

ORA DE ISTORIE

Alexandru HUSAR. Chilia și Cetatea Albă
115

Ion ZELEA-CODREANU. Crîmpeie de amintiri (Cuvînt înainte: Ion VARTA)
132

REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ" — PUBLICAȚIE LUNARĂ

Revista chișinăuiană "Limba Română" este la al optulea an de la prima apariție, cartea de vizită a ei constituindu-se din cele 39 de numere apărute trimestrial (1991—1993), apoi o dată la două luni (1994—1998). Începînd cu anul 1999 "Limba Română" va apărea lunar!

Dragi cititori! Nu uitați că revista noastră vă oferă șansa sigură de lărgire a orizontului de cultură a limbii vorbite și scrise, de familiarizare cu un spectru vast de opinii, idei și investigații de ultimă oră, prezintă cele mai recente lucrări din domeniul lingvisticii, literaturii, istoriei naționale etc. semnate de specialiști cu renume din întreg spațiul românesc.

ABONAȚI-VĂ LA REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"!

OPTAȚI PENTRU REVENIREA LIMBII NOASTRE ÎN FĂGAȘUL EI FIRESCI!

Costul unui abonament anual este de 36 lei plus cheltuielile poștale.
Pentru studenți, pensionari ș.a. — 30 lei plus cheltuielile poștale.

NOUA RESPIRAȚIE A BASARABIEI

Cea mai mare bucurie a colaboratorilor revistei va rămîne, în acest an, cu certitudine, rezonanța pe care a avut-o în rîndurile cititorilor lansarea primului nostru **Concurs de creație**. (Am publicat deja în nr. 6, 1997 și în nr. 1—2, 1998 ale "Limbii Române" încercările literare ale mai multor liceeni, studenți, profesori etc. Un grup de autori sînt găzduiți în ediția de față. Concursul nostru, avînd rezervat spațiu și în nr. 4, 5 și 6, ce vor apărea pînă la finele anului, rămîne deschis.) Este frumoasă și oarecum justificată ambiția de afirmare prin cuvînt, în special cînd vine din partea tineretului, e chiar salutară, în asprele condiții ale acestei existențe, insistența de a pătrunde în labirintul unei meserii despre care Tudor Arghezi spunea că nimic "nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor".

Indiscutabil, e prematur să vorbim despre calitățile definitorii ale unui sau ale altui autor prezentat în acest număr al "Limbii Române". În cazul nostru contează starea de spirit, experiența literară acumulată sub îndrumarea unor profesori care înțeleg și pot transmite și învățăceilor lor rostul cuvîntului scris. Impresionează mai ales siguranța, dexteritatea aspiranților la titlul de laureați ai concursului de a mînuî verbul matern. Desigur, precum e și firesc, sînt transparente lecturile. Este evident, adesea, și tiparul poetic urmat. Dar poate fi deslușită și identitatea tinerilor condeieri, dorința manifestă de a găsi o proprie codificare artistică a lumii spirituale pe care o trăiesc.

Prin acești tineri ne aflăm în preajma unui nou val de poezie basarabeană cu rădăcini adînci în tradiția literară a neamului, dar și cu o manieră absolut modernă de a cultiva versul. Atestăm, altfel spus, o nouă respirație a Basarabiei, produs firesc al descătușării din ultimul deceniu. Or, acești tineri se înfățișează nu doar cu o sensibilitate aparte, ci și cu un alt mod de gîndire. Cu o mentalitate absolvită de vechile îndochinări.

Așadar, vine o generație de intelectuali basarabeni născută și crescută de către cei care au dorit și mai doresc încă foarte mult să se știe cu adevărat liberi. Este rodul unei evoluții firești, desferecate, fără complexe. Predilecția tinerilor din acest sfîrșit de veac tehnicizat pînă la refuz pentru vocabula strămoșească e cu certitudine semnul unor optimiste primeniri și, deopotrivă, rezultatul muncii de schivnic pe ogorul limbii române a atîtor generații de profesori basarabeni.

Să ne mîndrim cu acești temerari cioplituri în milenara piatră a cuvîntului și să ne închinăm în fața dascălilor lor spirituali.

Într-un ceas bun, tineri, ce porniți pe un drum dificil, dar care vă va răsplăti pentru curajul de a vă învinge pe voi înșivă și pentru rîvna de a lăsa drept moștenire "un nume adunat pe-o carte"!

Alexandru BANTOȘ

RĂZVRĂTIREA LIMBII ROMÂNE

Ritmul gândirii, simțirii și ființării noastre ca națiune nu poate fi altul decât ritmul Limbii Române. Răzvrătirea pînii, mai exact răzvrătirea puținătății ei, poate împăca, în cele din urmă, foamea trupească, dar nu ne poate salva ca Neam așa cum o poate face răzvrătirea Limbii Române.

În una dintre cugetările sale Cioran spunea că, potrivit unei legende de inspirație gnostică, în cer s-a dat o luptă între îngeri, în care cei aflați de partea Arhanghelului Mihail i-au învins pe cei ai Balaurului. Aceia dintre îngeri care, nehotărîți, s-au mulțumit să privească au fost alungați pe pămînt pentru a face aici alegerea la care nu se puteau hotărî acolo sus; alegere cu atît mai anevoie de făcut cu cît ei nu păstrau nici o aducere-aminte despre luptă și mai puțin încă despre atitudinea lor echivocă.

Sînt atîția "îngeri" la noi care nu au voit și nu vor să se implice în bătăliile naționale, între care cea mai înverșunată este lupta pentru Limba Română. După mine, nu cei care stau de partea Balaurului reprezintă cel mai grav pericol, ci *nehotărîții*, mai exact *indiferenții*, împotriva cărora nu poți să lupți.

Mi-am iubit și-mi iubesc frații, dar nu erau și nu sînt toți. Am adorat și ador Limba Română, dar nu era și nu este încă toată prin părțile noastre. Mi-am iubit și îmi iubesc Țara, dar nu era și nu este întreagă nici ea.

Și iată că ați venit voi, mai exact, iată că veniți voi, copiii, tinerii, profesorii, care ați ieșit în stradă întru apărarea Limbii Române și a Istoriei noastre. Veniți voi, răzvrățiții, *hotărîții* Luptătorului cu Balaurul. Abia cu voi vor fi frații toți, abia cu voi va fi întreagă Limba Română, iar prin ea și Țara. Voi veți fi cei care veți conduce mîine lupta pentru dezrobirea definitivă a Verbului matern, lupta împotriva a tot ce, pînă mai ieri, credeam că este fără-de-scăparea noastră, lupta împotriva celor pentru care Limba Română este un coșmar, un vis urît. Iar noi, cei vîrstnici și bătrîni, cei care am cîțezat să ne luăm de piept cu mînia Balaurului, vom muri împăcați în noua respirație a Basarabiei noastre, atît de tragic înstrăinată, dar niciodată pierdută.

Sînt atîtea drumuri în cuprinsul de taină al Limbii Române pe care nu le-a cunoscut niciodată, nu le cunoaște și nu le va cunoaște nicidecum Balaurul. Să nu uităm că numai pe ele, pe-aceste misterioase căi, putem merge, în deplină siguranță, spre Nemurire.

Grigore VIERU

Nadia SCUTELNIC
Drochia

NEGĂSIRE

Am intrat și am început să caut
Pe sub ochi, zîmbet, lacrimi
(Pe rînd, apoi pe sub toate odată)
Pe sub gesturi, cuvinte
(Pe sub toate odată, apoi pe rînd)
nu era...
Atunci
au scuturat toate covoarele, toate
toți arborii,
pomii,
toate nervurile, toate
toate moleculele, toate
am drămuțit toate dulapurile, toate
toate amintirile, toate
nu era...
Sau nu mă era
Sau nu mă găsea
Sau mă răzbuna...
Să știți: atît de simplu l-au desenat
atunci/cînd nu-l mai căutam...
Ochelarii și ferestrele nu mă credeau
nu se credeau
nu te credeau
Te-ai născut din negăsire
Dacă-aș fi lumină te-aș ierta.

* * *

Ne trezim buimăciți
abia la ora 18⁰⁰ / cînd nu mai e ziua,
nici amiază,
nici seară
nici întuneric nu e,
dar îl simțim prin porii zilei vechi,
plimbîndu-și fantomele pe treptele

nebănuite...
 La ora 18⁰⁰ / adie un fel de timp mobil
 cu miros de spirale,
 cu miros de luceafăr...
 De-acum / coborîm la vale ... peste ceasornic...
 La ora 18⁰⁰ ne trezim / și ne pregătim de culcare.
 Ciorapii ni-s uzi și timizi de roua dimineții
 și de greutatea amiezii...
 De aici sîntem mai neascultători,
 ni-e a brîndușă, a soare, a păpușă, a babă...
 La ora 18⁰⁰ ne trezim
 pentru prima și ultima oară / în fața oglinzii regretului
 ca să ne mirăm mîine / la ora unu / fix / fix/
 la ora unu / cînd / vom începe/ și vom continua
 să ne spunem minciuni
 pînă în zorii zilei...

PROF...IL

După ce s-au unit
 spirit și materie
 și-a dat seama că
 gîndu-i respiră,
 că visul sau
 greșeala trebuie împlinită.
 Mai întîi a fost bătut:
 încet, apoi mai repede și mai repede,
 apoi a fost mîngîlat
 încet, apoi mai repede și mai repede,
 apoi i s-au coborît în păr
 mîini mînjite de
 spirit.
 Și-au început să-l ciufulească
 pînă la pierderea dimensiunilor...
 Apoi apare o păpușă
 ridică mîna și scrie lecția pe tablă
 și face așa și devine frumos / frumoasă
 și scrie și devine frumos / frumoasă
 și atît de frumos / frumoasă
 încît ochii îi devin incendii,
 mîinile — incendii,
 buzele — cuvinte,
 pasul — zbor sau toate de la început.
 Apoi vine spre noi, coboară spre noi/
 tot mai aproape și mai aproape vine/
 trece prin noi / este noi / se lasă în
 noi / rămîne în noi / în fiecare dintre noi
 se multiplică involuntar în cuvîntul "noi".
 Apoi văzu-i ne arată spre viitor
 și devine frumos / și ne arată / și devine frumos
 și atît de frumos rodește cuvîntul de sus în jos
 și atît de frumos înflorește
 ca o amintire,
 apoi totul sfîrșește ca un început.

* * *

Pe masa asta vrem și vom așeza
cele mai
clare răspunsuri
curate, albe și negre, sărate sau zaharisite
pe care să ne așezăm noi
sau la care
să ghicim pe hîrtie
de cîte ori cade
omul compus din adevăruri
și de cîte ori nu... nu...
Nu deosebim scaunul de masă
și viceversa...

* * *

În primăvară / în fiecare primăvară / apare
cîte o melodie / cîte un cîntec / în jurul căruia /
tresare inima / e un lucru foarte important
strămoșii, și ei ar fi uitat / de ce pe vremea lor
cîntau / acest cîntec ciudat / cînd îl aud de-atîtea
ori / simt picături căzînd grăbit / din timpul
diluât ...

* * *

Te-ai născut / ai murit
De ajuns! Nu face abuz de cuvinte.

* * *

Poemul meu s-a născut
pe degetul lui Orfeu
și-n timp ce
mut
a început să crească spre mine
degetu-mi (mai orb ca orbii)
s-a pierdut / în căutarea
providenței murdărite
de mîini curate...
Cînd s-a întors
l-am cusut
cu un poem
mut...

FIȘIER

Nădia SCUTELNIC a absolvit Liceul "B. P. Hasdeu" din Drochia, totodată trecînd și prin "academia poetică" a profesorului de limbă și literatură română Mircea Ciobanu, în prezent viceministru al Educației și Științei.

Prin cele mai bune lucrări prezentate la concurs Nadia Scutelnici face corp comun cu tinăra poezie românească de calitate.

Andrei UNGUREANU
Chișinău

CALE DE ACCES

Am călătorit mult
de ni s-au rupt saboții
și am ținut drumul
desculți prin var și zăpezi eterne.
De-atîta cale am rătăcit
drumul spre stele.
Acum, cînd am revenit la vetre,
(mă-ntreb ce s-a întîmplat cu noi?
Ni s-a făcut dor de aiurea?!),
stăm în casele noastre ca hoții
făcînd pe aurolacii.

Suntem pustii. Ne-am vîndut (pe o votcă),
microcosmul, devenind un țarc.
Ne-am răzvrătit contra Mioriței.
Am aruncat cu pietre în ea.
Berbecii ne duc spre nicăieri.
Tot ce mai poate fi salvat
este o cale de acces
spre o stea albastră
ce ne amintește de un vechi univers (vîndut
uitat demult!

* * *

O seară ca un tei
îmbătrînit pe alee,
o zi ca un cuvînt
zgribulit într-un colț de papirus
ce-și administrează doza
de romantism
scrisă în versuri
pe o recipisă.

Zile și seri au zgîriat
file de calendar
ce au căzut una după alta
pe podeaua ce aduce a sicriu,
hrănind viermii

veșnic tineri ai vremii.

Hîrtia suportă orice,
avînd elasticitate
și duritate canină,
dar se roade penița
de cutele emisferelor mari,
pierzînd idei
în seara ca un tei
îmbătrînit pe alee,
în ziua ca un cuvînt
zgribulit într-un colț de papirus.

SCRISOARE MUZEI SAU NU POT SĂ CRED

Nu pot să cred
că ești departe,
muză veșnică, —
poate în altă dimensiune,
creînd antiidei
și anticuvinte
din găurile negre
ale cosmosului minții
(și renasc stele!)
ca replică
la ideile decupate
din nervii de iuft
ai filozofilor de mucava.
Nu pot să cred
că ai lăsat lumina
să se piardă
în mucegaiul de pe filele îngălbenite
de imensurabilul nisip
scurs în clepsidră,
și că mă lași
să rătăcesc din rază-n rază
căutînd umbra ta

FIȘIER

Andrei UNGUREANU (originar din Chișinău) își face studiile la Facultatea de Drept (anul I) a Universității "Ovidius" din Constanța. Prin lansarea sa în universul imprevizibil, plin de victorii, dar și de înfrîngerii amare ale poeziei, Andrei infirmă părerea eronată conform căreia literatura este ocina filologilor.

Poeziile debutantului denotă o largă deschidere spre problemele general umane, disponibilități ale imaginației și un bun suport cultural și lingvistic.

Steliana GRAMA
Chișinău

EVADAREA LUI DON JUAN

Inima îmi bate cu 120 de deziluzii pe minut.
Vocea hodorogită de rugăminți
se îneacă în lichiorul incertitudinii.

Degetelor ce țin apatic
o jumătate de țigară ca pe o jumătate de femeie
li-i totuna dacă în jurul lor
se caută extazul ori se înalță psalmi.

De ce ochii mei au hipnotizat atâtea tîrîtoare,
dacă una singură
a știut să-mi refuze împlînzirea?

Mi-am pierdut magia de odinioară.

Nu mai pot fi sacerdot!

Îmi pare că toate fiarele tavernelor mă arată cu gheara!

Nu voi mai intra pe aici!

Am să mă fac lepros de dragoste!

Îmbrăcînd jegul autodafeului,
voi colinda orașul în așteptarea pomenii tale.

Poate, îmi vei arunca un zîmbet ca pe un os putrezit?

După ce am domesticit mii de ruguri,
eu, ultima brichetă sălbătică,
cerșesc de la tine o volieră!

CĂPUȘA ÎNDRĂGOSTITĂ

Cînd descoperi o căpușă sărutîndu-ți piciorul,
te afli într-al nouălea cer de fericire —
în sfîrșit, s-a îndrăgostit cineva
și de umila ta persoană.

Atîta vreme ai fost tabu
și copiii cartierului te arătau cu degetul,
strigînd: "SIDA, vine SIDA!".

Nimeni nu risca să flirteze cu tine!
Pînă și craii te lăsaseră în plata Domnului.

Și azi o căpușă
a îndrăznit să demonstreze lumii întregi
cît de mult te iubește.

Fără prejudecăți.
Fără teamă.
Fără milă.

Presimt că nu-ți vei alunga niciodată cavalerul.
Nici măcar cu penseta.

Nu-ți vine să plîngi de ciudă
că Cerul te-a programat om
și nu căpușă îndrăgostită?

BRADUL DE SÎRMĂ GHIMPATĂ

În iarna în care caloriferele vor fi calde,
te voi chema în igluul meu cu trei etaje
să îmbrăcăm cu inimi de catifea neagră
bradul de sîrmă ghimpată.

Ghețarii de mucava
se vor retrage, discret, dincolo de ecuator,
dihăanii împăiate vor evada din muzee
și vînătorii plini de vînătăi
vor trage cu serpentine multicolore
în nălucile cu aripile-n lanțuri.

Ne vom întinde pe canapeaua de granit,
îți voi lua palma rătăcită între convulsii mele
și voi încerca să ghicesc numărul exact
al aventurilor tale.

Într-un tîrziu, cînd te vei ridica în aer,
uitîndu-mi părul împletit cu hemantus,
nu te vei putea desprinde
de radiația bradului de sîrmă ghimpată.

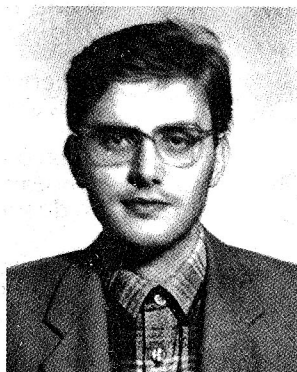
În somn, ți-am mușcat degetele
și în locul unghiilor
ți-am sădit icoane de magnet.

FIȘIER

Steliana GRAMA (n. 4.VI.1974, Chișinău), licențiată a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a U.S.M. (1996), abordează mai multe genuri literare: poezia, proza, dramaturgia etc. Debutul, în volum, al autoarei ține de poezie: *Tratat de tanatofobie*, București, 1996.

Poemele Steliane Grama sînt rodul unei gîndiri aflate într-o permanentă căutare a eu-lui interior și a rosturilor lumii, susținute de o imaginație de invidiat și de un limbaj modern.

Vlad TUDOSE-UNGUREANU
Chişinău

SUNT

martorul evenimentelor de peste zi,
vizionarul orelor indescifrabile,
contorul clipelor viitoare...

iată fata care stă tăcută pe o bancă
în trenul care bîntuie prin visele
insectiforme ce moţăie
în tremurul undei apocaliptice,
în oboseala flămîndă şi ascuţită —
un cui căzut în ochiul
visătorului la sfîrşit de mileniu.

Sunt clavicula ce leagă trecutul de prezentul
inevitabil,
obsesia ce învie în trupul sleit înmatriculînd ratări
şi victorii ce nu vor veni niciodată.
Sunt prezenţa notorie ce sfîrşeşte
istoria cataclismului meu culminant.

ERA ÎN CARE MOR BRÎIELE

Ah, mamă, azi m-a înţepat viespea
gîndului meu absent de viaţă.
Veninul îmi curmă auzul gol,
teaca ce cade spulberă izvoarele certitudinii.
Renaşterea e pe cale.

Reversul ei creşte ca un nou viespar,
ce descinde din era în care mor brîiele
şi se pierd în timp
suflăte de zefirul cald

al hoiturilor abia descompuse
cît noi întoarcem ochii și dinții spre lună...

Ah, mamă, de ce oare nu m-ai fi născut mîine?...

UNIVERSUL ÎN PALMĂ

Joc Universul în palmă —
o divinitate în sine,
deși nu sunt Dumnezeu
acum și mîine,
atunci și aici.

Ascult amestecul de lumini țipătoare,
văd clinchetul zurgălăilor iernii
și aud floarea de tei explodînd
în veac și în clipa aceasta.

Ghicesc în inima mea un fior cald —
Prezența lui Dumnezeu
Veșnic!

* * *

Pe acest meleag
mă simt un balast.
Stau între inși suflați
cu fire de praf...

Sunt cel mai rău
și cel mai bun
dintre toți cei prinși
în jocul boreal
al vieții cotidiene.

Mă joc cu viața mea zbuciumată —
nu mai are rost
să fiu actorul
ce prinde peștele împlinirii.

FIȘIER

Vlad TUDOSE-UNGUREANU este un artist polivalent. Cititorii revistei noastre au avut ocazia să-i aprecieze lucrările grafice în nr. 3—4, 1997. Schimbîndu-și mijloacele de expresie, trecînd de la imagine la cuvînt, Vlad Tudose-Ungureanu și-a păstrat felul inedit de abordare a temelor și prospețimea expresiei.

Rodica GHILAN
Călărași

* * *

Timpul a crăpat deasupra morții
care împletea la gura sobei
sicriul tău.

Și eu am intrat.
Stăteam deasupra flăcării
ce crăpa de-asprimea privirii mele.
Și deodată moartea m-a străpuns
cu andrelele.
Și eu am crăpat.

Bucăți din mine ard în sicriu.

* * *

Am cules un braț de foc
și l-am pus în sobă
ca să mi-l bocească moartea
pe care o țin în colivie
deasupra unui portret de-al lui Platon
de unde strigă: "Animal fără pene și cu unghii late!".
Cine mai ține bătrîna moarte în colivie?
Iată o anin de o frunză
și mă joc cu ea deasupra focului.
Plînsul ei mă va face să rîd.

* * *

Îmi tremură timpanul cînd aud plînsul —
plînge moartea.
Mi se destramă pielea de pe față de atîta rîs —
rîde moartea.
Mi-astup urechile și îmi acopăr fața —
moartea a murit.

FIȘIER

Rodica GHILAN își face studiile la Liceul din Călărași, filologie. Versurile ei de o dezinvoltură și o inventivitate aparte sînt cheazășia unei frumoase evoluții.

Maria ENE-BRATU
Cahul

IARTĂ-MĂ, COPILĂRIE

Tata lipsea deseori de acasă. Noi, copiii, îl așteptam la geam, pentru că afară era frig, iar în casă aveam numai o pereche de cizme — de la front — și iată că el, sărmanul, apărea cu sacul în spate. Noi, bucuroși, tăceam, așteptam și ne întrebam: ce ne-aduce?

Mama îi ieșea în cale, îl ajuta să dea sacul jos. Tata se spăla și îi spunea mamei: "Aneto, vezi și fă la băieți ceva de mâncare".

Noi, copiii, o ajutam pe mama: care punea ceaunul pe foc, care trăgea la piatră urluiala din grîu sau porumb adusă de tata. În casă era o bucurie de nedescris. Când fiertura era gata, mama o turna într-o strachină de lut și noi, ca niște ostași bine instruiți, începeam să mîncăm toți cu o singură lingură, așteptam să ne vină rîndul, eram șase...

Mama, cu lacrimi în ochi, urmărea ca nu cumva cineva să ia o lingură în plus. După ce mîncam fiertura, mama turna din nou în strachină și o trimitea pe sora mai mare să-l cheme pe tata la masă, însă ea se întorcea tăcută... Tata dormea...

Noi stăteam toți liniștiți și așteptam ca tata să se trezească. După vreo oră mama se ducea la el și îl ruga:

— Hai, Mite, scoală și mîncă și tu ceva!

— Da băieții au mîncat? — întreba tata.

— Da, s-au liniștit.

— Ai, atunci merg și eu.

Se spăla pe față și se așeza la masă. După o vreme se oprea de mîncat, ridica fruntea și o vedea pe mama, care stătea tăcută lîngă sobă.

— Aneto, vino și tu la masă!

— Nu vreau, eu am mîncat — îi răspundea mama.

— Ei, lasă, vin lîngă mine!

... Ea se apropia de masă și el o ruga cu glas duios să mănînce.

— Dar tu, Mite, ești ostenit și flămînd, mănîncă tu — îi spunea mama.

— Lasă, Anetă, că ieri, cînd mă întorceam acasă, m-am dus pe la Ghiță, la Roșu, și am mîncat la ei, zău, îți spun, crede-mă, hai, mănîncă!

Și noi, copiii, ascultam cu inima cît un purice, pentru că nu o mai văzuserăm pe mama de vreo trei zile să mănînce ceva. O priveam în tăcere cum înghițea fiertura, în timp ce pe față i se prelingeau lacrimile.

Sora mai mare ne ducea în altă cameră, pentru că începeam și noi a plînge.

După cîtva timp, tata a intrat la noi și cu zîmbet pe față ne-a întrebat:

— Cine vrea să doarmă cu mine?

Toți săream ca arși, năvăleam peste el în pat. Tata ne cuprindea cu singura lui mână caldă, ne învelea cu mantaua lui soldătească și ne spunea cum a găsit mîncare tocmai la stația din Vulcănești și ce iepure mare a văzut cînd se întorcea prin pădure acasă. Ascultînd glasul lui liniștit, sătui, adormeam.

Mult mai tîrziu am înțeles de ce mama ne-a părăsit atît de tînără.

... Era vremea foameței.

DECHEA

Era primăvara anului 1949...

Ziua soarele încălzea pămîntul obosit după o iarnă lungă și grea.

Noi, copiii, ieșeam ca muștele la soare. Locul nostru preferat era un dîmb de lîngă casă. De acolo se vedea ca în palmă centrul satului și mai ales drumul care venea dinspre Cahul. Pe acest drum trebuia să vină tata. Seara mama ne dădea de mîncare urzică fiartă (chiar și acum îi simt deseori mirosul), apoi ne trimitea la culcare. Sora mai mare ne spunea una și aceeași poveste: "Dacă o să dormiți, mîne o să vie tata și mama o să ne coacă turte din făină". Cu gîndul la turte și cu speranța că tata mîne va fi acasă, adormeam liniștiți. Noaptea însă, mă trezeam pentru că îmi era foame și o auzeam pe mama plîngînd înăbușit. Mă duceam lîngă ea, o cuprindeam și îi spuneam povestea cu turtele, apoi adormeam în brațele-i calde.

... Într-o zi, cînd amurgise, am auzit un muget lung. Am sărit toți! A venit tata!

Mama de bucurie nu-și găsea galoșii. Noi ne înghesuiam în ușa casei. Ne uitam la tata și nu-l mai recunoșteam. În mijlocul ogrăzii stătea un om slab și înalt cu capul gol, ținînd în mînă o frînghie. Lîngă el era o văcuță.

— Anetă, unde o ducem? — a întrebat tata.

— Păi, Mite, pînă mîne, ado în tindă, pe urmă om vedea noi — zise mama cu un glas străin.

— Hai, băieți, ce stați? Nu vedeți ce v-a adus tata?

— Acum vom trăi și noi ca oamenii! — spuse tata fericit.

A doua zi, cînd ne-am trezit, văcuța noastră era în grajd. Ne-am apropiat toți de ea și o priveam cu frică. Oare e o poveste? Nu va dispărea cumva?

Tata ne-a întrebat ce nume să-i punem. Fiecare avea cîte un nume, dar tata parcă n-auzea. S-a întors spre mine și m-a întrebat: — Dar tu, Maria, cum vrei să-i spui?

După o tăcere lungă, am strigat: - Dechea! — și am fugit de teamă ca văcuța să nu dispară.

... Peste vreo lună Dechea noastră a fătat un vițel mort. Sărmana mamă... Bocea!

— Lasă, Anetă, nu te mai omorî atîta, poate că ne-om descurca noi! — o liniștea tata.

— Înțelege, bărbate, fără vițel, va întărca! — spunea mama plîngînd.

... A doua zi m-am trezit cu noaptea în cap. M-am apropiat de Dechea. Ce să fac, eram atît de mică, încît nu-i ajungeam țîțele. Am luat atunci un scăunel și m-am suit pe el. Era bine! Am prins o țîță și am început să sug. Vaca a dat cu piciorul și eu m-am răsturnat. M-am ridicat și m-am dus din nou la Dechea în iesle. Am cuprins-o de bot și am început s-o sărut. Ea mă încălzea cu răsuflarea. Nu știu cît am stat acolo, pentru că am adormit. M-a trezit tata, care o striga pe mama să mă ia din iesle.

Multe zile am dormit la Dechea în iesle tot încercînd să-i sug țîțele.

Și iată că într-o zi, ea n-a mai dat cu piciorul, iar eu sugeam liniștită, că nici n-am observat cum tata și cu mama se uitau la mine, făcîndu-și cruce.

Ai casei se obișnuiseră cu această minune. Totul era bine, numai că eu, cînd eram întrebată ceva, spuneam numai un singur cuvînt: "Dechea".

... Într-o seară, în ogradă au intrat doi străini. Îl căutau pe tata. În noaptea aceea am auzit-o pe mama plîngînd și tot întrebîndu-l pe tata: — Ce ne facem, Mite? Cu ce hrănesc eu copiii?

A doua zi l-am văzut pe tata ieșind pe poartă cu Dechea după el. Mama plîngea... Am simțit că se întîmplă ceva îngrozitor. M-am pornit din urma lor. După ce tata cu Dechea au trecut pîrîul, mamei i s-a spus să se întoarcă acasă. Eu am simțit că niciodată n-am să o mai văd pe Dechea noastră și am luat-o la fugă după ei, prin pîrîu, strigînd cu disperare:

— Tete, adă Dechea acasă! Adă Dechea me acasă!

Tata a rămas trăsînit.

— Anetă! Anetă! Maria vorbește!

... A lepădat-o pe Dechea, s-a apropiat de mine, implorîndu-mă:

— la spune încă o dată!

Eu, cu lacrimi în ochi și cu durere mare în suflet, îl rugam să o aducă pe Dechea acasă. Atunci, tata, de bucurie, m-a luat în brațe și, acoperindu-mă cu sărutări, mă tot ruga să mai zic ceva.

Eu tăceam ... Și tata a spus că va aduce-o numaidecît pe Dechea înapoi acasă.

Mama, luîndu-mă de mînă și amintindu-mi că-s fată mare, a spus că trebuie să ne întoarcem.

Tata a revenit acasă fără Dechea.

... Eu nu am mai rostit după aceea nici un cuvînt. Stăteam la poartă zile întregi și o așteptam pe Dechea. În zadar...

Peste un timp tata iar a plecat de acasă.

Au trecut multe zile. Noi pierduserăm orice speranță și, totuși, într-o bună zi el s-a întors. Doamne! Cînd l-am văzut, mi s-a strîns inima de durere...

L-am cuprins de gît și printre lacrimi îl dezmiardam:

— Tete, tete, de ce părul tău îi alb ca omătul?

— Lasă Maria, că se face el iar negru, ai să vezi!

— Da pe unde ai umblat?

— Păi, nu vezi, ți-am adus-o pe Dechea înapoi!

— Tete, asta nu-i Dechea, asta-i Steluța!

— De ce, fata tatei?

— Păi, Dechea era mama mea, iar Steluța îi sora mea. Așa-i tete?

— Ei, dacă zici tu, înseamnă că-i așa.

— la spune-i tatei că de acum n-ai să mai tac!

— Am să vorbesc, numai tu să nu te mai duci nicăieri. Fără tine îi trist acasă.

Hai, spune de unde ai adus-o pe Steluța?

... Și tata ne-a povestit că a descărcat vagoane cu piatră la Vulcănești, apoi a umblat din sat în sat, pînă a găsit-o pe Steluța. Ea se afla în Burlacu, la un om bun.

FIȘIER

Maria ENE-BRATU s-a născut la 25 mai 1946 în Tătărești, Cahul. A absolvit Facultatea de Litere a Universității de Stat din Chișinău. Este profesoară la Școala nr. 3 din Cahul.

Povestirile Mariei Ene-Bratu impresionează prin prospețimea detaliilor inserate într-o structură de un realism copleșitor.

Ana RAPCEA
Chișinău

ORAȘUL ÎN CARE NU MAI SÎNT

În fiecare dimineață prima mea privire se sinucide, prăbușindu-se de pe pervazul unei ferestre de la ultimul etaj al unui bloc cenușiu și stingher din marginea orașului. E toamnă târzie cu soare înalt și rece de zi polară, cu iarba de pe răzoare topită de brumă și singura aromă ce plutește în aer e cea de disperare pulverizată discret.

E puțină căldură și aici, în sufrageria tapetată cu frunzulite și gingașe lumînări de mesteacăn. Mă trezesc de multe ori dimineața mai obosită decât înainte de a adormi. Stridențele cafelei tari cu lămîie au rămas în trecut, dimpreună cu multe alte tabieturi inutile. Nu mai spînzur statueta de aramă a lui Budha de mînerul ușii, așa cum o făceam înainte, cînd eram furioasă.

A trecut destul timp de cînd sînt aici, în orașul de care nu mă leagă nimic, în care nu am prieteni, o bancă preferată și nici un alt fel de obligații decît cele de serviciu, neînsemnate, în fond.

Nu știu să fac mărturisiri, ceea ce vreau să zic e că mi s-a întîmplat ceva cu mult timp în urmă, un eșec prostesc, o poveste al cărei happy-end nu depindea numai de mine. Vechile suferințe mă copleșesc în răstimpuri, dimpreună cu amărăciunea din care timpul n-a știrbit nimic. Visez uneori orașul acela, ce se îndepărtează cu toate luminile aprinse în noapte, ca un transoceanic enorm, și numai singurătatea, animalul triumfător, pe care aș vrea să-l îmblînzesc, mi se gudură la picioare, și ce altceva mai pot face decît să mă aplec și să-l mîngîi? Dar mă gîndesc cu groază la ziua cînd, de la aceste mîngîieri, îmi vor începe a sîngera palmele ca de o boală necunoscută și fără de leac. Arareori însă, pogoară asupra mea un fel de milă a îngerului și pot să plîng cu spor pînă la rarefierea maxim posibilă a unei senzații insuportabile de etern blestem, pe care-l port zi de zi, scris pe mine, ca o stea jidovească. Și, ca de obicei diminețile, prima mea privire se sinucide prăbușindu-se peste pervazul unei ferestre de la ultimul etaj al unui bloc stingher din marginea orașului, și închid strîns ochii așteptînd să aud o explozie, și zgomotul asurzitor de cioburi împrăștiate.

Departe, foarte departe de lux, comodități excesive și pericolul supraalimentației, închiriam o cămeruță în unul din cartierele cele mai populate ale orașului, de care mă îndrăgostisem de la prima vedere, definitiv și iremediabil. Acolo am început a scrie, cu ferbilitatea aceea pe care ți-o dă numai un surplus sigur de emoții, scurtele povestiri cu subiecte șubrede și imprevizibile, rareori duse la bun sfîrșit, așternute pe orice petec de hîrtie curată, petece pe care le pierdeam inevitabil și fără de regrete.

Noaptea, cînd somnul înfîrzia să vină, sau vreo nouă povestire îmi bîntuia creierii, nelăsîndu-mă să dorm, mă așezam la fereastră privind orașul acela

fosforescent, irezistibil, și-mi ziceam că toți eroii povestirilor mele se vor întâlni pe străzile lui și nu-l vor părăsi niciodată. Scrisul era, de fapt, pe atunci o modalitate de a exterioriza exaltarea ce-mi dăruia bucuria de fi și nemaipomenita senzație că fiecare clipă e îmbibată cu extaz.

Curiozitatea mea, ca un aparat de fotografiat ajuns în mînile unui copil, tindea să imprime pe pelicula extrafină a memoriei totul, de la sărutul timid al adolescenților din parc pînă la zîmbetul sclipitor al negustorului de rodii din piața Omar. Petreceam ultimele zvîcniri, agonice, ale toamnei, aninînd după panglica pălăriei și la toate cheotorile trenului frunzele ruginite, ultimele, pe care le culegeam direct din zăpada căzută prea devreme, cu mînile neînmănușate, rebegite de frig.

Și pînă acum îmi stăruie neșterse în amintire imaginile aceluia oraș; granitul statuiilor, colțurile retrase, cartierele vechi, pe unde mai ardea serile cîte un felinar chior, ce mărturisea despre un fel de antichitate ridicolă și înduioșătoare. Hoinăream pînă la istovire, fiecare dintre aceste escapade aducîndu-mi un prinos considerabil de surprize. Am cunoscut o mulțime de oameni, nespuse de deosebiți unii de alții, am cunoscut orgolioși de elită, și dintre cei ce se umileau cu bună știință, fericiți și nu prea, sfinți, de pe ale căror degete picura smirnă și tămîie, și oameni pierduți în mocirla păcatului. Am ascultat atîtea istorii ale acestora, unele dintre ele fiind de o sfîșietoare gravitate. Nu mi-au adăugat însă nici înțelepciune, nici toleranță, pentru că totul, în fine, este "deșertăciune și goană după vînt și nimic nu este trainic sub soare". Adevărul îmi scăpa chiar în clipa cînd părea că am găsit toate argumentele, am descoperit toate necunoscutele, am descifrat toate mantrele. Mă opream uneori în drum îngîndurată pînă cînd, ghiontită de trecătorii grăbiți, îmi reveneam și, umplîndu-mi pînă la refuz plămîni cu aer, mă bucuram că simt neclintit sub picioare pămîntul.

Nu știu cum, nu știu cînd, fericirea a devenit nefericire. Mergeam prin oraș serile atît de fragilă. Țin minte, deși nu mai pot să reproduc și senzația. Praful nu reușea să acopere sărutările de pe față și umeri — eram o istorie nouă. Nu știu ce vroiam de la omul acela.

O minune, probabil. Ceva mi-a șoptit că e ultimul mag, zăpezile și copacii îl recunoșteau, deși s-a făcut vinovat în mai multe rînduri.

Totul a început cu o poezie. Poate că a fost cea mai frumoasă zi din viața mea, dar cînd a fost asta și de ce a fost? M-a întîmpinat cu zîmbetul acela de care se sinucid păsările. Știam și atunci — e dintre aceia care nu știu să aleagă între o femeie și mare.

Am fost singură, dar voi fi și mai singură, nu cred în pierderi și regăsiri spontane: exist, pur și simplu, cogito, ergo.

Am plecat din orașul acela în toiu iernii. Nu mai puteam să rămîn. O altă tentativă de suicid mi-ar fi reușit la sigur. Și-apoi, atunci nu-mi doream nimic mai mult decît liniște și pace. Nu m-a însoțit nimeni la gară. Era dimineața foarte devreme și pentru ultima dată cuprindeam cu ochii orașul. Știam că nu voi reveni niciodată acolo.

Cînd trenul a pornit, am întezărit în mulțime pe cineva care îmi făcea semne disperate. Am întors capul să nu mai văd nimic și asta a fost sfîrșitul.

Acum sînt calmă. Sper să nu-mi mai tulbure nimeni și nimic liniștea pe care am dobîndit-o cu atîta greu. Dar de multe ori amintirile mă poartă pe străzile aceluia oraș în care mi-am dorit însă atît de mult să fiu fericită, orașul celor mai nesăbuite vise ale mele, orașul în care nu mai sînt.

FIȘIER

Ana RAPCEA a mai fost prezentă în cadrul concursului nostru cu poezie (nr. 6, 1997). Proza ei are contururi sobre, nelipsite de irizări cromatice în consens cu dispoziția protagonistei.

Victoria BOTNARU
Zorile, Orhei

STILOUL CAPRICIOS

Era toamnă. Copacii începuseră să plîngă cu frunze. Școala ne aștepta cu brațele deschise, abecedarul ardea de nerăbdare să ne transmită tot ce știe. Chiar și plopii singuratici de lângă școală presărau câte un fulg, întâmpinîndu-ne.

Cel mai mult m-am bucurat cînd am văzut-o pe învățătoare. Nălătuță, cu părul castaniu revărsat pe spate, cu ochi căprui care scăpau pe fața plină de bucurie câte un bob de rouă limpede.

Ne-a luat blînd pe fiecare de mînuță și ne-a așezat în bănci. Dăruindu-ne câte un stilou, a început să scrie pe tablă prima literă a alfabetului. Stiloul însă își făcea de cap, imprimînd niște linii de te lua rîsul, dar, cînd se apropia învățătoarea, se cumînțea, rotunjind litere citețe și chiar frumoase.

Mi-a rămas în memorie pentru totdeauna tabla cu scrisul caligrafic al învățătoarei și privirea ei, ce ne mîngîia întruna, iar stiloul dăruit de ea ocupă un loc de cinste pe masa mea de lucru.

POVESTEA BUNICII

Pe bunica mea o cheamă Anastasia.

Frumos nume și frumoasă femeie, bună ca o zîină.

Are o față simplă, senină,

brăzdată de zbîrcituri, cu o frunte înaltă. De sub genele negre te privesc doi ochi ca înserarea. În colțul lor s-a aciuat multă gingășie și blîndețe. Nasul bunicuței este drept, buzele parcă surîd întruna. Părul ei, cîndva negru ca pana corbului, s-a înălbit. Îl piaptănă cu grijă și el devine neted. Mîinile-i sînt bătătorite de muncă și au miros de pîine proaspătă. De statură bunicuța e mică, în schimb e vioaie și nu se oprește nici pe o clipă din lucru.

Știe buna o poveste. Povestea vieții sale, pe care ne-o spune în serile lungi de iarnă.

MIRACOLUL VACANȚEI MARI

Vacanța mare se ascunde după ultima zi de mai. Veselia și peripețiile s-au luat de mîină și au încins o horă mare. Cireșarul și-a îmbrăcat copilașii în hăinuțe roșii, iar veșmîntul verde l-a aruncat în dulăpior pînă la anul viitor. Cîmpiile și-au primit cu mare bucurie copiii zglobii pe spinarea primenită. Se ițesc și florile de vară. Ele sînt colindate de albinuțe și fluturași ce-și găsesc de-ale gurii pe coroana lor. Soarele își revarsă nepoței gingași pe pămînt cu nemiluita.

Vacanța ne cheamă la mare, unde putem construi castele din nisip cu turnuri mărețe din scoici sau asculta valurile spumoase ce vin spre mal.

În vacanță mai putem contempla și mărețul monument al naturii — muntele, farmecul căruia este irepetabil.

Natura pură și sacră ne primește în brațele ei.

Bucurați-vă, copii!

FIȘIER

Victoria BOTNARU învață în clasa a VI-a. Darul de povestitor l-a moștenit, probabil, de la bunica sa (vezi **Povestea bunicii**). Victoria însă are un mare avantaj: încearcă să aștearnă pe hîrtie cuvintele ce îi izvorăsc din suflet.

Pavel SPINATI
Nădușita, Drochia

DESTINE

**Frunze cad
la chemarea timpului —
destine veștede,
risipite de vînt.**

**Tălpile tale
strivesc speranțe nenăscute
și se cufundă, adînc,
în vise nevisate.**

**Ridici o frunză
și citești, ca într-o palmă,
linia vieții netrăite,
linia dragostei neîubite.**

**Și iar pornești,
strivind mereu alte iluzii,
în căutarea
propriei tale frunze.**

UN PAS CĂTRE TRECUT

**Din zîmbetul unei raze de soare,
Din lacrima unui strop de rouă,
Din zilele ce trec și vin
Culeg gînduri.**

**Și ajung la țărnul de cristal
Pe care doarme încă dus
Vechiul catalog nescris.
Unde banca regăsită
Mai scîrțile și acum
Printre clipele de taină
Ale atîtor copieri.**

FIȘIER

Pavel SPINATI, absolvent al școlii medii, este în "căutarea propriei frunze" atît în poezie, cît și în viață.

Claudia SLUTU
Chișinău

UNSUL GRAIULUI ROMÂNESC

Vasile Lupu Voievod scria Predoslovie
la Carte românească de învățătură.
Nu consultase Divanul Domnesc,
nu întrebase de Marea Adunare Națională
și nici se gîdea la vreun referendum.
Vasile Voievod știa ce mîhnește Țara:
De la fluier la bucium, de la cobză la vioară,
de la Ioan pînă la Dionis,
De la Zamfira pînă la Voichița.
Era amărăciunea poporului
ce nu cunoștea nici o boabă slavonește,
dar credea în bunul Dumnezeu.
El, unsul Domnului, trebuia să aducă izbăvire
acestor Ioani și Dionisi, Zamfire și Voichițe,
să le dea "carte pre limba lor".
Popa Mihai de la Trei Ierarhi
i-a fost sfetnicul principal.
Iar poporul Bisericii — consilierul secret.
Durerea lui Vodă era și a lui Ioan și a lui Dionis,
și a Zamfirei și a Voichiței,
care bolboroseau ceva, ridicau ochii spre icoane
și își făceau semnul Crucii.
"Mai bine cinci cuvinte în Limba ta
decît o mie într-o limbă neînțeleasă!" —
a legiferat unsul Graiului Românesc.

CANICULARĂ

Boierii din cele două Țări Românești
se duceau vara
la conacurile lor,
la băi
sau în marile capitale ale Europei.
Azi simbolul tuturor distracțiilor caniculare
e vila intelectualului.

De fapt mai des e un vagon,
o colibă chiar.
Aici e și Baden-Baden,
neam cu un lac de acumulare.
Lumea mondenă
e alcătuită
din ținutul sau pisica aduse în coșuleț
de la oraș!
Sărăcesc boierii,
domeniul feudal se micșorează
pînă la șase ari
și totuși
vrăbiile se scaldă
în același praf orbitor
de la Creangă încoace.

UMBRA TRECUTULUI

Vișinii din nou au dat în floare,
Primăvara intră în drept deplin,
Vin amintirile răscolitoare —
Și verdele acesta e un chin.

Un dor nebun mă-ncearcă-n primăvară,
Un dor nebun de tine și de ploii,
Ah, vîntul ne-ngîna ca o vioară
Și-n lume nu eram decît noi doi.

Văd, luna mai nu-i pentru mine scrisă —
Tu mă privești acum ca un străin,
Cea mai frumoasă floare — lăcrimioara —
În ochi-mi triști și-n plete mi-o anin...

AUTOPORTRET

Eu — nerv de frunză,
lacrimă înghețată
și libertate —
alerg
pe
pista
de
granit
a destinului.

FIȘIER

Claudia SLUTU (n. 16.IX.1947) este originară din Țepilova, Soroca. A absolvit Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, predă limba și literatura română la Colegiul Pedagogic din Lipcani, apoi activează în cadrul Bibliotecii Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei, unde, în prezent, este șef al Sectorului Carte Rară și Manuscrise.

Scrie versuri din clasa a noua. Publică în ziarele și revistele de la Chișinău.

Elena VIZIR
Chișinău

SOMNOLENȚĂ

I

Trec infinite stoluri de ciori:
De-i soare,
De-i ger,
Cronc-cronc, la ferestrele mele;
Trec trenuri-mărfare
Și de pasageri:
Tuc-tuc și tu-u-u-tu-u-u, și zing-zing,
Sub ferestrele mele;
Coloane întregi de mașini, autobuze, trolee
Chiuiе, vîjiie, țipă și ele;
Să nu mai vorbim de copii
De-afară cu glasuri zglobii,
Să nu mai vorbim de vecinii
Ce-și strigă de-afară copiii,
De cîinii
Ce latră în cor, răspicat —
E larma ce-ar fi să mă scoale din pat,
Să-mi scuture somnul.
Dar dorm
Înainte senină,
Căci viața mi-e somn,
Iar somnul mi-e viață deplină.

II

Păianjenul de colo nu pleacă să se culce,
E plin de-avînt și-i gata să se-apuce
Să-și țese firul pe ruta tavan—canapea—podea —
Să prindem împreună vrea
Țîntari și muște, puf de păpădii
Și să se facă împăratul acestei împărății.

III

Voi admira din plin, pe cer,
Plimbări de lună, nori și stele
Și toate revărsările de soare fi-vor ale mele,
Și voi rămîne mult așa în lumea mea de vise —
Nu voi să văd copii, bunici, calici cu mîinile întinse,
Nu voi să-mi obosesc picioarele
Prin praf, noroi și pietre —
Mi-ajunge cît pășesc de la un perete
Pîn' la celălalt perete;
Nu voi să mai cobor de la etaj —
A locui aici e-un avantaj.

ULTIMUL NASTURE

Un cuvînt, o frază le arunc,
Cîteodată la nimereală,
Fără să le pipăi solul
Sau subsolul.
Iar ele, zburînd, pot doborî
Un fir de iarbă
Sau chiar un munte.
Pot naște vrute
Și, mai ales, nevrute;
Se pot dărîma, la urma urmelor,
Neajungînd la țel —
Ca un fermoar de proastă calitate.

Sînt mai practici nasturii:
Îi pipăi de fiecare dată
Cînd vrei să-i închei
Sau să-i deschei.
Și simți cu buricele degetelor
Unde e slabă ața...
Și o potrivești după culoare,
Ca pe cuvinte, după situație,
Migălos și cu multă răbdare.
(Cine o are!)

Zic așa, căci mi s-au urît
Fulgerările de fraze
Ce-mi bombardează auzul,
Doresc ceva cîntărit...
Fie și niște dulcegării.

FIȘIER

Elena VIZIR s-a născut la 29 iunie 1961 în satul Ciorna, Rezina. În anul 1985 absolvește Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova. Fiind un prieten fidel al cuvintelor, activează în cadrul Editurii "Litera" și la ziarul "Țara".

Versurile Elenei Vizir aduc o notă originală în peisajul nostru poetic.

Larisa VERDEȘ
Chișinău

TRECUTUL CONTINUU

Trecutul
își mocnește încet focul aducerilor-aminte
din nimbul cald al formelor sale
apare chipul palid de vitalitate obositoare
al prezentului.

Strunele bătrîne ale trecutului adînc
vibrează lung
și dorul de lumină
adică de prezent
îi revizulește inactivitatea...

Prin tunelurile rădăcinilor sale
pomește în galopul speranțelor
dar existența-i oarbă
și-a spus direcția —
opusă prezentului nostru
trecutul împotmolindu-se și mai mult
crescîndu-și formele
aidoma unui șarpe uriaș
imposibil de manevrat
pînă-n sferele amețitor de înalte
ale prezentului...

Trecutul își tîrăște înțelepciunea
prin oale și ulcioare
prin cranii seci de gînduri
prin luturi galbene de nimburi
nimic nu-i stăvilește pasul...

Și doar cucuta timpului — uitarea
îi poate nimici pe veci mișcarea.

* * *

Ființa mea avidă de liniște
s-a întors din băjenia viselor
și-și caută adăpost
sub cupola crizantemelor
imaginare
canonadele pustii toare
ale apusului vital
grăbesc desăvârșirea toamnei
în care crizantele
și-au copt odată nașterea...

Mă doare toamna ce mi te fură
dăruindu-ți stări de spirit sedentare
privesc escadrile de frunze călătoare
din adăpostul meu insular
sînt cele mai darnice ființe ale toamnei
împart cu mine galbenul lor sepulcral.
Ce stare sinistă
de veghe interminabilă!

BACOVIA REGIZÎND

Ploaia de toamnă
nu e altceva decît marea
ieșită din sine
care își reclădește structura
împărțind-o în silabe
moi și reci
și care își scutură trupul amorțit
de alge îngălbenite și de sare...

Marea ne învăluie din toate părțile
înotînd frenetic ea prin noi
și risipindu-și frigul din adîncuri
prin cartierele adormite...

Cu fiecare înghițitură de apă
strecurată în gîtlejul teluric
marea își adună agonia...

De după culisele acestui decor
Bacovia își regizează anotimpul...

FIȘIER

Larisa VERDEȘ (n. 22.08.'69, Izbiște, Criuleni) este licențiată a Facultății de Litere a Universității de Stat din Chișinău. Activează în calitate de redactor-prezentator la Departamentul Emisiuni Culturale al Radioului Național.

Prezentă cu versuri în mai multe periodice chișinăuene, Larisa Verdeș, "din adăpostul său insular", abordează aspectul mai puțin cercetat — cel filozofic — al întâmplărilor și fenomenelor din care se încheagă izvodul vieții.

Ludmila CHILARU
Chișinău

NOI

Prezentul nostru cu nimic nu rimează — este și atît.
 Peste lumea din plastilină curge un soare cam demodat.
 E totul atît de simplu: trăiești cum poți — dacă vrei
 Viața există pentru a fi contemplată.
 Noi — niște camere de luat vederi,
 iar restul e doar aparență:
 Tot ce-a trecut ireversibil
 (dar trece totul odată ș-odată)
 de fapt nici n-a existat.
 Și Dumnezeu, și satan sînt în noi,
 noi — pămîntul acesta mereu ignorat,
 spațiu și vînt, apă și sare, aur și dinamită,
 noi sîntem tot și în toate.
 Moarte și viață: stări identice
 ale materiei sentimentale.

TRANSILVANIA

Prind secole-n Transilvania munții
 De bordani se-mpiedică timpul și stă
 În gireada anilor se frămîntă enigme
 Un secret se divulgă:
 Unde zace acum odată a fost Paradis
 Vrăjită-i pe aici și sarea de lîns a cerbilor
 Rătăciți prin amarul cetinii
 Că nu i s-a dat genetic — ca frunza —
 să freamăte, tremure
 Tace eterul despre ceva de ascuns
 Gîndesc cu Marele-Unu ubicuu întruna
 În creierul urșilor bea sînge Dracula
 Fierbe oțelul în cușnița
 Din poalele cerului

Se roagă la Soare un rom
Pentru lemnul mîinelui putred
Se vînd cuie în tîrg indolente
La eternitate răcnesc rîșii emfatic
Hoinărind în căutare de alte patrii
Un oier cu turma-i răznită
Și-aruncă — deja inutilă — speranța în cer
Din urmă-i duc steagul în negru maghiarii
Că încă mai sînt deodată-nțeleg
Patru scînduri de brad, un Pustiu, linia palmei
În agonie — naște chinuri analogia
Asemeni cîinelui simt — este ceva ce nu se explică
În Transilvania am înțeles
Că nu mă mai tem de NIMIC.

ILUZII

Caravane de camioane cară istorii false
pe la gunoiști
Prezentul se pune pe gînduri și-i vine
s-o rupă de fugă cît nu-i tîrziu
O plantă cuminte își roade cu zimții
blestematul ei nume de mărăcină
O dragoste de hîrtie strînge în brațe
oameni nenorociți
În piepturi tresaltă de bucurie inimi
buimatică de ora nevinovată în care —
oarbă fiind — minciuna s-a cuibărit

CIMITIR PĂRĂSIT

Mierea cerului sughe
prin paie luminoase
sînge de pelin
din tăcerea de lut
a ulcioarelor
uitate în dealuri
de cei care-au iubit.

FIȘIER

Ludmila CHILARU (n. 3.VII.'66, Ghindești, Florești) a absolvit Facultatea de Biblioteconomie și Bibliografie a U.S.M. (1987). Activează în cadrul Academiei de Științe din Republica Moldova.

Apanajul poetic al Ludmlei Chilaru include formulări tranșante, originale, generate de neliniștile și emoțiile autoarei, de capacitatea ei de a pătrunde în sensul ascuns al lucrurilor.

Livia Ana TĂTARU
Heidelberg — Bistrița

ANALIZE ORIGINALE PROZODICE ALE PRONUNȚĂRII ROMÂNEȘTI. LEGĂTURILE LOR CU CELE FONETICE ÎN COMBATAREA GREȘELILOR*

1. ANTECEDENTE

Cercetînd trăsăturile caracteristice ale pronunțării limbii române, puse adesea în contrast cu cele ale englezei și germanei — procedeu prin care iese mai clar în evidență specificul fiecărei limbi —, am recurs la unele analize originale proprii. Acestea se bazează pe concepțiile persoanelor, dezvoltate uneori din cele vechi românești sau străine, dar toate verificate științific. Analizele originale erau menite să contribuie la umplerea unui gol existent sau să combată anumite teze și procedee greșite. Rezultatele obiective le-am prezentat atît la numeroase congrese internaționale lingvistice, cît și, mai ales, în lucrările mele de doctorat și în cărțile publicate (vezi lista parțială a lucrărilor în: **Limba română: Specificul pronunțării...**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997¹). Ele au dovedit că aspectele fonetico-fonologice ale pronunțării sînt în strînsă conexiune cu cele prozodice și se condiționează reciproc, deși lingvistica le cercetează divizat și izolat. De aceste rezultate vom ține

cont și în cele ce urmează.

2. OBIECTIVUL LUCRĂRII

Datorită conciziunii care se cere unei comunicări de proporții reduse, lucrarea de față nu va aduce alte analize noi, ci doar trecerea în revistă a cîtorva dintre cele cuprinse în lucrările menționate. În schimb, prezentarea lor se va orienta cu precădere spre combaterea unor procedee și teze greșite, care împiedică însușirea corectă a pronunțării.

3. ACCENTUL STRĂIN ÎN PRONUNȚAREA LIMBILOR

a) Ce este accentul străin?

Pronunțarea caracteristică a unei anumite limbi este adesea lezată prin transpunerea deprinderilor de pronunțare ale altei limbi în vorbire, ceea ce produce așa-numitul accent străin. Aceste deprinderi de pronunțare includ atît trăsăturile fonetico-fonologice, cît și cele prozodice. Prin urmare, "accentul străin" nu este un simplu accent, ci totalitatea trăsăturilor străine introduse în pronunțarea unei limbi. Vorbitorul nativ (indigen) simte, dar nu știe ce anume determină exprimarea neobișnuită a vorbitorului străin. Uneori pronunțarea greșită a acestuia îngreunează înțelegerea sa de către ascultătorii indigeni; alteori le produce chiar ilaritate. În schimb, pronunțarea sa corectă inspiră admirație și înlesnește relațiile mutuale.

b) Laboratoarele de fonetică — mijloc de combatere a accentului străin

Aprecierea pronunțării corecte, împletită cu progresele cercetării limbii vorbite — atît de necesare relațiilor tot mai strînse interstatale —, a înlesnit orientări noi și practici de studiu. Printre acestea se numără în

* Comunicare prezentată la *Coloquiul Internațional Sextil Pușcariu*, Cluj-Napoca, 1998.

primul rând laboratoarele de fonetică instalate la universități și chiar în școli în majoritatea țărilor lumii. Prin mijlocirea lor, elevii sînt obligați să se străduiască să imite corect înregistrările pronunțării vorbitorilor indigeni, făcîndu-se astfel un însemnat pas înainte în combaterea accentului străin în pronunțare. Rezultatele obișnuite cu copiii sînt adesea foarte bune, fiindcă ei au o mai mare capacitate de imitare decît adulții, iar deprinderile de pronunțare ale limbii materne nu le sînt încă adînc fixate. În schimb adulții au nevoie în laboratoarele de fonetică și de explicații comparative, simple, dar științifice, pentru a putea surprinde prin ascultare diferențele fonetice și prozodice ale limbii străine față de cele ale limbii lor materne. Din nefericire însă, ei pot mai rar profita de asemenea explicații, deoarece se recurge încă la unele metode vechi, neștiințifice.

c) Cîteva procedee și teze neștiințifice care împiedică însușirea corectă a pronunțării

Atunci cînd explicațiile menite să ușureze însușirea corectă a pronunțării nu lipsesc cu totul, se recurge totuși la prezentarea unor liste de substitute ale limbii materne pentru sunetele distinctive străine. Exemple se găsesc în numeroase manuale românești de limba germană și engleză, dar și în cele de limba română pentru străini. De aceea nu mică le e mirarea unor studenți români care, ajunși în străinătate, sînt acuzați de pronunțare românească în rostirea cuvintelor și propozițiilor străine. În timpul studenției mele, dar și mult după aceea era chiar încurajată substituirea sunetelor englezești prin cele românești, de însuși profesorul titular de engleză de la Universitatea din Cluj. Vezi listele cu substitute românești cuprinse în cartea: **Fonetica limbii engleze** de M. Bogdan, Cluj, 1962. Că greșea profund i s-a

arătat prin discuțiile pe această temă la Congresul Internațional de Fonetica de la Leeds, 1975, cînd metoda sa a fost nu numai aspru criticată, dar și luată în deridere. Însă, după cum se întîmplă în comunism, tezele și părerile unui profesor, sus-pus pe linie politică, chiar dacă erau greșite, nu erau combătute, mai ales pentru că uneori, din lipsă de pregătire și probitate științifică, el nu-și recunoștea greșeala. Unii învățăcei, din servilism, le preluau tezele și astfel influența lor nocivă devenea de durată. Iată alt exemplu din fonetica românească: în **Gramatica limbii române** a Academiei Române din 1954 a fost inclusă teza greșită stalinistă a existenței, ca în limba rusă, a consoanelor muiate în limba literară română. Prin această teză s-a ajuns la aberația că consoanele [k, g, č, ǵ], urmate de [e, i] sau de semivocala [j], le "înghit" pe acestea. La fel e tratat și [l] nesilabic în final de cuvînt. Astfel pronunțarea mai anterioară a consoanelor respective sub influența sunetelor distinctive vocalice următoare a fost confundată cu modul de articulare cu totul diferit al consoanelor din rusă sau din vorbirea regională, dialectală românească. Greșeala nu a fost sau nu s-a admis să fie corectată, nici măcar prin comparația cu fonemele corespunzătoare din alte limbi, deși în ediția a II-a a gramaticii de mai sus, capitolul fonetic a fost scos. Teoria respectivă nu a fost combătută atunci decît de subsemnata, în prima mea lucrare de doctorat din 1964. Continuînd susținerea principiilor fonetice ale lui Sextil Pușcariu, am publicat, după mulți ani de muncă, în 1984, primul dicționar de pronunțare a limbii române, cu explicații fonetice în 3 limbi și cu transcriere fonetică internațională. Deși a fost foarte bine primit în străinătate, iar descrierile fonetice, cuprinse și în lucrarea de doctorat de la Bonn, scrisă în limba engleză, fuseseră verificate în SUA cu aparate de precizie, de către doi profesori

americani de la Universitatea din Utah, în România mai este și azi ignorat de unii lingviști, din motive de orgoliu profesional, care mențin o tăcere vinovată. În schimb, în 1993 și apoi în reeditarea din 1996 a apărut în România un dicționar ortografic care, în fine, prezintă cuvintele și cu pronunțarea lor în transcriere fonetică. Dar el se bazează pe aceeași teză greșită a consoanelor muate în limba literară. Este vorba de **Dicționar ortografic al limbii române**, 1993, cu titlul: **Ortografia limbii române, dicționar de reguli**, 1996, al autoarelor F. Șuteu și E. Șoșa. Din nefericire, el mai cuprinde și altă greșeală de bază: prezintă pronunțarea cuvintelor în transcrierea fonetică "românească", formată din unele semne fonetice din Alfabetul fonetic internațional, completate de câteva litere alfabetice specifice ortografiei românești, ca: ă, ș, ț. Deci e o îmbinare nepermisă într-o lucrare științifică a scrierii ortografice cu transcrierea fonetică. Problema consoanelor "înghițitoare" de vocale o rezolvă după cum urmează: transcrierea cuvintelor care cuprind variantele poziționale [k, g], ca și consoanele /č = t, ġ = d/, urmate de diftongul [ea] sau de semivocala [j], este dată fără [e] și [j], de ex. **acea** /ača/, **tăcea** /tăča/, **chiar** /čar/, **chior** /čor/, **supraveghea** /supraveġa/ **îngenunchea** /îngenunka/ etc. (p. 21, 219, 67, 209, 119, ed. 1996). De aici vedem că primul [e] din **îngenunchea** nu e "înghițit", pe când [e] din **acea** e înghițit. Aceasta dovedește că dna Șuteu combate pînă și rezultatele științifice ale soțului său, V. Șuteu, care dovedise, cu ani în urmă, că diftongul /ea/ este monofonematic, deci indivizibil, spre deosebire de diftongii bifonematici, poziționali. Prin urmare, consoana precedentă nu putea "înghiți" doar o parte a diftongului indivizibil! Tot din grija de a respecta teza greșită de mai sus, autoarele recurg și la alte inexactități

grave. De ex.: cuvîntul **chior** îl transcriu fără semivocala /j = j/, deci /čor/, în schimb **chiorî** îl redau prin /kiori/ în ambele ediții. Adică recurg la secvența **chi** /ki/ inexistentă în limba română. Nimeni nu va găsi scris ortografic cuvîntul **chăori** ca să fie pronunțat ca mai sus. Totuși n-am auzit ca cineva să le combată greșelile. Rezultă că străinii care învață româna sînt împiedicați de a-și însuși corect pronunțarea românească din cauza și acestei teze nefericite. Dar mai mult: atunci cînd învață gramatica limbii române constată că teza consoanelor muate a pătruns și în morfologie, schimbînd regula veche a terminațiilor conjugărilor la infinitiv. Înainte regula era că verbele terminate în **ea** sunt de conjugarea a 2-a. Acum însă verbele ca: îngenunchea, împerechea etc. sînt de conjugarea întîii! Iată cum acționează "dictatura" în lingvistică!³

4. ANALIZE NOI, APLICABILE ATÎT ÎN FONETICĂ, CÎT ȘI ÎN PROZODIE

a) Combaterea accentului străin la baza apariției lor

Pentru a combate accentul străin în pronunțare, am stabilit prin analize noi, atît fonetice, cît și prozodice, diferențele care trebuie subliniate atunci cînd se pronunță corect româna, germana și engleza. Astfel se completa măcar parțial golul existent în cercetările anterioare. De exemplu: modelul de analiză întîlnit în majoritatea lucrărilor de fonetică descriptivă este următorul: descrierea caracteristicilor fonologice și fonetice ale sunețelor distinctive privite izolat. Urmează câteva date suprasegmentale, între care joncțiunea și lipsa ei, apoi aspecte de coarticulare în vorbire, ca: acomodări, disimilări, sincope etc., fenomene întîlnite în mod aproape identic în multe limbi, fiind legate de vorbirea emfatică, emotivă, grăbită. Ele nu sînt deci reprezentative pentru specificul

unei anumite limbi, în schimb, lipsesc: analiza gradelor de combinare a consoanelor în cuvinte și a cuvintelor în propoziții, precum și influența gradată a unor sunete asupra celor învecinate și cea a cuvintelor anumite asupra altora din propoziție. În lucrarea prezentată la un congres internațional, intitulată: **Junction or disjunction is that enough?** mă refeream tocmai la lipsa analizei joncțiunii gradate.

b) Analiza unui grup de consoane în cuvânt

Să luăm în mod comparativ cuvântul românesc **ample** și cel englezesc **apple** cu aspect ortografic asemănător, cu excepția literei finale, care în engleză e mută. Dacă analizăm trăsăturile fonologice ale grupului /p/ din ambele limbi, vom găsi asemănări de bază, ca: /p/ consoană surdă ocluzivă, explozivă bilabială, iar /l/ este o sonantă laterală în ambele limbi. Dacă analizăm trăsăturile lor fonetice, găsim diferențe importante: /p/ englezesc este aspirat, cel românesc nu e; /l/ românesc nu are variante poziționale, cel englezesc are mai multe, de ex. varianta "clară" cu "rezonanță anterioară (vezi explicația lui Daniel Jones⁴), când stă înaintea unei vocale sau a semivocalei /j/, și varianta "întunecată" cu rezonanță posterioară, atunci când este final sau înaintea unei consoane; mai poate fi și silabic în final de cuvânt, precedat de o consoană. Toate aceste variante nu se găsesc la consoana /l/ românească. În grupul /p/ românesc am stabilit o combinare de gradul I, prin care fiecare dintre cele două sunete își păstrează identitatea, neexistând o influență mai profundă între ele. În grupul /p/ englezesc avem o combinație de gradul II, în care trăsăturile celor două sunete se influențează reciproc, predominând influența lui /l/ asupra lui /p/. Deci explozia lui /p/ este combinată cu rostirea silabică,

posterioară a lui /l/ final. Astfel percepția acustică pentru orice ureche normală subliniază diferența dintre grupurile celor două cuvinte din cele două limbi. Românul care aude pronunțarea cuvântului englezesc are impresia că între /p/ și /l/ există o vocală, deoarece în română nu este un /l/ silabic. Astfel românizează pronunțarea cuvântului englezesc prin /epal/, cum auzim zilnic la Televiziunea română într-o reclamă. Evident, pronunțarea românească a cuvântului englezesc este greșită, este cu accent străin.

c) Analiza combinatorie în cadrul propoziției și frazei

Am pornit de la concepția că o combinare între două elemente poate duce la modificări superficiale, atunci când sînt în combinare laxă de gradul I, apoi la modificări substanțiale, când sînt în combinații mai strînse, adică de gradul II, și la combinarea foarte strînsă, care rezultă adesea printr-o unitate nouă, cum sînt africaterile în fonetică. Am ajuns să o aplic și în analizele suprasegmentale, adică prozodice. Prin urmare, așa cum analiza sunetelor izolate trebuie completată prin analiza combinării secvențelor de sunete — care diferă în fiecare limbă —, tot așa și analiza unităților de vorbire izolată trebuie legată de analiza lor în lanțul vorbirii obișnuite, neemfatice, specifice fiecărei limbi. Ea se referă la accent, intonație, tranziție legată și nelegată și pauze și ritm.

Tranziția legată și cea nelegată nu sînt aspecte subiective, individuale, care depind exclusiv de voința vorbitorului — cum cred unii —, ci, în vorbirea obișnuită, ele reprezintă specificul limbii. Acestea pot fi influențate individual atunci când intervin cauze afective sau emfatice. De ex., emoția, frica pot determina o tranziție nelegată exagerată, pe când bucuria, entuziasmul, furia pot determina un

ritm accelerat în vorbire și o tranziție legată neobișnuită. Dar, după cum spuneam mai sus, sublinierea joncțiunii sau a lipsei ei, adică a tranziției legate și celei nelegate nu, e suficientă atunci când dorim să evidențiem specificul unei limbi. Prin rezultatul cercetărilor mele am stabilit că în prozodie există în cadrul tranziției legate 3 grade, iar tranziția nelegată este gradul intermediar spre pauze. Spre exemplificare să analizăm 5 propoziții scurte:

1. **Ție îți fac o casă.** 2. **Nu îți fac o casă.** 3. **Ție-ți fac o casă.** 4. **Ție nu-ți fac o casă.** 5. **Nu ți-ai făcut o casă.**

În propoziția 1 avem legătură de gr. I, deci o combinare laxă între **ție** și **îți**. La fel în propoziția 2 între **nu** și **îți**.

În propoziția 3 avem legătură de gradul II, deci o combinare strânsă între **ție-ți**. La fel în propoziția 4 între **nu-ți**.

În propoziția 5 avem legătură de gr. II între **nu ți-ai** și de gradul III, adică o combinare foarte strânsă între **ți-ai**. În rostirea mai grăbită și legătura dintre **ție-ți** și **nu-ți** din propozițiile 3, 4 poate fi de gradul III, ca și cum ar fi o nouă unitate de vorbire, deși nu e în realitate. Dar legătura inversă, adică: **nu-ți ai**, în care legătura dintre **ți-ai** a fost despărțită legând pe **nu** de **ți**, devenind de gradul II, iar între **ți** și **ai** devenind de gradul I, este incorectă, neconformă specificului românesc și poate fi considerată cu accent străin. Este lesne de înțeles că tranziția legată și cea nelegată sînt în strînsă conexiune cu celelalte trăsături prozodice și nu în ultimul rînd cu sensul întregului. Deci toate laolaltă dau specificul prozodic al fiecărei limbi.

Analizînd frecvența formelor de tranziție legată și nelegată și pauzele, constatăm că în limba română există în mod obișnuit legături între cuvintele scurte, al căror sens este legat de cuvîntul de bază învecinat. Pronumele personal la dativ, articolele, unele adverbe, verbele auxiliare ale timpu-

rilor compuse, prepozițiile, conjuncțiile etc., adică cuvintele care în general nu poartă accent sintactic, sînt adesea legate de cuvîntul învecinat printr-un anumit grad de tranziție legată. În ansamblu, există un echilibru armonios între tranziția legată și cea nelegată în vorbirea românească obișnuită, neemfatică. În schimb, în engleză predomină tranziția legată, iar în germană cea nelegată. Deci străinii care învață româna trebuie să țină cont și de această caracteristică. Pe de altă parte, profesorii de română nu trebuie să intensifice pronunțarea cu tranziție nelegată doar de dragul inteligibilității în predarea la studenții străini. Este foarte important ca unitățile de vorbire în cadrul unităților sintactice să fie însoțite cu ritmul și tranziția corespunzătoare. Acest aspect este des subliniat — evident, fără sublinierea gradelor de tranziție care îmi aparțin — de către profesorii de limbă engleză britanică și americană, care predau în țări străine. Un exemplu demn de urmat este felul cum predă engleza la Universitatea din Cluj, cu ani în urmă, prof. dr. James Augerot, de la Washington University, Seattle, SUA. El rostea propozițiile la viteză normală cu tranziția respectivă chiar și atunci când un student îl ruga să repete, pentru că nu-l înțelesese. Dacă repetarea unității sintactice nu rezolva problema, scotea din context cîte un cuvînt pe care-l explica, dar apoi îl repunea în propoziția pe care o rostea la fel ca înainte. Nu folosea niciodată rostirea "cu încetinitorul". Metoda sa m-a surprins la început, fiind obișnuită cu rostirea aproape silabică de dragul inteligibilității. Mai tîrziu, m-am convins cîtă dreptate avea, mai ales după ce am cercetat tranziția legată gradată. Dar nu numai în această privință: Rostirea la viteză normală înlesnește folosirea corectă a accentului, intonației și ritmului corect, specific limbii respective. Astfel imitarea lor corectă îi ferește pe studenți de transpunerea

caracteristicilor de pronunțare ale limbii materne în limba străină pe care o învață. În Anglia și SUA metodele de predare sînt foarte avansate și putem învăța mult din ele, mai ales cînd se referă la aplicații valabile în mai multe limbi. Prin aceasta nu trebuie însă să uităm că nu orice procedeu folosit în predarea englezei, de exemplu, poate fi valabil și în predarea românei. Dacă cunoaștem însă bine specificul limbii pe care o predăm, vom ști să îl punem pe primul plan cu metodele și procedeele corespunzătoare, pentru a servi țelului însușirii lui corecte.

NOTE

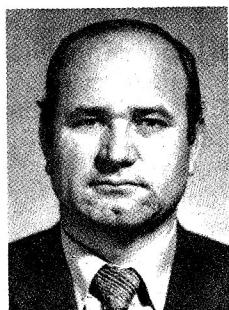
¹ Tătaru, A., **Limba română. Specificul pronunțării în contrast cu germana și engleza**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997.

² În lucrările mele am folosit semnele fonetice internaționale /t , d/ pentru africată. Ele mai pot fi notate și cu alte semne fonetice internaționale, ca /c, g/, folosite în România. Semivocala /j/ e notată în România prin i sau i.

³ Prof. dr. M. Goga, în cartea: **Limba română pentru admiterea în facultăți: Fonetică, fonologie, lexicologie, stilistică**, Dacia, 1996, la p. 43, elimină variantele [k, g] dintre consoanele românești, pentru că fuseseră considerate foneme de lingviștii români (cu excepția subsemnatei), și-l citează pe I. Stan, și anume: "Am eliminat din sistemul fonologic al limbii române literare consoanele k', g' considerînd că limba română literară actuală nu are în structura ei fonologică acest tip de consoane moi...". După ce eu combătusem teza greșită a consoanelor muiate în limba română, cuprinsă în **Gramatica Academiei din 1954**, încă în prima mea lucrare de doctorat în 1964, apoi în a doua mea lucrare de doctorat, 1975—'78, apoi în a 3-a mea lucrare de doctorat, 1995—'97, precum și în cărțile: **Româna: Pronunțarea. Teorie și practică (Rumanian Pronunciation, Rumänisch: die Aus-**

sprache, Heidelberg, 1983, și în primul dicționar de pronunțare a limbii române: **Dicționar de pronunțare a limbii române, Rumanian Pronouncing Dictionary, Rumänisches Aussprachewörterbuch**, vol. I, II, Heidelberg, 1984, iată că, în fine, este combătută în 1996 de doi lingviști, care însă NU îmi citează cărțile, deși în 30 de ani putuseră afla critica mea contra tezei de mai sus. Dl Goga i s-a alăturat lui I. Stan, însă în morfologie a mai acceptat teza consoanelor muiate pentru că în 1995, în **Gramatica limbii române fără profesor**, susține că verbul a îngenunchea are pe e în radical și e de conjugarea întîi (p. 98), adică e ar fi inclus în /k/ precedent... Confuzia, deci, continuă...

⁴ Jones, D. & Gimson, A. C., **Everyman's English Pronouncing Dictionary**, ed. 14, p. XX, London, 1977.

Petre BUTUC
Chișinău

BAZE LINGVISTICE PRIVIND SUBLINIAREA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE

În Republica Moldova sînt utilizate mai multe modele de subliniere a părților de propoziție. Faptul acesta a trezit unele discuții și variate interpretări... De cele mai multe ori se crede că un model este mai corect (sau incorect) în raport cu altul. Pentru a liniști puțin "spiritele", în prezentul articol încercăm să explicăm unele momente ce țin de aspectul teoretic al problemei în cauză.

Studierea limbii în școală are o importanță deosebită, pentru că această disciplină stă la baza formării intelectuale și morale a elevilor și constituie principalul instrument de pregătire a lor în vederea însușirii celorlalte obiecte de studii. Felul în care școala prezintă cunoștințele despre structura limbii și realizează aplicațiile practice aferente este condiționat deopotrivă de factori lingvistici, psihologici și pedagogici. De aceea, la descrierea componentelor de limbă (îndeosebi a celor sintactice) și a relațiilor dintre ele, știința limbii trebuie să vină cu o sistematizare care ar putea coincide și satisface cerințele psihopedagogice impuse de treptele dezvoltării

intelectuale a elevilor. Organizarea succesivă și conectivă a materiei la gramatică este, în primul rînd, o sarcină a școlii, dar care poate să-i dea o rezolvare pozitivă numai ținînd cont de fiecare dintre factorii implicați în acest proces.

Bunăoară, problema sublinierii părților de propoziție nu trebuie privită ca una dintre cele strict didactice. La elaborarea simbolurilor de marcare convențională a unităților sintactice din cadrul enunțului trebuie să-și spună cuvîntul, în primul rînd, specialistul, savantul în domeniul respectiv, deoarece descrierea și analiza componentelor oricărui fenomen lingvistic (sintactic) și a modului de organizare constituie domeniul lingvisticii, de la care școala își preia materialul necesar. Respectarea exactității științifice este o cerință esențială a conținutului obiectului de studiu al sintaxei, condiție *sine qua non* a predării părților de propoziție. Deoarece e vorba de sublinierea părților de propoziție, considerăm că anume teoria propoziției poate și trebuie să ne servească drept suport științific și aplicativ al acestui, numai la prima vedere, fenomen didactic.

Pornindu-se de la enunț, care reprezintă un conținut semantic și un lanț sonor, e mai firesc să se procedeze mai întîi la "descoperirea" *relațiilor dintre* elementele componente ale enunțului, separîndu-le în ordine descrescîndă de la grup la parte. Acest procedeu servește la distingerea felurilor de relații sintactice și la înțelegerea caracterului lor general și abstract. Totodată, descoperind și aceste relații, se poate înțelege cum ele pot determina o anumită interpretare semantică și sintactico-funcțională, iar, în consecință, și o anumită formă concretă de expresie, sonoră sau grafică. Substituirile lexicale, operate cu fiecare dintre componentele unui tip de organizare sintactică, "fixează tipul de structură", iar, în continuare, "diversele transformări pot demonstra cum funcți-

onează mecanismul limbii în limitele unei structuri sau în trecerea de la o structură la alta.”¹

Apelul la sensul enunțului însă, ca punct de plecare pentru a pune în lumină mecanismele fenomenului lingvistic, nu înseamnă și apel la semnificația fiecărui cuvânt din enunț, așa cum ne-ar da-o un dicționar al limbii române, ci la sensul lexico-gramatical rezultat dintr-un fel sau altul de structurare a enunțului, modificările de ordin formal reprezentând expresia materială a acelorași raporturi.

După părerea noastră, esența logico-sintactică a propoziției poate fi determinată pornind de la definiție. Până în prezent însă, există peste 300 de definiții ale enunțului ca unitate de bază a sintaxei². În contextul discuției noastre s-ar înscrie cea dată de prof. N. Mătcăș (Propoziția este o unitate sintactică de bază care dispune de un conținut predicativ)³, deoarece în ea se anunță factorul determinant al propoziției: **Predicația**. Prin predicație “se desfășoară funcția centrală a actului de cunoaștere și comunicare lingvistică”⁴. Predicația constituie o consecință a raportului dintre planul semantic al enunțului și planul expresiei.

Pentru exprimarea predicației fiecare limbă dispune de un anumit complex de mijloace, dar printre ele **predicatul** figurează în primul rând. Prof. V. Banaru afirmă, pe bună dreptate, că predicația este “o însușire a propoziției care se caracterizează prin prezența unei anumite părți funcționale, adică a predicatului”⁵. Din punct de vedere funcțional predicatul și predicația manifestă o corelație identică cu cea a particularului față de general. Predicatul este fenomenul particular al predicației, iar predicația e același fenomen în generalitatea lui, în ansamblul propoziției și al frazei, ba chiar și al textului. De aceea și considerăm că la **sublinierea părților de propoziție este imposibil a nu se ține cont de acești doi factori decisivi ai sintaxei propoziției: predicatul și predicația**.

Predicația însă își are o sferă sintactică mult mai largă, întrucât ea cuprinde în cadrul propoziției întreaga gamă relațională, semantico-comunicativă. Predicația încadrează și agentul prim al acțiunii (subiectul), și calificativul agentului prim (predicatul), și obiectele ce suferă acțiunea (Od, Oi), și circumstanțele desfășurării acțiunii din propoziție (complementele circumstanțiale) etc.

Predicatul alcătuiește doar baza predicației, punctul ei de plecare, avînd, bineînțeles, o sferă sintactică relativ mai restrînsă. Predicatul se constituie dintr-un anumit număr de componente predicative (indicii predicative): modul, timpul, numărul și persoana. Dintre aceste indicii predicative, subiectul le conține numai pe cele ale numărului și persoanei. Anume faptul că predicatul împreună cu subiectul comportă indicile predicației le-a atribuit respectiv și statutul de părți principale ale propoziției. Deci predicația, prin exercitarea funcțională a indicilor, a oferit subiectului și predicatului loc de frunte în structura ierarhică a părților de propoziție. Împreună cu subiectul, predicatul alcătuiește “centrul de gravitație al propoziției”⁶, “centrul ei organizatoric”.⁷ În baza lui fiecare unitate sintactică propozițională și-a stabilit un loc anume, un loc bine determinat. Predicația, fiind o categorie gramaticală de bază a sintaxei propoziției, dirijează prin predicat acest sistem ierarhic al părților de propoziție, iar **marcarea lor simbolică (prin subliniere) trebuie să constituie o expresie directă a sistemului dat**.

Se știe că fenomenul predicației ține de referirea conținutului propoziției la realitate. Predicația, am vorbit deja, apare în categoriile sintactice ale modului, timpului, numărului și persoanei. Predicația se exprimă, în primul rând, cu ajutorul părților principale: subiectul și predicatul. Însă înțelesul de “subiect” și “predicat” este relativ. Subiectul constituie partea principală

Complementele circumstanțiale (CC) încheie ansamblul sintactico-funcțional și gramatical al părților de propoziție. De aceea e și firesc ca dintr-o linie dreaptă (cu care am început sublinierea părților de propoziție) să rămânem numai cu o linie punctată. Deci considerăm că e foarte logic a se sublinia cu o linie punctată numai complementele circumstanțiale: [.....].

În structura părților de propoziție, atributul (A) ocupă un loc deosebit, aparte. Atributul nu se înscrie în scara consecventă a structurii ierarhice a părților de propoziție, deoarece apare ca determinant al tuturor părților de propoziție, cu excepția predicatului. El formează în cadrul propoziției calificative ale unităților sintactice exprimate prin nume. După părerea noastră, sublinierea A printr-o linie văluroasă [~~~~~] ar simboliza un fenomen în afecțiune. Linia văluroasă semnifică o linie afectată, un obiect afectat, ceea ce și este de fapt.

Apoziția (Ap), întrucât constituie o varietate de atribut, necesită, după părerea noastră, același simbol de subliniere: [~~~~~]. Ceea ce deosebește Ap de A este intonația (auditiv) și despărțirea prin virgule din ambele părți (în scris).

Elementul predicativ suplimentar (EPS) (numit și nume predicativ suplimentar — NPrS, atribut circumstanțial — AC, complement predicativ — CPr etc.) credem că ar fi bine să fie marcat la subliniere prin două linii paralele întrerupte: [= = = =]. Acest simbol, atribuit EPS, ar semnifica, pe de o parte, valoarea lui de predicat "accidentat", iar pe de altă parte, rolul de determinant al verbului-predicat din partea calificativului însușirii subiectului din propoziție (agentul acțiunii verbului-predicat).

Construcțiile nominale (construcțiile infinitivale, gerunziale și participiale) trebuie subliniate în conformitate cu valoarea și funcția sintactică pe care o au în propoziție.

Conținutul semantic al vocati-

vului (adresarea) este determinat de natura sa deictică. Prin vocativ, emițătorul atrage în comunicare un interlocutor. Vocativele sînt foarte distincte în propoziție, datorită terminațiilor specifice, iar mărimea lor se semnifică prin despărțirea prin virgule din ambele părți. Din aceste considerente propunem ca vocativul să rămână nemarcat prin simbol de subliniere.

"Grebă" [~~~~~], ca mod de subliniere a cuvintelor incidente, ar exprima suficient esența logico-semantică și gramaticală a rolului și locului lor în enunț, deși, la prima vedere, pare că avem de-a face cu un caz analog vocativului. Totuși cuvintele incidente necesită simbol de subliniere, întrucît nu dispun de terminații specifice.

În încheiere la cele relatate, atragem atenția că, pledînd pentru atare model de subliniere a părților de propoziție, nu încercăm deloc să-l și absolutizăm. Nouă ni se pare expresiv și consecvent în redarea realității imanente a structurii semantice și gramaticale a enunțului. Simbolurile respective exprimă corelația logico-semantică și funcțională a părților de propoziție, căci studiul sintaxei funcționale, după părerea noastră, nu poate fi întreprins fără semantică, dar nici fără logică, întrucît "semantica și logica constituie substanța actului comunicativ, care condiționează procesele de selecție și distribuție a unităților sintactice"¹⁰.

* * *

Se știe deja că sublinierea prin simboluri a părților de propoziție se face, în primul rînd, cu scopul de a simplifica munca elevului în clasă și acasă. Totodată, dacă modul de a sublinia unitățile sintactice propoziționale este stabil și expresiv prin esența lui logico-semantică și gramaticală, aceasta l-ar ajuta pe elev nu numai să se descurce la analiza sintactică, dar să și descifreze alte propoziții analizate de colegi. Sublinierea prin simboluri poate fi utilizată și la alcătuirea schemei

propozițiilor, scutindu-l pe elev de necesitatea de a fixa numele părților de propoziție. E de dorit numai ca aceste semne convenționale (simboluri de marcare a părților de propoziție) să nu se schimbe în fiecare an sau de la o clasă la alta. În caz contrar, pot apărea dificultăți la analiză, care, drept urmare, îl fac pe elev să depună eforturi pentru însușirea noilor simboluri, înainte de a îndeplini orice sarcină de acest gen. Totodată, dese schimbări ale modului de a sublinia ar duce și la dereglări în ale răspunsului în scris, provocând, astfel, greșeli suplimentare.

O unitate sintactică propozițională (parte de propoziție), de regulă, nu se suprapune unei unități morfologice (parte de vorbire), ci poate încadra două și mai multe părți de vorbire. Anume din această cauză, la sublinierea părților de propoziție e necesar să se marcheze și mărimea lor. Așadar, e foarte necesar ca, în caz dacă o singură parte de propoziție cuprinde două sau mai multe cuvinte, marcarea să se facă prin simbolul ei neîntrerupt de spațiile libere dintre cuvinte, și nu cum ar fi, de exemplu, în cazul următor: "Unii studenți au citit niște reviste foarte interesante". Atare subliniere este incorectă, deoarece nu marchează mărimea părților de propoziție, ci pe cea a părților de vorbire. Corect ar fi astfel: "Unii studenți au citit niște reviste foarte interesante".

La întrebarea profesorilor ce se poate întreprinde dacă manualele ne pun la dispoziție alte modele de subliniere, le putem răspunde că profesorul de limba română, în cazul dat, este liber în activitate. Atît doar că el își poate afișa în cabinet un tabel cu modelul preferat, pentru a-l avea în permanență, evitînd, totodată, și lămuririle de rigoare de la o lecție la alta.

NOTE BIBLIOGRAFICE

¹ Chiosa, Clara Georgeta, **Baze lingvistice pentru teoria și practica**

predării limbii române, București, 1971, p. 85.

² **Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa**, Chișinău, 1987, p. 438.

³ *Ibidem*, p. 177.

⁴ Irimia, Dumitru, **Gramatica limbii române**, Iași, 1997, p. 330.

⁵ Banaru, Victor, **Ocerki po teorii predikativnosti**, Chișinău, Știința, 1973, p. 30.

⁶ Ciobanu, Anatol, **Probleme dificile de gramatică**, Chișinău, 1969, p. 2.

⁷ Peșkovski, A. M., **Russkii sintaksis v naucinom osveșcenii**, Izd. 7-oe, Moskva, Učpedgiz, 1966, p. 169.

⁸ Irimia, Dumitru, **Gramatica limbii române**, Iași, p. 369.

⁹ Banaru, Victor, *op. cit.*, p. 30.

¹⁰ Stepanov, I. S., **Imena. Predikatî. Predlojenii**, M., Nauka, 1989, p. 3—4.

Gheorghe COLȚUN
Chișinău

CATEGORIA TIMPULUI ÎN CADRUL VERBELOR- ELEMENTE DE BAZĂ ALE FRAZEOLOGISMELOR VERBALE*

În limba română categoria morfologică a timpului e specifică tuturor modurilor, dar cel mai evident ea se profilează la verbele de la modul indicativ. De aceea, în cele ce urmează vom urmări cum se realizează categoria timpului în cadrul verbelor-elemente de bază ale frazeologismelor verbale ce au haina modului indicativ.

Ca și verbele propriu-zise, verbele-elemente de bază ale frazeologismelor verbale pot indica și ele două varietăți ale timpului prezent:

- 1) prezentul actual și
- 2) prezentul neactual.

1) Frazeologismele verbale la **prezentul actual** exprimă o acțiune concretă (localizată în timp), care decurge în momentul vorbirii.

Prezentul actual poate semnifica mai multe varietăți temporale:

- a) un prezent concret,
- b) un prezent lărgit,
- c) un prezent ce indică o acțiune permanentă.

Frazeologismele verbale la prezentul concret arată că acțiunea este concretă și are loc în momentul

vorbirii: "Și iată-i în casa cea mare a lui Vasile. Frunzăresc albumele, cinstesc rar și **pun țara la cale**" (D. Ciobanu).

Frazeologismele verbale la prezentul lărgit arată că acțiunea se poate realiza în momentul vorbirii, pînă la momentul vorbirii, iar uneori continuă și după momentul vorbirii: "De două săptămîni de cînd nu-i dă el "bună ziua!" Și cam **bate lăturile**, cînd e vorba să steie la taifas" (I. C. Ciobanu); "La noi și pămîntul a fost împărțit la oameni. Cîte oleacă **prindem la cheag**" (Literatura și arta, 1996, nr. 45, p. 3). În primul exemplu perioada de timp este indicată de complementul circumstanțial de timp "de două săptămîni". În al doilea exemplu indicatorii lexicali speciali pentru lărgirea planului timpului prezent lipsesc, însă în exemplul dat acțiunea exprimată de frazeologismul verbal "a prinde la cheag" poate avea loc nu numai în prezent, ci și în trecut și chiar în viitor, fiindcă în context nu există nici un moment restrictiv. Folosirea frazeologismelor verbale cu valoare de prezent lărgit depinde de context.

Frazeologismele verbale la prezentul permanent denotă că acțiunea se referă la momentul vorbirii, dar în același timp și la alte perioade (atît pînă la momentul vorbirii, cît și după el). Aria prezentului se lărgeste într-afît, încît se poate vorbi deja despre ceva permanent: "Mai ai gură să vorbești? Cine-i **căta** întotdeauna în **coarne**?" (Literatura și arta, 1996, nr. 44, p. 8); "În postul în care ești eu oricînd te **pun la punct**" (Literatura și arta, 1981, nr. 12, p. 8); "Iftodi Țîfnuc mereu **caută nod în papură**" (P. Cărare).

Frazeologismele verbale au rareori semnificația prezentului permanent. Cauza constă în faptul că prezentul permanent apare, de obicei, în textele în care se descriu fenomene ale naturii, exteriorul omului, dorințele lui ș. a.¹

2) Frazeologismele verbale la **prezentul neactual** denumesc acțiuni care nu au loc în momentul vorbirii și semnifică nuanțe de sens:

- a) prezentul premeditat,
- b) prezentul istoric,

* Urmare. Începutul în nr. 3-4, 1997.

- c) prezentul atemporal,
d) prezentul obișnuit ș. a.

a) *Frazeologismele verbale la prezentul premeditat* redau acțiuni care pot avea loc în viitorul cel mai apropiat, dar ele sînt prezentate în așa fel de parcă ar avea loc și în momentul vorbirii: "S-ar putea să plec chiar astăzi. Poate mîine. Poate poimîine. Cel mult peste cîteva zile. **Îmi iau tîlpășița**" (H. Moraru); "Mîine-poimîine - hop! **Și dau ortul popii**" (V. Roșca); "Doamne ferește, dacă-i dă de sminteală, **își aprinde paie în cap**" (Ana Lupan); "... Pînă la toamnă **legăm tei de curmei** și ridicăm patru pereți" (I. Podoleanu); "**Îl prind eu cu mîța în sac** pe agronomul nostru și s-a zis cu el" (Gh. Gheorghiu). Nuanțele prezentului premeditat sînt localizate cu ajutorul unor cuvinte speciale cu anumite valori semantice temporale "peste cîteva zile", "mîine-poimîine", "pînă la toamnă" și cu ajutorul contextului.

b) *Frazeologismele verbale la prezentul istoric* semnifică acțiuni ce au avut loc în trecut, însă verbul (cuvîntul dominant) are forma morfologică a timpului prezent. Prezentul istoric se utilizează în texte pentru a înviora povestirea, pentru a-i reda o artisticitate mai mare, de aceea el se mai numește "prezentul povestirii", "prezentul artistic" sau "prezentul narațiunii (descrierii)"².

Spre deosebire de verbele propriu-zise, verbele-elemente de bază ale frazeologismelor verbale exprimă cu mult mai rar un prezent istoric: "În fiecare dimineată după ochii popii și ai preotesei el afla că **se apropie funia de par**. Vine frontul încoace" (I. C. Ciobanu); "Aceea (cuconița), cînd se scîpăta printre oi și vaci, nu le mai alegea numai pe ale ei, le lua și pe ale lor și nici s-audă nu vroia de nimenea, și să te judeci cu dumneaei, **nu te ține cureaua**" (I. C. Ciobanu). În exemplele de mai sus acțiunile sînt localizate cu ajutorul diverselor mijloace: prin intermediul unor cuvinte sau îmbinări de cuvinte cu semnificații temporale (în fiecare dimineată), cu ajutorul contextului sau cu ajutorul mijloacelor gramaticale (verbe la timpul trecut).

c) *Frazeologismele verbale la prezentul atemporal* indică acțiuni ce au loc permanent, care nu au limite de realizare în timp. Prezentul atemporal se folosește în texte ce țin de diferite stiluri, dar mai frecvent se utilizează în stilul științific. De aceea frazeologismele verbale ce au nuanța prezentului atemporal se întîlnesc foarte rar. În stilul artistic nuanța dată de prezent o putem găsi mai des în proverbe și zicători: "Bre, Petrache, nu știi vorba? **Capul plecat sabia nu-l taie**" (Gh. Gheorghiu). Iată cîteva exemple și cu frazeologisme: "Reporterul **își viră nasul** peste tot, asta-i lege" (G. Meniuc); "Meserie? Un leneș și un vagabond. **Taie frunză la cîini**" (V. Malev).

d) *Frazeologismele verbale la prezentul obișnuit* semnifică acțiuni care se repetă peste anumite intervale de timp. Acțiunile date pot avea loc și pînă la momentul vorbirii și după: "Își zise neliniștită că, probabil, are dreptate și Colea Răutu, cînd îi **caută nod în papură** la fiecare articol scris de ea" (V. Malev); "O rabdă el cît o rabdă, da cîteodată mai **întoarce** și el **cojocul pe dos**" ... (I. Podoleanu). Nuanțele prezentului obișnuit din exemplele de mai sus sînt indicate de îmbinarea de cuvinte "la fiecare articol" și adverbul "cîteodată".

Frazeologismele verbale ale căror elemente de bază — verbe — sînt la timpul prezent semnifică diferite nuanțe semantice, începînd de la acțiuni concrete pînă la cele atemporale. Prevalează totuși formele de prezent actual.

Valoarea semantică a frazeologismelor verbale ale căror elemente de bază — verbe — sînt la imperfect constă în a nuanța continuitatea sau durata unei acțiuni, a unui proces în trecut, indiferent de faptul dacă acțiunea e terminată sau nu: "Ciolea era un elev de mijloc, nu se amesteca niciodată în vorba altora, dar colegii **nu-l aveau la inimă**" (Gh. Urschi). Deci frazeologismele verbale la imperfect nu arată începutul sau sfîrșitul unei acțiuni. Acțiunea continuă parcă și în momentul vorbirii, deoarece despre terminarea ei nu se spune nimic: "Ne-am adunat noi la șosea lîngă

bufet, mai luam câte o halbă de bere și **puneam țara la cale**" (V. Roșca).

Începutul și sfârșitul acțiunii se exprimă uneori cu ajutorul unor mijloace semantice: "Pînă în clasa a patra Pantiușa a mers cum a mers. Pe urmă - halul de pe lume: **Le scotea peri suri** învățătorilor" (D. Ciobanu). Începutul acțiunii în exemplul de mai sus este indicat de locuțiunea adverbială "pe urmă", ceea ce înseamnă în context "după clasa a patra".

Și frazeologismele verbale cu elementul de bază — verbul — la imperfect, ca și verbele propriu-zise, pot avea nuanțe semantice. Printre ele menționăm:

1) acțiuni ce au loc doar o singură dată: "De data asta Djafar îl irita, îl **scotea din bălămăli**" (Ana Lupan); "Dînsul rosti una din vorbele pe care nu le utiliza decît atunci cînd îi **sărea țandăra**" (V. Prohin).

2) acțiuni permanente: "De fiecare dată imaginea i-o **lua razna**" (V. Malev).

3) acțiuni repetate:

"De la Haralambie se putea aștepta la planuri prostești, că deseori **da cu oiștea în gard** prietenul său" (I. C. Ciobanu); "Nu-i plăcea să fie contrazis și chiar dacă greșea uneori îl făcea pe **dracul în patru** și-și apăra punctul de vedere" (Ana Lupan). În aceste două exemple acțiunile repetate sînt reliefate de complementele circumstanțiale de timp: "deseori" și "uneori".

În comparație cu verbele propriu-zise, frazeologismele verbale cu elementul de bază — verbul — la imperfect au foarte rar valori semantice figurate. Iată cîteva cazuri:

— *imperfect cu valoare de acțiune perfectivă*:

"În satul unde am lucrat pînă acum, **tăiam frunză la cîini**, - începu să rîdă Elena" (Gh. Gheorghiu);

— *imperfect cu valoare de condițional*:

"Nu-i arde lui ... de judecată. Ai scăpat ieftin, Ursule. **Te ștergeai pe bot** de pămînt ..." (Te-ai fi șters pe bot de pămînt) (Ana Lupan).

În general, frazeologismele verbale ce au ca elemente de bază verbe la imperfect se utilizează mai rar decît

verbele propriu-zise. Exploatarea precepută a nuanțelor de sens și a valorilor semantice figurate ale imperfectului dă exprimării o vădită expresivitate și originalitate³.

Frazeologismele verbale, ca și verbele propriu-zise, se utilizează la perfectul simplu foarte rar. E interesant faptul că în majoritatea cazurilor verbele din aceste frazeologisme au forma persoanei a treia și doar uneori — forma persoanei întîii: "... Eu, cu toată rușinea, sării din loc și-o **luai la sănătoasa** pe cărare" (D. Matcovschi); "Cu cine vrei mata să țină? — **mă făcuî mort în păpușoi**" (Gh. Marlariuc).

Frazeologismele în discuție nu au valori semantice figurate. Sensul de bază al lor este de a semnifica acțiuni scurte, momentane: "Ți-am muncit puțin? - **îi sări** tatei din nou **țandăra**" (N. Esinencu); "Lui Nani îi **veni inima la loc**" (A. Strîmbeanu).

O trăsătură specifică a frazeologismelor verbale rezidă în faptul că în calitate de elemente de bază pot apărea verbele care redau acțiuni momentane. Mai frecvent elementul de bază este exprimat prin verbele: **a lua, a da, a lăsa, a pierde, a sări** ș. a.: "Morarul **își luă inima în dinți** și răspunse răspicat și rece" (V. Chibac-Cuciureanu).

Frazeologismele verbale ale căror elemente de bază — verbele — sînt la perfectul compus au cea mai mare frecvență dintre formele de trecut ale modului indicativ, arătînd o acțiune terminată în trecut, dar strîns legată de momentul vorbirii: "Voi **ați prins rădăcini** acolo?" (Ana Lupan); "Însă ce mă fac dacă n-o găsesc lîngă poartă, cum mă duc acasă? **Am pus-o de mămăligă**" (Ana Lupan).

Uneori frazeologismele cu elementele de bază — verbele — la perfectul compus pot exprima acțiuni desfășurate în trecut, fără a se indica începutul sau sfârșitul acțiunii: "Am mai împrumutat, am mai vîndut niște oi, **am legat tei de cumei** și cu mare greu am scos-o la capăt" (D. Matcovschi).

Alteori cu ajutorul diferitelor mijloace semantice sau al contextului acțiunile pot fi localizate, indicîndu-se:

1. *Începutul acțiunii*: "Numai Matei Miruță n-a scos un cuvînt. De ieri parcă **a luat apă în gură**" (E. Damian); "Din ziua aceea Toader **și-a pierdut obrazul** la dînsa pentru totdeauna" (I. Druță).

2) *sfîrșitul acțiunii*: "Moșneagul **a dat ortul popii** mai anțărt" (Ana Lupan).

3) *momentul concret, cînd a avut loc acțiunea*: "De-ai ști ce ploaie, ce **duș**, ce baie mi-a **făcut** aseară nevasta, cînd m-am întors afumat de la tîrg" (V. Roșca).

Printre nuanțele semantice pe care le pot avea frazeologismele verbale menționăm:

a) *acțiuni ce au loc o singură dată*: "Anul ista cu grîul le-am **dat chișca** la toți, ian uitați-vă" (Ana Lupan).

b) *acțiuni ce se repetă*: "O săptămînă le-a **bătut bumbac în urechi** la feciori, la nurori, la nepoți. I-a pregătît de plecare la hram" (I. C. Ciobanu).

c) *acțiuni permanente sau de lungă durată*: "Dumnealor, care au **bătut** o viață întreagă **lăturile**, fără să asude, căutau și de data aceasta să-și găsească un locușor la umbră vara și la căldură iarna" (I. C. Ciobanu).

Frazeologismele verbale cu elementele de bază — verbele — la perfectul compus apar și cu valori semantice ale:

— *timpului prezent*: "Da dumneata **ai luat apă în gură** și atunci și azi" (Literatură și arta, 1988, nr. 51).

— *timpul viitor*: "Mata ... spune omenește că ți-i sete de un pahar de rachiu și nu umbla sperînd oamenii cu fleacuri. Or mai auzi măhălenii și **ai pus-o de mămăligă**" (A. Marinat).

Dacă în vorbirea orală verbele la mai mult ca perfectul se utilizează destul de rar, atunci frazeologismele verbale cu elementele de bază la mai mult ca perfectul apar foarte des în operele literare. Ele arată o acțiune terminată în trecut pînă la începerea altei acțiuni, care a avut loc tot în trecut: "Fața măslinie a fruntașului s-a colorat puțin. Îl **călcăse pe bătătură** ..." (Ana Lupan).

Valorile semantice ale fraze-

ologismelor verbale cu elementele de bază — verbele — la viitor sînt diferite:

1) *un viitor propriu-zis, fără nuanțe suplimentare de sens*: "Iar ați năvălit, măi ținilor? **Aveți să-mi scoateți peri albi**" (Gh. Malarciuc).

2) *un viitor presupus, ipotetic*: "Bine, bine, Burcă ne-a dat autorizație, da plutonierul **n-a face oare gură**? - a întrebat Profir" (I. C. Ciobanu); "Hai să încercăm, poate **o să-l dăm la brazdă**" (Literatură și arta, 1996, nr. 40).

3) *un viitor ce prevede o urmare logică a unei acțiuni*: "Toată ziua hoinăream pe coclauri. De asta bunica îmi zicea: nu s-a alege nimic din mine și **voi umbla "frunza frăsinelului"**" (G. Meniuc).

4) *un viitor, realizarea căruia depinde de o condiție*: "O zis boierul cel mare, cînd mi-o **ajunge cuțitul la os** și **funia la gît**, atunci și numai atunci în cel mai negru ceas să vin s-o schimb pe o mie de galbeni la el ..." (E. Loteanu).

5) *un viitor ce arată o acțiune dorită sau intenționată*: "Lasă, nu-i mai da tu în mine, - a strigat el printre dinți. - **Nu-i mai călca tu iarba verde de primăvară**" (I. C. Ciobanu).

6) *un viitor ce arată o acțiune stimulatorie sau un sfat*: "Dacă-i boci la tot fleacul, fiecare ticălos **o să te tot calce în picioare**" (Gh. Malarciuc); "O să te răsplătim împărătește, dacă **o să ții limba după dinți** și ne vei ajuta în cîte ceva" (D. Ciobanu).

7) *un viitor ce arată o acțiune concretă, care poate avea loc o singură dată*: "Auzi, boșorogule? Banii vin și se duc! Plătesc cît nu face! Iar tu **ai să dai ortul popii** și adio, bănișorii neicăi" (V. Roșca).

8) *un viitor ce arată o acțiune obișnuită sau care se repetă*: "Ba am să mă duc! - și-a zis ambițios. - O dată, de două ori, de cîte ori va trebui! Pînă **am să pun punctul pe i**" (M. Ciobotaru).

9) *un viitor ce arată un fapt generalizat*: "Om răbda, cît om răbda, pîn-ne-o **ajunge cuțitul la os**, că apoi om întoarce și noi cojocul pe dos" (Ana Lupan).

Elementele de bază — verbele — ale unor frazeologisme verbale au

restricții la formarea diverselor timpuri, utilizându-se îndeosebi la două forme de timp și, mai rar, numai la o singură formă. Din punct de vedere formal aceste frazeologisme pot avea toate cele trei forme de timp, însă în contexte apar doar două forme sau una. Capacitatea lor de a forma și de a realiza întreaga paradigmă a categoriei timpului e condiționată de sensul lor și de diferite restricții de ordin stilistic.

Numărul frazeologismelor ale căror elemente de bază — verbe — se întrebuințează în mod pregnant la timpul prezent și trecut nu e mare. Iată câteva exemple: **a se spăla pe mâini** (de ceva), **a-i sta** (cuiva) **ca un gunoi în ochi**, **a umbla cu** (a ține) **piatra în sân**, **a sta cu toporul la brâu** ș. a.: "Înțelege, fantezistule, că macaralele n-or să țină?! Dar treaba ta! Tu răspunzi! Gata. **Mă spăl pe mâini**" (N. Costenco); "Foștii mei colegi învață frumușel în sat în clasa a zecea, stau lângă părinți, iar ai mei **s-au spălat pe mâini** — m-au lăsat pe sama lui Gheorghe, să facă el om din mine" (Gh. Urschi).

Frazeologismele ale căror elemente de bază — verbe — se utilizează mai frecvent la timpul trecut și viitor parcă "s-au specializat" la formele date de timp, pentru că atunci când verbele sînt întrebuințate la timpul prezent, frazeologismele își pierd sensul (uneori devenind alogice) sau se transformă în îmbinări libere în care cuvîntul se utilizează cu sensul lui de bază: **a-i sări** (cuiva) **inima din loc**, **a o pune de mămăligă**, **a-și găsi omul** (nașul, popa ș. a.), **a prinde carne**, **a-i cădea nasul**, **a prinde la unghii** ș. a.: "Are trăsături de egoism, de om care de acum **a prins la unghii** și-i sătul" (Literatura și arta, 1996, nr. 39). "**Voi prinde la unghii** și la anul voi ara mai bine" (Ana Lupan).

Unele frazeologisme semnifică acțiuni sau stări care pot avea loc mai frecvent în momentul vorbirii: **a-l zgîria** (pe cineva) **la inimă**, **a mânca** (pe cineva) **din ochi**, **a lua foc cu gura**, **a căuta acul în carul cu fîn**, **a i se scurge ochii** (după cineva), **a scula pietrele din somn** ș. a.: "Am

băgat de seamă că Toma spune totdeauna ceea ce-i **vine pe limbă**" (Gh. Malarciuc); "**Cujbă la foc cu gura** că afișele iese-s trebușoara ta" (Gh. Malarciuc).

Alte frazeologisme se folosesc mai des avînd semnificația unor acțiuni sau stări ce au avut loc pînă la momentul vorbirii: **a-i pieri** (**a-și pierde**, **a i se lua**) **graiul**, **a-i lua** (**a-i fura**) (**cuiva**) **ochii** (**văzul**, **vederile**), **a aluneca** (**a scăpa**, **a se strecura**) **printre degete**, **a-și înghiți limba**, **a face picioare**, **a-și lua rămas bun de la călcîie**, **a sparge gheața** ș. a.: "Tache **pierdu** pe loc **graiul**" (Gh. Urschi); "Bre, bre, dar ce-i cu tine? **Ți-ai înghițit limba?**" (Vi. Beșleagă).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ E. N. Constantinovici, **Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană** (Studiu semantico-stilistic), Chișinău, 1980, p. 44.

² E. N. Constantinovici, **op. cit.**, p. 69—77.

³ V. Z. Marin, **Schițe de stilistică a limbii moldovenești contemporane**, Chișinău, 1975, p. 213—218.

Ana VRĂJITORU
Universitatea "Al. I. Cuza",
Iași

TIPURI DE PRONUME RELEVATE ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

Ce categorii de cuvinte include clasa pronumelui?

Pronumele din limba română au fost grupate pe categorii, dintre care unele au suscitât opinii diferite în lingvistică. Astfel, cuvintele numite de gramatica oficială a limbii române (Gramatica Academiei) pronume de **întărire** sînt excluse de Maria Manoliu Manea din clasa pronumelor cu argumentul că nu pot apărea decît însoțind un substantiv sau un alt pronume [1, p. 26]. Faptul că acestea pot apărea numai însoțind substantive sau pronume îl determină însă pe D. Irimia să le considere pronume cu "întrebuințare adjectivală", deoarece "specificul lor semantic nu rezultă din caracterizarea unui "obiect", ci din identificarea acestuia cu sine însuși", deci "înscrierea lor între adjective este greu argumentabilă... Ele se apropie de adjectiv numai pentru că însoțesc substantive, cu care se acordă în gen, număr și persoană" [2, p. 132]. Aceeași relație este relevată și de Iordan și Robu, care consideră acest pronume "determinant de identitate și de individualizare prin izolare" [3, p. 412]. Calitatea lui de pronume se poate argumenta și prin faptul că în limba română veche (sec. al XVI-lea) funcționa și forma pronominală — pentru toate persoanele, fiind folosite — așadar — și independent, fără a însoți un substantiv (*însuși intră, am venit însumi*)*. Gramatica Academiei

precizează că din formele vechi s-a păstrat în limba literară modernă numai aceea adjectivală. Această evoluție nu îi neagă însă valoarea inițială de pronume, chiar dacă și-a păstrat în timp numai funcția de adjectiv pronominal.

O altă categorie de pronume a cărui analiză a provocat opinii diferite este pronumele **reflexiv**, despre care Maria Manoliu Manea afirmă că "poate fi încadrat în clasa pronumelui numai ca pronume semiindependent, în baza raportului de substituție pe care-l contractează cu alte pronume, independente sau variante ale unor forme independente" (ex. *el spune — se spune, el se spală — el îl spală*) [1, p. 27]. Formele reflexive sînt însă considerate pronume depline în toate gramaticile și lingvisticile românești. Astfel, Iordan numește pronumele reflexiv "marcă a identității agentului cu pacientul unui proces verbal tranzitiv" [5, p. 413], iar Gramatica Academiei îl definește ca fiind pronumele care "ține locul substantivului asupra căruia se exercită direct sau indirect acțiunea verbului și care e identic cu subiectul verbului" [6, p. 152].

În Gramatica Academiei, pronumele reflexive sînt considerate de două feluri, în funcție de caracterul verbului reflexiv însoțit: cu un reflexiv dinamic, eventiv, impersonal sau pasiv ele "își pierd valoarea de pronume și devin mărci" ale reflexivului; "pe lîngă verbele pronominale obiective și reciproce își păstrează valoarea de pronume" [6, p. 152]. Această idee se regăsește la D. Irimia, care consideră pronumele reflexiv morfem lexical cu verbe pronominale. De asemenea, el este analizat de autor printre pronumele care "stau pentru substantiv", cu precizarea: cînd acesta "nu poate fi locutor sau interlocutor și totodată subiect și obiect al acțiunii verbale" [2, p. 134]. Deși astfel se referă numai la prima și la a doua persoană, același autor observă că, spre deosebire de celelalte pronume personale, pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit nici la persoana a treia cu un substantiv [2, p. 134]. Ele au, deci,

* Exemplele sînt luate din *Istoria limbii române*, coordonator Florica Dimitrescu [4, p. 272].

această trăsătură comună, chiar dacă sînt împărțite de unii lingviști (C. Dimitriu), conform unei distincții convenționale, în pronume reflexive autentice (*sine*, *se*) și analogice (*mă*, *te*) [7, p. 268].

Reținem, deci, că reflexivul este pronume. Referindu-se la subiect, care poate fi exprimat prin nume, prin echivalente ale numelor (*eu*, *tu*) sau prin substitute (*el*, *acesta*), pronumele reflexiv echivalează cu complementul (direct sau indirect) identic cu subiectul, deci cu un nume (*Ion se culcă*), cu un echivalent al numelui (*Tu îți amintești*) sau cu un substitut al numelui (*Ea se grăbește*).

Și pronumele **posesive** au provocat discuții și opinii diferite la lingviștii români. Astfel, Maria Manoliu Manea se întreabă dacă formele *al*, *a*, *ai*, *ale*, componente ale posesivului, sînt articole sau pronume genitivele. Ajungînd la concluzia că sînt pronume și extinzînd analiza și la articolele hotărît și demonstrativ, autoarea este de părere că "prin valoarea lor abstractă, de simplu element care reia un nume, *pronumele -l, cel, al* (subl. n. A. V.) se apropie de pronumele personale de persoana a treia" [1, p. 90]. Autoarea precizează că relația dintre nume și aceste "pronume" reflectă un raport extralingvistic de nonidentitate: pronumele se referă la alt obiect sau la o parte a obiectelor denumite de substantiv [1, p. 91].

Este foarte greu de acceptat ideea că *-l, al, cel* ar fi rămas pronume, așa cum au fost la origine, în limba latină, ele fiind recunoscute drept *articole* în limbile romanice și devenind dependente ca substanță și ca expresie de substantiv. Aceasta deoarece nu au o existență de sine stătătoare, nefiind capabile, singure, să exprime ceva. Ca un argument putem lua în considerare faptul că, în timp ce oricare pronume poate reprezenta singur o propoziție, restul fiind subînțeles ("*Cine a plecat? Acela. Pe care dintre cărți ai cumpărat? Pe aceasta.*"), nu același lucru se poate constata în folosirea formelor *-l, cel, al*. Autoarea însăși recunoaște că cele trei tipuri de cuvinte "părăsesc într-o

anumită măsură clasa demonstrative-lor, deoarece încetează să mai exprime un raport de distanță față de locul în care se realizează mesajul" [1, p. 1, p. 90], fără a analiza însă caracterul dependent de nume la care acestea au ajuns.

2. Cuvintele care pot fi considerate pronume sînt cuprinse în **clasificări**, care, de asemenea, diferă la diverși autori. Astfel, Gramatica Academiei găsește opt "categorii de pronume" (sic): personal, reflexiv, de întărire, posesiv, interogativ-relativ, demonstrativ, nehotărît, negativ" [6, p. 136]. În definirea lor însă, nu este folosit un singur criteriu, ci mai multe, în funcție de categoria de pronume. Astfel, apare criteriul *conținutului* — de exemplu: "pronumele personal este pronumele care desemnează diferitele persoane" [6, p. 136] — sau al *funcției* pronumelui în mesaj: "pronumele posesiv înlocuiește atît numele obiectului posedat, cît și numele posesorului" [6, p. 155]. Uneori, criteriul este destul de vag: "pronumele de întărire însoțește un substantiv sau un pronume cu scopul de a preciza obiectul determinat" [6, p. 154].

Există și alte clasificări, după criterii mai analitice și mai apropiate de natura și de specificul pronumelor.

Astfel, Iorgu Iordan are în vedere conținutul pronumelor: "un raport bine determinat al vorbirii" (de ex. raportul dintre obiectul vorbirii și vorbitor, al obiectului despre care se întreabă etc.), în funcție de care pronumele numesc obiectul înlocuit. Conform acestui criteriu, autorul găsește următoarele cinci categorii de pronume: personal (în care intră și cel nedefinit și cel reflexiv), posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ [5, p. 368]. Mioara Avram numește nouă specii de pronume, aceleași ca în Gramatica Academiei, separînd însă pronumele interogativ de cel relativ [8, p. 118].

În funcție de manifestarea categoriei **persoanei**, pronumele au fost clasificate de majoritatea lingviștilor în pronume *personale* și pronume *nepersonale*. În prima categorie, D. Irimia include "pronumele al căror

conținut semantic este orientat în mod fundamental de dezvoltarea categoriei gramaticale a persoanei și se împart în cinci subclase: pronume personal neutru obiectiv (numit în alte lucrări "propriu-zis"), de reverență (de politețe), reflexiv, de întărire (de identificare) și posesiv [2, p. 114]. A doua clasă este a pronumelor care nu sînt sensibile la categoria persoanei și se clasifică în două subclase: pronumele care prezintă trăsături ce rezultă din raportarea la protagoniștii actului comunicării (pronumele demonstrativ) și pronume la care această trăsătură nu este pertinentă (pronumele nehotărît, negativ, interogativ, relativ, de cuantificare și ordinal) [2, p. 145].

În a doua grupă, a pronumelor nepersonale, observăm pronumele de cuantificare, exprimînd "cantitatea numerică a obiectelor". Cuantificatorii cuprind patru clase: pronume de cuantificare numerică simplă (în care descoperim numeralul cardinal), pronume totalizatoare (*ambii*), pronume de cuantificare nedeterminată (*mulți, toți*), pronume de cuantificare distributivă (*cîte unu*) [2, p. 153—155]. Observăm că, în afară de pronumele de cuantificare nedeterminată (pronumele nehotărîte), ceilalți cuantificatori sînt numerale. Să analizăm unul dintre exemplele folosite: *Din cinci studenți, doi au luat examenul, trei l-au amînat*. Conform definiției date de autor, pronumele este "cuvîntul care stă pentru nume sau în loc de nume" [2, p. 116], ceea ce nu se potrivește numeralelor subliniate. Deși substantivul nu este repetat, el se subînțelege, iar numeralele nu îl substituie. În plus, situația nu este comparabilă cu a substitutelor pronume, deoarece la cuantificatori predomină raportarea numerică și nu referirea la entitate (direct sau indirect), ca în cazul pronumelor. Numeralesle *sugerează, evocă* un nume exprimat în contextul anterior, referitul, fără a-l substitui. Dacă se poate grupa o subclasă semantică de cuantificatori, aceasta nu poate aparține, deci, clasei pronumelui și de altfel nici unei alte clase lexicogramaticale, din moment ce ea poate

cuprinde cuvinte din clase diferite. Aceeași observație facem și în legătură cu "pronumele ordinal", care nu substituie un nume, ci doar, după cum se exprimă autorul, "îl caracterizează". Trebuie adăugat însă *in praesentia* sau, cînd numele se subînțelege, *in absentia*. Observăm că ambele numerale au comun cu pronumele numite de autor nepersonale faptul că, în situația în care nu însoțesc un substantiv, presupun un antecedent, aceasta însă nu poate constitui, în opinia noastră, un argument suficient pentru a le încadra în clasa pronumelor.

Nuanța cantitativă a unor pronume este luată în discuție și de Maria Manoliu Manea: "Așa-zisul nedefinit reprezintă de fapt un cîmp semantic perfect delimitabil și anume cel al totalității... mai bine zis al raporturilor dintre părți și întreg" [1, p. 124]. Folosind acest criteriu, autoarea clasifică pronumele nehotărîte în *totalitare* (care se referă la toate părțile componente, de tipul *tot, fiecare*) și *partitive* (cu referire la o parte a totalității, de tipul *cineva, celălalt*). În aceeași subclasă sînt trecute și pronumele negative, motivîndu-se prin substanța lor de "negare a părții sau a totalității" [1, p. 124]. Considerăm că nu cantitatea constituie caracteristica semantică principală a acestor pronume, ci negația, astfel încît nu găsim convenabilă o supraclasă formată de cantitative.

Criteriul persoanei a influențat și pe alți lingviști în clasificarea pronumelui. Astfel, Ion Coteanu împarte pronumele în: personal, posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît și negativ [9, p. 123], în total șapte categorii. Autorul diferențiază pronumele personal (în care include și alte pronume, ca subcategorii: pronumele de politețe, reflexiv și de întărire) de celelalte pronume, pe care le analizează într-un capitol separat, intitulat "Celelalte feluri de pronume". Rezultă de aici că diviziunea principală ar fi între pronumele considerate personale și cele nepersonale [9, p. 140].

În legătură cu clasificarea pronumelor în personale și nepersonale

în funcție de prezența persoanei, ne întrebăm dacă există vreun pronume la care să lipsească această categorie gramaticală și dacă, nu cumva, pronumele de tipul *eu, tu, meu, însumi* ... intră în opoziție cu toate celelalte, care sînt la persoana a treia, ca *obiect* al vorbirii și nu ca protagonist. În consecință, ar putea fi improprie o clasificare a pronumelor în *personale* și *nepersonale*, termenul de *nepersonal* nefiind edificator asupra pronumelor încadrate în această categorie. Autorul își fundamentează însă conceptul de *personal* pe cel de *persoană* = *om*: "Cum el este în primul rînd înlocuitorul persoanei, a fost numit pronume personal" [9, p. 122].

Conceptului de pronume *personal* i s-a dat această semnificație semantică (*persoană* = *om*) și de către alți lingviști, la care însă calitatea de *personal* sau *nepersonal* este determinată contextual. Astfel, pronumele de persoana a treia (*el, ea* etc.) ar fi *personal* numai cînd "înlocuiesc nume de persoane", adică avînd trăsătura + *uman*. În consecință, "și pronumele posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte și negative merită calificativul de personale în situația în care înlocuiesc nume de persoane" [10, p. 27].

Considerăm că, pentru înțelegerea faptelor ca atare, este utilă conjugarea semnificației semantice a noțiunii de *persoană* (+ *uman*) cu aceea de categorie gramaticală. Dacă entitățile emițătoare și receptoare de mesaj (persoanele întîi și a doua) pot aparține doar sferei semantice + *uman*, entitatea "despre care se vorbește", în schimb, poate fi oricare, deci pronumele de persoana a treia se pot referi la oricare entitate. În consecință, pronumele, incluzînd sferele semantice plus și minus *uman*, își diferențiază sensurile în funcție de *persoană* (gramaticală) și în funcție de context. Astfel încît o clasificare a pronumelor în *personale* și *nepersonale* din acest unghi de vedere este dificilă.

Folosind criteriul **informației gramaticale** de tip determinativ, C. Dimitriu găsește următoarele subclase

în cadrul pronumelor personale: *personal propriu-zis*, de *politețe*, *reflexiv*, de *întărire*, *posesiv*. Pronumele *nepersonale* includ pronume *demonstrative*, *relative*, *interogative* și *nehotărîte*. Evidențiind semnificațiile secundare ale unor pronume nehotărîte (*diferențierea*, *cantitatea*, *negația*), autorul nu consideră utilă enunțarea unor noi tipuri de pronume corespunzătoare acestor semnificații, deoarece "această fărămițare a tipurilor clasice de pronume nu este foarte avantajoasă, în locul ei fiind preferabilă... clasificarea pe etape, în sensul cercurilor concentrice, de la importanța mai mare spre importanța mai mică a caracteristicilor avute în vedere" [7, p. 314].

Faptul că unele pronume pot apărea și însoțind un substantiv i-a determinat pe lingviști să facă distincție între **pronume** și **adjective pronominale**. În Gramatica Academiei, cele două subclase nu sînt analizate în mod diferențiat, dar se afirmă: "Pronumele posesive, interogativ-relative, demonstrative, nehotărîte și negative pot însoți substantivele, determinîndu-le. În această situație, ele se numesc adjective pronominale" [6, p. 136].

C. Dimitriu precizează că este vorba despre două subclase, în capitolul ce poartă chiar denumirea acestora: "Clasa pronumelor și adjectivei pronominale". Autorul le diferențiază, spre deosebire de alți specialiști, prin substanța lor, adică prin informația transmisă: semantică — în cazul pronumelor — și gramaticală determinativă — la adjectivele pronominale [7, p. 234].

Maria Manoliu Manea afirmă că pronume ca: *fiecare, oricare, orice, ceva* "cînd însoțesc substantive nu pot fi înlocuite decît prin adjective sau numerale" și ajunge la o clasificare a pronumelor în pronume care pot fi înlocuite prin nume (pronume propriu-zise) și pronume care se pot substitui prin adjective (adjective determinative) [1, p. 186]. Este de remarcat faptul că, în analiza pe care o face, autoarea privește relația substituit/substituit în sens invers celui obișnuit, relevînd cuvîntul prin care poate fi

înlocuit pronumele și nu cel pe care acesta îl înlocuiește. Este posibilă și această cale, deoarece substitutul poate fi schimbat, la rîndul lui, prin substituit, ceea ce constituie o dovadă că soluția este corectă.

Oprindu-se la fiecare subclasă de pronume care poate apărea și ca determinant al unui substantiv, D. Irimia face o subclasificare a acestor clase în pronume propriu-zise și pronume întrebuințate adjectival (posesivele) sau adjective pronominale (demonstrativ, de cuantificare, relativ, nehotărît) [2, p. 141]. Autorul precizează și faptul că unele pronume nehotărîte sînt exclusiv pronume (compuși lui *cine, ce, care*), iar altele exclusiv adjective (*fiече, anumiți*) [2, p. 179].

Indiferent de multitudinea criteriilor care au stat la baza diverselor clasificări ale pronumelor și de faptul că pronumele au fost grupate imaginîndu-se în cercuri, concentrice sau nu, în ramificații, fiecare clasificare deține rostul și importanța ei proprie. Aceasta deoarece fiecare dintre clasificări aduce un nou unghi din care se poate privi această clasă lexicogramaticală complexă, precum și fiecare pronume în parte.

Este bine cunoscut și, începînd cu Saussure, este afirmat în lingvistică în mod clar caracterul sistemic al limbii, faptul că orice sistem este format din subsisteme și face parte dintr-un suprasistem. Mai mult decît atît, fiecare element poate aparține în același timp mai multor sisteme, ceea ce face posibilă interferența sistemelor. Așa se și explică faptul că același pronume poate fi clasat în categorii diferite la autori diferiți, fiecare autor sesizînd și, ca urmare, relevînd o anumită trăsătură a pronumelui. Se poate considera în consecință că toate clasificările posibile, multiple, paralele și simultane sau succesive, după oricare criterii, sînt utile înțelegerii aspectelor complexe ale elementului sau fenomenului lingvistic studiat, dar și a ordinii sistemice a limbii și a cauzalității acestei ordini.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Manoliu Manea, Maria, **Sistematica substitutelor din româna contemporană standard**, București, 1968.
2. Irimia, Dumitru, **Structura gramaticală a limbii române**, Iași, 1982.
3. Iordan, Iorgu și Robu, Vladimir, **Limba română contemporană**, București, 1978.
4. Dimitrescu, Florica, **Pronumele**, în *Istoria limbii române*, București, 1978.
5. Iordan, Iorgu, **Limba română contemporană**, București, 1956.
6. **Gramatica limbii române**, vol. I, Editura Academiei, București, 1963.
7. Dimitriu, C., **Gramatica limbii române explicată**, Iași, 1994.
8. Avram, Mioara, **Gramatica pentru toți**, București, 1986.
9. Coteanu, Ion, **Gramatica de bază a limbii române**, București, 1982.
10. Bejan, D., **Observații asupra pronumelui personal**, SCL, nr. 1, 1980.

Anatol IONAȘ
Universitatea de Stat
din Tiraspol

REALIZAREA RELAȚIILOR DE SINONIMIE ÎN SISTEMUL LEXICO- SEMANTIC AL NUMELOR DE CULORI (în baza termenilor cromatici de ton roșu)

Pornind de la percepția — atât de controversată în esența ei — a culorii, ajungem la o diversitate de probleme ce țin de reflectarea intimă a ei. Culoarele sînt reflectate în lumea obiectivă după legi fizice insesizabile, omul însă reprezintă un filtru de o structură specială în care realitatea înconjurătoare se oglindește intim și diferențiat atât în funcție de caracteristicile obiectuale ale purtătorilor materiali, cît și datorită structurii personalității umane, valorilor sale schimbătoare, care diferă de la o comunitate lingvistică la alta. Analizînd valorile condiționate de numele de culori, putem distinge ipostaze primare (denotative), determinate de imaginile relativ asemănătoare și comune tuturor oamenilor, ele făcînd parte din fondul comportamental acumulat filogenetic, și secundare (conotative), determinate de specificul social-istoric, de tradiții și, în ultimă instanță, de individualitatea artistului. Culoarea, fiind expresivă prin natura sa și evocatoare prin simbolurile ei, constituie un element de bază al imaginii vizuale. Cercetările au demonstrat că fiecare popor are un mod propriu de distribuire a culorilor de bază. Modul în care se structurează culoarea în operele literare diferă în funcție de curent, modă, conținutul operei, dar transmite, întotdeauna, ceva din temperamentul și personalitatea scriitorului. Limbajul

artistic reflexiv, prin excelență, întemeindu-se pe funcția estetică, construiește semnificații și reprezentări estetico-emoționale, marcate de specificitatea conceptuală și stilistică a utilizatorului său.

Folosirea numelui de culori în limbajul artistic este condiționată de cîteva trăsături esențiale de care dispun ele:

1. termenii cromatici, mai întîi, reflectă realitatea înconjurătoare, transmit informația coloristică;

2. termenii cromatici sînt utilizați și cu scopul de a atinge unele note estetice, dezvoltînd în anumite contexte nuanțe suplimentare de sens (sau conotații). În astfel de îmbinări mai puțin se realizează semnificația cromatică și mai mult valoarea conotativ-stilistică, aceasta reprezentînd faza intermediară sau de tranziție la alte valori semantice ale termenilor;

3: imaginile cromatice, în special ale numelui de culoare **roșu**, se impun spiritului nostru prin forță, dinamism, stimulînd chiar și comportamentul de luptă, și au nu numai efecte calorice sau non-calorice, ci și de ordin psihologic. În consecință, se produce o revalorificare a semnificii termenilor, în urma căreia ei capătă o altă semnificație (sens figurat), distinctă de cea a culorii (ex: "ca un fir roșu", "Cartea Roșie" etc.).

Se știe că sinonimia ca fenomen lingvistic nu se realizează cu regularitate în cadrul numelor de culori, deoarece termenii cromatici împart între ei un anumit spațiu coloristic (spectrul solar) în care fiecare termen desemnează o anume porțiune a acestui spațiu. Totodată, numele de culori au diferite zone semantice* de realizare a semnificației cromatice. Spre exemplu, termenul **rumen** are o pondere foarte mare în zona "omul/ fața":

*lată-acum se scoală Doamna-i
tinerică*

Rumenă, suavă ca o zambilică
[1, p. 9]

* Prin "zonă semantică" subînțelegem un anumit volum de conținut raportat la o realie concretă (ex.: zona "omul" include subzonele "fața", "părul", "părțile corpului").

sau

.... *fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor* [2, v. 3, p. 42].

Lexemul **rumen** exprimă în această zonă semantică nu numai nuanța roșiatică a obrazilor, dar dezvoltă și astfel de particularități conotative ca "**sănătos**" (față rumenă = față sănătoasă), "**frumos**" (față rumenă = față frumoasă), "**tinăr**" (față rumenă = față tinărară). Unei bătrâne nicicum nu i se potrivește calificativul **rumen**. Aceste particularități conotative îi asigură lexemului o frecvență stabilă în limbă. Substituirea termenului cromatic **rumen** în această zonă semantică cu alți termeni, spre exemplu, **purpuriu**, **rubiniu** sau **trandafiriu**, provoacă schimbări de ordin semantic, iar, în consecință, slăbește considerabil randamentul expresiv al exprimării.

Numele de culoare **roșcat** are o pondere mai mare în zonele semantice "omul/păru" și "animale-păsări/blana-penajul":

Este un tinăr frumos de 21 de ani, cu părul roșcat, foarte bine făcut și cu o fire blândă [3, v. 3, p. 143]

sau

Pe elefanți greoi am umblat prin lume,

Pe cămile roșcate am umblat prin lume [4, p. 126].

Înlocuirea numelui de culoare **roșcat** în această zonă cu alți termeni cromatici, să zicem, **roz**, **porfiriu** sau **rumen**, ar crea un nonsens și ar face exprimarea ridicolă. Numai denumirea generală **roșu** include toate nuanțele și varietățile de nuanțe ale grupului cromatic în cauză și, evident, poate fi utilizată ca sinonim al altor termeni cromatici din cadrul grupului. Luând în considerare trăsăturile semnalate mai sus, vom încerca în continuare să urmărim realizarea relațiilor de sinonimie ale termenilor cromatici ce fac parte din câmpul semantic al numelor de culori de ton roșu în zona semantică "corpuri cerești".

Se știe că astrii (stelele, luna, cometele etc.) sînt relativ de aceeași culoare și sînt percepuți vizual nu roșii, albaștri sau verzi, ci galbeni

strălucitori. Acest fapt a generat în plan lingvistic expresia adecvată prin imaginea poetică **stele aurii** (auroase) sau **argintii** (argintoase):

*Cînd în stele auroase
Noaptea vine-ncețîșor,
Cu-a ei umbre suspînînde,
Cu-a ei sifle șopotînde,
Cu-a ei vise de amor*

[2, v. 1, p. 25]

sau

*Să văd stelele voioase
Înflorind cerul senin
Și raze argintoase
Dizmiardînd a mării sîn*

[3, v. 1, p. 138].

Stelele pot fi caracterizate cu ajutorul imaginilor care se află într-o legătură strînsă cu flacăra, focul, arderea, intensificînd, totodată, expresivitatea contextului:

Fata ședea visătoare lîngă fereastră și se uita în fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale ferestrei flori de gheață [2, v. 3, p. 124].

Dintre numele de culori de ton **roșu** o frecvență mai mare în această zonă semantică dezvoltă denumirea generală **roșu**. De comparat: roșu — 74,4%, înfocat — 7%, roz — 5,2%, trandafiriu — 3,5%, purpuriu — 3,5%, arămiu — 3,5%, îmbujorat — 1,7%.

Termenii indicați sînt utilizați pentru a reda nu alți nuanțe cromatică, cît gradul de luminozitate, de strălucire a corpurilor cerești. Astfel, ei dezvoltă următoarele particularități conotative: "aprins", "lucitor", "luminos":

*Căci luna, ce roșă prin ele
răsare,*

*Comoară aprinsă în noapte se
pare*
[2, v. 2, p. 277]

sau

*Luna roșie ca focul se ivea prin
spărturile lor (spărturile norilor — A.I.)
risipite...* [2, v. 3, p. 12].

Senzația de lumină devine mult mai pronunțată cînd în țesătura semantică a contextului sînt infiltrate metafore sau personificări:

*Nu mai semnu arab (luna — A.I.)
lucea roș ca jăraticul noaptea* [2, v. 3, p. 56]

sau

...ei zburau prin aerul cel cald al nopții, și luna cu fața **roșie** contrasta cu cenușa cea lucie a norilor [2, v. 3, p. 140].

De notat că trăsătura semantică "luminos" (sau "strălucitor") are o pondere foarte mare în zona indicată. Acest lucru se explică prin faptul că astrii nocturni, indiferent de însușirea cromatică pe care o au, contrastează pe fondul negru al universului ceresc și provoacă senzația mai mult a luminii decât a culorii. În baza indicelui "luminos" numele de culoare **roșu** poate dezvolta relații de sinonimie cu alți termeni cromatici din cadrul câmpului semantic în cauză. De comparat:

...luna se cobora încet, mărindu-se spre pământ, pînă se părea ca o cetate sfîntă și argintie, spînzurată din cer, ce tremura strălucită... cu palate nalte, albe... cu mii de ferestre **trandafirii** [2, v. 3, p. 22]

sau
Rămîne luna **roză** de argint,
Azi nu-i vreme de alint
[2, v. 3, p. 101],

sau
Căci razele (lunii — A.I.) se
îmbină, se turbură, se frîng,
Și-n dulcea atmosferă uimită
purpurată
S-aud glasuri ușoare ca arfe care
plîng
[2, v. 2, p. 136]

și
Dar eu am văzut și păstra-voi
ceva
O constelație **roșie**-aprinsă pe
boltă
[5, p. 326].

În aceste exemple numele de culori transmit impresii cromatic-identice, condiționate de senzațiile de lumină, strălucire și raportate la razele luminoase (și la atmosfera pe care o creează razele) ale astrilor.

Această trăsătură semantică (luminos) poate sta și la baza realizării relațiilor de sinonimie ale termenului cromatic **roșu** cu nume de culori de alt ton: albastru, alb, galben etc. De comparat:

Numai noaptea vîrcolacii mușcă
Din marginea **galbenă** a lunii
[4, p. 9]

sau

...case frumos vîruite, cu streșine vechi, peste care varsă o **viorie** lumină răsăritoarea lună
[2, v. 3, p. 42],

sau

Două umbre, albicioase
Ca și fulgii de ninsori
Razele din **alba** lună
Mi le-ntorc, mi le-mpreună
Pentru-ntregul viitor
[2, v. 1, p. 25],

sau

Din **roșă** o stea se aprinde în
alb
Ori doar mi se pare și zboară să
cadă
[5, p. 348]

și

Mă uitam la ea (la stea — A.I.)
ore întregi,
Ea se uita neclintită la mine
Licărul **roșu** i-l simțeam alături
La rău și la bine [4, p. 293].

În astfel de îmbinări indicul cromatic servește doar ca ambianță pentru realizarea particularităților semantice "luminos", "strălucitor". Este locul să precizăm că exemplele semnalate mai sus sînt niște utilizări individuale, contextuale și se pretează nu atât pentru a transmite nuanța cromatică a unor obiecte sau fenomene ale lumii înconjurătoare, cît pentru a realiza niște sarcini mai complicate — estetice.

Din această cauză ar fi greșit să credem că acești termeni cromatici sînt sinonimi și la nivel de limbă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Mihăilescu, D., **Limbaajul culorilor și al formelor**, București, 1980.
Alimpieva, R., **Semanticeskaia znacimost' slova i struktura leksiko-semanticeskoi gruppi**, Leningrad, 1986.

TEXTE FOLOSITE

1. Topârceanu, G., **Versuri și proză**, Galați, 1991.
2. Eminescu, M., **Opere**, v. 1—3, Chișinău, 1981.
3. Alecsandri, V., **Scrieri alese**, v. 1—3, Chișinău, 1987.
4. Stancu, Z., **Poeme cu lună**, București, 1989.
5. Labiș, N., **Poezii**, București, 1989.

Ion Ciornîi s-a născut la 20 mai 1928 în Vărăncău, Rîbnița. A studiat la Școala Pedagogică din Călărași și la Universitatea Pedagogică "Ion Creangă" din Chișinău.

Din 1952 este decan al Facultății de Istorie și Litere a Universității Pedagogice din Tiraspol. În 1954 devine prorector al Universității Pedagogice din Bălți, iar în 1961 — rector al aceleiași instituții.

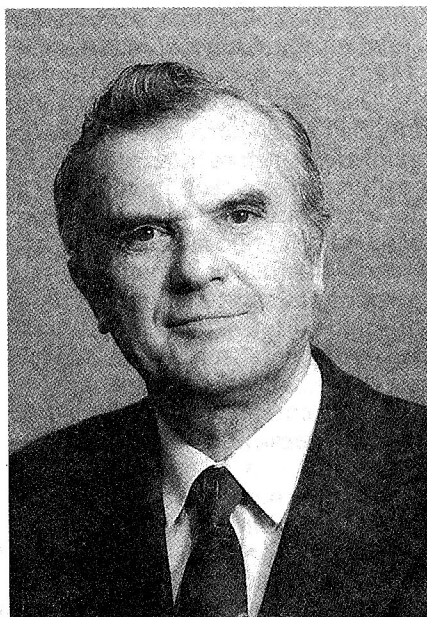
Între anii 1966 și 1971 exercită funcția de prim-vice-ministru al învățământului, după care timp îndelungat (1971—1993) este șef al Catedrei de Limba Contemporană Moldovenească a Universității de Stat din Moldova.

I se conferă titlul de conferențiar (1962), iar apoi — de profesor universitar (1973).

În 1960 susține teza de doctor în filologie **Particularitățile lexicale ale graiurilor din raioanele Rîbnița, Camenca**

(R. S. S. Moldovenească) și Kotovsk (regiunea Odesa).

Este autor a circa 150 de lucrări științifice, metodice și de popularizare a științei, dintre care 15 manuale (coautor) și 6 monografii: **Semnificația cazurilor la substantive în limba moldovenească** (1982), **Limba română (îndreptar fonetic și gramatical)** (1991), **Capitole de morfologie a limbii române literare contemporane** (1998) ș. a.

ION CIORNÎI 70

În general vorbind, întreaga activitate științifico-metodică, precum și cea educativ-organizatorică a profesorului Ion Ciornîi, se prezintă ca un substanțial aport la studierea bazelor științifice ale problemelor de gramatică actuală și istorică a limbii române cu tot specificul ei în comparație cu alte limbi vorbite în sud-estul european.

Nicolae CORLĂTEANU

“MI-AM ALES MESERIA CEA MAI INDICATĂ PENTRU CARACTERUL ȘI TEMPERAMENTUL MEU”

*DIALOG SUSȚINUT
DE PROFESORII
UNIVERSITARI MIHAI
PURICE ȘI ION CIORNII*

Mihai Purice: Domnule profesor, sintetizi cadrul didactic de mulți ani. Când ați înțeles că aveți vocația de dascăl, de propovăduitor al graiului nostru?

Ion Ciornii: probabil, la școala de 7 ani din Vărăncău, Rîbnița. În acei ani grei, 1935—1941, cînd noi, cîțiva băieți dintr-un sat mic, sărac, dar foarte pitoresc, veneam să ne înfruptăm din înțelepciunea cărții. Pe atunci învățătorul, profesorul școlar mai ales cel din mediul rural, se bucura de un prestigiu notabil, și pentru noi, copiii, care n-am văzut mai nimic în viața noastră scurtă, învățătorii și profesorii noștri erau cei mai dragi, cei mai luminați și cei mai cu autoritate oameni din lume. Iar cînd, în lipsa învățătorului, eu, elev în clasa a IV-a, eram investit și cu dreptul de a-i învăța tabla înmulțirii sau ceva la gramatică pe cei din clasele I-II, simțeam o satisfacție nespusă. La Școala Pedagogică din Călărași am sesizat că mi-am ales meseria cea mai indicată pentru caracterul și temperamentul meu, de aceea studiile la Universitatea Pedagogică au fost, pur și simplu, o urmare firească a drumului ales, dar, probabil, și predestinat de pronia cerească.

Mihai Purice: Cum a fost începutul carierei la care ați visat?

Ion Ciornii: Ca întotdeauna în asemenea cazuri: cu emoții profunde, însoțite de dificultăți enorme, cauzate,

în primul rînd, de insuficiența cadrelor calificate, și, în al doilea rînd, de lipsa manualelor, acestea fiind substituite de prelegerea-dictare a profesorului, adică de conspecte. Zilele de grele încercări aveau să urmeze încă: la vîrsta de numai 24 de ani, lipsit cu totul de experiența muncii administrative, m-am pomenit Decan al Facultății de Istorie și Litere a Universității Pedagogice din Tiraspol, după care lucrurile s-au precipitat și mai mult: în 1954 am devenit prorector al Universității Pedagogice din Bălți, care atunci avea o bază materială mizerabilă și un mare deficit de cadre. La Universitatea din Bălți am deținut rînd pe rînd toate posturile posibile într-o școală superioară: șef de catedră, prorector, și din 1961 — rector al instituției date. Eforturi colosale mi-a solicitat și funcția de prim-vice-ministru al învățămîntului, pe care am exercitat-o din 1966 pînă în 1971.

Mihai Purice: Știm că nu ați întrerupt munca în sălile de cursuri. Cum v-a reușit să îmbinați două activități atît de dificile: cea administrativă și cea didactică?

Ion Ciornii: Nu era ușor, mai ales că aveam tentația cercetării științifice, publicînd pînă în prezent circa 140 de lucrări ce țin de morfologie, sintaxă, dialectologie, predarea limbii române, cultura vorbirii etc. Printre primele apariții editoriale ale mele au fost cîteva manuale pentru școala medie și cea superioară, elaborate împreună cu academicianul Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, profesorii și conferențiarii Vitalie Marin, Ion Mocreac ș. a.

Mihai Purice: Care era sfera preocupărilor Dumneavoastră în cadrul Ministerului Învățămîntului?

Ion Ciornii: Eram responsabil de funcționarea normală a școlilor superioare și a celor medii de specialitate. Am făcut tot posibilul pentru a asigura învățămîntul universitar și cel preuniversitar de specialitate cu programe și manuale.

Mihai Purice: În 1971 ați trecut la Universitatea de Stat și, probabil, aveți emoții, venind în calitate de șef de catedră...

Ion Ciornii: La Universitate am luat contact cu academicianul Ni-

Ion Ciornii — moderator al unei conferințe științifice a profesorilor. 2 martie 1983.

colae Corlăteanu și cu profesori tineri, dotați și entuziaști: A. Ciobanu, V. Marin, M. Purice, I. Melniciuc, V. Zagevschi ș. a., care aveau o pregătire teoretică bună și erau apti pentru ample investigații științifice. Problemele ce apăreau în procesul de învățământ se rezolvau pe parcurs fără conflicte. Membrii catedrei într-un interval de timp relativ scurt au izbutit să editeze manuale și programe necesare aproape la toate disciplinele lingvistice prevăzute de planurile Universității.

Catedra s-a străduit — în măsura posibilităților — să întrețină relații profesionale cu școala medie prin organizarea unor conferințe în școli, prin deplasarea profesorilor în raioane cu diferite referate, prin participarea la reciclarea cadrelor didactice.

Aș avea de adăugat aici un cuvânt bun despre catedra la care lucrez pînă în prezent. Cred că am făcut ceva pentru prestigiul ei, dar, pe de altă parte, și catedra a însemnat pentru mine o școală considerabilă, mai ales în ce privește activitatea științifică. Atmosfera de creație menținută aici era favorabilă scrierii cărților și studiilor teoretice și metodice.

Mihai Purice: În încheiere vă

invit să vorbim despre viitor.

Ion Ciornii: Deși am atins o vîrstă onorabilă, aș dori să-mi continui prelegerile la morfologie în cadrul Catedrei de Lingvistică Română, Generală și Romanică. În plan științific sunt preocupat de cercetarea și tipărirea cursului de limbă română literară contemporană, din care am și publicat recent *Capitole de morfologie a limbii române literare contemporane*.

Mihai Purice: Vă dorim multă sănătate și o frumoasă fructificare a tuturor planurilor Dvs. de creație.

**Acad.
Nicolae CORLĂTEANU
Chișinău**

ORGANIZATOR AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ȘI CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC

Unul dintre cei mai distinși studenți ai mei de la Universitatea Pedagogică "I. Creangă" din Chișinău, înzestrat cu un deosebit simț al răspunderii pentru obligațiile ce-i incumbă, a fost și este Ion Ciornii. De la primele prelegeri și lucrări practice la cursul de limbă literară contemporană am observat la el o deosebită râvnă de a însuși nu numai materia ce i se predă la ore, ci și aprofundarea chestiunilor de fonetică, gramatică (morfologie, sintaxă) și lexicologie, prin studierea minuțioasă a bibliografiei recomandate. Toate aceste stăruințe n-au întârziat să dea rezultatele scontate. După absolvirea institutului în 1951, fiind încadrat în schema Universității Pedagogice din Tiraspol, i s-a încredințat predarea cursului de bază — limba literară contemporană (fonetica, lexicologia, morfologia, sintaxa). Deși pe acea vreme nu erau încă publicate cursurile pentru învățământul superior, I. Ciornii — folosind din plin cele acumulate în studenție — a știut să facă față obligațiilor de lector superior, predând cu succes disciplina dată.

Activitatea de peste 45 de ani a profesorului Ion Ciornii are două fațete principale. Prima — cea de organizator al învățământului superior din republică — și a doua — de lingvist, cercetător profund atât al limbii române literare actuale, cât și al realităților dialectale de pe teritoriul republicii noastre.

Ion Ciornii este un bun organizator al procesului de educare a tineretului studios. Conducătorii de atunci ai învățământului din republică au sesizat această calitate a lui,

încredințându-i predarea cursului lingvistic de bază și postul de decan al Facultății de Istorie și Filologie a Universității tiraspolene.

Mai mult decât atât. În 1954 el este transferat la Universitatea Pedagogică "Alec Russo" din Bălți în funcția de prorector, exercitând-o simultan și pe cea de șef al Catedrei de Limba și Literatura Moldovenească. În calitate de prorector I. Ciornii a activat timp de cinci ani. În acest răstimp a acordat o atenție sporită admiterii studenților în primul an de studii, selectării cadrelor didactice, pregătirii lor în vederea susținerii tezelor la specialitățile respective, lărgirii bazei materiale a Universității, înzestrării ei cu aparaturajul necesar pentru laboratoare, cabinete etc.

În 1961, la vârsta de numai 33 de ani, I. Ciornii este numit rector al Universității bălțene, fiind prezentat la Ministerul Învățământului Superior al U.R.S.S. drept cel mai tânăr rector în fosta Uniune Sovietică. Timp de 5 ani I. Ciornii a rezolvat un șir de probleme organizatorice, Universitatea trecând treptat în fruntea celor mai bune așezăminte de învățământ superior din republică.

În 1966 Guvernul republicii a conștientizat că Ministerul Învățământului are nevoie de un ajutor substanțial în organizarea pregătirii la un nou nivel a studenților, îndeosebi a filologilor. Școlile superioare nu erau asigurate cu programe analitice, manuale, în special la obiectele de profil ale facultăților de istorie și filologie națională. Fiind numit atunci în funcția de prim-vice-ministru al învățământului, I. Ciornii a depus eforturi mari în realizarea și publicarea manualelor și materialelor didactice necesare la limba literară contemporană, gramatica istorică, istoria limbii literare, dialectologie, precum și la istoria literaturii cu includerea operelor scriitorilor noștri vechi, clasici și contemporani, la creația folclorică, la lucrările de metodică a predării limbii și literaturii naționale etc.

Fără îndoială că în această primă etapă a activității sale, preocupările lui I. Ciornii vizau în primul rând munca administrativă, organizatorică. De aceea activitatea lui științifică se

afla oarecum în umbră, deși el semnează studii științifice de limba română contemporană, privind articolul (pentru cursul universitar de limba română contemporană), prezintă materiale pentru manuale școlare: clasele 8-9 (articolul, prepoziția, conjuncția), publicate în 1957, 1959, 1961; clasele 7-8-9 (sintaxa), publicate în 1963—1973; culegeri de exerciții (1965) ș. a. În același timp I. Ciornîi a participat la mai multe expediții dialectologice. Materialul cules pe teren a fost pus la baza tezei de doctorat în filologie *Particularitățile lexicale ale graiurilor din raioanele Ribnița, Camenca (RSS Moldovenească) și Kotovsk (regiunea Odesa)*, susținute la Sankt Petersburg în 1960. În 1962 lui I. P. Ciornîi i s-a conferit titlul de conferențiar universitar, iar în 1973 — cel de profesor universitar.

După 1971 predă cursul de morfologie a limbii române la Facultatea de Litere a U.S.M., totodată fiind șef al Catedrei de Limba Moldovenească Contemporană a acestei Universități (pînă în 1993). Din 1993 și pînă în prezent activează în calitate de profesor universitar.

Catedra condusă de I. Ciornîi s-a ocupat eficient de pregătirea studenților în vederea funcționării lor ca profesori în școlile secundare (naționale și rusești), avînd drept obiect de predare limba română. Șeful catedrei a acordat o deosebită atenție creării unui colectiv pedagogic monolit, capabil să rezolve atît problemele colectivului dat, cît și cele ale facultății. În scopul perfecționării activității metodice au fost întocmite programe analitice pentru toate disciplinele normative, cursurile și seminarele speciale. S-au editat manuale pentru cursurile universitare de profil, la scrierea lor participînd specialiști de la Universitatea de Stat, de la Universitățile Pedagogice "Ion Creangă" (Chișinău) și "Alecu Russo" (Bălți), colaboratori de la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe din Republica Moldova. A fost ridicat nivelul științific al lucrărilor de curs și de licență ale studenților. Un șir de colaboratori ai catedrei — A. Ciobanu, V. Marin, Vl. Zagaevski, I. Melniciuc, Gh. Colțun ș. a. — au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în științe

filologice. Catedra condusă de I. Ciornîi a devenit una dintre cele mai prestigioase subdiviziuni ale U.S.M.

În peste 40 de ani de activitate științifică profesorul I. Ciornîi a publicat circa 150 de lucrări științifice, metodice și de popularizare dintre care 6 monografii și broșuri, 15 manuale (coautor). Deși domeniile preferate ale lui I. Ciornîi sînt morfologia și sintaxa, dumnealui s-a ocupat și de dialectologie, cultura limbii, metodică etc. În monografia **Semnificația cazurilor la substantive în limba moldovenească** (1982) autorul pune unele probleme deosebit de dificile, precizînd diferențele funcționale ale nominativ-acuzativului și genitiv-dativului. I. Ciornîi este unul dintre primii specialiști în lingvistica română care au analizat în mod detaliat funcțiile sintactice ale cazurilor și exprimarea lor, recurgînd la exemple adecvate din literatură. Într-o altă lucrare monografică atenția autorului e concentrată asupra funcțiilor semantice, gramaticale și stilistice ale diverselor tipuri de articole, insistîndu-se asupra plurifuncțiunilor unor forme ca **un**, **niște**. Este specificată utilizarea articolului hotărît și a celui posesiv. În centrul atenției a mai mulți morfologiști ai limbii noastre este problema jonctivelor. Pornind de la precizarea termenilor (conjuncție, locuțiune conjuncțională, cuvînt conjunctiv), se precizează clasificarea tuturor jonctivelor pe baza funcției lor în frază. În monografia **Capitole de morfologie a limbii române literare contemporane** (Chișinău, 1998) sînt prezentate în plan generalizator unele probleme de morfologie ale limbii române actuale. Cartea **Limba română (îndreptar fonetic și gramatical)**, apărută după revenirea la alfabetul latin, elucidează mai multe reguli de ortografie în procesul trecerii de la o grafie la alta. Cf. **plouă — să plouă** ș. a. În general vorbind, întreaga activitate științifico-metodică, precum și cea educativ-organizatorică a profesorului Ion Ciornîi, se prezintă ca un substanțial aport la studierea bazelor științifice ale problemelor de gramatică actuală și istorică a limbii române cu tot specificul ei în comparație cu alte limbi vorbite în sud-estul european.

Acad. Haralambie CORBU
Chișinău

ANTEBIOGRAFIE

Pe Ion Ciornii l-am cunoscut acum o jumătate de secol și mai bine în împrejurări oarecum neobișnuite. Era în toamna anului 1944, prin septembrie sau octombrie. Flăcările războiului continuau să mistuie zeci și sute de mii de vieți omenești, să transforme în cenușă și ruine sute și mii de cămine și adăposturi omenești. Chișinăul trecuse și el prin acest purgatoriu pustiitor, soldându-se cu o distrugere a fondului locativ și edilitar de circa 80%.

Școala Pedagogică, care își deschidea larg ușile în acele îndepărtate zile de toamnă, își începea lucrările într-o aripă, rămasă mai mult sau mai puțin neafectată, a clădirii fostului Liceu Eparhial de Fete din Chișinău, edificiu, situat pe vârful colinei aflate vizavi de gara feroviară.

Era prima, la acea dată, instituție de învățământ de acest fel în republică, interesul față de ea fiind destul de mare. S-au anunțat mulți doritori, reprezentând cele mai diverse colțuri ale ținutului nostru. Mulți dintre cei înmatriculați veneau mînați de setea de a se instrui, de visul de a deveni oameni ai cărții, ai luminii și ai culturii în cel mai înalt sens al cuvîntului; alții, și nu puțini la număr, găseau în această instituție de învățământ un adăpost și o pavază pentru a fi scutiți de mobilizare în armată și de lupta pe front, cu toate riscurile ei. Cele patru grupe, care au fost instituite într-un timp record și care au început să funcționeze fără întârziere, cuprindeau cîte 30—35 de persoane, incluzînd cadre cu pregătire suficientă, dar și elemente absolut înîmplătoare. Amplitudinea cunoștințelor se înregistra între 2 clase primare și 5—6 clase de liceu, iar vîrsta înmatri-

culaților oscila între 13 și 35 de ani. Cu cît gradul de cunoștințe era mai jos, cu atît vîrsta era mai mare. O dată cu terminarea războiului și dispariția pericolului mobilizării în armată și în legătură cu mutarea sediului Școlii Pedagogice în or. Călărași, în toamna anului 1945, numărul elevilor s-a redus brusc la jumătate, din patru grupe rămînînd doar două. Au rămas să facă studii în continuare cei de pînă la 18 ani, restul întorcîndu-se la coarnea plugului, de unde veniseră cu un an în urmă. Subsemnatul, împreună cu I. Ciornii, nimerise într-o grupă — grupa B — care era alcătuită din tineri dornici de învățatură. Faptul că elevii acestei grupe au constituit nucleul promoțiilor de învățători din anul 1947 ale sus-numitei instituții de învățămînt e o mărturie elocventă în acest sens.

Nu-mi aduc aminte amănuntele, dar chiar din primele săptămîni de studii ne-am pomenit cu un șef de grupă — năltuț, brunet, subțirel la voce și la trup — care a început să facă ordine în rîndurile noastre atît de pestrițe, impunînd anumite principii de conduită și organizare. A început cu evidența strictă, fixînd în catalog toate absențele și toate abaterile de la reguli ale fiecărui dintre noi. Apoi, responsabilul de grupă mai avea grija ca în *catalog* să fie reflectate rezultatele zilnice, dar și bilanțurile activității pe trimestre și anuale ale întregii grupe. Efectua această muncă în mod pilduitor, consecvent, pedant și necrușător. Nu admtea nici o indulgență pentru nimeni și pentru nimic în lume. Din cauza acestui rigorism era detestat de unii și temut de alții, dar respectat și prețuit de cei mai mulți.

Rigorile șefului nostru de grupă începeau de la propria persoană și de la propriul comportament: nu a știut niciodată ce înseamnă *a trage chiulul* — fenomen care nu e chiar atît de rar printre tinerii studioși, nu admtea nici o bsență nemotivată și nu își imagina să vină vreodată la ore nepregătit. În cei șapte ani de studii împreună (3 ani la Școala Pedagogică și apoi 4 la Universitatea Pedagogică "Ion Creangă") nu-mi amintesc exemple de

coborîre a ștachetei mai jos de nota 5 (10). Dacă au și fost vreo 2-3 cazuri, ele au constituit rare și unice excepții.

Oricum, grupa B se remarcă pe fundalul întregii școli; la conturarea acestei imagini venea să contribuie, pe lângă toate celelalte, aportul și eforturile lui Ion Ciornîi, responsabilul de grupă.

Împreună cu întreg colectivul didactic și studentesc al școlii am trăit bucuria generată de terminarea celui de al doilea război mondial, război care a avut consecințe tragice și în destinul poporului nostru. "Ai auzit, a luat sfîrșit!" — se transmitea din gură în gură această știre. "E pace, să nu se repete în vecii vecilor coșmarul pe care l-am trăit" — reiterau alții. Oroarea față de evenimentul tragic deja consumat alterna cu doleanța fierbinte de a zidi o viață decentă în condițiile păcii. În stradă și în instituții cunoscuții și necunoscuții își strîngeau mîinile, se îmbrățișau și se sărutau.

Bucuria de moment a victoriei nu a fost însă urmată imediat de fructul împlinirilor. Foametea cu dezastruoasele ei consecințe din 1946—1947 ne-a afectat și pe noi, studenții Școlii Pedagogice din Călărași, unde se mutase din toamna lui 1945 instituția noastră de învățămînt. Deși eram protejați într-o anumită măsură (cu 500 g de pîine pe zi și cu o porție de ciorbă lungă la prînz), subnutriția și sloiurile de gheață de pe pereții clădirilor neîncălzite își lăsau amprenta asupra stării tinerilor studioși. Dar și în aceste condiții precare șeful grupei continua să-și îndeplinească, în măsura cuvenită, obligațiunile ce-i reveneau sau pe care și le asuma de bună voie.

Trei absovenți ai Școlii Pedagogice au obținut dreptul — conform regulamentului și rezultatelor înregistrate pe parcursul studiilor și la examenele de stat — de a fi înmatriculați la Universitate fără a susține examenele de admitere. Primul pe lista celor eminente și, deci, privilegiați era, desigur, șeful nostru de grupă. Printre cei trei figura și autorul acestor note.

A apărut îndată, firește, problema facultății preferate. De ales

aveam între istorie și limbă (filologie), căci anume aceste două direcții, animate respectiv, de înzestrării și erudiții profesori Daniil I. Moloman și Serghei C. Avanesov, constituiau reala noastră șansă de a ne continua studiile. Concursul l-a cîștigat pînă la urmă filologia, căreia i-am și consacrat următorii 4 ani de studii la Universitatea Pedagogică din Chișinău, începînd cu 1 septembrie 1947.

Și din nou Ion Ciornîi apare în fața echipei de tineri studioși cu condica de evidență subsuoară și cu grijile dintotdeauna imprimate pe frunte — pe lângă faptul că frecvența, conspectele și răspunsurile la examene îi erau exemplare, el avea grijă și de diverse aspecte organizatorice ale vieții cotidiene. Apoi, vrei-nu-vrei, vîrsta adolescenței trecuse și tînrul de 20 era incitat să se manifeste și la alte capitole. Cu atît mai mult cu cît în grupa noastră își făceau studiile mai multe reprezentante ale sexului frumos. În obiectivul atenției șefului nostru nimerise în mod deosebit figura colegei Elena (Lili) Cerkasski, care pînă la urmă s-a ales, firește, cu un nume nou de familie în diplomă și în pașaport: *Ciornîi*. E ușor de ghicit despre cine este vorba, dat fiind faptul

Familia Ciornîi. Mai 1969.

că persoana în cauză s-a afirmat ulterior din plin, alături, dar independent de soțul său, drept cadru didactic de vocație și cercetător literar sensibil la tănuitele frumuseți ale artei.

Au fost, în toți cei 4 ani de învățătură la Universitate, zile pline cu soare, dar și zile marcate de semnul tristeții și amărăciuni, iar uneori chiar dramatice. Așa cum se întâmplă, de obicei, în viață, mai ales la vârsta împlinirilor, deciziilor și răspunților.

Rezervat și cumpănit atît în laude, cît și în reproșuri, am reușit totuși o dată să-l scot pe I. Ciornîi din țîțîni! Era pe la finele lunii iunie 1951. Depășeam penultimul baraj în calea spre diplomă: examenele de stat. Susținusem trei, rămăsese unul, cel de al patrulea — la pedagogie. În caz de reușită și de obținere a notei de vîrf — urma să intru, alături de colegul și bunul meu prieten, în posesia unei diplome de merit, ceea ce mi-ar fi permis să obțin la repartizare un loc mai bun într-o instituție de prestigiu. Dar nu a fost să fie! Un conflict mai vechi cu ursuzul și mărginitul profesor de pedagogie T. A. Crăciun mi-a jucat festa. Profesorul cu pricina a ținut să vină cu tot dinadinsul la examene și să fie prezent la răspunsurile pe care le voi da Comisiei de Stat. Cu subiectele din bilet, zicea lumea că m-am descurcat potrivit, ca și cu cele 5 sau 6 întrebări suplimentare, pe care mi le pusese persoana vizată. Șuvoiul de întrebări, una mai provocatoare și mai umilitoare decît alta, neîncetînd, am luat subit hotărîrea să întrerup orice contact cu examinatorul pătimaș și să nu răspund la întrebările ce urmau în ritm alert, una după alta. Or, tocmai asta și dorea cel care era inițiatorul "interogatoriului"! Pe turla apei s-a dus nu numai diploma cu mențiune și locul mai acătării la o instituție prestigioasă: în pericol era simpla și obișnuita diplomă a muritorului de rînd, care urma să confirme apartenența posesorului ei la clasa indivizilor cu studii superioare. Membrii comisiei în frunte cu prof. Nicolae Corlăteanu cu mare greu au izbutit să-l convingă pe rebelul examinador că un 3 se cuvine totuși să fie pus pentru răspunsurile

audiate și că nenorocita diplomă poate fi eliberată.

Întîmplarea asta i-a pus în derută pe unii dintre camarazi și chiar pe unii dintre profesorii mei. Colegul Ion Ciornîi a reacționat în felul său. "Mai întîi, zice el, ai fost un încăpățînat, fiindcă așa e la examene: răspunzi la atîtea întrebări cîte ți se pun. În al doilea rînd, continuă pe un ton de dojană și amărăciune șeful de grupă, tu nu ai observat că cel cu întrebările de-acuma abia gîfîia, se epuizase completamente; mai puneă o întrebare-două și sucomba în propria cenușă? Răbdare nu ți-a ajuns, dragul meu! Nervii!" Cred că prietenul meu, care a suferit pe parcursul desfășurării incidentului poate mai mult decît pătimitul, o fi avut și de această dată dreptate! Dar... s-a întîmplat ceea ce s-a întîmplat!

Vasile MELNIC
Universitatea de Medicină
și Farmacie
"N. Testemițanu",
Chișinău

PREOCUPĂRI DIALECTOLOGICE

Monografiile, variate după tematică și metode de cercetare, au un rol deosebit în procesul de valorificare și interpretare a materialului dialectal. Abordând probleme de fonetică dialectală, lexicologie și gramatică, atare lucrări caracterizează situația reală a graiurilor într-o anumită etapă istorică.

În această ordine de idei se înscrie și lucrarea prof. Ion Ciornîi **Particularitățile lexicale ale graiurilor moldovenești din raioanele Rîbnița, Camenca (RSS Moldovenească) și Kotovsk regiunea Odesa** (1960). Corelația dintre limba literară și aspectele ei teritoriale este problema de bază a acestei monografii. Autorul constată pe bună dreptate că graiurile moldovenești din nord-estul republicii s-au dezvoltat în alt mediu lingvistic decît restul masivului dacoromân. Faptul acesta a creat anumite condiții de conservare a unor particularități de limbă, mai ales lexicale, de interferențe lingvistice (moldo-polono-ruse, ucrainene), și a generat apariția nu a unui bilingvism real, ci a unui **ghiveci lingvistic**, cum îl numește acad. N. Corlăteanu.

Prof. I. Ciornîi a anchetat și a colectat materiale dialectale în 12 localități, stabilind în sistemul lexical al acestor graiuri anumite straturi lexicale, și anume:

a) cuvinte comune cu întreg arealul dacoromân, utilizate și în limba literară: **pălărie, perdea, beci, pivniță, nisip, căldare, blide, bine, vin, roadă, tren, brumăriu, harbu-zărie, mulgătoare** etc;

b) cuvinte-dublete (literare—

dialectale): **ciocan — clapas', grăjdar — coniuh, pivniță — pohrib**;

c) lexeme apărute în urma anumitor condiții și metode cunoscute (rusificare, deznaționalizare), cuvinte care au pătruns în graiurile anchetate în variantele rusești sau ucrainești, dar au fost adaptate la modelul graiului moldovenesc (generația mai în vîrstă cunoaște și cuvîntul neaoș românesc): **gontă**, dar și **draniță (șindrila)**, **coftă — bliuzî, clădire — zdanie, dom, doiarcă — mulgătoare, storoj — paznic** etc.;

d) cuvinte specifice numai graiurilor anchetate: **șfartă** ("cană"), **laucă, s'iolan, mîniștergură, burcucă** ("pavaj"), **băbeșcă** ("bluză pentru femei bătrîne") etc.

Conform analizelor statistice, prof. Ciornîi stabilește următorul procentaj: din cele 302 cuvinte de control 11,25% sînt de origine latină, 19,52% — de origine slavă (rusă-ucraineană), 3,31% — maghiară, 2,64% — turcă, 0,99% — germană ș. a. m. d.

Procentajul fixat i-a permis profesorului să constate că stratul (elementul) latin, chiar în situația de presiune masivă a limbilor rusă și ucraineană, a rămas rezistent și de bază (11,25%). Pornind de la faptele de limbă studiate, dialectologul Ion Ciornîi trage următoarea concluzie: particularitățile fonetice și lexicale din graiurile anchetate sînt în mare parte comune cu cele ale graiurilor din Moldova, Bucovina, Transilvania, Maramureș, adică e vorba de unitatea graiurilor dacoromâne. Astfel, savantul evidențiază unitatea limbii literare române. E de remarcat că această concluzie era trasă încă în anii '60, ceea ce dovedește că prof. I. Ciornîi susținea încă atunci adevărul despre existența unei singure limbi literare în spațiul dacoromân.

O altă teză importantă promovată de autor este cea a relațiilor lexico-semantice dintre cuvinte. Firește, orice cuvînt nu poate exista izolat de alte vocabule. Sensul cuvîntului poate fi determinat nu numai de noțiunea sa proprie, ci și de locul lui în grupul tematic sau lexico-semantic.

În explicarea unor cuvinte, ter-

meni și noțiuni Ion Ciornii recurge și la analiza particularităților etnografice ale unor obiecte care contribuie la diferențierile lexicale, de exemplu: **mîniștergură — ștergar — șervet — prosop; tarpan — oslon** etc.

Materialele dialectale colectate i-au permis savantului I. Ciornii să studieze mai apoi și anumite părți de vorbire, cum ar fi articolul, substantivul cu categoriile sale gramaticale. Semnificația cazurilor, categoria numărului și a genului au fost examinate în cărțile despre articol (1981), gen (1985) și număr (1989), lucrări foarte utile nu numai pentru liceeni, studenți, profesori, ci și pentru cercetătorii științifici. Așa, de exemplu, vorbind de categoria numărului, Ion Ciornii constată la această categorie gramaticală în grai aceleași raporturi cantitative, aceeași corelație dintre formele de singular și cele de plural ce sînt redată prin desinențe speciale, ca și în limba literară. E vorba în primul rînd de substantivele apelative de tipul: **carte — cărți, casă — case**. Substantivele abstracte, deși au categoria gramaticală a numărului, de regulă, nu au forme de singular și plural, ci numai una — fie cea de singular, fie cea de plural: **pîine, icre, aur, studențime**. În graiuri, ca și în limba literară, se utilizează o serie de substantive — *singularia tantum* și *pluralia tantum*: **mărar, curechi, pelin, usturoi, busuloc, rouă, vlagă** etc. Izvorul principal de formare a substantivelor *pluralia tantum*, susține Ion Ciornii, este lexicalizarea, adică transformarea formei de plural în unități lexicale independente.

Cele 24 de hărți incluse în monografia prof. Ciornii scot în evidență frecvența și sensul lexico-semantic ale cuvintelor atestate în graiuri. Astfel în toate grupurile anchetate cuvîntul **s'olan** înseamnă **carne de porc, vită**, pe cînd lexemul **carne** e atestat cu sensul de **orice carne**. Lexemul **pîine** are sensul de **grîne**, iar **t'ită** — numai de **pîine coaptă**; **bostan** e locul unde se cultivă harbuji (**harbuzărie**), iar **tabac** e dovleacul propriu-zis, **t'itoroazi (k'itoroazi)** înseamnă **răcături, t'iftiri — piftie** etc. E interesantă corelația: **anină** "orice nisip" — **nasîp** "nisipul

de rîu" și **anină** "nisip mărunt". Cuvîntul **anină** e frecvent și în graiurile centrale și nordice ale Transilvaniei. Deci, nu este un fenomen izolat, cuvîntul fiind folosit și în alte graiuri dacoromânești.

Grupurile lexico-semantică analizate prezintă un interes deosebit pentru istoria limbii și confirmă unitatea graiurilor dacoromânești. Firește, faptele de limbă înregistrate și examinate de prof. Ciornii nu prezintă o anchetare și o cercetare exhaustivă. În afara cîmpului vizual al dialectologului au rămas multe fenomene și grupuri lexico-semantică ce își așteaptă cercetătorii. Profesorul Ciornii a fixat doar fenomenele și faptele de limbă care prezintă diferite corespondențe dialectale — variante, dublete, împrumuturi din alte limbi frecvente în graiurile celor 12 localități anchetate în anii '60. Domnia sa a evidențiat un strat lexical concret într-o perioadă concretă de timp.

Lexicul graiurilor se caracterizează prin diversitatea originii, circulației și frecvenței, raportîndu-se la mai multe straturi lexicale.

Preocupările dialectologice ale profesorului Ion Ciornii sînt strîns legate de limba română literară, de procesul de predare a limbii române în școală și la facultate, de istoria limbii române și de coraportul dintre normă, cuvînt literar și dialectism.

BIBLIOGRAFIE

Dialectologia moldovenească, Chișinău, 1976.

Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. I, *Articole introductive. Anexe*, Chișinău, 1968.

Rusu, Valeriu, **Introducere în studiul graiurilor românești**, București, 1977.

Corlăteanu, Nicolae, **România literară în Republica Moldova: istorie și actualitate**, în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996.

“MĂ PASIONEAZĂ PARTEA VĂZUTĂ ȘI, ÎN EGALĂ MĂSURĂ, CEA NEVĂVĂZUTĂ A DORNELOR”

Dialog: Alexandru BANTOȘ

— *dr. Petru ȚARANU*

Vatra Dornei

— **Stimate domnule Petru Țaranu, v-ați născut în Țara Dornelor și sînteți un bun cunoscător al locurilor, prin care la tot pasul respiră istoria și cultura românească. Vă propun să vorbim pentru început despre itinerarul pe care eventualii turiști, mă refer și la cei din Republica Moldova, ar putea să-l parcurgă în zona Dornelor.**

— Dornele pot fi asemuite unui adevărat muzeu în aer liber, sunt leagănul civilizației autohtone din partea nordică a țării. Intră în discuție, deci, un sistem de itinerare, specifice tuturor tipurilor de turism. Culoarul Dornelor este unicul vad, prin nordul României, al turismului de tranzit dintre estul și vestul Europei și invers. Stațiunea balneoturistică Vatra Dornei, așezată pe drumul european ce trece prin Dorne, reprezintă un loc ideal de popas în sistemul turismului românesc și, deopotrivă, în cel internațional. În timpul iernii, Vatra Dornei devine un fel de capitală a sporturilor albe. Stațiunea balneoturistică, ca bază de sejur în turismul balnear, de agrement și de cercetare, servește unor variate tipuri de excursii. Într-o excursie de o zi se poate călători pe drumurile Vitoriei Lipan, se pot reconstitui traseele parcurse de Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Nicu Gane, Calistrat Hogaș, Eudoxiu Hurmuzachi, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Alexandru Vlăhuță, A.D. Xenopol și de alți cărturari și oameni de știință de odinioară. O ascensiune spre Muntele Oușorul, pe acest Fuji Yama

al Dornelor, ori la sanctuarul de cult preistoric de la 12 Apostoli (Munții Călimani), pe Muntele Giumalău sau la Pietrele Doamnei, pe Rarău, îți oferă senzația nemărginirii, satisfacții inedite și amintiri de neuitat.

O incursiune de vînătoare în Munții Dornelor îți poate dăruia trofee de punctaj maxim (ursul și cerbul carpatin, mistrețul și cocoșul de munte), iar o deconectare totală se poate realiza într-o zi de pescuit la lostrită, păstrăv sau lipan, pe râurile și pîraiele cu ape cristaline din Dorne, la cules de plante medicinale și fructe de pădure ori degustînd din produsele tradiționale ale stînelor și văcărilor din zonele alpine. Itinerariile Vatra Dornei — salba de mănăstiri din Neamț și Bucovina, cu vizitarea unor obiective istorice de maxim interes, sunt doar cîteva dintre posibilitățile ce stau la dispoziția amatorilor de drumeții inedite. În josul Văii Bistriței se poate ajunge, tot într-o zi, la Cheile Bicazului, acolo unde mai rămîne la dispoziția pelerinului doar un petec de cer, sau la Centrul de salmonicultură de la Potoci (Lacul Bicăz), unde turistul se poate delecta cu păstrăv preparat după străvechi rețete culinare. În vatra de dăinuire dorneană se pot admira ansambluri arhitecturale din secolul XVIII, clădiri-monumente istorice și de arhitectură, muzee, instituții de cultură și rezervații științifice de un farmec aparte.

De fapt, în Dorne, fiecare sat, fiecare casă și fiecare palmă de pămînt este, pînă la urmă, un subiect de contemplare sau al unei cercetări de profunzime. Toate acestea sunt doar sumare punctări într-un imens potențial turistic pe care Dornele îl oferă cu generozitate.

— **Sunteți unul dintre puținii oameni de cultură care găsiți echilibru sufletesc, satisfacții multiple în tot ce au — văzut sau nevăzut — locurile de baștină. Cînd ați simțit chemarea (de unde vine ea?) de a fi "cronicarul" nede-zmințit al Dornelor?**

— Puneam întrebări și așteptam răspunsuri cu privire la istoria Dornelor în timp ce mă aflam pe băncile școlii din sat. Primele întrebări le-am

formulat, îmi amintesc bine, în timpul orelor de istorie. Eram în clasa a V-a. Răspunsurile primite n-au fost convingătoare, nici măcar plauzibile. Profesorul m-a privit mirat și m-a îndemnat să perseverez în aflarea acestor adevăruri. Ca să răspund exact la întrebarea dumneavoastră, eu cred că m-am născut cu această chemare.

O carte de istorie locală nu era, nu este nici astăzi. Pentru mine acest gol trebuia completat într-un anume fel. Întrebînd, copil fiind, am fost luat deseori în derîdere. Mulți dintre bătrînii satelor însă m-au tratat altfel, împărtășindu-mi cu har tot ce știau din moși-strămoși. Și știau multe. Informațiile culese de la bătrînii din Dorne, aceste "arhive vii", le-am memorat, unele le-am consemnat în mai multe caiete pe care le-am numerotat și le-am păstrat cu sfințenie. Motivația științifică a cercetării a apărut mult mai târziu, în timpul studiilor universitare. Contactul cu arhivele, inclusiv cu Arhivele Statului din Chișinău, mi-au deschis noi orizonturi în cercetarea de specialitate. Relațiile cu diferiți oameni de știință, inclusiv cu unii din Republica Moldova, mi-au stimulat preocupările și mi-au clarificat aspecte dificil de interpretat. Tot timpul am coroborat informațiile adunate de la bătrînii satelor cu datele atestate în documentele de arhivă. Acesta este, de fapt, secretul cercetării mele. Procedînd astfel, uneori am reușit să corectez o seamă de interpretări greșite și să le completez pe altele. Pentru mine cercetarea istoriei locale, ca parte integrantă a celei naționale, a devenit o mare pasiune, este pasiunea vieții mele. În prezent, dețin un impresionant volum de date și de informații. Am început să le valorific, publicîndule în reviste de profil, unele de mare prestigiu — cum este "Limba Română" de la Chișinău — sau tipărend cărți de sine stătătoare. Mă pasionează partea văzută și, în egală măsură, cea nevăzută a Dornelor. Dezlegarea enigmelor, și sunt numeroase, înseamnă pentru mine echilibrul sufletească și satisfacții multiple. Dacă vreți, este o preocupare care mă face util societății și mă menține mereu tînăr. Sper că, în viitorul apropiat, să ofer

surprize de proporții cu privire la istoria Dornelor.

— Dornele și folclorul, Dornele și mitologia populară, Dornele și vechile tradiții românești. Vă rog să vă referiți la aceste teme, care știu că vă preocupă și că sunteți foarte documentat în domeniu.

— Subiectul Dornele și folclorul este unul inepuizabil. După cum știți, m-am născut în satul Liniște, o oază a ținuturilor dornene cu străvechi muzici de folclor, de tradiții și de mitologie populară. Familia mea, o familie de munteni cu respect pentru tot ce înseamnă creație și credință populară, a fost un mediu suprasaturat de "aerul" folcloric al Dornelor, de o sensibilitate ce m-a marcat profund din primii ani ai vieții. La vatra copilăriei mele, veselă și tristă (tata căzuse în război), am sorbit cu nesaț din izvorul nemuritor al folclorului dornean. M-am trezit pe lume mîngîiat de cîntecul de leagăn, de doine și balade, de tragănul buciurilor...

Am avut marea șansă să ascult balada "Miorița", interpretată vocal, cu autoacompaniere la fluier, în revărsarea primelor raze ale dimineții. M-a cutremurat profund, iar mesajul ei, de înșeninare în fața morții, umplea nesfîrșitul pădurilor și adîncul văzduhurilor dornene. Nu pot să iut, de asemenea, feeria serilor de toamnă poleite în cearcăne de lună plină. Era vremea melîtatului la in și cînepă. Și acum îmi stăruie în memorie acea simfonie a melîtelor care se revărsa în refren de doine peste vraja unor seri de neuitat. Inepuizabilul tezaur folcloric din Dorne a generat mari competiții de valori în sistemul clăcilor, al șezătorilor și al horelor de odinioară. Colindele, urăturile, alaiul caprei, sorcova, vergelul ș.a. se revărsau în torrente de manifestări folclorice la cumpene de vreme, de ani și de calendare.

În ce mă privește, am cules folclor din primii ani de școală. La început din dorința de a intra în sistemul de obiceiuri și date (am condus alaiul caprei, am urat, am colindat și am strigat în joc), apoi pentru colecția școlii din sat. Această preocupare a devenit, în felul acesta,

o mare pasiune. Sursele culegerilor mele au fost bătrânii satelor. Sunt fericit că astăzi pot să valorific culegerile oferite cu atîta dăruire de bătrînii de altădată.

Un alt subiect, tot pe atît de inepuizabil, se referă la mitologia populară din Dorne. În Dorne se mai găsesc urmele mitologiei dacice și dacoromane. Descoperirea megalitilor gravați din Munții Călimani (1985), la 12 Apostoli, reprezintă dovada indiscutabilă a acestor străvechi realități. În anul 1910 pe vîrfurile Muntelui Oșorului s-au descoperit monede romane din aramă și argint. Ca să individualizez numele a două dintre locurile care trebuie cunoscute în toată lumea și de toată lumea. Practica strămoșilor noștri de a organiza sărbătoarea "Moșilor" de la solstițiul de vară pe vîrfuri de munte avea la bază credința potrivit căreia cu cît te urci mai sus, pe munte, cu atît ești mai aproape de zei, de Dumnezeu. Populația autohtonă din Dorne încă mai crede în acest străvechi adevăr. Așa se explică de ce schiturile și sihăstriile din zilele noastre se află pe culmile munților sau în apropierea acestora. În Dorne se mai practică elemente de cult arhaic: cultul moșilor și al strămoșilor, al apei, al focului, al bradului ș.a. Numeroase sunt producțiile folclorice care au la bază sau conțin frînturi din cultul arhaic. La noi încă se mai crede în puterea supranaturală a nopților de Sînzienă, de Rusalii, de Andrei, de Anul Nou sau de Învieră. Duhurile nopții, ale pădurii și ale muntelui își au, în credința populară din Dorne, sălaș la vetrele de foc sacru ale *iescarelor*, adică a brazilor seculari cu scorbură fosforescente. Zinele încă mai joacă, la miezul unor nopți din an, prin poienile pădurilor sau prin stufărișul luncilor. Fetele își mai pot dobîndi frumusețea și atracția feminină implorînd izvoarele și apele curgătoare în nopțile de Sînzienă. Evidențierea aspectelor de mitologie populară din Dorne are menirea să înfățișeze trăsăturile culturii autohtone din această parte a țării. În Dorne — la confluența granițelor Moldovei, ale Bucovinei și Transilvaniei — se mai păstrează așadar urme intacte ale

mitologiei străromâne. Este dovada vechimii și dăinuirii autohtone în spațiul de referință. Există, deci, posibilitatea elaborării unui volum de mitologie dorneană. Pe curînd.

— Dacă ne referim la Dorne și la vechile tradiții românești, intră în discuție un alt subiect pe cît de vast, pe atît de interesant. În viața materială și cea spirituală a Dornelor se resimte influența de factură arhaică...

— Da, stînilor și văcăriilor, lăcașe pastorale cu rol deosebit în umanizarea munților, poartă, prin tot ce conțin, amprenta vechilor tradiții. În vetrele de sat se mai păstrează urmele străvechilor locuiri. Argestru — ca să ne referim la urmele din toponimie — înseamnă locul populat cu argele, adică cu amenajări pastorale semiîngropate. Arhitectura tradițională mai contrastează încă cu cea modernă. Rar, dar se mai păstrează stezele, pivele, morile hidraulice, oloinițele ș.a., instalații rurale tradiționale. În portul femeiesc de sărbătoare din localitatea Panaci, de exemplu, se mai păstrează însemnele matriarhatului. Culoarea "roșu de Panaci" de la catrințe (vîrstre) și alțițe ierarhizează purtătoarea după vîrstă și stare civilă. Multe dintre obiectele de uz casnic și pastoral — brădane, găleți, scafe ș. a. — păstrează forma veche, tradițională. Ceremoniile ocazionate de naștere, de nuntă sau de moarte au amprenta marilor tradiții. Așijderea, urcatul pe munte, măsura oilor și "spatul stîinii". Culesul din natură (plante medicinale și fructe de pădure) este supus unor canoane de străveche dăinuire. Primirea sufletelor la locul lor de dăinuire, în Joia Mare, după rigorile străvechilor tradiții, crezul în "Paștele Blajinilor", în puterea tămăduitoare a apelor minerale și a diverselor panacee, ca să enumăr doar cîteva aspecte, reprezintă tot atîtea dovezi ale moștenirii și ale perpetuării tradițiilor în Dorne. Pe această temă am scris relativ mult și voi mai scrie. Am șansa înnobilării prezentului cu aura străvechilor tradiții.

— Să invocăm pentru cititorul

revistei noastre aspecte din activitatea Dumneavoastră privind valorificarea patrimoniului cultural al Dornelor.

— Am debutat editorial la editura "Sport-Turism" din București (1989). Cartea mi-a apărut — o carte de popularizare a turismului din Dorne — în limbile română și franceză, cu un tiraj de 15000 pentru fiecare versiune în parte. A urmat placheta de poezie "Lacrima" la "Tipografia Centrală" din Chișinău (1994). În anul 1995, la aceeași firmă, mi-au apărut două volume "Memoria Dornelor": unul de folclor, iar al doilea se referă la personalitățile din Dorne. Dorința mea a fost să le tipăresc la Chișinău. Mi-am realizat vrerea cu sprijinul lui Gheorghe Revenco, directorul general al firmei, al academicianului Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova și al vicepreședintelui Arcadie Suceveanu. Folosesc acest prilej pentru a le adresa călduroase mulțumiri. Referitor la proiectele de viitor aș dori să precizez că recent am finalizat volumul II, ediția a doua, "Memoria Dornelor" (Oameni de seamă). Urmează să-l predau editurii în câteva zile. Lucrez în paralel la alte câteva volume, pe următoarele teme: istoria balneologiei în Dorne, etimologii (nume de locuri și de persoane), călători și călătorii (cu referiri și la personalitățile din Basarabia și Bucovina de nord), povești dornene, mitologie, folclor ș.a. Toate aceste lucrări vor avea lumina tiparului, în funcție de posibilitățile de finanțare, în anii 1999 — 2001.

— Poezia este o altă fațetă a preocupărilor Dumneavoastră. De unde pornește necesitatea de a așterne în vers gândurile, sentimentele, emoțiile pe care le trăiți?

— Am scris poezie încă de când mă aflu pe băncile școlii primare. Cred că este un har nativ. O plachetă — "Lacrima" — a fost publicată la Chișinău. Altă plachetă este pregătită pentru tipar. Am publicat poezie în diverse reviste de cultură din țară și de la Chișinău. Poezia **O lacrimă la Văratec**, de exemplu, exprimă o revărsare de moment a sentimentelor. Eram la Văratec cu o delegație

basarabeană (Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Gheorghe Vodă și Nicolae Spătaru). Contemplând îndelung mormântul lui Veronica Micle au izvorât versurile ce compun poezia la care m-am referit. Ajuns acasă, noaptea târziu, am definitivat-o în circa două ore. Criticul literar din Timișoara, Adrian Dinu Rachieru, îmi definește foarte bine stilul, atunci când alături numelui meu un subtitlu semnificativ: **Lirismul arhivelor.**

— Sinteți un mare prieten pentru mulți basarabeni. Grație Dumneavoastră, mai înainte, când erați primar la Vatra Dornei, dar și acum, mulți basarabeni au cunoscut, însoțiți de Dumneavoastră, în calitate de ghid fără pereche, Dornele. Care este mobilul acestor vizite și ce amintiri v-au rămas în urma călătoriilor făcute cu intelectualii basarabeni în Dorne?

— Sînt onorat că am avut șansa să intru în relație de apropiere și să am prieteni o seamă dintre personalitățile Basarabiei. Pe mulți dintre ei i-am însoțit prin Dorne, prezentându-le istoria și frumusețile zonei. Dacă vreți, acesta este mobilul vizitelor la care vă referiți, adică cunoașterea oamenilor, a istoriei și a peisajelor din Dorne și din ținuturile limitrofe lor. Despre călătoriile în Dorne ale unor mari personalități basarabene (Mihai Cimpoi și Grigore Vieru), am scris deja primele impresii. O relatare mai amplă va apare în volumul "Memoria Dornelor" (Călători și călătorii). În acest volum vor apare și alți oameni de seamă din stînga Prutului. Este o problemă ce doresc s-o definitivez în toamna acestui an, la Chișinău. Aștept cu nerăbdare ocazia de a discuta pe larg aspecte ale relațiilor personalităților din Chișinău cu Dornele.

— Ce apreciați mai mult la prozatorii, poeții noștri, care sînt, după părerea Dumneavoastră, virtuțile autentice ale literaturii basarabene actuale?

— Lecturarea operei basarabene (proză și poezie), în măsura în care am avut posibilitatea să o fac, mi-au oferit o imagine cît se poate de concludentă. Materialele apărute în

revista "Limba Română" din Chișinău — cea mai bună pe acest profil din tot spațiul românesc — mi-au înfățișat, la rîndul lor, o serie de aspecte și de preocupări semnificative și de largă anvergură. Pot să apreciez că literatura basarabeană este una națională, angajată și de largă deschidere, și are reale potențe valorice. Este, de fapt, o parte constitutivă, inseparabilă, a istoriei literaturii române.

— **Basarabia este partea de țară la care ți-neți foarte mult, lucrul acesta îl afirm în cunoștință de cauză. Cum s-a constituit această dragoste pentru Moldova de peste Prut? Ce amintiri mai vechi vă leagă de ea. Cum ați reînnoțat legăturile cu noi după "deschiderea" frontierei în 1989?**

— Da, este adevărat, țin foarte mult la Basarabia. Moldova de peste Prut este o palmă de pămînt românesc. Tăticul meu, militar fiind, a viețuit peste trei ani de zile la Chișinău. Unele dintre rudele mele, cărauși de vinuri fiind, făceau schimb de produse, în perioada interbelică, cu oamenii de peste Prut. În ce mă privește, am pășit pentru prima dată pe pămîntul sfînt al Basarabiei în aprilie 1961. Făceam parte dintr-o delegație română care avea ca itinerar orașele Chișinău, Kiev, Leningrad și Moscova. Începînd cu anul 1993, fiind primar al orașului Vatra Dornei, am condus delegații de funcționari publici în orașul Chișinău și în alte centre urbane din Basarabia. Am avut onoarea să fiu invitat, de mai multe ori, cu comunicări în cadrul unor manifestări științifice de mare prestigiu național și internațional. Nu pot să uit angajarea și semnificația manifestărilor de cuget și de simțire românească de pe Aleea Clasicilor din Chișinău și multe altele de această factură. Am colaborat la revistele "Limba Română", "Literatura și Arta", "Glasul națiunii", "Moldova suverană", "Moldova literară" și "Viața satului". Cu ocazia dezvelirii bustului poetului Tudor Arghezi mi s-a înmînat carnetul de membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1995). Surpriza a fost mare deoarece la festivitate participau cîteva mii de oameni. Cuvintele

academicianului Mihai Cimpoi, președintele Uniunii, îmi stăruie și acum în memorie. Erau cuvinte alese și de o puternică vibrație sufletească. A fost unul dintre cele mai emoționante momente din viața mea. De asemenea, m-a marcat profund seara de romane, oferită de conducerea Uniunii Scriitorilor din Moldova la crama din "Chișinău", din apropierea hotelului "Național". Eram la masă cu Fănuș Neagu, cu Mihai Cimpoi și cu delegația de la Vatra Dornei. În acest colț al Chișinăului s-a demonstrat, și pe această cale, cît de bine s-a păstrat spiritul românesc în spațiul teritorial al Basarabiei, vremelnic înstrăinat. La Chișinău, și în alte orașe ale Basarabiei, am avut numeroase întîlniri cu oameni de seamă, aici am cercetat în Arhivele Statului, am tipărit și am donat cărți, am vizitat locuri și oameni care mi-au lăsat amintiri de neuitat. La Chișinău m-am simțit ca la mine acasă.

— **În calitate de primar la Vatra Dornei ați întreprins un șir de acțiuni pentru a include în "circuitul românesc" mai mulți funcționari din administrația publică a Moldovei din stînga Prutului. Referiți-vă, vă rog, la această problemă.**

— În "circuitul românesc", așa cum spuneți Dumneavoastră, s-au aflat peste 130 de primari din comunele și orașele Basarabiei. În acei ani eram primar la Vatra Dornei. Am avut cu primarii basarabeni un schimb de opinii cît se poate de valoros pe tema administrației publice de stat și, desigur, pe alte teme. Cunoașterea orașului și a împrejurimilor a fost un alt deziderat al vizitei întreprinse la Vatra Dornei. Cu unii dintre ei m-am întîlnit în Basarabia unde am fost primit tot atît de frumos. Am primit, de asemenea, pe membrii formației corale din Strășeni. Dacă îmi amintesc bine, corul purta denumirea de "Burebista". M-a impresionat ținuta artistică a formației și dezinvoltura cu care intrau în relații, cu noi, coriștii basarabeni. Am avut ca oaspeți la Vatra Dornei cadre universitare și foarte mulți studenți. Unii dintre ei (conduși de prof. univ. dr. Jigău) au

fost la Vatra Dornei ani la rînd. Întîlnirile de la Vatra Dornei, cu oameni din Basarabia, le consider ca o mare şansă din viața și activitatea mea. Mi-au lăsat amintiri frumoase și de mare rezonanță sufletească.

— **Bucovina și Basarabia. Care este, credeți, liantul ce apropie aceste două provincii, pe locuitorii din aceste două părți de neam?**

— Basarabia și Bucovina sînt două provincii istorice românești. Ele sînt surori și aparțin, în ciuda unor conjuncturi istorice vremelnice, spațiului românesc. Unitatea de neam, de limbă, de cultură și de conștiință națională sînt factorii care reprezintă, după părerea mea, liantul despre care Dumneavoastră vorbiți. Atunci cînd se spune că "sîngele apă nu se face" se exprimă un adevăr îndeobște cunoscut. În Basarabia și Bucovina românii nu vorbesc cu traducător. Ei sînt frați de sînge și de neam. Este un aspect fundamental ce nu poate fi contestat. Frații nu pot fi despărțiți.

— **Pe parcursul mai multor ani ați sprijinit restaurarea, repararea și chiar edificarea unor locașe de cult: biserici, mănăstiri etc. Vă rog să ne vorbiți despre noua mănăstire de la Piatra Tăieturii (situată în apropierea satului Dumneavoastră de baștină), loc de o frumusețe Dumnezeiască, la a cărei ctitorire ați participat.**

— Este adevărat ce spuneți. A ocroti și a ajuta biserica neamului este, pînă la urmă, o chestiune de onoare, o chestiune patriotică. Obiectiv analizînd, trebuie să recunoaștem contribuția bisericii la făurirea culturii și a istoriei naționale. Sihăstriile, ca și cea de la Piatra Tăieturii, sînt vetre de dăinuire și de cultură autohtonă. Iată de ce am sprijinit și voi sprijini rectitorirea și transformarea complexului monahal de la Piatra Tăieturii într-o oază a liniștii și a reculegerii. De curînd, aici, în vîrf de munte, a fost un loc de mare atracție pentru credincioșii din țară și din afara ei: a fost sfințită mănăstirea. Mai precizez un detaliu: ca și mine, părintele Antonie, starețul mănăstirii, este un mare prieten al Basarabiei. Așa că locuitorii din stînga Prutului

sînt oricînd așteptați la acest nou loc de perelinaj pentru credincioși.

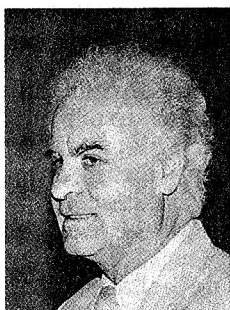
— **Sîmbăta, duminica românul din Dorne lasă toate treburile și urcă sus, la munte, unde, de regulă, sînt situate mănăstirile. Ne-am convins de acest lucru vizitînd mănăstirile Rarău, Voroneț și, desigur, Piatra Tăieturii. Cum explicați această firească și frumoasă necesitate, îndîrjire chiar aș zice, a muntenilor de a urma și de a perpetua credința strămoșească împotriva tuturor obstacolelor?**

— Credința în liniștea divină și în apropierea de Dumnezeu, aflîndu-se pe vîrf de munte, explică exodul populației din Dorne spre schituri și sihăstrie. Este, după cum bine observați, o prelungire a unor elemente din mitologia preistorică pînă în zilele noastre. Locurile de închinare de pe vîrfurile de munte sînt, dacă vreți, o dovadă a vechimii și a continuității în vatra de dăinuire autohtonă. Populația din Dorne, și nu numai, urcînd la vetrele de sihăstrie se înscrie pe coordonatele continuității în spațiul de obîrșie.

— **Ce-ați dori să adresați cititorilor revistei "Limba Română" care vă urmăresc cu atenție articolele și vă apreciază munca?**

— Rog redacția revistei "Limba Română" să primească mulțumirile mele călduroase pentru inițiativa de a consemna acest dialog. Adresez tuturor cititorilor un salut frățesc, spor în activitate, prosperitate și sănătate deplină. Invitația rămîne deschisă: Dornele vă așteaptă!

Vatra Dornei, august 1998

Nicolae MĂTCAȘ
Chișinău

CE REALITĂȚI CULTURAL-POLITICE L-AU INFLUENȚAT PE MATEEVICI?

Anonimul Petre P. Moldovan se face a nu observa faptul că, de la răpirea Basarabiei din 1812, țarismul rus și moștenitorii săi ulteriori s-au străduit în fel și chip să înăbușe conștiința de apartenență la națiunea română a românilor basarabeni. Este suficient să ne amintim că deja prin cele două regulamente organice diferite — unul al Valahiei și altul al Moldovei — se promova ideea a două popoare și a două limbi diferite. Astfel, în articolul 425 din "Reglementul organic al Prințipatului Moldovei" (tipărit la Iași în 1846), deși se recunoaște un lucru evident — **asemănarea limbii** (a limbii, nu a limbilor — subl. n.) din cele două principate —, se vorbește, totuși, de două națiuni: "Începutul, relighia, obiceiurile și **asămănarea limbei lăcuitorilor acestor două Prințipaturi**, precum și trebuințele a îmbelor părți, cuprind din însăș descălicarea lor elementurile nedespărțitei uniri, care s-au înpie-decat și s-au întîrziat de întîmplă-toarele înpregiurări. Mîntuitorarele folosuri a rodului ce s-ar naște din întrunirea **acestor două nații** (subl. n. — N.M.), sînt netăgăduite. Elementurile întrunirii a Moldo-Românilor să află aşăzate prin acest Reglement, prin asămănatelile temeiuri ale Administrației acestor două țări"¹. La fel, deși

se vorbea de asemănarea **limbii**, nicidecum **a limbilor**, totuși, în "Regulamentul organic al Valahiei" (art. 366) ea este numită, nu fără intenția bine cunoscută de a crea două limbi și două popoare diferite, **limba rumanească** ("Cursul învățăturilor va urma în **limba rumanească** (subl. n. — N. M.), nu numai pentru înlesnirea școlarilor și desăvârșirea limbii țării, ci încă pentru că toate trebile publice trebuie a să tracta într-această limbă, care este cea ce să întrebuițează și întru toate slujbele sfinte credințe"²), iar în "Reglementul organic al Moldovei" (art. 421) — **limba moldovenească** ("Cursul tuturor învățăturilor va fi în **limba moldovenească** (subl. n. — N. M.), nu numai pentru înlesnirea școlerilor și cultuirea limbii și patriei, ce încă și pentru cuvîntul că toate pricinile publice trebuie să se tractarisască în această limbă, pe care lăcuitorii o întrebuițază și în sărbările bisericești"³).

Prin eliminarea așa-zisei limbi moldovenești din învățămînt, administrație, biserică și înlocuirea ei cu limba rusă țarismul înăbușea în Basarabia nu numai spiritul general românesc, ci și pe cel local, moldovenesc, scopul constînd în rusificarea popoarelor neruse, inclusiv a românilor basarabeni. Parțial chiar reușise în întreprinderea sa, odată ce nu numai boierimea, aristocrația autohtonă, o bună parte din intelectuali, ci chiar și unii oameni simpli ajunseseră să vorbească între ei rusește și să se considere ruși. Este instructivă în acest sens relatarea lui Onisifor Ghibu despre cei doi țărani basarabeni din Noua-Suliță, care, la întrebarea ardeleanului dacă știu rusește, i-au răspuns cu o franchețe dezarmantă: "Da cum n-am ști, **dacă suntem ruși?**" (subl. n. — N.M.), iar la replica aceluiași ardelean cum că ei nu sunt ruși, ci moldoveni, aceștia i-au răspuns cu o frază care dezvăluia o totală anihilare a sentimentului de mîndrie națională: "Apoi da, **moldoveni, ruși, tot una!**"⁴.

În atare condiții, cînd timp de 106 ani de ocupație țaristă și de aproape 50 de ani de ocupație sovietică era

înăbușit sistematic, prin toate mijloacele posibile, nu numai sentimentul de apartenență la trunchiul general al românismului, ci chiar la moldovenism, când ți se inocula ideea că ești rus sau, mai încoace, sovietic și că limba rusă ți-i limba maternă, când erau ostracizate nu numai ideile de apartenență la limba și la națiunea română, ci erau scoase din uz chiar cuvintele și îmbinările respective cu aplicarea la realitățile din Basarabia, numai un ultrademagog de teapa lui P. P. Moldovan mai poate flutura fariseic argumentul că locuitorii băștinași își ziceau numai "moldoveni", iar limba lor și-o numeau "moldovenească". De parcă ar fi putut să și-o numească altfel!... Și numai un ultrademagog de aceeași speță ar putea afirma că vreo cîteva luni sau fie și vreo cîteva ani de contact cu românii din dreapta Prutului l-ar fi influențat pe basarabean într-atît încît ar fi putut să-i zdruncine acestuia convingerea că e numai moldovean și că vorbește moldovenește⁵. Astfel, aflarea basarabenilor pe frontul românesc în anii 1915—1917, susține P. P. Moldovan, i-ar fi adus pe aceștia, nici mai mult, nici mai puțin, la descoperirea (sic!) că "populația de pe ambele maluri ale Prutului vorbește același grai, este de aceeași credință, are, în linii mari, aceleași tradiții, datini, strai..."⁶. Cu alte cuvinte, moldovenii lui P. P. Moldovan din stînga Prutului ar fi fost surprinși la 1915—1917 de faptul că în dreapta Prutului locuiesc de asemenea ... moldoveni. (Pînă la această dată te-ai mira să fi știut lucrul acesta, crede Moldovan-ul nostru pîclîșit). Dar tot ei ar fi observat, susține mai departe P. P. Moldovan, că oficialitățile românești de la centru se străduiau din răzputeri să-i românezeze pe propriii lor moldoveni din dreapta Prutului: "... ei observau că tot ce ține de specificul multisectural național-spiritual moldovenesc era împresurat și cufundat în valurile românismului stîrnite cu rîvnă, propagate fără clipă de răgaz și îngăduință de autoritățile de dincolo de Milcov. Noul "ism" de pe atunci fusese acceptat ca orientare politico-ideologică a regimurilor de pe Dîmbovița"⁷.

Mai mult decît atît, afirmă P. P. Moldovan, "acea informație politică, istorico-culturală pe care o injectau forurile politice și ideologice dîmbovițene populației din perimetrul carpato-prutean de cincizeci de ani, din 1862"⁸, ar fi înfrîurit și mentalitatea moldovenilor basarabeni de pe frontul românesc. Una dintre "victimele" acestei influențe ar fi fost și preotul basarabean Alexie Mateevici, care, pînă la 1917, era, chipurile, un moldovean convins, dar care, în urma contactului cu realitățile cultural-politice românești în timpul aflării pe frontul românesc, s-ar fi românizat de-a binelea⁹. Adică nu rușii, nu școala rusească, nu atmosfera generală de rusificare, nu realitatea rusească l-ar fi influențat pe Mateevici, impunîndu-i, în scrierile oficiale, formulări de tipul "norodul moldovenesc", "limba moldovenească", ci răstimpul extrem de scurt al contactului cu românii de pe front ar fi avut efectul schimbării din rădăcină a convingerilor de pînă atunci ale preotului și scriitorului Alexie Mateevici. Afirmatie falsă. Pe Mateevici nu l-a putut influența nici o realitate cultural-politică, fie ea rusească, fie ea din țara românească, nu l-a putut româniza nimeni, pentru că el știa prea bine că este român și că vorbește românește. Altceva e că realitatea rusească l-a forțat să nu-și poată numi oficial limba maternă limbă română și poporul de baștină al Basarabiei popor român, ci să-i spună "limbă moldovenească" și, respectiv, "popor moldovenesc", întocmai cum au fost obligați s-o facă și intelectualii basarabeni de la 1944 pînă la 1989. A-l acuza pe Mateevici (ca, de altfel, și pe intelectualii basarabeni de după 1944) de inconsecvență, de contradicții, de ezitări sau a-l suspecta pe secretarul Congresului Învățătorilor Moldoveni din 25 mai 1917 de la Chișinău de denaturarea spuselor preotului deșteptării noastre (Alexie Mateevici) înseamnă a comite un uz de fals și a profana niște clipe astrale din zbuciumata istorie a regăsirii identității noastre ca neam.

Nu "realitățile cultural-politice, cu care a venit în contact în timpul aflării pe frontul românesc"¹⁰ l-au influ-

ențat ori l-au străfulgerat dintr-o dată pe Mateevici, făcându-l să înțeleagă abia la data aceea că moldovenii basarabeni sunt și ei români și că vorbesc și ei românește. Aceasta era convingerea lui de-o viață, pe care nu și-o putea exprima fățiș, însă pe care a demonstrat-o de-a lungul vremii în multe situații neoficiale. Astfel, încă la 6 octombrie 1906 el îi scria "moldoveanului" Ioan G. Pelivan, redactor la ziarul "Basarabia", rugându-l: "să-mi trimiteți niscaiva **cărți românești** (cursivul e al autorului, sublinierile ne aparțin — N. M.), căci acum sunt lipsit de plăcerea citirei în românește. Toate cîte le am sunt citite de vreo cîteva ori"¹¹. Dacă e să-l credem pe P. P. Moldovan că "moldoveneasca" ar fi o altă limbă, atunci ar trebui să-l întrebăm unde va fi învățat Mateevici limba română și de unde s-a luat această plăcere a "citirei în românește".

În scrisoarea din 10 aprilie 1913 din Kiev, adresată către Ioan Bianu, bibliotecar la Biblioteca Academiei Române din București, viitorul preot i se confesa: "**Sunt român din Basarabia** (aici și în continuare sublinierile ne aparțin — N. M.), "studentesc" la Academie de la 1910, cînd am absolvit Seminarul de la Chișinău. [...] Din copilărie am avut multă dragoste pentru **poporul părinților mei** [...]. M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folklorul **românilor noștri**, datinile, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cîntece poporane... Am și scris cîte ceva prin **ediții rusești și românești din Basarabia** (ziarul "Basarabia" din 1906—1907). Dar nevoia cea mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză. [...] Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins cînd am văzut întîmplător în Basarabia, într-o casă de **buni români**, culegerile voluminoase ale păr(intelui) Marian. Am rămas împietrit. Nu-i nici de minune cînd îți aduci aminte că chiar și Eminescu popular e ȧara avis în Basarabia. Foametea de cărți **în limba maternă** la noi e de nedescris [...]"¹². În aceeași scrisoare el îi comunică reputatului om de cultură din țară că teza pe care și-o programase și pentru care solicita

cărți și materiale de etnografie și folcloristică "va fi tipărită de mine în rusește în Kiev și **românește** în Basarabia"¹³. Tot el îl asigură pe bibliotecarul român că "După terminarea ei (a tezei — N. M.), toate cărțile, ce acum vă rog să mi le trimiteți imediat mie, vor fi trecute de mine în proprietatea Bibliotecii Academiei noastre, ce este foarte săracă în ediții românești, cu toate că **românii din Regat și din Basarabia** niciodată n-au lipsit dintre studenții acestei Academii"¹⁴. Scrisoarea ne demonstrează clar că Mateevici era dintotdeauna conștient de faptul că e român, iar contactul cu realitățile românești în timpul aflării pe frontul românesc n-a făcut decît să-i întărească această convingere. Mateevici vorbește despre folklorul *românilor noștri*, despre o casă de *buni români* (ar fi putut să zică și *buni moldoveni din Basarabia*) despre "*poporul părinților mei*", care (popor) firește că e tot român. Mateevici vorbește de studenții români din Regat și de studenții români din Basarabia de la Academia Teologică din Kiev, iară nu despre niscaiva studenți români și studenți moldoveni. Mateevici se referă la publicațiile periodice în limba maternă din Basarabia, pe care (publicații) le numește **românești**, și nu moldovenești (deși ar fi putut s-o facă), pentru că ele erau scrise **în limba română**. De aceea și sintagma **în limba maternă**, folosită în contextul citat mai sus, nu poate să însemne decît **în limba română**. Dovadă: intenția lui de a-și publica viitoarea teză la Chișinău **în românește** (și nu în moldovenește, cum ar fi fost constrîns s-o facă într-o eventuală depeșă către o persoană oficială din Basarabia sau din Rusia sau într-o scriere oficială).

În scrisoarea din 8 mai 1913 expediată de la Kiev lui Artur Gorovei Mateevici evocă pasiunea sa față de etnografia și folcloristica **română**, își exprimă sincera bucurie cauzată de constatarea că **frații din regat**, adică nu numai moldovenii din dreapta Prutului, ci toți românii nu i-au uitat **pe moldovenii basarabeni** (care, în calitate de frați ce le sunt celor din

regat, sunt și ei, trebuie să înțelegem de la sine, **români**). Iar în scrisoarea menționată mai sus către Ioan Bianu Mateevici dezvăluie de-a dreptul cine e autorul separării românilor de pe cele două maluri ale Prutului: "... cuvîntul "român" la noi nici nu se mai întrebuițează; **rușii cred că "români" și "moldoveni" sînt două vițe cu totul osebite**"¹⁵. Ne convingem o dată în plus că nu românii de pe frontul românesc și nici "forurile politice și ideologice dîmbovițene" (cum declară P. P. Moldovan) au fost cei care l-ar fi influențat pe Mateevici într-atît, încît acesta să se considere la un moment dat român, și nu moldovean. Mateevici a fost conștient de adevărul acesta toată viața. Rușii, politica rusească de ocupație și de distrugere a conștiinței naționale au fost aceia care nu i-au mai permis să se considere român, nu i-au mai dat voie, în relațiile oficiale, să spună că vorbește românește. Mateevici nu a confundat noțiunile "moldovean" și "român", cum declară cercetătorul Sava Pînzaru¹⁶, Mateevici a fost nevoit să utilizeze în scrierile sale îmbinările "norodul moldovenesc", "limba moldovenească" în locul celor adecvate, care fuseseră scoase cu bună știință din uz de oficialitățile rusești (precum fusesse scoasă din uzul oficial chiar "limba moldovenească" însăși). Că lucrurile stau anume așa ne putem convinge la o lectură atentă a studiilor lui Mateevici despre "limba moldovenească", despre lupta moldovenilor pentru drepturile lor, despre datinile și obiceiurile moldovenilor basarabeni etc., etc. Astfel, în studiul său din 1910 "Momentele influenței bisericești asupra originii și dezvoltării istorice a limbii moldovenești"¹⁷, la care ne vom referi în cele ce urmează, Mateevici vrea să demonstreze că, în timp ce româna bisericească din România s-a dezvoltat liber și firesc, îmbogățindu-și vocabularul cu neologisme franțuzești, latine și de alte origini, la fel ca și toate stilurile funcționale ale limbii române literare, limba română bisericească din Basarabia (pe care el o numește, din considerentele expuse mai sus, "moldovenească") a rămas

în forma ei veche, mai arhaică, nealterată și, din această cauză, mai accesibilă omului de rînd, neșcolit.

Româna bisericească din Basarabia a rămas, adică, pe de o parte, cu structurile și stereotipurile ei vechi care le imitau pe cele slavone, din care fuseseră traduse cărțile bisericești, pe de altă parte, cu elementele ei populare, locale, "moldovenești", tocmai prin acest "specific" deosebindu-se de româna bisericească din Țară și, cu atît mai mult, de româna literară din România și fiind, din această cauză, mai accesibilă omului de rînd din popor. Dar chiar mai arhaică și mai săracă în vocabular decît româna literară din România, chiar mai accesibilă omului simplu decît româna literară din Regat, ea tot limbă română era. Așa cum română era și limba bisericii din Ardeal. Atîta doar că glotonimul "română" în Basarabia ocupată de ruși fusese izgonit din uz, și părintele Mateevici era nevoit în scrierile sale să-i spună "moldovenească" nu numai românei din Basarabia, ci chiar și celei din Transilvania. Să-l ascultăm: "В Трансильвании немцы, приняв лютеранство и желая присоединить к своей церкви и подвластных им молдаво-влахов, заставили их, по протестантскому принципу, перевести свои священные книги на **молдавский язык**. Лютеранская пропаганда и была там причиной введения **молдавского языка** (subl. n. — N. M.) вместо славянского в богослужebную практику"¹⁸ ("Nemții din Transilvania, după ce au trecut la luteranism, dorind să-i atragă de partea bisericii lor și pe supușii lor moldovlahi, i-au obligat pe aceștia din urmă să-și traducă cărțile sfinte în **limba moldovenească**. Anume propaganda luterană a și servit drept cauză pentru introducerea **limbii moldovenești** în locul celei slavone în practica bisericească"). Este evident că Mateevici a fost nevoit să înlocuiască noțiunea de "limbă română" (din Transilvania) prin cea de "limbă moldovenească", o dată ce nici chiar pe românii din Transilvania nu-i poate numi români, ci le spune "moldo-vlahi". De multe ori

ai senzația că nu Mateevici a fost cel care a înlocuit cuvintele "români", "limbă română" prin "moldoveni", "limbă moldovenească", ci o mînă străină a unui zelos apărător al "moldovenismului" a intervenit brutal în textul original. Lucrul acesta se observă adesea cu ochiul liber, mai cu seamă în cazurile cînd au fost substituite numai cuvintele ostracizate, fără a fi redactată și fraza respectivă, care trădează atmosfera contextuală de "românism". De aici așa-zisele confundări de noțiuni, contradicții, pe care cercetătorul basarabean de azi Sava Pînzaru i le atribuie lui Mateevici. Însă ele numai ale lui Mateevici-românul nu puteau să fie. Iată cîteva exemple concludente în această ordine de idei. În același studiu citat¹⁹ Mateevici atestă faptul că nemții din Transilvania au tipărit un Catehism **pentru țărani ortodocși moldoveni** de pe loc, pentru ca la numai cîteva rînduri mai jos să constate existența unei concurențe acerbe între nemții luterani și ungurii calvini pentru a-i supune influenței lor de acum pe **românii ortodocși** din partea locului, deși aici, ca și mai sus, e vorba de unii și aceiași **români transilvăneni**. În alt loc²⁰ Mateevici spune că **moldovenii și slavii** cu care conviețuiau se retrăgeau în munții Carpați în fața hoardelor de năvălitori goți, huni, gepizi, pecenegi și tătari și tot acolo afirmă că "frica de huni și de avari a înrudit **națiunea română** (română, nu **moldovenească** — N. M.) cu slavii, făcînd ca aceste două neamuri să conviețuiască un timp pe aceleași meleaguri".

La p. 222—223 Mateevici se referă la un Catehism luteran intitulat "Întrebare creștinească" și editat la Sibiu **în limba moldovenească**, pe care îl califică drept "primă carte bisericească tipărită **în limba moldovenească**", făcînd, cu această ocazie, trimitere la un studiu al lui Nicolae Iorga, de unde ar reieși că aprecierea i-ar aparține reputatului istoric. Deschidem studiul de referință al lui Iorga despre istoria bisericii românești²¹ la pagina indicată de Mateevici (166) și nu găsim nici o urmă de "limbă moldovenească". În

schimb cu o pagină mai înainte, la capitolul I, intitulat "Catehismul din Sibiu", atestăm constatarea istoricului că "La 1544 ... Sibiuul hotărî să dea un Catehism din cele nouă **în graiul românesc** (subl. n. — N. M.) al satelor supuse cîrmuirii sale, în jurul Amlășului și al Săliștei". Iar la p. 166, la care ne trimite Mateevici, Iorga face relatarea următoare: "Cipariu, harnicul cercetător al **vechii limbi românești**, a mai apucat să vadă acest Catehism, căruia i se zice "Întrebare creștinească...". Observați despre care limbă vorbește istoricul Iorga? Aveți dumneavoastră convingerea că Mateevici e cel care ar fi substituit denumirea limbii române prin "limbă moldovenească"? Sunt sigur că n-o aveți, precum n-o am nici eu.

Să mai urmărim cîteva exemple. La p. 224 Alexie Mateevici spune că în 1560 diaconul Coresi din Tîrgoviște (vechea capitală a Țării Românești) împreună cu discipolul său, diacul Tudor, din dispoziția lui Johann Benkner, burgomistrul Brașovului, a purces la editarea primei Evanghelii **în limba moldovenească**. În prefața la această ediție, scrie Mateevici, Coresi declară că își consacră opera "**popilor românești** să înțeleagă și să învețe **rumânii** (subl. n. — N. M.) cine-s creștinii". Ați reținut? **În limba moldovenească**, dar adresată popilor **români**! În continuare cel care a intervenit în textul lui Mateevici nu mai ține cont de faptul că **preoții** cărora le era adresată lucrarea **erau români**, fiindcă textul sună astfel: "Un atare apel către **clerul moldovean** ..." ("Такое обращение к молдавскому клиру ..."). Și acest cler, care e **ba român, ba moldovean**, urma să-i învețe pe "**rumâni**" în limba "moldovenească"!... La p. 234 ni se spune că în Transilvania Racoszi intenționa să traducă pentru supușii săi **români, în limba română**, trei cărți: rugăciunea de dimineață și cea de seară, psalmii și Catehismul calvinesc. "Primele două cărți, continuă autorul, au fost traduse **în limba moldovenească** de către un propovăduitor al calvinismului în Lugoj și Caransebeș, **românul** maghiarizat Ștefan Fogaraszi sau Făgărășanul" (p. 234).

Reiese că **un ungur** intenționa să traducă **pentru români** cărți bisericești **în românește**, iar **un român maghiarizat** le-a jucat festa **românilor**, căci primele două cărți le-a transpus **în moldovenește**. Credeți dumneavoastră în mod serios că Mateevici n-ar fi observat această neconcordanță?

La p. 245 Mateevici se referă la broșura din 1904 a prof. I. Bianu "Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor", din care reproduce un citat din istoricul Al. Xenopol referitor la faptul că "Matei Basarab a introdus în biserica din Valahia și Vasile Lupu în cea din Moldova **limba română** și au întemeiat tipografii pentru tipărirea cărților bisericești în **limba română**"; la p. 246 reproduce din aceeași sursă un citat din istoricul Gr. Tocilescu ("El (Vasile Lupu) a introdus **limba română** în biserică") și altul din P. Dragomirescu ("... Matei Basarab și Vasile Lupu **s-au văzut nevoiți să declare limba română drept limbă oficială a bisericii...**"), pentru ca peste numai două pagini să-și exprime punctul său personal de vedere în formularea următoare: "**Nu era de loc cazul să introducă limba moldovenească în biserică**, nici primul (adică Matei Basarab, domnitorul Valahiei — N. M.), nici cel de-al doilea (adică Vasile Lupu, domnitorul Moldovei — N. M.), pentru că ea se întrebuița acolo de multă vreme paralel cu slavona și, ulterior, cu cea grecească..." (p. 247). Chiar credeți că mîna care a intervenit în textul lui Mateevici știa mai bine decît înșiși domnitorul Moldovei și cel al Valahiei (sau decît reputații istorici români) ce limbă au introdus cei doi domnitori — unul muntean, altul moldovean — în biserica românească din cele două principate românești? Credeți dumneavoastră, iubii cititori, că Alexie Mateevici era în stare să comită o atare contradicție flagrantă în propriul său text?

La p. 250 mai atestăm o constatare, în care afirmațiile se bat cap în cap: "**Молдавские издания Басараба и Лупу имеют исключительное значение в смысле создания **единого церковно-****

литературного молдавского языка. Предназначались они не для одних жителей Валахии и Молдавии, а **для всех румын**, как в княжествах, так и в чужих странах, о чем свидетельствует в своих предисловиях митрополит Варлаам. Язык этих книг — **общерумынский ...**" ("Tipăriturile **moldovenești** ale lui Basarab și Lupu au o importanță excepțională în ceea ce privește crearea **unei limbi moldovenești literare bisericești unitare**. Ele se adresau nu numai locuitorilor Valahiei și Moldovei, ci **tuturor românilor**, atît celor din principate, cît și celor din alte țări, după cum ne mărturisește mîtroplitul Varlaam în prefață. Limba acestor cărți este **limba română comună ...**"). Deci, pînă la urmă — **română** (bisericească) **comună**, și nu **moldovenească** (bisericească) **comună**; adresată **tuturor românilor**, nicidecum numai valahilor din Valahia, românilor din Transilvania sau moldovenilor din Basarabia. Aceasta ar fi trebuit să fie de la părintele Mateevici dreaptă citire și corectă interpretare. Dar mîna păroasă intervine în continuare în textul lui Mateevici. Căci la p. 261 ni se spune, de exemplu, că fratele domnitorului Valahiei Șerban Cantacuzino, pe nume Constantin Cantacuzino, ar fi redactat și corectat traducerea textului integral al Bibliei **în ... moldovenește**. Iar la p. 292 se afirmă negru pe alb că Melhisedec, episcopul de Roman, în "Proiectu pentru revizuirea și editarea cărților bisericești" ar fi vorbit despre **caracterul unitar al limbii moldovenești literare bisericești** ca factor deosebit de important pentru **unitatea românilor din Moldova**, Valahia, Austria și Rusia...".

Atare contradicții în textele lui Mateevici nu sunt o urmare a vreunor contradicții în concepția lui Mateevici; ele sunt cauzate de politică oficială a autorităților rusești, care au avut tot interesul să distrugă unitatea popoului român și a limbii sale și integritatea pămîntului românesc.

Ca bun și drept român, Mateevici a făcut tot ce-a putut pentru apărarea drepturilor legitime ale

poporului său. Ori de câte ori a avut posibilitatea, el și-a numit limba și poporul cu propriul lor nume: **limbă română, popor român**. Pe lângă exemplele din scrisorile particulare citate mai sus, vom aduce și câteva care s-au strecurat (neobservate de cenzură) chiar în textele literare editate. Astfel, în poezia "Țara", datată 21 februarie 1907, adresându-i-se țării, poetul evocă faptele mărețe ale fiilor ei: "Fiii, pămîntenii tăi, / Au luptat ca niște lei, / Au vărsat ei mări de sînge, / Ca să poată jugul frînge, — / Jugul cel greu din vechime / De pe-ntreaga românie"²². Studiul lui din 1906, "Cumătrile", începe cu cuvintele: "În zorile vieții, ca și la apusul ei, sînt la **românii țărani** (subl. n. — N. M.) o samă de obiceiuri și credințe, vrednice de luat aminte"²³. În același articol autorul mai face o constatare în legătură cu românii: "Este în sufletul **românului** un fond însemnat de întristare, care se revarsă prin versul duos și trist al cîntecului său și prin vorbele ce zice la cîntare"²⁴. Tot acolo mai citim: "Țiganii lăutari au ghicit aceste însușiri ale **românului**, de aceea, pentru a scăpa de batjocurile și șagile dupăcite ce pornesc din veselia zburdalnică, ei încep un cîntec de *înimă albastră*, care pune pe gînduri pînă și pe cei mai zurbagi(i)..."²⁵.

În articolul "Anul nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni", publicat în nr. 1 din ianuarie 1907 al ziarului "Basarabia", după ce vorbește de "sărbătoarea **plugarului moldovean**", despre felul "cum înțelege **moldoveanul** însemnătatea acestei sărbători", Mateevici scrie în continuare: "Fiindcă plugăritul a fost întotdeauna și este și astăzi cea mai de căpitanie și chiar singura îndeletnicire a **românului nostru**, negreșit că **moldoveanul** îi dă o însemnătate foarte mare"²⁶. Rezultă limpede din această afirmație că Mateevici îl include în categoria generalizatoare a "românului nostru" și pe moldoveanul basarabean, de ale cărui obiceiuri se preocupă în mod expres. De altfel, în continuarea articolului său, Mateevici, care vorbise mai sus de sărbătoarea de Anul Nou a **plugarului moldo-**

vean, la un moment dat se face "a uita" de ceea ce anunțase în titlu și ne informează despre care anume plugar e vorba în "hăiturile" din Basarabia: "Trebuie de însemnat că Anul Nou și Sfîntul Vasile în "hăituri" se înfățișază în chipul unui **plugar român** puternic, voinic și tînăr, care face minuni cu vrednicile sale plugărești"²⁷. Să mai încerce Moldovan-ul nostru mincinos să afirme că Mateevici de la 1907 ar fi fost influențat de realitățile cultural-politice de pe frontul român din 1917!...

Numai în cazurile cînd nu a avut posibilitatea de a-l numi pe moldoveanul basarabean cu numele lui adevărat de **român**, iar limbii acestuia n-a putut să-i spună **limbă românească**, Mateevici, ca și urmașii săi de după 1944 și pînă la 1989, în numele apărării drepturilor naționale ale compatrioților, a utilizat expresiile admise de oficialitățile timpului: "limbă moldovenească", "norod moldovenesc". Acesta este Mateevici-românul și moldoveanul, Mateevici cel adevărat, Mateevici cel onest, Mateevici cel drept, și nu cel ezitant, confuz, neromân, pe care vrea să ni-l prezinte coaliția antiromânească P. P. Moldovan — V. Stati. Adevărurile nu pot fi tănuite la nesfîrșit în patria marelui preot al deșteptării noastre, chiar dacă, deocamdată, minciuna mai stă cu regele la masă.

NOTE

¹ **Reglementul organic a Principatului Moldovei**, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1846, p. 243—244. A se compara și ediția din 1837, cap. IX, secția V, art. 425, p. 12—13.

² **Regulamentul organic al Valahiei**. În: *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, București, Întreprinderile "Eminescu" S.A., 1944, p. 129.

³ **Reglementul organic al Moldovei**. În: *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, București, Întreprinderile "Eminescu" S.A., 1944, p. 340. Comp. și specificul "moldovenesc" pe care îl propagă textul în "limba moldovenească": *șholerilor* (pentru *școlarilor* din textul în limba română),

cultevirea, pricinile publice (pentru treburile publice), să se tractaris[a]scă (pentru a se tra[c]ta), întrebui[n]ă, s[ă]rbările ș. a.

⁴ Onisifor Ghibu, **În vâltoarea revoluției rusești. Însemnări din Basarabia anului 1917**. Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, p. 125.

⁵ A se vedea: Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Poligraf-service, Chișinău, 1993, p. 106—107.

⁶ Tot acolo, p. 106.

⁷ Tot acolo.

⁸ Tot acolo.

⁹ Tot acolo, p. 106—107.

¹⁰ Tot acolo, p. 107.

¹¹ Al. Mateevici, **Scrieri**, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, variante și bibliografie de Ion Nuță, Ed. Junimea, Iași, 1989, p. 107.

¹² Tot acolo, p. 107—108.

¹³ Tot acolo, p. 108. Vezi și prefața semnată de Ion Nuță, p. 7. Nu putem decât să ne exprimăm regretul că deja în 1988, în plină restructurare și transparență afișată de Gorbaciov, un reputat cercetător basarabean al creației lui Alexie Mateevici, Sava Pînzaru, în studiul său în rusește "Мост в одно столетие" ("Pod peste secole"), inclus în ediția rusească a operei scriitorului (Алексей Матеевич, **Избранное**, Кишинев, Литература Артистикэ, 1988), a înlocuit cuvîntul "românește" prin "moldovenește" (rus. на молдавском, p. 36), adică a recurs la un procedeu reprobatoriu, utilizat în mod curent de oamenii de știință din perioada sovietică. Același autor, în nota introductivă din partea alcătuitorului ediției la care ne referim, îl acuză nedreptățit pe Mateevici, alături de C. Stamati, C. Negruzzi, Al. Donici, de o confundare a noțiunilor "român" și "moldovean", "românesc" și "moldovenesc" (p. 6—7), în timp ce se știe prea bine că nici Mateevici, nici alți scriitori (atît cei menționați, cît și cei nementionați de laboriosul cercetător) n-au confundat niciodată aceste noțiuni și nici nu le-au contrapus, cele din dreapta referindu-se la elementul specific, zonal, provincial, iar cele din stînga — la ceea ce ține de esență: **popor român** (din care fac parte și moldovenii, și muntenii, și ardelenii etc.), **limba română** (căreia îi sunt subordonate și din care fac parte și graiul **moldovenesc**, dar și cel **muntenesc**, și cel **oltenesc**, și cel **maramureșean**, și cel

crișean etc.). Le-a contrapus tot timpul, de la raptul din 1812 al Basarabiei și pînă în zilele noastre, politica rusească de ocupație, "știința" sovietică de manipulare a opiniei publice.

¹⁴ Tot acolo, p. 109.

¹⁵ Citat după: I. Nuță, **Al. Mateevici și limba română**, "Limba Română" (Chișinău), nr. 1, 1991, p. 30. În ceea ce privește limba românilor, rușii o considerau extrem de săracă, "incapabilă să îmbrace fondul unei științe". A se vedea: Vasile Țepordei, **Alexie Mateevici**, Chișinău, "Tiparul Moldovenesc", 1937, p. 6. "... Tocmai această erezie o combate Mateevici în antepenultima și ultima strofă din "Limba noastră", scrie tot acolo V. Țepordei.

¹⁶ În nota introductivă la lucrarea: Алексей Матеевич, **Избранное**, Кишинев, Литература Артистикэ, 1988, p. 6—7.

¹⁷ Publicat în rusește în: Алексей Матеевич, **Избранное**, op. cit.

¹⁸ Tot acolo, p. 106.

¹⁹ Tot acolo, p. 223.

²⁰ Tot acolo, p. 99.

²¹ N. Iorga, **Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor**, Vol. I-ii, Vălenii de Munte, Tipografia "Neamul Românesc", 1908.

²² Al. Mateevici, **Scrieri**, p. 44.

²³ Tot acolo, p. 82.

²⁴ Tot acolo, p. 86.

²⁵ Tot acolo.

²⁶ Tot acolo, p. 101.

²⁷ Tot acolo.

În persoana domnului Dan Mănuță Basarabia are un susținător permanent. Domnia sa este autorul mai multor articole și recenzii dedicate operelor scriitorilor basarabeni, care au fost publicate în presa bucureșteană, ieșeană sau din Republica Moldova.

(Dan Mănuță este membru al colegiului nostru de redacție și unul dintre cei mai laborioși autori ai "Limbei Române".)

Se cuvine să menționăm, de asemenea, calitatea dlui Dan Mănuță de conducător științific al câtorva doctoranzi chișinăuieni. Domnia sa a făcut

parte din Comisiile de doctorat la susținerea tezelor de către Ana Bantoș (doctor în filologie),

Timotei Melnic, Sergiu Pavlencu, Mihai Cimpoi (doctori habilitați). Această activitate

cere un consum mare de energie și de timp, cu atât mai mult cu cât unele susțineri, avînd loc la Chișinău, îl pun pe dl Dan

Mănuță în situația de a se deplasa în stînga Prutului, indiferent de anotimp și de durata așteptării în vamă.

La aniversare îi oferim prietenului și colegului nostru florile recunoștinței basarabenilor, flori crescute în climatul de lumină intelectuală și de căldură sufletească pe care Domnia sa a știut întotdeauna să-l întrețină cu mărinimie.

La mulți ani!

Revista "LIMBA ROMÂNĂ"

DAN MĂNUȚĂ 60

Născut între cele două mari zone de mare densitate spirituală românească (20.V.1938, Dolheștii Mari, jud. Suceava), Dan Mănuță a dat dovadă, într-adevăr, de o dorință de cercetare (fiind arhivar, bibliotecar, profesor la unele școli generale, cercetător științific la Institutul de Filologie Română "Al. Philippide", unde este acum director, profesor la Catedra de Literatură Română a Universității "Al. I. Cuza" din Iași), dînd volume de referință: *Scriitori junimiști* (1971), *Critica literară junimistă* (1975), *Argumente de istorie literară* (1978), *Pe urmele lui Mihail Sadoveanu* (1982), *Lectură și interpretare* (1988), *Liviu Rebreanu sau lumea prezumtivului* (1995), *Analogii* (1995), *Introducere în opera lui I. Al. Brătescu-Voinești* (1997) și *Perspective critice* (1998) și îngrijind, coordonînd și realizînd lucrări importante (*Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900* și *Dicționarul general al literaturii române* în curs de pregătire la Academia Română; ediții critice ale *Scrisorilor către G. Ibrăileanu*, *Documentelor literare junimiste*, *Jurnalului lui Iacob Negruzzi*).

Acad. Mihai CIMPOI
Chișinău

DAN MĂNUȚĂ: OBSESIA CERCULUI

Simbol fundamental (cel de-al doilea în ierarhia simbolică), cercul înseamnă lumea creată după legile perfecțiunii. Configurată concentric, ființa își dovedește o manifestare universală, pe scară cosmică. Mișcarea circulară reprezintă, în acest context simbolic, o mișcare perfectă, încheiată, omogenă, înscrisă armonios în sine și axată pe un centru ferm.

Bineînțeles că în cazul lui Dan Mănuță avem în vedere și un centru hermeneutic, delimitat astfel ca spiritul geometric, cartezian să devină operațional în cel mai înalt grad. S-ar părea că principiul rațiunii suficiente ar fi cel mai indicat unei astfel de rigori și fermități analitice.

Or, intrarea în cerc ar putea fi primejdioasă, ca și cea în anticamera raciniană sau cea în labirintul dedalic. Situată în cerc, atât de caracteristică artei, favorizează producerea de vrajă (necesară) și artiștii o acceptă ca pe o *conditio sine qua non* a logosului. A se afla însă în cercul șamanului sau într-un cerc de felul celui de pe Masa Sfântă a Arhanghelului Mihail ține de invocația benefică și totodată malefică. Este, în artă, magie albă și magie neagră. Demersul (hermeneutic) al criticului și istoricului literar e pîndit de aceeași înscrisie demonică în **cerc**, astfel încît intrarea în el trebuie făcută cu conștiința necesității de a găsi o ieșire la momentul potrivit.

Spirit mai degrabă germanic, exact și limpede în judecăți, aplicat cu persuasiune și metodic la operă (și autor), în care e înclinat să determine "scheme", "roluri" și "funcții" (și, bineînțeles, devierile de la acestea), Dan Mănuță e omul **sistemelor** bine conturate și avînd un statut autotelic. Ca să descifreze semnificații și să explice fenomene, exegetul **închide** și se închide în cercuri, evoluînd con-

centric în demonstrații.

Există în felul de a fi al criticului și istoricului literar Dan Mănuță un respect față de modelul deontologic profesional românesc (maiorescian, lovinescian, călinescian), mereu verificat însă cu cel universal și cu cel postmodernist. Îndemnul "Înapoi la Maiorescu" i se pare actual în momentele de criză: "Maiorescu a impus respectarea cîtorva principii elementare, precum afirmarea adevărului ori separarea criteriilor axiologice. Mentorul Junimii ne-a întors cu fața spre cealaltă Europă, ne-a deprins cu anumite reguli, în special din domeniul deontologiei profesiei noastre. Fără el, am fi rămas mult în urma altor europeni. "Drumul" arătat de Maiorescu străbate Europa. Dar, afirma criticul, nu putem fi europeni înainte de a fi români. Afirmarea și conservarea identității naționale se arătau astfel drept modalități de integrare într-un circuit valoric lărgit. Maiorescu este actual în măsura în care principiile enunțate de el, de o limpezime clasică, răspund necesităților epocii noastre. Și este un fapt recunoscut că, de cîte ori cultura noastră s-a aflat în dificultate, a apărut și îndemnul "Înapoi la Maiorescu", îndemn valabil și azi (Nicolae Busuioc, *Oglinzile cetății, dialoguri ieșene*, vol. 2, Chișinău, Ed. Știința, 1994, p. 148).

Un alt principiu deontologic este dedus dintr-o comparare a criticii antipozitiviste călinescienă cu istoria literară de tip postmodern: "Cu G. Călinescu ne aflăm, dimpotrivă, în plin impresionism viguros și încrezător în vitalitatea naturaleții și neechivocului. Istoricul literar călinescian este unul care domină defectele profesiei. Istoricul literar postmodern este unul care se lasă dominat de profesiune, confundînd dominarea cu esența profesiei. Și dacă cel dintîi susținea, cu firesc orgoliu, că "nu există istorie literară, ci numai istorici literari", cel de-al doilea nu are nici un dubiu că există doar istorie literară și nici un fel de individ care să se numească istoric literar" (Dan Mănuță, *Perspectivă critică*, Iași, Ed. Universității "Al. I. Cuza", 1998, p. 177—178).

Este lesne a observa accentul pe care-l pune Dan Mănuță în spiritul lui Dilthey pe trăire, pe vitalitate,

opera de artă fiind considerată act suprem de **dorință** (în accepția lui Jacques Lacan). Vorbind despre modelul psihaanalitic, cercetătorul ieșean constată "importanța conceptului, cu deosebire pentru critica literară, unde pot fi întâlnite încercări de întemeiere a unei retorici a romanului pornindu-se de la afirmația că orice operă romanească este o aventură a dorinței". "Schema, împrumutată din Roland Barthes și A. J. Greimas, este simplă și edificatoare, mai ales rezumată ca povestire: subiectul dorește, interpunându-se opozanți sau adjuvanți, un obiect" (Dan Mănuță, **Modelul psihaanalitic și critica literară**, în *Collegium*, Iași, 1988, p. 23).

Hermeneutica propusă de Freud are meritul incontestabil de a fi subminat impresionismul de tip Lemaître și pozitivismul intelectualist de esență Iansoniană: "Considerând simbolul ca o funcție supusă supradeterminării, Freud a îngăduit criticii literare să se dezvolte pe calea unui asociaționism fertil și, solicitându-i, precum psihaanalistului, o "atenție flotantă" ("gleichschwebende Aufmerksamkeit"), i-a procurat certitudinea că există și alte registre decât acelea manifeste" (*Ibidem*, p. 22).

Ceea ce pare o deficiență a freudismului în raport cu estetica este neglijarea rolului simbolisticii manifestate sub forma unei promovări (transfer) de sens care face posibilă valorizarea lumii de similitudini ale ecuației vis-nevroză. Prin urmare, se caută latentul, un Altceva ce să corespundă ordinii simbolice (Ricoeur: "obiectul propriu al psihaanalizei este studiul structurilor de distorsiune susceptibile de a fi tratate ca analoguri ale aceloră din vis și nevroză"). Deci, îndărătul textului exegetul caută altceva: un simbol (psihaanalitic) asimilat metaforei literare, un simbol esențializat în cuvânt și care reprezintă un fenomen structurat ca un limbaj. De aci preferința pentru modelul psihaanalitic al lui Lacan axat pe triada cuvânt — limbă — limbaj și pe căutarea răspunsului Celuilalt: "ceea ce caut în cuvântul meu este răspunsul Celuilalt. Ceea ce mă constituie ca subiect este întrebarea mea. Pentru a mă distinge de Celălalt, nu

afirm cu tărie ce a fost, decât în vederea a ceea ce va fi". "Întrebarea" ("chestionarea") ar fi modelul psihaanalitic cel mai potrivit pentru critica literară interesată de transfer și contra-transfer, căci anume "întrebarea" apare ca factor formativ principal în procesul de închegare a Eu-lui (Personalității) cu tot cu drumul incertitudinilor sale alienante.

Raporturile dintre semnificant și semnificat sînt răsturnate de receptorul înclinat să citească reversul (deci mereu un "altceva"), simbolul unei absențe. "Între cele două aspecte ale semnului Lacan reintroduce bariera vechii gramatici, în funcție de care se definesc cele două principale procedee ale retoricii inconștientului: metafora (sau condensarea) și metonimia (sau deplasarea).

Simptomul este o metaforă, iar dorința — o metonimie. Amîndouă funcțiile sînt de o importanță egală, întrucît amîndouă sînt dominate de relația de obiect: "mă identific în limbaj, dar numai pentru a mă considera drept un obiect" (*Ibidem*, p. 23). Inconștientul nu se mai figurează în cuvînt, el fiind însuși cuvîntul sau mai exact absență din cuvînt.

Modelul de (psih)analiză îmbrățișat de Dan Mănuță, în special în monografia sa despre Rebreanu, este deci "chestionarea" în sens lacanian, demersul rebrenian fiind considerat **metonimic** în raport cu referențialul metaforic sadovenian.

Firește, aceasta-i rațiunea pură a criticii, rațiunea ei practică reprezentînd o distorsiune a modelului, un impresionism vital și natural, adică o urmărire hermeneutică a modului original în care se încheagă Eul (Personalitatea) autorului. Pretutindeni, pe critic îl așteaptă primejdia prăpastiei ascunse îndărătul drumului însoțit. Ibrăileanu, Iorga, Chendi, Dragomirescu au fost victimele unor astfel de întreprinderi încrezătoare cu instrumentarul psihologiei (experimentale), al sociologiei sau taxonomiei. "Adîncurile amăgitoare" ale întrebărilor nedezlegate i-a înghițit. Doar E. Lovinescu s-a simțit bine, minunîndu-se "de frumusețea și adîncimea căderii ori de nesfîrșitul ei": pășind pe terenul ferm al clasicismului antic,

"Lovinescu a fost convins că singurul mijloc de a rezista constă în discursul despre acest pericol". Conștiința de prins în neantizatoarea vîltoare a Maelströmului Lovinescu o cultivă în discursul său polemic cu ceilalți pe care îi crede aruncați în aceeași genune: "Sub specia amenințării reprezentate de un prea încrezător realism, criticul a afirmat contradictoriul, ca normă de supraviețuire.

Nisipurile mișcătoare predispun la relativizarea adevărului și la înțelegerea acestuia ca discurs. El avea nevoie totuși de o minimă certitudine, pe care nu o poate afla în absolutizarea nesiguranței. De unde o neliniște perpetuă, potolită parțial de dialog și polemică. Agathon schimbă olimpien replici cu Glykion, deși amîndoi trăiesc cu spaima Maelströmului" (Dan Mănuță, *Perspective critice*, p. 170). Lovinescu-criticul l-a aruncat pe Lovinescu-omul în vîltoarea curentului spre a se salva pe sine: "Scăpat din înțeleștarea cu Maelströmul vieții, Lovinescu a încercat să-și afle o iluzorie alinare scriindu-și memoriile. La înmormîntarea cuiva, a aruncat pe coșciug, în chip de țărîină, un volum din amintirile despre propria-i viață. Nu se liniștise, deci, și, în ciuda sfîrșitului care se apropia, mirajul splendorilor pe care i le arătase, cît clipa unei vieți, căderea în Maelström, devenea tot mai puternică" (*Ibidem*).

Prin urmare, dincolo de modelul (psih)analitic teoretizat ca cerc hermeneutic, Dan Mănuță stăruie să pătrundă în propriile cercuri ale autorilor atunci cînd monografiază sau face critică de întîmpinare. Este, fără îndoială, un bun portretist, un basorelievist în căutare de contururi esențializate și ex-centrizate, scoase — adică — din "cercul" personalității afară, ca o emblemă, ca un chip sculptat tranșant reliefat: Ioanid Romanescu este surprins chiar în sfera lui strict delimitată de șaman, "îndiferent la cele din jur, întors asupra lui însuși", scandînd versul-vraja și invocîndu-l pe Dumnezeu; Sorescu se închide în limitele disperării de nuanță existențialistă, ale spaimei reprimată în stoicism mioritic; Al. A. Philippide își introduce personajele într-un "spațiu simbolic"; Oscar Lemnaru își înscrie personajele în

situația-limită a debusolării, a căutării unui "dincolo" de suprafața oglinzii în care se reflectă; personajele lui Vasile Constantinescu populează o lume a supozițiilor ce se proiectează "dincolo de geamanduri", adică acolo unde se revelă non-sensul; Serafim Saka prezintă un univers în descompunere, un "paradis în destrămare" (în termenul lui Blaga) în care eroii sînt niște somnambuli, însingurați, debusolați; Eul lui Fundoianu este "un recipient" al incertitudinii, un simbol al ei.

Înseși fenomenele (și epocile, curente) literare sînt privite ca sisteme închise, bazate adesea pe subsisteme. Junimistul, al cărui fenomenolog consecvent este Mănuță, își organizează principiile în mod sistemic (formarea intelectualului specializat, a literatului profesionist și a unei societăți deschise de tip modern, concepția asupra culturii ca tot unitar, organic, argumentul epistemologic, sistemul formal etc.). Sub-sistemele junimismului ca sistem închis au fost: criticismul, evoluționismul, pozitivismul și scientismul. Or, fiind un sistem închis, care a răspuns la imperativele necesității istorice, "închiderea" a fost și cauza destrămării: "Prea legat de realitățile literare (și culturale) care l-au generat, junimismul nu a putut evolua în raport cu evenimentele care au survenit ulterior. El a conservat forma inițială a discursului, înțeleasă ca reacție la dezordinea apărută în societatea română care căuta alte modalități de funcționare decît celea de pînă la 1860" (*Perspective critice*, p. 166).

Maelströmul istoriei distruge definitiv sistemul închis al Junimii care nu mai regăsește fermitatea terenului sistematist după 1860.

Dan Mănuță operează nu doar cu modele, ci cu principiul **contradictoriului**, care e un însemn al modernității (auto)referențialului critic.

Asupra lui I. Al. Brătescu-Voi-nești apasă autoritar cercul "familial", el imitînd, în viață și în creație, atitudinea de "bătrîn patriarhal" a tatălui, care apare arhetipală. Cercul "închis" al amintirii se răzbună pe povestitorul înnăscut care dizolvă personajul în comentariul narativ (de unde preeminența stilului indirect liber, care întoarce narațiunea asupra ei

Înseși, sporind caracterul confesional și "solidificând cercul intimității"). Spre deosebire de Sadoveanu, care este stăpîn pe text, Brătescu-Voinești nu pune preț pe cuvînt ca pe ceva esențial: "se realizează o dublă închidere, din care iese fortificat povestitorul, al cărui singur mod de acționare este retragerea. Între vocabulă și act, distanța este afit de mare, că acțiunea se împrășteie, important rămînînd cuvîntul povestitorului. De aceea, Brătescu-Voinești scria greu, concis. Singura lui capacitate pare a fi concentrarea asupra propriului cuvînt, a cărui memorie o păstrează neștirbită. Dezavantajul este acela că, spre deosebire de Sadoveanu, cuvîntul este identic lui însuși, poate chiar suficient lui însuși. De aceea, Brătescu-Voinești renunța la pagini întregi, căutînd ceea ce știa cu certitudine că îl consolidează în lexicul particularizator" (Dan Mănuță, *Introducere în opera lui I. Al. Brătescu-Voinești*, București, Ed. Minerva, 1997, p. 75).

Sensul demersului narativ rebrenian este descifrat de asemenea în înscrierea într-un cerc autarhic al schemei și, bineînțeles, în devierile, distorsiunile de la ea. Realismul autorului lui *Ion* este unul "impur", înglobînd strategii narrative romantice, melodramatice, fantastice. Modelul metonimic (care-l apropie de Camil Petrescu și-l distanțează de Sadoveanu, care cultivă modelul metaforic) pune accentul pe tipul narativ auctorial și pe Personaj, care semnifică "o irepresibilă tendință de aflare a sinelui", pe punctul forte de plecare, pe "viață".

Anumite determinații demonologice (premonițiile, conștiința fatumului) accidentează cercul realist bine încheiat, ansamblul romanesc fără fisuri. Or, nu e aplicată vreo grilă anume, căci lumea rebreniană bine ordonată ține să exprime o concepție omogenă asupra existenței: "Modelul rebrenian se înfățișează astfel ca ritual al retragerii povestitorului în el însuși, spre a da frîu liber ficțiunii românești. De aici, și caracterul ciclic, căruia i-am spune mai curînd de construcție "în oglindă", pe care îl are adesea ansamblul, de aici "starea de refren" vizibilă în fiecare compartiment al ei, de aici coerența desă-

vîrșită a tuturor sectoarelor, antrenate în argumentarea și consolidarea celui mai de seamă edificiu din istoria romanului nostru; de aici, crearea unei figuri unice, a Personajului — exponent al unor căutări dramatice și luminoase totodată, de aici, ignorarea acelor reproșuri potrivit cărora Rebreanu nu și-a putut depăși subiectele care l-au consacrat" (Dan Mănuță, *Liviu Rebreanu sau lumea prezumtivului*, Iași, Ed. Moldova, 1995, p. 56). Obiecția nu este întemeiată, deoarece realismul rebrenian nu apare în stare pură. Modelul metonimic își dovedește în chip dialectic forța de pătrundere și insuficiența acesteia: "Perifraza metonimică nu poate depăși, nici măcar egală, adîncimea metaforică sadoveniană" (Ibidem).

Credibilă, în cartea despre Rebreanu, ni se pare părerea că lumea lui este lipsită de legătura cu exteriorul cronologic și scufundată dramatic în căutarea luminilor conștiinței proprii, în ea însăși, "Cercul" rebrenian, menționează monografistul, rămîne întors numai asupra cercului său vital, această întoarcere fiind totuși relativă. Închiderea în cerc determină viața sau chiar vitalitatea (dorința) și totodată moartea sau sfîrșitul tragic (prin supunere *voinței* sau *dorinței*) al Personajului rebrenian: "Mai mult încă, el este călăuzit permanent de acest micro-univers de-a lungul întregii lui existențe adevărate, care este aceea a autocunoașterii, a reflectării, în oglindă, deci în scenele care, la nivelul istoriei, pot fi numite "de dragoste" și "de moarte" (Ibidem, p. 141).

Opera narativă rebreniană se construiește în jurul acestui Personaj întors asupra lui însuși și marcat de predestinarea fatală (a morții, a eșecului), după cum începuturile romanului românesc (perioada 1840—1860) sînt constituite în jurul lui bonus-pastor.

Astfel de "declic"-uri hermeneutice aprind flăcările *dorinței* de a afla acel ceva - simbolic - dincolo de text peste textul exegetului însuși, uneori desfășurat descriptiv.

Iulie 1998

Dan MĂNUȚĂ

PAȘOPTISMUL ȘI LITERATURA

Dacă am însuma tot ceea ce s-a publicat, sub titlul de literatură, în anul revoluției, am rămîne descumpăniți, atât în ceea ce privește calitatea, cât și în ceea ce privește cantitatea. Cuvîntul scris este acum subordonat acțiunii directe, încît nu mai este loc pentru transfigurare. El servește exhortației și sancțiunii. Speciile răspîndite sînt poezia cetățenească și pamfletul. Dinamismul, adesea contradictoriu, al evenimentelor solicita o compensare adecvată, care s-a și produs, de altfel, în cele cîteva foi care au mai putut continua, ori au fost întemeiate, în primăvara și vara lui 1848. "Albina românească" își reduce substanțial spațiul rezervat altădată, cu oarecare generozitate, literaturii: Gh. Asachi preferă expectativa prudentă, după ce, în 1847, făcuse imprudența de a reproduce lucrarea despre Miron Costin a lui N. Bălcescu. La București, "Curierul românesc" încetează să mai apară, din aprilie, după ce, tot în 1847, publicase o invitație insistentă la o dezbatere pe teme de actualitate. Singură "Foaie pentru minte, inimă și literatură" se arată mai activă și, pînă a fi suspendată de autoritățile imperiale, tipărește **Un răsunset** ("Deșteaptă-te, române...") de Andrei Mureșanu, precum și cîteva poezii ale lui V. Alecsandri, între care **15 mai 1848** și **Hora Ardealului**. Avînd o anume tradiție și un anume impact asupra cititorilor, gazetele amintite nu au avut ocazia să se folosească de aceste avantaje. Nu neapărat ca urmare a indeciziei redactorilor, cît mai mult din cauza succesiunii fulgerătoare de evenimente.

Pentru a suplini fie inerția, fie suspendarea gazetelor tradiționale, cei mai mulți scriitori se implică în edi-

tarea unora noi, pe care doresc să le direcționeze în consens cu evenimentele revoluționare. La puțin timp după proclamația de la Islaz, C. A. Rosetti și E. Winterhalder scot primul număr din "Pruncul român". Este cel mai reprezentativ ziar, atât pentru atmosfera epocii, cît și pentru literatura pe care aceasta a facilitat-o. Trăsătura esențială este suprapunerea procedeelelor retoricii peste acelea ale literarului. A excelat în această privință Rosetti, care, ulterior, va și dezvolta o adevărată școală gazetărească pe această bază. Retorică studiaseră toți intelectualii vremii, ca disciplină școlară obligatorie. Aveau acum ocazia să o aplice, fiecare după priceperea lui, în gazetărie. Asachi, Barițiu și Heliade, deși fuseseră și ei supuși aceleiași educații — poate chiar mai riguroase sub aspectul discursului controlat —, au ignorat latențele literare ale domeniului. Fiind întemeietori ai jurnalisticii noastre, au fost interesați — poate fascinați — de posibilitatea comunicării brute, nemijlocite. Din acest registru, ei au ieșit rar și cu intervenții nesemnificative. Jurnalismul lui Rosetti aproape că ignoră faptele, peste care trece cu ușurință. Înainte de toate, îl interesează afirmarea individualității celui care scrie și semnează. În gazetele celor trei fondatori, semnătura era neglijată, anonimul dădea înțîietate evenimentului. Noua gazetărie apreciază puterea și promptitudinea reacției, ca un semn limpede al unei personalități. De aceea, articolele sînt marcate de o semnătură clară, inconfundabilă, ca un drept de proprietate și ca o justificare a unei existențe.

Este semnificativ pentru această orientare faptul că titlul ziarului lui Rosetti a fost sugerat de un scriitor și poartă amprenta îndeletnicirilor acestuia. Ion Catina publicase versuri în "Curierul românesc", scosese două volume (în 1846 și 1847). Rosetti, cel care, discret, îl patrona, îi acceptă propunerea. Astfel că, între publicațiile apărute la timpul respectiv, "Pruncul român" este singurul care se definește printr-o metaforă al cărei caracter provine mai mult din mitologia indivi-

Dan Mănuță împreună cu un grup de filologi și istorici de pe ambele maluri ale Prutului la Academia din Chișinău.

dului și mai puțin din aceea a colec-tivității. De clară sorginte culturală, literaritatea se răsfrânge, la rîndul ei, asupra originii și infuzează mentalita-tea epocii cu o încărcătură simbolică specifică. Alte periodice ale timpului sînt numite prin respectarea metafo-rismului de sorginte etnică ori cul-turală: "Organul luminării", "Poporul suveran". Un altul poartă nume de provincie: "Bucovina".

Din această perspectivă, pașop-tismul literar românesc reprezintă — în măsura în care îi admitem exis-tența — o lărgire a sensului valorii artistice, chiar o oarecare disoluție a acestuia. Dar reprezintă, în același timp, posibilitatea deschiderii către teritorii ignorate pînă atunci. Roman-tismul nostru se consolidează deplin abia după acest stimul de ordin sociologic și cultural, care totodată îl și diversifică.

Din aceeași sferă a înțelegerii valorii literare se detașează și prefe-riința pentru pamflet. Acesta proliferează, asemenea articolului de gazetă și poeziei civice. V. Alecsandri scrie poezia **Cătră români**, pe care, ase-menea manifestelor, o tipărește, mai întîi, pe o foaie volantă, fără a o

semna. În "Foaie pentru minte, inimă și literatură", unde reapare peste două luni, la 24 mai 1848, este iscălită *Un român*. Atît anonimatul primei apariții, cît și iscălitura din "Foaie ..." scot în evidență o altă trăsătură a literaturii de atunci, anume omogenitatea etnică subiacentă, consanguinitatea, la acest nivel, a autorului și destina-torilor. Dialogul se poartă pe terenul resuscitării mitologiei etnice. Dovadă că, în numărul următor (nr. 22) al gazetei lui Barițiu, se tipărește rep-lica, intitulată **Un răsunet**, a lui Andrei Mureșanu. Cele două poezii nu pot fi înțelese decît dintr-o perspectivă intertextuală. În cea mai bună tradiție a retoricii, se întîlnește, în textul lui Mureșanu, o duplicație, structurantă la nivelul alegoriei. Este și ceea ce explică reverberațiile acestui "răsu-net", întrucît limbajul alegoric este determinat de cod. Iar acesta era, nu încapă nici un dubiu, comun celor doi autori, care înțeleg în mod identic "deșteptarea". Andrei Mureșanu ampli-fică în mod deliberat acele puncte metaforice pe care textul duplicat doar le sugerase.

De altfel, limbajul alegoric va cunoaște o asemenea răspîndire în

pașoptism, încît, o dată cu instaurarea regimului de teroare contrarevoluționară, autoritățile de ocupație interzic, de exemplu, folosirea clopotelor de la biserici, deoarece sunetele acestora erau asociate cu toxinul revoluționar.

La acest strat, literalitatea este precară, dar procedeul se dovedește extrem de eficient. Capacitatea lui iconică dă concretețe discursului și îl face accesibil nu numai sub raportul extinderii sferei de receptori, ci și sub raportul posibilității acestora de a reacționa. A trebuit să treacă mai bine de un deceniu și să intervină energic Junimea și Maiorescu pentru a modifica radical un tip de corespondență literară pe care pașoptismul l-a impus masiv și care s-a amplificat mai ales după 1855. Alecsandri și Kogălniceanu se folosesc de înlesnirile acestui mod de structurare a mesajului și scriu pamflete-manifest deosebit de eficiente. Era aproape o modă. Așa se explică recuperarea unor texte vechi și crearea unui mit al pamfletarului. Din acesta, va trăi multă vreme, de aici înainte, Heliade. Un alt exemplu. În "Poporul suveran" (nr. 20) apare **Cuvînt a unui țaran către boieri**, al cărui autor a rămas pînă azi necunoscut. A fost însă atribuit, tot atunci, comisului Ionică Tăutu, punîndu-se astfel în circulație un autor împrejurul căruia Alecu Russo structurează un portret de autor care, vizibil, este prototipul scriitorului pașoptist.

În aceeași structură alegorică, amplificată cu deosebire în post-pașoptism, se înscrie și feminitatea. Procesul este înlesnit de desprinderea societății românești de canoanele teologale și feudale, ca și de laicizarea pronunțată, începută nu de mult timp. Femeia intră tot mai mult în viața socială, ca un element bine definit, situat într-un registru în întregime diferit de cel al serviciilor umilitoare. Boieroaicele din familia Goleșcu reușesc să mobilizeze oamenii, pentru a apăra "republica de la Golești". Ana Ipătescu îi îndeamnă pe bucureșteni la împotrivire armată. C. D. Rosenthal pictează două tablouri în care alegorismul se întemeiază pe feminitate.

Întregirea discursului alegoric în acest mod ar rămîne doar parțial semnificativă dacă nu ar fi condus la apariția literaturii feminine românești, ale cărei rădăcini se află, așadar, în proiecția iconică realizată în pașoptism. Acesteia i se vor conforma, pe o treaptă următoare, femeia-gazetar, de tipul Sofiei Coce-Hrisoscoleu. Societății românești i-a trebuit mai puțin de un deceniu pentru a concretiza o alegorie născută în cîmpul literaturii — implicit, al mentalității — pașoptiste. De la Goleștenca și Ana Ipătescu, s-a trecut ușor la "România revoluționară", tabloul lui Rosenthal, și la "Deșteptarea României", poezia lui Alecsandri, pentru a se ajunge la gazetăria militantă a Sofiei Coce-Hrisoscoleu. Scuturîndu-se de elementele cu o trimitere vizibil conjuncturală, codul alegoric va permite dezvoltarea numai a factorilor specifici. Și este semnificativ că procesul de limpezire și de creare a unui rol literar nou a fost ocazionat de Junimea, în a cărei revistă "Convorbiri literare" apare, chiar din anul prim, 1867, cea dintîi scriitoare, Matilda Cugler-Poni. Acest proces era unul general în societatea românească, dovadă că el are loc, în același timp, și în Transilvania. Aici, Maria Suciuc își publică primele versuri în "Familia", tot din anul 1867.

Printre elementele care migrează din cîmpul alegoriei sociale pașoptiste în sfera valorii literare se află și epistolaritatea. Pașoptismul dezvoltă o poftă comunicațională pînă atunci necunoscută la noi. Este rezultatul procesului de explozie a individualității îndelung reprimată. Comandamentele democrației burgheze sînt ispititoare și cu atît mai ușor de aplicat, cu cît se grefează pe un termen favorabil din multe puncte de vedere. Dar schimbul de scrisori (în care, uneori, s-a văzut o "literatură epistolară") cunoaște apogeul în perioada exilului post-pașoptist. Între foștii combatanți, mai toți scriitori, epistolele circulă intens. Se comunică idei, sentimente, se creionează portretele unor persoane sau o atmosferă. Sînt nenumărate paginile epistolare care pot fi invocate în sprijinul

acestei afirmații. Este una dintre circumstanțele care au favorizat geneza romanului în literatura noastră. Încercări de roman au existat și înainte de 1848. Dar în deceniul care urmează revoluției, numărul lor crește vertiginos, la acest fapt contribuind și deprinderile comunicaționale pe care le formează epistolaritatea pașoptistă și post-pașoptistă. Romanul presupune, desigur, o complexitate a deprinderilor, între care și aceea a construirii unei ficțiuni. Iar complicarea situațiilor de viață, care s-a ivit în timpul și după evenimentele din 1848, va contribui la formarea unei asemenea obișnuințe, pe care aplicarea retoricii epistolare o urgencează. Cel puțin parțial, acesta este motivul pentru care primul nostru "roman național" încheiat și apărut, **Manoil** de Bolintineanu (1855), este structurat ca o succesiune de scrisori. Important este și faptul că în romanul lui Bolintineanu se întâlnește o istorie scrisă, personajul scriindu-se pe sine o dată cu transcrierea misivelor. Este, de asemenea, extrem de elocvent și faptul că perechea lui Manoil nu constituie o prezență definită, pentru că întreg interesul romanului să se îndrepte către surprinderea doar a particularităților lui Manoil. Atracția către unicitatea individului — element de sorginte romantică — este întregită de o tehnică sugerată de împrejurările istorice concrete. De la acestea, romancierul a împrumutat și un alt automatism, raportarea la circumstanțele imediate și evitarea acelor care s-au petrecut "cîndva". O epistolă nu are în vedere amintirile, ci, date fiind particularitățile corespondenților, numai faptele petrecute cel mult "ieri", deci abia consumate. Este, din nou, un împrumut pe care arta literară îl face din fondul de întâmplare pe care îl propune realitatea istorică.

De altfel, acesta a oferit și alte posibilități, care au contribuit substanțial la realizarea unei configurații specifice pentru epul romanesc incipient. Este vorba despre structura de eseu, pe care acesta o extrage din dezbaterele, extrem de numeroase și de furtunoase, desfășurate la niveluri

diferite și cuprinzînd o problemă bogată. Transpunerea nemediată a modelului din istorie în ficțiune duce însă la eșecul, temporar, al proiectului. Așa s-a întîmplat cu **Tainele inimii** (1850) de M. Kogălniceanu. Scriitorul și-a conceput romanul ca pe un amplu eseu, dezbateri ideologice pe teme de stringentă actualitate. Cum asemenea dispute proveneau dintr-un complex de probleme, atingerea doar a unei simple întrebări declanșa întregul ansamblu. În istoria cotidiană, astfel de asocieri erau tolerate în mod firesc. Dar într-un roman, ele se țin din fragmente, din personaje. Or, pe acestea Kogălniceanu nu avusese timp să le imagineze și să le asambleze după o arhitectură specifică. În concluzie, romanul lui este neterminat, întrucît realitatea este, într-adevăr, infinită, dar epul trăiește numai din sugerarea infinitului. Timpul va sedimenta repede astfel de principii. Dar este de subliniat că unele dintre acestea, care au dus la apariția romanului românesc, s-au datorat pașoptismului și deceniului care i-a urmat.

Dezbaterile de idei sînt atît de complexe și, mai ales, atît de profunde, încît reverberațiile lor cuprind toate teritoriile de limbă română. Romane apar, în consecință, în Moldova și în Muntenia, dar și în Transilvania și în Banat. Roman se scrie și acolo unde acest lucru părea, pînă de curînd, să nu fi fost posibil, adică în Basarabia. Arhivele rusești au scos la iveală textul unui roman, scris în jurul lui 1860 și care consună în toate privințele cu modelul epic post-pașoptist. Analizîndu-l amplu, cu alt prilej, am evidențiat capacitatea autorului încă necunoscut, ca și titlul acestui roman oprit de cenzura imperială țaristă, de a construi o dispută ideologică perfect coerentă și de oarecare amploare.

Am evidențiat, în cele de pînă acum, doar cîteva dintre problemele pe care le ridică o discuție referitoare la consecințele pașoptismului în literatură. Spațiul nu ne permite însă decît o abordare parțială. Nu putem însă omite, în chip de încheiere,

înregistrarea unor întrebări cu implicații mai generale. Una dintre acestea privește caracterul acestei implicații. A avut sau nu literatura de cîștigat de pe urma revoluției de la 1848 — iată o dilemă care a fost apreciată în cadrul mai larg al utilității întregii mișcări politico-ideologice de atunci. Din cele de pînă acum va fi reieșit că am considerat pașoptismul drept o transformare radicală produsă în cîmpul mentalității românești, care a înfrîurit eficient dezvoltarea tuturor componentelor vieții literare. Junimiștii, prin G. Vîrnav-Liteanu (în "Convorbiri literare", an. X, 1876, nr. 2—4), erau de părere că revoluția socială a antrenat și o "revoluție literară", care a perturbat evoluția firească. Neputîndu-ne îngădui speculații asupra a "ceea ce ar fi fost dacă ...", conchidem că "ceea ce a fost" efectiv a dus la scoaterea definitivă a literaturii române din sfera est-europenismului și a consolidat apartenența ei la sistemul literar european modern.

Acest lucru a fost posibil, între altele, și datorită faptului că, spre deosebire de componentele ideologice și, mai ales, politice, componenta literară s-a arătat mai prudentă și a pus în valoare cu mai mare îndrăzneală elementele tradiționale. Literatura pașoptismului a reușit să găsească un echilibru profitabil între cerințele actualității de ultimă oră și respectul față de autohtonie. Este un principiu afirmat și respectat de îndrumătorii literari și de scriitorii din deceniile pre- și post-pașoptist. "Darul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covîrșitoare în literatură" — scria Kogălniceanu, la 1840, în "Dacia literară". În consecință, publică atît **Alexandru Lăpușeanul** de C. Negruzzi și un studiu al aceluiași despre folclorul național, cît și **Buchetiera de la Florența** de V. Alecsandri. Sînt convingeri pe care cel din urmă le va reafirma, la 1855, în "România literară", consfințind astfel permanența unor constante care sfidau efemeridul.

Precum în cazul romanului basarabean amintit (cărui editorii i-au

dat un titlu ad-hoc, **Aglaia**, foarte potrivit), și în cazul programelor adoptate de periodicele din toate ținuturile românești se observă aceeași unitate ideologică. Faptul este pus în evidență de modul în care îl aplică "Bucovina". Gheorghe Hurmuzachi afirmă, chiar în primul număr, din 4 octombrie 1848, că publicația "va fi o oglindă a activității intelectuale a românilor". Se refuză regionalismul și se susține un europenism central, care îl echilibra pe acela extrem-apusean din Principate. Alecsandri coordonează tactica și publică în periodicul cernăuțean trei capodopere ale folclorului nostru: **Toma Alimoș**, **Balada Mioarei** (adică **Miorița**) și **Mihu Copilul** (toate în 1850). Le însoțește cu precizarea că aceste texte demonstrează prezența unui specific românesc.

Tot Alecsandri, a cărui gîndire echilibrată va realiza, în bună parte, atît coeziunea mentalității pașoptiste, cît și legătura acesteia cu spiritualitatea generației junimiste, intuiește că factorul esențial care asigură transmiterea unei perspective unitare este limba. L-a și așezat în prim-planul notei care însoțea publicarea celor trei balade. Dar îl va apăra, cu o abilitate și cu o vehemență poate nu îndeajuns subliniate, în "România literară" și apoi în "Convorbiri literare". Împreună cu M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, Vasile Alecsandri a contribuit la îndepărtarea raționalismului și la afirmarea principiului istoric, extrem de fertil în cîmpul culturii și, implicit, al literaturii. Pașoptismului i se oferă astfel o componentă practică într-un domeniu sensibil la astfel de intruziuni.

Dan MĂNUCĂ

ÎN CONSONANȚĂ CU NORMELE LITERARE ROMÂNEȘTI ACTUALE

Referat asupra tezei de doctorat **Căutări și realizări în poezia basarabeană contemporană. Dinamica sacrului: de la tradiționalism la postmodernism**, de Ana Bantoș, prezentat la 14 mai curent, la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași.

Lucrarea elaborată de dna Ana Bantoș abordează o problemă deosebit de importantă, în marginea căreia se poartă controverse violente, atât în dreapta, cât și în stînga Prutului. Autoarea este cunoscută prin intervențiile din presa literară basarabeană, cu studii și articole apreciate pentru profesionalitatea opiniilor. Recent, D-sa a colaborat cu două capitole (despre Liviu Damian și Nicolae Dabija) la volumul colectiv **Literatura română postbelică. Integrări, valori, reconsiderări**, apărut la Chișinău, sub îngrijirea lui Mihail Dolgan.

Lucrarea propusă de dna Ana Bantoș drept teză de doctorat se înscrie, așadar, în sfera unor preocupări de intensă actualitate. Acestea se divizează în două mari grupe: raporturile dintre poezia de limbă română din Basarabia și aceea din România; raporturile dintre lirica basarabeană actuală și lirica basarabeană a deceniilor '60—'70.

Cea dintîi grupare de probleme se află sub semnul căutării sacrului. Cea de a doua urmărește dinamica acestuia, de la tradiționalism la postmodernism. Dovedind o capaci-

La 14 mai a. c.
doamna **Ana BANTOȘ**,
membru al colegiului
de redacție al revistei
Limba Română, a susținut
cu brio, sub conducerea
academicianului Constantin
Ciopraga, la Universitatea
"Al. I. Cuza" din Iași, teza
de doctorat **Căutări
și realizări în poezia
basarabeană. Dinamica
sacrului:
de la tradiționalism
la postmodernism**. Cu
acest prilej îi adresăm calde
felicitări și urarea:
Vivat, crescat, floreat!

**Colegii
de la "LIMBA ROMÂNĂ"**

tate puțin obișnuită de orientare în fenomenul literar basarabean, autoarea așază la fundamentul tezei, pe de o parte, o înțelegere istorică, iar pe de altă parte, o abordare critică. Faptul este evident din chiar primele pagini introductive, care explică nevoia de sacru prin eliberarea literaturii de sub dictatul extraliterar. Pornind de la această premisă, autoarea analizează raportul dintre sacru și profan în poezia lui Lucian Blaga, pentru ca, de aici înainte, să urmărească firele acestei relații în cel dintîi capitol. Paginile despre lirica blagiană dovedesc familiarizare cu soluțiile propuse de exegezele de valoare, cu sesizarea liniilor principale ale creației, avînd drept rezultat prezentarea emblematicii corespunzătoare.

Alegerea liricii blagiene drept reper în judecarea liricii basarabene din anii '60—'70 dovedește o binevenită schimbare a coordonatelor valorice și o lărgire a posibilităților interpretative. Alăturîndu-se tendințelor actuale ale criticii și istoriei literare din stînga Prutului, autoarea tezei se

înscrie într-un grup de orientări care, renunțând la considerarea eminescianismului drept suprem criteriu axiologic, tinde să ofere judecăți în consonanță cu normele literare românești actuale.

Cel dintâi capitol prezintă "dimensiunile vaticinare" din lirica lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Nicolae Dabija. Consider paginile dedicate liricii lui Grigore Vieru printre cele mai substanțiale din câte s-au scris pînă acum pe această temă. Corectă și fructuoasă mi se pare, de asemenea, invocarea relației sacru/profan după modul în care o concepe René Girard (în **Violența și sacralul**) și aplicarea acestei relații la poezia discutată. Exemplele de acest fel pot fi înmulțite, dovedind că dna Ana Bantoș a parcurs cu un profit substanțial o bibliografie teoretică bogată și de foarte bună calitate. Se dovedește totodată că aplicarea standardelor general românești la poezia basarabeană este nu numai posibilă, dar și deosebit de profitabilă pentru o viitoare istorie literară.

Aceeași cercetare atentă și aplicată este rezervată și versurilor lui Liviu Damian și Nicolae Dabija. Dna Ana Bantoș probează aptitudini de fin analist pentru versuri cu profiluri diferite, D-sa adaptîndu-se specificului fiecărui autor. După un procedeu frecvent în critica noastră, autoarea tezei recurge la subtilități lexicale, pentru a defini, spre exemplu, lirica lui Liviu Damian în acest fel: "am putea spune că **îngîndurarea**, la Damian, este **îndurare**" (p. 149). Nu știu cît de exactă este realitatea poetică sugerată de acest calambur, dar este limpede că avem a face cu o definiție atrăgătoare și care consfințește disponibilități de interpretare speculativă.

Cel de al doilea capitol urmărește reperele sacralului în poezia postmodernă basarabeană, cu pagini de analiză pertinentă a versurilor lui Eugen Cioclea și Emilian Galaicu-Păun. Subliniez încă o dată, și în acest caz, largile posibilități analitice ale autoarei, capabilă să sesizeze și să definească adecvat nu numai liniile generale, ci și nuanțele. Făcînd, o

dată în plus, dovada asimilării temeinice a unor ustensile teoretice intens vehiculate azi, dna Ana Bantoș le privește deseori cu prudență. Este cazul postmodernismului, față de care manifestă rezerve binevenite (p. 194), concept critic pe care totuși îl adoptă, iarăși în mod binevenit, din rațiuni metodice. În afara versurilor scrise de cei doi, autoarea află elemente postmoderne și la Arcadie Suceveanu și la Leonard Tuchilatu. Postmodernismului basarabean i se creează astfel și o tradiție locală, după modelul postmodernismului din dreapta Prutului.

Autoarea tezei folosește o bibliografie extrem de bogată, teoretică și aplicată. Sînt invocate curent nume europene de autoritate, procedeu care pune în fața poezilor basarabeni o oglindă extrem de pretențioasă. **REZULTATUL PROCEDURELUI FOLOSIT ESTE SURPRINZĂTOR: O POEZIE, DESPRE CARE S-A AFIRMAT ȘI SE MAI AFIRMĂ, DEOPOTRIVĂ, PE AMBELE MALURI ALE PRUTULUI, CĂ NU POATE OFERI NIMIC CONSISTENT SE ARATĂ CAPABILĂ, DATORITĂ UNUI INSTRUMENTAR CRITIC ADECVAT, SĂ ADUCĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VALORI INDISCUTABILE. CONTRIBUIE SUBSTANȚIAL LA ACEASTA ȘI COMPETENȚA AUTOAREI, PROBATĂ PE APROAPE FIECARE PAGINĂ, ÎN A REALIZA O FUZIUNE DESĂVÎRȘITĂ ÎNTRE CITAT ȘI INTERPRETAREA LUI.**

Lucrarea intitulată **Căutări și realizări în poezia basarabeană contemporană** este riguros construită, temeinic motivată, folosește o metodologie modernă și clară, un limbaj critic aerisit și elegant. Sînt doar unele dintre argumentele care, adăugate celor enumerate anterior, îndreptățesc acordarea titlului de "doctor în filologie" autoarei, dna Ana Bantoș.

Mihai HANGANU
Universitatea de Stat
din Moldova,
Chișinău

MOTIVUL SPECTACOLULUI ÎN CREAȚIA LUI VASILE VASILACHE (I)

POVESTEA CU COCOȘUL ROȘU

Vasile Vasilache este una dintre figurile marcante ale prozei românești contemporane. Opera lui, imprevizibilă și dificilă la prima vedere, dezvăluie cititorului subtil substraturi și semnificații revelatorii, ce vădesc o viziune profundă, complexă și filozofică asupra vieții.

Simbolic în acest sens este romanul amintit în capul rîndurilor de față. Deja titlul suscită asociații literare dintre care una se impune în mod imperios: **Bilciul deșertăciunilor** de William Thackeray. Ambele romane pornesc de la o imagine și o concepție pivot: viața văzută și înțeleasă ca spectacol, joc, comedie, poveste.

Poetica romanului **Bilciul deșertăciunilor** cu originalitatea și valențele ei multiple este determinată în primul rînd de poziția autorului, care apare la începutul și sfîrșitul romanului în postură de păpușar. Astfel, el devine pilonul fundamental, axa poetică integratoare care și creează cadrul structural-compozițional în care e cuprins întreg romanul. Autorul-

păpușar domină întregul, învie păpușile și ele încep să se miște, să acționeze, să joace în fața noastră un spectacol, o poveste, o comedie. Oamenii, în viziunea lui Thackeray, sînt păpuși, manechine, ființe comice, artificiale. Principala lor meteahnă este că se prefac, sînt nesinceri, confundă dorința, iluzia cu realitatea (volens-nolens, conștient sau inconștient). Realitatea este alta decît cea pe care o prezintă și ei înșiși sînt altfel decît se pretind a fi. Afișează eleganță, generozitate, noblețe, mărinimie, dar în esență sînt egoiști, fățarnici, vanitoși, mediocri, necinstiți sau în cel mai bun caz naivi, orbi, infantili, creduli. Societatea modernă, materialistă, pragmatică, bogată sau pe cale de îmbogățire e o societate fără eroi (sugestiv este în acest sens subtitlul operei — *Roman fără erou*). Astfel, Thackeray dezvăluie discrepanța fundamentală a civilizației materialiste moderne: ruptura dintre aparență și esență, dintre pretenție și realitate, haina exterioară bogată și fondul uman sărac, pipernicit, deformat, nede-zvoltat.

Originalitatea operei lui Thackeray se naște însă, pe de altă parte, și din tendința scriitorului de a prezenta o imagine cît mai detaliată, cuprinzătoare a Angliei, dar și a Europei și a lumii în genere. În roman apar imaginile școlii și sistemului de învățămînt, ale provinciei și aristocrației provinciale, ale Londrei, burgheziei și aristocrației londoneze, ale bătăliei de la Waterloo etc. Opera se structurează și din panorama epică largă, din tendința spre obiectivitate și din viziunea subiectivă, sceptică a lumii. Această corelație neașteptată dintre scepticismul subiectiv și imaginea obiectivă, caracteristică Angliei din prima jumătate a secolului XIX, determină originalitatea poeziei romanului. În plan literar putem depista legăturile destul de strînse ale lui Thackeray cu romantismul (ecourile contrastului la toate nivelurile romanului etc.).

Și romanul lui Vasilache are drept axă conceptul despre viață ca o poveste, adică bîlci, comedie, spectacol: povestea lui Serafim și a boușului alb. Dacă însă la Thackeray

lumea, societatea era cea obișnuită, cotidiană, reală, atunci lumea lui Vasilache este una neobișnuită, caricaturală și carnavalescă: Serafim cumpără la iarmaroc un bou în loc de vițică; Anghel, un țigan văcar, dar și poștaş, este promotor al "noului" și "apărător" al progresului; Zamfira, satul în iureșul lui burlesc, conducerea colhozului și un scripcar rătăcitor, apoi acel du-te-vino cu bouul alb, care, ba e dus el de frînghie, ba duce el oamenii de "frînghie".

Remarcăm că în ambele romane e sugestivă ciclicitatea. La Thackeray romanul debutează cu chipul păpușarului aflat în mijlocul iarmarocului, înainte de începutul spectacolului, și se termină cu îndemnul lui de a strînge păpușile în ladă, căci spectacolul s-a terminat, subînțelegîndu-se însă că el va fi reluat. Romanul lui Vasilache începe cu imaginea zorilor de ziuă cînd bouul e dus la iarmaroc de către Cozoroc, stăpînul său, și se încheie cu scena cînd bouul, care a fost lăsat de Serafim în pădure, în libertate, e prins de pădurari și adus seara la stăpîn, apoi la cîrmuire, ca a doua zi să reînceapă alte noi peregrinări, un nou spectacol, o nouă poveste.

Imaginea bîlciului la Vasilache e axată pe o lume patriarhală, a țăranilor, aflată la o mare răscruce, într-o ciocnire crucială, pe de o parte, cu totalitarismul, socialismul sovietic, iar pe de altă parte, cu civilizația industrială, materialistă, consumistă. Povestea, spectacolul se naște tocmai ca rezultat al acestei "întîlniri", al acestui conflict de adîncime, prezentat de Vasilache într-o formulă artistică neașteptată, care trezește inițial multe nedumeriri și întrebări. Anume această "întîlnire" dintre patriarhal și totalitarism, mercantilism constituie axa romanului, determinînd originalitatea structurii, poeticii și stilului.

E semnificativ că romanul începe cu drumul făcut de bou și Cozoroc spre iarmaroc, concomitent fiind dezvăluită istoria lui Serafim. Astfel, dimineața, răsăritul soarelui, drumul, iarmarocul sînt văzute și redată strălucit de Vasilache prin prisma acestui naiv patriarhal, care nu

înțelege tîmbălăul iarmarocului și care e tîrît în iureșul civilizației. Folosind optica unui sătean obișnuit, este dezvăluită istoria celuilalt naiv, neadaptat, și el o fire patriarhală — Serafim Ponoară, care de asemenea a crescut în "ponoare", departe de oameni, și nimereste în vîrtejul iarmarocului, al bîlciului, spectacolului, pomenindu-se căsătorit și "căpătuit" nu numai cu "fata de poveste Zamfira", ci și cu bouul alb. În acest sens Serafim se înfățișează ca o făptură neobișnuită, fiind nu atît un înger, o natură serafică, cît mai degrabă o fire grotescă, carnavalescă, un înger tîrît prin noroi, prin iarmaroc, un arlechin cu aripi de înger în care nu știi dacă este mai multă naivitate, ingenuitate sau prostie. El este atras în iureșul bîlciului și satul se amuză, rîde nu numai de Serafim, ci și de sine. În așa fel, rîsul lui Vasilache este rîsul popular carnavalesc, ambivalent, care și neagă, și afirmă în același timp.

După Vasilache ambele componente ale existenței (patriarhalitatea și progresul) sînt la fel de vulnerabile și deci comice, burlești. Astfel, dacă opera lui Thackeray este dominată de scepticism, atunci în romanul lui Vasilache predomină rîsul vesel, jocular, care-și are sorgintea în comicul oral, popular. Putem observa însă la Vasilache și elemente ce țin de alt registru stilistic, pe care însă nu le vom analiza aici, ele constituind obiectul unei alte teme.

E necesar să dezvăluim modul în care Vasilache structurează, organizează acest motiv fundamental și care sînt componentele lui esențiale. Am menționat anterior ciclicitatea spectacolului. În continuare vom evidenția cîteva imagini esențiale, care apar mai pregnant fiind puse alături de opera lui Thackeray. Dacă la scriitorul englez imaginea bîlciului e oarecum etichetată, declarată direct de către autor și astfel e pronunțat subiectivă, tendențioasă (în sensul realist, obiectiv, critic al secolului XIX), atunci imaginea spectacolului la Vasilache e într-un fel mai voalată, complexă, "arlechinizată".

La Vasilache o imagine-cheie

este în primul rând cea a iarmarocului. Aici autorul dezvăluie un concept, care cuprinde tendințele fundamentale ale existenței. Iarmarocul este deci viziunea lumii ca forfotă, vînzoleală, stihie.

Apoi lumea-iarmaroc conține în sine și acea uimire ingenuă, totală în fața frumosului, deși exprimată în aceeași cheie burlescă: "Cîte iarmaroace am îmblat încă așa patret n-am văzut... Tare-i alb, bre-bre-e-e-e!". Lumea-iarmaroc dezvăluie, de asemenea, și atitudinea filozofico-raționalistă nihilistă față de frumusețea neobișnuită a începuturilor ancestrale, în care vede doar o himeră, bouful alb fiind sortit nimicirii, dispariției, neantizării ("cinci puncte într-o paranteză", "cinci plăcințele negre între doi țăruiși", "cinci baligi între doi țăruiși"). Din acest punct de vedere este semnificativ și episodul următor ("Lapte fără de vacă ori vaca-robot"). În al patrulea rând este întretesută viziunea pragmatică, consumistă, mercantila a lumii, fenomenelor ("el, banul, crește, dacă îl hrănești zdravăn...; iese niște carne, cușer, mmh!...; Mmm, ce fleici și mițite la grătar!...").

Lumea conține însă și privirea, concepția dezinteresată a omului care simte susținerea altor ființe ("la nu mai grăiți, că-i mare mîngîiere: ieși afară și tragi o raită prin ocol și te iei cu un gînd dez-de-dimineată...").

Bineînțeles că imaginea iarmarocului este la Vasilache și simbol al discontinuității, instabilității, al schimbării, netrăinicieii, al clipei care apare în toată goliciunea ei. Această concepție amplă a existenței este susținută și de un comentariu autoricesc despre Bălan, care "cîndva era mîndria codrilor, stăpînul izvoarelor", iar acum este tîrît de-o ață închipuită și pe socoteala lui se bea și se veselește.

O altă imagine-pivot este cea a "șezătorii — înșurătorii" lui Serafim cu Maria-Zamfira. Acesta este un spectacol burlesc pe care îl înscenează Anghel. Chipul lui Serafim este aici ridicol-cărcatural, Vasilache bățîndu-și joc de prostia, credulitatea, naivitatea "moldovanului moale". Anghel este simbolul perversității, a tot ce e străin, pribeag, mincinos,

schimbător, înșelător, ahtiat de strălucire fadă. Se întrevăd în acest episod și elemente de parodie la adresa literaturii bucolice, idilice a anilor '60—'70. Dar e important să remarcăm că pe Vasilache nu-l preocupă numai acest "minispectacol ca atare" (șezătoarea-înșurătoarea), ci mai ales macrospectacolul care cuprinde și reacția satului la această împlinire (întrebările, presupunerile, încercările de "restabilire" etc.). Spectacolul devine total, fiind înfățișat și în același timp discutat. Reprezentația carnavalescă este susținută și de personajele rustice burlești: Chirică-prostul (care ne amintește de dracul din poveștile lui Creangă), hărtăgosul, blajinul, istețul — patru tipuri ale teatrului tradițional popular, patru măști străvechi ce vin din evul mediu și ne amintesc de "commedia dell'arte". Aceste personaje readuc căsătoria și deci existența la dimensiunea rîsului caricatural, unde totul se anihilează și se afirmă. Rîsul anihilează orice pretenții de analiză, de decifrare a evenimentelor, orice pretenții istorico-filozofice de interpretare a lor, orice generalizări. În acest sens trebuie tălmăcite inscripțiile: "De la bou la ou și-napoi", "Trăiască tehnica! Gata trei minute; interesul lumii își ține dorințele lumii — mama mea nădejdea mea bătrînă...". Evident că aici spectacolul e îndreptat și împotriva concepției și lozincilor socialiste despre lume și împotriva savanteriei liniare, dogmatice de tip sovietic, care tindea să reducă fenomenele la scheme primitive, univoce, în alb-negru. Dar nu putem să nu vedem și răsturnări surprinzătoare, anihilări în stil vesel rabelaisian.

Așadar, două imagini fundamentale — cea a iarmarocului și cea a "șezătorii-înșurătoare" — dau expresia originalității viziunii artistice și stilului lui Vasilache, amplificate de polivalență, de "vitraliu" și de privire polidimensională asupra spectacolului din *Povestea cu cocoșul roșu*.

**Iulia MELNIC
Biblioteca Națională
a Republicii Moldova**

PUBLICAȚIILE PERIODICE DIN BASARABIA DE LA ÎNCEPUTUL SEC. XX

**DIN COLECȚIA
SERVICIULUI "CARTE
VECHE ȘI RARĂ"
AL BIBLIOTECII NAȚIONALE**

Biblioteca Națională a Republicii Moldova (str. 31 August 1989, 78^A) — centru național de informație și bibliologie, centru de coordonare în domeniul bibliologiei, centru de asistență metodologică de specialitate a bibliotecarilor din republică — a fost deschisă la 22 august 1832 ca Bibliotecă Publică Gubernială din Chișinău.

Fondul de carte al Bibliotecii constituie circa 3 mil. publicații, fiind îngrijit de un personal de circa 300 de salariați.

Săliile de lectură ale Bibliotecii primesc în medie câte 700—900 de cititori pe zi, iar împrumutul de cărți atinge cifra de 1 mil. de publicații pe an.

Biblioteca Națională nu este un simplu depozit de carte, ci un sistem complex, ce reunește într-un ansamblu mai multe domenii de activitate culturală și științifică. 30 de servicii asigură exercitarea funcțiilor principale ale Bibliotecii.

Serviciul "Carte veche și rară", care în 1999 urmează să împlinească 30 de ani de activitate, se ocupă de conservarea moștenirii culturale a Republicii Moldova. Fondul de carte veche, alcătuit din mai multe colecții, conține 13 000 de cărți și o impunătoare colecție de publicații periodice. Mă voi referi în cele ce urmează

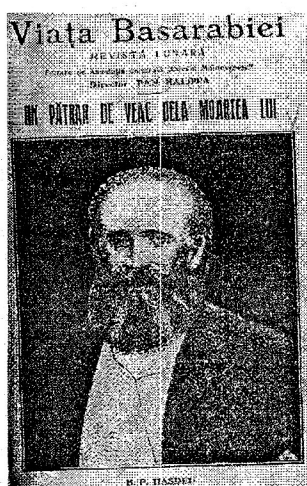
anume la acest fond de publicații, ce constituie o elocvență caracteristică a epocii pe care o reprezintă.

La începutul sec. XX, după aproape 100 de ani de dominație a Imperiului Rus, Basarabia era considerată de unii contemporani pierdută pentru națiune. Limba oficială devenise limba rusă, ea fiind introdusă în toate sferele vieții sociale, iar publicațiile periodice aduse din Rusia sau tipărite în Basarabia erau toate în această limbă și aveau scopul de deznaționalizare a poporului băștinaș.

Abia în anul 1906, după Revoluția rusă de la 1905, în Basarabia se produce un adevărat miracol — începe lupta pentru redobândirea drepturilor naționale, pentru cultura și limba națională.

Apar primele publicații periodice românești, avînd ca program de acțiune prosperarea socială și națională a poporului, educația lui culturală. Este vorba de ziarele "Basarabia", "Viața Basarabiei", "Glasul Basarabiei", "Moldovanul" — cu o existență foarte scurtă — și de revistele "Cuvîntul moldovenesc", "Luminătorul", cu o durată de apariție mai lungă, acum făcînd parte din colecția de publicații periodice ale serviciului "Carte veche și rară". Revista "Cuvîntul moldovenesc" a fost marcată de dramatica luptă pentru supraviețuirea spiritului românesc, care la acea vreme era aproape anihilat de către administrația rusă din Basarabia. Apariția publicației se datorează marelui naționalist și filantrop basarabean Vasile Stroescu. Primul număr al acestei reviste a fost editat în mai 1913, avîndu-l ca redactor pe Nicolae N. Alexandri, ajutat în mare măsură de Pan Halippa. Principalii colaboratori ai revistei au fost S. Murafa, Al. Mateevici, I. Buzdugan, V. Harea, T. Vicol, T. Inuleț, Gh. Tudor, P. Cazacu ș. a. În primul număr al revistei, în "Un cuvînt înainte", se spune: "... Socotim cuvîntul moldovenesc tipărit unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, care zac în întunericul neștiinței, și de aceea nu rîvnim de la cititori alt nume, decît acela de slujitori ai cuvîntului moldovenesc tipărit".

E impresionantă poezia (mai

bine zis o strofă) a lui G. Sion care se publica în fiecare număr pe foaia de titlu:

**Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limb-armonioasă
Ca ea nu găsim...**

**O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu!**

În activitatea publicațiilor pre-
valau revendicările cu caracter nați-
onal, fiind punctată orientarea spiri-
tuală a românilor basarabeni.

Mărturie sînt lucrările publicate
în paginile revistei purtînd numele
marilor scriitori români: V. Alecsandri,
A. Russo, G. Coșbuc, M. Eminescu,
I. Creangă, O. Goga ș. a.

În articolul programatic al publi-
cației se preciza: "Aici, în cărțile
aceste, doritorii de lumina cunoș-
tinței, vor găsi scrieri despre nevoile
lor obștești, despre istoria neamului
lor și vor putea să se adăpe din
cugetarea celor mai mari scriitori. În
cărțile noastre se vor tipări scrieri
privitoare la lege și la viața sufletească
a omului, care scrieri sînt menite să
sădească în mintea cetitorului gînduri
mai înalte, iar în inima lor porunci și
simțiri mai frumoase și mai omenești".
În continuare redacția anunță că va
scrie "despre boale", va da sfaturi
gospodărești, va pune în discuție
chestiuni economice: "În deobște
"Cuvîntul moldovenesc" dorește să
oglindească întreaga viață și toate
nevoile basarabenilor". După cum

menționează Șt. Ciobanu, în cartea
"Cultura românească în Basarabia
sub stăpînirea rusă" (Chișinău, 1923),
pînă în anul 1917 revista a apărut
regulat, "tipărită pe 3—5 coale cu
scrieri din cei mai de seamă mînuitori
ai condeiului din Vechiul Regat și cu
concursul mai multor basarabeni".
Colecția de publicații a serviciului
deține cîteva numere ale acestei
reviste din perioada 1913—1916.

Printre revistele românești din
Basarabia apărute după prima revo-
luție rusă se află și revista "Lumină-
torul" (1908), care a fost editată fără
întrerupere pînă în anul 1943.

În 1907, preoțimea basarabeană
adresează autorităților bisericești
rugămintea de a accepta publicarea
unei reviste cu caracter religios și
moral. Sinodul rusc din 20
decembrie 1907 permite arhiepiscopu-
lui din Chișinău (pe atunci Prea-
sfințitul Vladimir, Episcopul Chiși-
năului și Hotinului) "... a se da dezle-
gare tipăririi, de la anul 1908 ...
jurnalului sub numele de "Luminăto-
rul", în limba moldovenească, după
programa arătată, sub cenzura
protoiereului Spiridon Muranovici, și
cu numirea protoiereului Constantin
Popovici și a ieromonahului Gurie ca
redactori ai acestui jurnal" ("Lumi-
nătorul", 1908, nr. 1, p. 2).

După cum reiese din program,
în revistă urmau să fie tipărite: "...
scrieri de Dumnezeu cuvîntătoare la
întrebări din dogmele creștine pravo-
slavnice, din învățătura creștină de-
spre morală, despre slujbele dumne-
zeiești și obiceiurile bisericii pravo-
slavnice..."

În comunicatul redacției este
invocată necesitatea înființării revistei
pentru românii basarabeni cu scopul
"... să lumineze pe cei ce zac întru
întunericul neștiinței..."

În fiecare lună apărea un număr,
tipărit cu litere rusești. Deși avea
conținut unilateral, era scris într-o lim-
bă frumoasă, cu revelatoare nuanțări
arhaice. Printre cei ce au colaborat la
această revistă au fost I. Rădulescu,
arhimandritul Gurie Grosu, Alexie Ma-
teevici, N. Enea, Gh. Tudor ș. a.

Revista "Luminătorul" avea un
conținut pur bisericesc, dar a

contribuit prin materialele publicate, mai ales prin cele ce priveau viața românilor, istoria Bisericii românești etc., la trezirea conștiinței naționale. Serviciul "Carte vechi și rară" dispune de o colecție aproape completă a revistei "Luminătorul" începând cu primul număr, editat la Chișinău la Tipografia Eparhială, în 1908 pînă la 1943.

În anul 1917 apar 4 numere (în posesia serviciului e doar nr. 1 al revistei) ale revistei pedagogice "Școala moldovenească", revistă a Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia. Materialele publicate aici erau influențate de revoluția rusă de la 1917, aducătoare la acel moment de noi speranțe. Revista conține un șir de articole abordînd necesitatea introducerii limbii materne în școală, îndrumări metodice pentru învățători. Dată fiind lipsa organizațiilor politice din acea perioadă, activitatea publicistică era principala formă de manifestare a mișcării naționale în Basarabia. În pofida obstacolelor survenite din partea autorităților țariste, colaboratorii publicațiilor periodice au servit unei cauze comune — emanciparea românilor moldoveni din stînga Prutului și menținerea spiritului românesc pe acest meleag.

Abia după săvîrșirea istoricului act al Unirii, Basarabia trăiește zile de mare avînt cultural, toate forțele intelectuale din ținut fiind angajate în procesul de renaștere națională. Perioada interbelică s-a caracterizat printr-o adevărată explozie în domeniul publicisticii.

Periodicele epocii au abordat un larg spectru de probleme: reflectarea trecutului istoric al românilor; promovarea studiilor geografice și etnografice, revenirea basarabenilor pe fîgașul românismului, consolidarea legăturilor cu statul unitar național, cu românii de pretutindeni, promovarea unei politici de bună înțelegere și conviețuire cu minoritățile de pe pămîntul Basarabiei.

Din cauza unui număr foarte mare de denumiri ale periodicelor ce au apărut pe teritoriul Basarabiei în perioada interbelică, ne vom referi doar la o parte din revistele de care

dispune colecția serviciului. Dintre cele mai prestigioase reviste de istorie și de cultură generală fac parte:

"Arhivele Basarabiei", revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, care apare la Chișinău începînd cu anul 1929. Editarea publicației a fost susținută material de către N. Iorga, pe atunci Președinte al Consiliului de Miniștri, și de marele ierarh Î.P.S. Visarion, Episcop de Hotin;

"Viața Basarabiei" — organ al societății "Cuvînt Românesc", care apare lunar din 1932 sub conducerea lui P. Halippa, a fost o revistă de cultură și istorie, supranumită "plămînul spiritual al Basarabiei";

"Din trecutul nostru", revistă istorică, Chișinău, 1933. A fost o revistă fără precedent în istoria publicisticii basarabene, care s-a impus prin originalitatea materialelor publicate. Această revistă aborda și probleme de genealogie.

Din acest grup de publicații interbelice mai fac parte și revistele: "Mărgăritare basarabene" (anul 1927), "Renașterea Moldovei", revistă literară și de propagandă națională (anul 1920), "Straja neamului", organ al "Ligii culturale, secția dintre Prut și Nistru pentru răspîndirea culturii în popor" (anul 1937).

În acea perioadă apar o mulțime

"Doina Basarabiei" — revistă a Societății Literar-Artistice-Pedagogice a Corpului Didactic Chișinău, nr. 1, 15 mai 1929.

de publicații periodice de specialitate, aparținând unor instituții științifice, facultăți, societăți culturale. E vorba de: "Buletinul Facultății de Științe Agricole", Chișinău (comunicările laboratorului de chimie agricolă); (anul 1937); "Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău B. P. Hajdeu" (anul 1922), "Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău" (anul 1927); "Basarabia economică, socială și financiară" (anul 1919); "Basarabia agricolă", organ al Societății Agronomilor (anul 1920); "Foaea plugarilor" (anul 1921); "Via noastră" (anul 1919); "Chișinăul medical" (anul 1939) și altele.

Un rol aparte în procesul național de educație culturală le revine revistelor pedagogice: "Școala noastră" (anul 1921), "Tribuna școliei" (anul 1921), "Doina Basarabiei" (anul 1929), "Școala Basarabiei" (anul 1918) — o revistă oficială a învățământului din Basarabia condusă de istoricul Șt. Ciobanu, care cerea cu insistență naționalizarea întregului învățământ pentru românii basarabeni. Toate aceste publicații aveau scopul de a uni dascălimea Basarabiei, de a încuraja, a învia și a trezi conștiința națională a poporului.

Revistele "Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului" (anul 1942), "Luminătorul" (anul 1908), "Misionarul" (anul 1929), "Biserica Basarabeană" (anul 1942). "Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău" (anul 1919) sînt publicații bisericești și aveau drept obiectiv educarea și culturalizarea societății.

Concomitent cu periodicele editate la Chișinău, fiecă episcopie și fiecare județ aveau publicațiile lor. Vom numi doar cîteva dintre ele, care pot fi consultate în serviciul "Carte vechi și rară" al Bibliotecii Naționale: "Cuget moldovenesc" (anul 1932) — publicație lunară a Societății Naționale "G. Enescu" din Bălți, "Școala Basarabeană" (anul 1933) — organ al Asociației Învățătorilor din județul Lăpușna, "Solidaritatea" (anul 1923) — revistă a corpului didactic din județul Soroca, "Desrobirea economică" — buletin al Camerei de Comerț și Industrie Orhei (anul 1943), "Viața

economică din Bălți și Soroca" (anul 1941) și multe altele.

Studentii, liceenii, elevii aveau și ei revistele lor. Iată doar cîteva titluri: "Studentul" (anul 1929), "Gîndul neamului" (anul 1920), "Limba noastră" (anul 1934) — reviste studentești, "Vulturul Basarabiei" (anul 1920), "Izvorașul" (anul 1930), "Ghiocelul" (anul 1934), "Licurici" (anul 1937), "Zorile" (anul 1932), "Armonia" (anul 1937) ș. a. — reviste liceale. Materialele publicate în aceste periodice erau semnate de studenți și elevi și ofereau tinerilor scriitori, muzicieni, viitorilor oameni de știință posibilitatea de a se afirma.

Majoritatea publicațiilor periodice din perioada interbelică apăreau o dată pe lună, unele de două ori, cu un impunător număr de pagini. Aceste publicații și-au făcut datoria (uneori cu mari sacrificii morale și mai ales materiale): au exprimat idealurile culturale și naționale ale Basarabiei, au reflectat potențialul intelectual al basarabenilor, posibilitățile de afirmare în toate domeniile vieții științifice și literare. Publicațiile periodice din acea perioadă, împreună cu cărțile tipărite, reprezintă o valoare inestimabilă a patrimoniului nostru național.

Preot Nicolae MORAR
Facultatea de Litere,
Filologie și Istorie,
Universitatea de Vest,
Timișoara

SFÎNTUL SAU EXPERIENȚA NORMALITĂȚII

Sfântul¹ este un personaj controversat. Pentru unii, sfântul se aseamănă cu un erou inegalabil, date fiind reușitele sale de ordin duhovnicesc. Pentru alții, sfântul este un geniu, un om cu o vocație religioasă ieșită din comun, un solitar al istoriei spiritului, cantonat în matricea credinței. În sfârșit, pentru o a treia categorie de oameni, sfântul este un neadaptat social, retras dincolo de lumea activă, într-un univers cu o arhitectură fantastică, dominată de elemente imaginare. Enunțate fiind aceste judecăți de valoare, se impune să arătăm cine are dreptate...

Ca orice analiză, înțelegerea vieții sfinților presupune investigarea ei din interiorul mediului care o definește. Pătrunzând în atmosfera de taină a marilor trăitori creștini, vom constata faptul că ceea ce le definește viața nu este neobișnuitul, ci obișnuitul, firescul. Concluzia imediat următoare este că între noi și sfinți există mai multe elemente care ne apropie decât situații care ne separă. De aceea, considerăm că o evaluare corectă a celor afirmate este posibilă numai prin reconsiderarea conceptelor de sfânt și sfințenie, precum și a modului în care s-a ajuns la o astfel de mutație în ordinea morală a lumii.

I. SFÎNTUL ȘI SFÎNȚENIA ÎN LITERATURA BIBLICĂ

Noțiunea de sfânt din vocabularul creștin corespunde termenului grecesc *aghiōs*² și lexemului latinesc *sanctus*. Prin intermediul lor se

sublinia calitatea pe care o primește tot ceea ce vine în atingere cu Dumnezeu, sfințenia fiind calificativul posesiv al Divinității (Marcu 1, 24; Faptele Apostolilor 3, 14). În virtutea acestui fapt, omul poate deveni beneficiarul unei particularități noetice distincte, un agent magnetic, capabil să adune toate calitățile morale care aparțin naturii umane³. O lămurire cuprinzătoare a acestor aspecte o găsim în scrierile Noului Testament.

Literatura neotestamentară consacră cu calitatea sfințeniei persoane declinate și grupuri de oameni, din diverse spații geografice. Oprindu-ne la prima situație relevantă, atenția ne este reținută de scrierile istorice din cuprinsul canonului Noului Testament, respectiv de documentele evanghelice.

În Evanghelia de la Luca, Cel care se învrednicește a fi numit Sfântul este însuși Fiul lui Dumnezeu, în vestirea pe care îngerul Gavril o face fecioarei Maria (Luca 1, 35). Prin această remarcă, îngerul vine să atragă atenția asupra însușirilor excepționale ale Celui care se va naște, prin zămislire, de la Duhul Sfânt, anticipând calitatea lui Hristos de îndrumător spiritual al umanității, de om responsabilizat în fața stării de a fi a umanului. A doua mărturie despre un personaj a cărui viață se înscrie în tiparele sfințeniei este cuprinsă în Evanghelia de la Marcu. Ea se referă la Înainte-mergătorul Domnului, Ioan Botezătorul, despre care contemporanii săi știau că este "bărbat drept și sfânt" (6, 20). Ce a făcut Ioan ca să fie considerat sfânt? Răspunsul la această întrebare îl găsim în Evanghelia de la Luca.

În rugăciunea lui Zaharia, tatăl său, se află inserată o anticipare cu privire la destinul fiului de a fi cel care avea să dea poporului conștiința mântuirii, întru iertarea păcatelor (1, 77). Din cuprinsul acestei profeții, înțelegem că Ioan avea să fie cel chemat să introducă poporul iudeu în atmosfera mesianică, pentru ca învățătura Mântuitorului să fie receptată în toată complexitatea ei de semnificații. Insistând asupra aspectelor care i-au adus lui Ioan prestigiul de

"bărbat sfânt", acestea se clarifică prin portretul fizic și moral al proorocului: "Ioan — scrie evanghelistul Marcu — era îmbrăcat în haină de păr de cămilă, avea cingătoare de piele împrejurul mijlocului și mînca lăcuste și miere sălbatică" (1, 6), iar Sfîntul Luca face precizarea, deloc neglijabilă, că "a fost în pustiu pînă la ziua arătării sale către Israel" (1, 80). Avînd această icoană austeră în fața ochilor, este lesne de înțeles că ne aflăm în fața unui om preocupat de starea acută a condiției umane. El trăia însingurat, meditănd asupra mijloacelor prin care putea fi reconsiderată demnitatea umană, compromisă de păcat și de iresponsabilitatea unora dintre semenii săi.

Cît privește învățătura lui Ioan, aceasta avea în centru ideea de pocăință și urmarea să-i determine pe contemporani la o atentă cercetare de sine⁴. Felul în care era mărturisită această preocupare rezultă din însuși discursul proorocului: "Cel ce are două haine să dea celui ce nu are și cel ce are bucate să facă asemenea", iar vameșilor și soldaților — profesii dezagreate de conaționali înaintemergătorului — nu li se recomandă altceva decît raportarea la lege: "Nu faceți nimic mai mult peste ce vă este rînduit (...), nu asupriți pe nimeni, nici să învinuiți pe nedrept și să fiți mulțumiți cu solda voastră" (3, 11—14). Din această relatare rezultă faptul că mesajul lui Ioan reflectă un mod de viață, în care "sfînțenia" este expresia seriozității și a discernămîntului cu care trebuie tratate problemele fundamentale ale existenței⁵.

A doua situație anticipată se referă la grupul de oameni numiți sfinți de cei care aveau autoritatea sfînțeniei, adică de către Apostolii Domnului. În acest sens, revelatoare sînt epistolele pauline, precum și cele sobornicești, unde membrii Trupului tainic al Domnului — respectiv credincioșii diferitelor Biserici întemeiate de către Apostoli — sînt numiți sfinți (Romani 8, 1; Corinteni 1, 2; I Petru 1, 15 ș. a.). În cele ce urmează, vom încerca să arătăm cine erau acei oameni care au fost declarați sfinți și prin ce anume le-a fost

decernat acest statut, pe care noi, astăzi, îl tratăm cu rezervă sau cu resemnare ...

În limbajul Apostolilor, calitatea de sfînt o dobîndeau toți oamenii botezați în numele lui Hristos, iar actul baptismal era considerat ca o deschidere a cugetului bun către Dumnezeu (I Petru 3, 21). Prin Botez, iudeii și "neamurile" deveneau creștini (Faptele Apostolilor 11, 26), predînd voința lor voinței lui Hristos. Taina declanșa procesul de îndumnezeire a omului și deschidea perspectiva dobîndirii celorlalte sacramente, care își au sorginea în izvorul nesecat al Ființei divine. Altfel spus, calificativul sfînțeniei viza pe membrii Bisericii lui Hristos, care intrau în ritmul vieții liturgice. Trăirea liturgică însemna comuniunea în rugăciune (Efeseni 6, 18), agonisirea prin muncă cinstită a celor necesare existenței (II Tesaloniceni 3, 10), dojenirea celor fără rînduială și îmbărbătarea celor slabi la suflet (I Tesaloniceni 5, 14), păzirea trupului și a sufletului fără de prihană (I Tesaloniceni 5, 23), împărtășirea cu vrednicie cu Trupul și Sîngele Domnului (I Corinteni 11, 27), credința fermă și priveghere neînteruptă (Evrei 11, 1—40; I Tesaloniceni 5, 6). Chiar și atunci cînd acest ansamblu de recomandări de ordin moral nu era urmat întru totul de către creștinii diferitelor Biserici, aceștia continuau să fie numiți sfinți. Un exemplu relevant este cazul comunității din Corint. Dar pentru o mai bună înțelegere a acestui aspect, apreciem că este necesară o prezentare succintă a evenimentelor petrecute în Biserica din Corint.

Sfîntul Apostol Pavel a întemeiat comunitatea din Corint între anii 51—52 d. Hr. Apostolul părăsește Corintul la sfîrșitul anului 52 și poposește la Efes. De aici, el află că în Biserica din Corint se petreceau fapte nedorite. După plecarea sa, un creștin din Alexandria, Apollo, instruit și botezat de către Acvila și Priscila, a început să predice Evanghelia în termeni mai aleși, formînd o partidă zisă a lui Apollo. De asemenea, în Corint existau și iudei care manifestau o atitudine ostilă față de Pavel și îi

contestau autoritatea. Aceștia formau grupul petrinilor. În sfârșit, o altă grupare de creștini susțineau că au o legătură nemijlocită cu Mîntuitorul Iisus Hristos, datorită darurilor speciale primite prin lucrarea Duhului Sfînt, și se numeau ai lui Hristos.

Între creștinii din Corint existau unii care duceau o viață ușoară, influențați fiind de moravurile ușoare ale concetățenilor lor. Astfel, într-o familie creștină, fiul întreținea legături nepermise cu mama sa vitregă, ceea ce îl face pe apostol să remarce faptul că "o astfel de desfrîinare nici între neamuri nu se pomeneste" (I Corinteni 5, 1). Alții trăiau în vrajbă și se judecau, în pricinile lor, la tribunalele civile. În sfârșit, la agape se produceau dezordini și scandaluri. Uneori în această atmosferă confuză erau implicate și femeile care, la serviciul cultic, purtau o ținută necorespunzătoare și se angajau în discuții indecente, afectînd ambianța duhovnicească, prin care se cerea să se definească viața creștină⁶. Cu toate acestea, Sfîntul Pavel atribuie, repetat, calificativul sfințeniei membrilor Bisericii din Corint. S-ar putea crede că această numire ascunde în spatele ei o manieră subtilă de adresare, dar dacă judecăm lucrurile din perspectiva condiției pe care o primeau cei intrați în comuniunea Duhului prin Taina Botezului și prin lucrarea harismatică a celorlalte sacramente, ne putem da seama că Apostolul îi declina conform statutului dobîndit în iconomia mîntuirii. Scopul observațiilor sale era să trezească în sufletul corintenilor "dreapta judecată". Din acest motiv, Sfîntul Pavel a adus ca argument toate sensurile spre care se deschide viața unui om aflat în comuniune cu Hristos, cea mai importantă probă a acestei relații fiind calitatea de judecător al lumii, inclusiv al lumii îngerilor, la sfîrșitul veacurilor (I Corinteni 6, 2—3). Din cele arătate rezultă cu claritate că vocația sfințeniei nu era socotită o însușire dobîndită doar de către unii dintre membrii comunităților creștine, ci era apreciată ca un bun spiritual al tuturor. Sfințenia reprezenta expresia

normalității, adică a vieții consacrate, cu bună știință, a conformării vieții personale preceptelor evanghelice.

Tot în epistolele pauline sînt redate însușirile morale pe care trebuia să le reunească, la nivelul vieții somato-psihice, sfîntul. Apostolul expune etalonul creștinului desăvîrșit în scrisoarea adresată lui Timotei, episcop din Efes: "... episcopul să fie fără de prihană, bărbat al unei singure femei, veghetor, înțelept, cuviincios, iubitor de străini, destoinic să învețe pe alții, nebețiv, nedepins să bată, neagonisitor de cîștig urît, ci blînd, pașnic, neibitor de argint, bine chivernisind casa lui, avînd copii ascultători, cu toată bunăcuviința" (I Timotei 3, 2—4).

Din cele expuse pînă aici apreciem că am reușit să surprindem aspectele esențiale ale vieții creștine din perioada apostolică și, o dată cu ele, să subliniem acele chestiuni care vin să pună în lumină problematica enunțată. În continuare, ne propunem să analizăm cauzele care au dus la apariția în Biserică a celor două categorii umane: sfinții și credincioșii de rînd.

II. PROBLEMA SFINȚENIEI ÎN LITERATURA PATRISTICĂ

Istoria creștină post-apostolică surprinde mari convulsii sociale. Noua religie a fost tratată cu dispreț de către autoritățile timpului, întrucît propunea o nouă ordine morală, care afecta profund criteriile valorice cu care opera societatea antică tîrzie. Așa se face că împotriva creștinilor s-au luat măsuri restrictive. Li s-a interzis practicarea cultului și li s-a cerut să apostazieze. Acțiunile acestea au fost deosebit de virulente, iar pentru îndeplinirea lor s-au aplicat diverse strategii, începînd cu șantajul simplu și sfîrșind cu violența, provocatoare de moarte. Persoanele cu o constituție morală fragilă au capitulat, negîndu-și credința. În aceste împrejurări au apărut unii oameni care s-au impus prin consecvența mărturisirii dreptei credințe, îndurînd, cu stoicism, ofensele, violențele și moar-

tea. Acești "atleți" ai suferinței sunt martirii.

Cuvîntul martir vine din limba greacă, de la termenul *martis*, și desemnează pe martorii Domnului Iisus Hristos. Procesul de fixare și conturare al termenului *martis* sîrșește prin viața acelor care au pecetluit, prin moartea plină de violență, mărturisirea lor de credință⁷.

Atitudinea martirilor în fața morții aduce cu sine o nouă mentalitate a trăitorilor creștini. Ei nu acționează deliberat pentru a primi moartea, făcînd din atitudinea lor un gest eroic, cum procedau odinioară vitejii antichității, care se jertfeau cu gîndul la elogiile ce aveau să li se aducă de către conaționali, cu prilejul marilor sărbători. Superioritatea lor constă în faptul că acordau o atenție deosebită conformării propriei existențe cu modelul de viață oferit de către Iisus. Prin această participare activă la viața întru Hristos, martirii au reușit formidabila performanță de a expia comuniunea cu Fiul lui Dumnezeu în plan istoric, motiv pentru care primeau moartea cu seninătate. Ei știau faptul că ceea ce li se va releva în cealaltă formă de existență au descoperit deja în dimensiunile vieții trăite. În virtutea acestui fapt, modul de a gîndi al martirilor s-a detașat cu claritate de atitudinea ezitantă și detractoare a celorlalți creștini. Icoana lor a rămas vie în memoria Bisericii, iar raportarea la ea se făcea cu venerație și deosebită cinstire, întrucît erau percepuți ca modele desăvîrșite de comportament creștin. Această divinizare a comunității creștine în virtuoși și șovăitori a profilat, pe firmamentul istoriei, portretul sfîntului în accepția curentă — un admirabil exercițiu uman de superiorizare a conștiinței de sine⁸.

Tot în perioada primelor veacuri creștine — mai precis în ultima etapă a persecuțiilor (veacul al III-lea d. Hr.) — în structura societății creștine și-au făcut apariția eremiții, pustnicii sau anahoreții. Aceste persoane s-au retras din fața agresiunii persecutorilor păgîni în liniștea pustului și duceau o viață austeră, consacrată rugăciunii, contemplației și meditației. Modul lor de viață a impresionat profund comuni-

tățile creștine. Astfel, eremiții — oameni de referință pentru cercurile credincioșilor — au ajuns îndrumătorii vieții creștine⁹. Învățătura lor a devenit etalonul creștin, în ea concentrîndu-se nealterată relația cu Sacrul.

Analizînd cu rigoare aceste aspecte, relevant ni se pare faptul că nici unul dintre acești expiatori ai sfințeniei — fie că este vorba de Paul Tebanul (234—347 d. Hr.), fie de Antonie cel Mare (251—356 d. Hr.) sau Pahomie (276—349 d. Hr.) — nu a considerat canonul vieții lor referențial pentru viața Bisericii! Dimpotrivă, sfinții au trimis pe cei care i-au cunoscut la o viață rațională, ferită de excese, la o viață evanghelică și, bineînțeles, normală... Ei nu au avut conștiința sfințeniei vieții lor, remarcîndu-se exemplul Sfîntului Antonie, care celor ce erau tentați să-l ridice la onoarea de Apostol al Domnului le sugera să cerceteze în amănunțime acest gînd, deoarece el întrecea judecata firească. Pustnicul considera că în spatele raționamentului se putea ascunde duhul dezbinător al diavolului¹⁰...

Un fenomen interesant se consemnează în legătură cu viața anahoreților. În anul 313 d. Hr., împăratul Constantin cel Mare, prin edictul de la Milano, a recunoscut religiei creștine libertatea de expresie, alături de celelalte credințe din Imperiu. Deși s-a creat cadrul propice consolidării vieții Bisericii și s-a impus prezența în miezul vieții liturgice a unor dascăli de duhovnicie, care să îndrume cu competență și autoritate destinul credincioșilor, unii dintre pustnici refuzau integrarea în colectivitatea creștină. Poziția lor a fost judecată critic de către Sfinții părinți. În această problemă, considerăm adecvat să cităm opinia Sfîntului Ioan Gură de Aur: "Adesea am dorit — scria Hrisostomul — ca viața în singurătate și mănăstirile să nu-și mai aibă vreun rost și ca legile ori dreptatea să fie observate în cetățile noastre, astfel încît să fim scutiți de a căuta adăpost în retragere. Cum însă oamenii parcă s-au zăpăcit... pustul este bogat în roadele înțelepciunii"¹¹. În noul climat

istoric s-a profilat distincția evidentă între sfințenie ca rezultat al participării credincioșilor la sacramentalitatea vieții Bisericii și sfințenia morală, realizată în urma eforturilor personale de îndumnezeire a membrilor Trupului tainic al Domnului. Hristofanizarea a devenit astfel relieful definitoriu al noii geografii spirituale a lumii creștine¹².

Dascălii Bisericii au propus o nouă atitudine în fața Sacralului. Ei au plecat de la remarcă potrivit căreia atât constituția biologică, cât și cea psihologică trebuie rafinate, prin efort fizic și intelectual, pentru a fi disponibilizate lucrării harice a Duhului Sfânt. Strădania lor viza perfecționarea trupului prin asceză și subțierea minții prin învățătură. Dar înfăptuirea acestui deziderat presupunea și o vocație aparte, pe acest fundal profilându-se genialitatea spiritului uman. Astfel, concepția părinților despre sfințenie consemna o profundă mutație. Ea avea ca punct central demnitatea umană, asumată prin efortul subiectului uman de a cultiva apriorismul religios. Cu toate acestea, conceptul patristic de sfințenie nu a putut fi urmat de către toți nevoitorii creștini, așa cum a fost înțeles de către dascălii Bisericii, situație care aruncă o umbră nefavorabilă asupra vieții creștine, după cum reiese din Scara Sfântului Ioan.

În analiza sa, Ioan se oprește asupra nevoițelor unor pustnici care încercau să impună un model de viață creștină, folosindu-se de imaginația lor înflăcărată, în detrimentul dreptei socotințe și tradiției Bisericii. Astfel, uimesc istorisirile despre călugări care se închideau în chilii așa de mici, încât nu puteau să stea în picioare, nici să stea jos; despre cei ce purtau lanțuri de fier, sau stăteau zidiți în chilii mai mulți ani, sau petreceau afară toată vremea atât în arșița verii, cât și în gerurile iernii; despre cei ce nu ședeau niciodată sau stăteau tot în picioare; despre cei ce nu dormeau sau dormeau puțin; despre cei ce mîncău numai verdețuri sau mîncău o dată pe zi, o dată la două zile sau chiar o dată pe săptămînă; despre cei ce își duceau viața pe stîlpi; despre cei care își lăsau corpul descoperit

pentru a suferi mușcăturile nemiloase ale țințarilor etc.¹³. La un loc, aceste practici sînt departe de a se transforma într-un model demn de urmat de către credincioși pe drumul sfințirii vieții. Ele pot fi ușor suspectate de manifestări comportamentale situate la limita patologicului, sau de gesturi inconștiente, oricînd capabile să afecteze viața firească. Această din urmă remarcă o găsim relevată în următoarea îndrumare duhovnicească a starețului Leonid (1768—1841) de la mănăstirea Optina (Rusia). Un frate de la mănăstire cerea mereu starețului Leonid să-i dea voie să-și pună lanțuri. "Starețul... i-a explicat, timp îndelungat, că sensul ascezei nu stă în purtarea lanțurilor". Fratele stăruia totuși în cerere. "În sfîrșit, spre a da o lecție bună fratelui, starețul chemă pe fierarul mănăstirii și îi zise: Dacă vine la tine un frate și îți cere să-i făurești lanțuri grele, să-i dai o palmă". Fierarul a făcut întocmai. "Fratele, surprins (de palma primită), își pierdu calmul și răspunse ferrarului la fel". Amîndoi se plîseră starețului. Atunci starețul Leonid zise fratelui...: "Cum poți să îndrăznești a lua lanțurile, cînd nu ești în stare nici măcar să primești o palmă întru smerenie"¹⁴.

Sfîntul și sfințenia sînt două realități care fac parte din peisajul obișnuit al vieții bisericești. La ele se ajunge în urma acțiunii înnoitoare, pe care Hristos o sugerează întregii firi prin întruparea Sa, universul întreg fiind pus, prin acțiunea transfiguratoare a Duhului Sfînt, în starea de sfințenie, adică în rostul său creatural. "Sfințenia nu decurge din chipul pictat pe icoană; nici nu poate fi standardizată în sfințenie tip; ori măsurată și cîntărită după exteriorizările ei minunate, deoarece potențialul sfințeniei nu se exprimă niciodată pînă la epuizare"¹⁵. De aceea, originea lor poate fi găsită cu ușurință undeva în dimensiunea nepuizabilă a umanității lui Iisus, dar și în extensiunea istorică a umanității. Sfînții au fost oameni, au avut diferite firi și au trăit în variate condiții de existență. "Unii au fost de un neam, alții de alt neam; unii au fost tineri, alții în vîrstă; unii au avut un temperament, alții alt tempera-

ment; unii au trăit în pustiu, alții în mijlocul lumii; unii au trăit în feciorie, alții au fost căsătoriți; unii au practicat o profesiune, alții alte profesii; unii au pășit de la început pe calea sfințeniei, alții au devenit din păcătoși sfinți (cum este cazul lui Francisc de Assisi); unii au strălucit printr-o virtute, alții prin alte virtuți și osteneli. Sfinții sînt tot atîtea întrupări concrete ale Duhului și învățăturii lui Hristos în personalități deosebite, în împrejurări variate. În viața și învățăturile lor își găsesc modelul concret credincioșii de toate neamurile, profesiunile, vîrstele, sexele, firile, din toate timpurile și în toate împrejurările vieții¹⁶.

III. IMAGINEA CONTEMPORANĂ A SFINȚENIEI

Dacă sfințul și sfințenia sînt valori permanente și pot fi actualizate în dimensiunea spațiului și a timpului oricînd, și fac parte din viața normală a oricărei generații de oameni, înseamnă că este datorită fiecărui om să experimenteze aceste virtuți fundamentale ale vieții creștine.

Viața oricărui credincios este — sau ar trebui să fie — o viață liturgică. Cum în centrul vieții liturgice se află actul epicletic, adică al transformării pîinii și vinului în trupul și sîngele Domnului, înseamnă că această prefacere este esența vieții creștine. Plecînd de la această premisă, considerăm că adevărul creștin nu limitează epicleza la momentul solemn al liturghiei, ci, înnoit de minunea care are loc în spațiul sacru al bisericii, transformă propria sa existență, întreaga sa atitudine, într-un ciclu de epicleze neîntrerupte, contribuind astfel atît la sfințirea vieții sale, cît și a semenilor.

În planul vieții personale, prefacerea se realizează prin asumarea calității de "preot" de către fiecare creștin. Ca preot care oficiază în templul propriei sale vieți, creștinului îi revine obligația de a transforma continuu precaritățile naturii sale. Începutul unei astfel de transfigurări îl constituie punerea în deplin acord a

trupului cu sufletul. Acest proces se realizează prin pregătirea treptată a naturii psiho-fizice de a ajunge la condiția de "templu al Duhului Sfînt" (I Corinteni 6, 19). În acest sens, exercițiile spirituale sînt fundamentale. La realizarea lor se ajunge prin asceză.

Cuvîntul asceză vine de la etimonul grecesc askisis și înseamnă exercițiu, nevointă¹⁷. În creștinism, asceza are două aspecte: extern și intern.

Asceza externă tinde să înlăture din viața individuală tot ce e neasemănare cu Iisus și să dezvolte tot ce e asemănare cu Hristos. În plan fizic, asceza se realizează prin înfrînare. Înfrînarea este condiția esențială a sănătății trupului. Prin această terapie se ajunge la "evitarea primejdiilor din afară", prin stabilirea unui "echilibru între energia pe care ne-o dă consumul de hrană și energia care se cheltuiește în activitățile zilnice"¹⁸. Din punct de vedere creștin, necesitatea stării de sănătate este foarte importantă, întrucît ea se regăsește în o poruncă dată de către Dumnezeu primilor oameni, pentru a trăi mulți ani fericiți pe pămînt (Ieșirea 20,12)¹⁹. O existență dusă la înlăturare și agresată de tot felul de risipire slăbește trupul, limitează activitatea biologică și grăbește moartea. De aceea, omului i se cere să lucreze în trupul său precum ar lucra Dumnezeu în el. Prelungindu-și existența altfel de cum o propune gerontologia, fiecare creștin nu face altceva decît să disponibilizeze, pentru un timp îndelungat, lucrarea lui Dumnezeu în lume. Atitudinea aceasta dezvăluie faptul că teandristul, adică împreună — lucrarea omului cu Dumnezeu, este receptat, de către fiecare creștin, ca o caracteristică definitorie a existenței umane. Mai importantă decît asceza exterioară — dar în strînsă legătură cu ea — este asceza interioară, care o completează și o desăvîrșește.

Asceza interioară este expresia propriu-zisă a sfințeniei și semnul participării omului la viața în Duh. Ea are la bază germenul metafizic al naturii umane, care nu este nici cerească, nici pămîntească — cum

remarcă marele umanist medieval Pico della Mirandola — și care, prin apa Botezului, purtătoare de vibrații sfinte, trezește la viață mediul pătruns de iubirea nemărginită a lui Iisus. În acest climat, asceza se identifică cu efortul de asemănare a subiectului uman cu Dumnezeu.

Prima dintre faptele ascetice lăuntrice considerăm că e acțiunea de a închina gândul "gîndului lui Hristos" (I Corinteni 2, 16). A avea gîndul lui Iisus înseamnă a pune la dispoziția Mîntuitorului Hristos întreaga înțelepciune care ne-a fost dată. Această "ofertă" nu este un act depersonalizant, pentru că Hristos este omul care a exprimat, la nivelul propriei Sale vieți, ceea ce ar trebui să fie natura umană, în generalitatea ei. Gîndul lui Hristos apare ca o judecată de valoare în care se recapitulează întreaga condiție umană. Așa se face că la acest tezaur de valori ale omenescului are acces fiecare creștin, indiferent de "clasa" socială în care este încadrat în urma analizelor sociologice. Creștinul neinstruit care meditează la destinul său și se străduiește să aibă "inima curată" nu numai că are gîndul lui Hristos, ci — așa cum reiese din predica Mîntuitorului — va vedea pe Dumnezeu (Matei 5, 8). La fel se întîmplă și cu omul dotat cu excepționale calități intelectuale, care, dacă atașează aptitudinilor sale superioare cuvintele vieții veșnice, face ca prin persoana sa să se îmbie lumii Taina lui Dumnezeu sau — cum ne învață Sfîntul Grigore de Nazianz — va arăta lumii cunoașterea cu care am fost cunoscuți înainte de întemeierea veacurilor²⁰. În sfîrșit, omul de știință, conștient de importanța raportării sale la Hristos, va percepe miracolul care i se revelează în sanctuarul său de lucru nu ca pe o stranietate a materiei, ci ca pe o confirmare a prezenței, în elementele cosmosului, a Rațiunii de a fi a lumii. Prin activitatea sa, omul de știință confirmă faptul că procesul de investigare a materiei este unul dintre modurile de epifanizare a Dumnezeirii în istorie și creație.

A doua atitudine prin care asceza lăuntrică devine o evidentă a

transfigurării naturii sufletești o constituie decizia fiecărei persoane de a intra în comuniunea de iubire cu Iisus Hristos. Această consacrare se realizează prin împărtășirea cu trupul și sîngele Mîntuitorului. Pentru a se ajunge la hristofanizare, se cere însă fiecărui om o temeinică cercetare de sine (I Corinteni 11, 28) sau, cum se pronunță filosofia modernă, dobîndirea conștiinței conștiinței. Desigur că un astfel de proces nu este simplu, însă el stă în puterea făpturii umane și poate fi realizat.

Omul care învinge, progresiv, duhul dezordinii este un subiect disponibilizat, prin practica ascezelor sale, spre o astfel de realizare. Astfel de persoane au existat în primele veacuri creștine, cunoscute fiind cazurile credincioșilor de la Ierusalim și de la Roma, care se cuminecau cu "merindea veșniciei" la fiecare liturghie, după cum mărturisesc scrierile Părinților apostolici. Exemplul lor nu a încrămenit în durată; el este norma propriu-zisă a vieții Bisericii, fapt pentru care, credinciosul care aspiră la optimizarea vieții sale trebuie să-l aplice ca regulă de viață. Sfințenia personală presupune ca imperios necesară relația cu Hristos, de unde deducem că numai legătura euharistică poate introduce subiectul uman în ecosistemul mîntuirii. De aceea, adevăratul credincios se identifică cu omul care transformă toate sentimentele sale în dragoste pentru Hristos și manifestă duhul iubirii cu prilejul fiecărei liturghii, prin răspunsul prompt și responsabil dat chemării Domnului: "Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați!", comunicînd prin cuminecare. S-ar putea ca această observație să creeze nedumeriri, dar e important de reținut că ea este regula de aur după care se conduceau vechii creștini (I Corinteni 11, 26); ei știau că acolo unde nu este participare la Cina Domnului, Biserica nu exprimă duh și viață. Un credincios antrenat în ritmul vieții liturgice va responsabiliza faptul că e obligat ca la fiecare nouă împărtășire cu trupul și sîngele lui Iisus să aducă noi dovezi ale abnegației Sale față de Cel care îi este

prieten și îndrumător. Această situație îl transpune în starea de continuu jertfitor al propriei sale naturi, purificând, prin focul conștiinței, aurul sufletului său, încît inelul recunoștinței, pe care îl va pune în degetul Mirelui, să fie de mare preț...

Din cele arătate rezultă că atît asceza externă, cît și cea internă conturează portretul omului moral, al creștinului adevărat și sfințeniei ca o dimensiune a vieții normale. Ceea ce considerăm că este interesant de reținut e faptul că cele două forme ale ascezei se exprimă în plan sensibil și pot fi circumscrise într-o estetică a sfințeniei. Persoana care expiază, fizic și psihic, sublimul va reflecta pe chipul ei strădaniile, preocupările sale. Astfel poate fi interpretată remarca unui ierarh înțelept al Bisericii noastre cu privire la cuviosul Paisie, care la 60 de ani (vîrsta marilor nevoițe din viața oricărui om) avea chipul biologic al omului de 80 de ani, iar la 80 de ani, chipul senin al omului puțin încercat de viață²¹.

Stăruind în această observație, se cere să subliniem faptul că icoana care reprezintă chipul sfinților nu este pusă în biserică pentru a impresiona și copleși cu gravitatea ei. Ea vine să agrăiască spiritul uman și să-l incite la dialog. Creștinii adevărați trebuie să învețe limbajul sfinților și să converseze cu ei. Cum însă orice nou grai se însușește prin efort și consecvență și graiul sfinților trebuie înțeles în limitele acestei judecăți logice. Prin urmare, sfîntul dintre noi va fi acel creștin care are seninătatea chipului sfinților sau asprimea lui (atunci cînd aude vorbindu-se despre păcat și păcătoși), care știe să se rostească în psalmi (Efeseni 5, 19), care manifestă dragoste față de semenii, pace, îndelungă-răbdare, bunătate, facere de bine, credință, înfrînare, curăție (Galateni 5, 22—23).

În dimensiunea vieții sociale, sfințenia poate fi sesizată pe două niveluri: al familiei, înțeleasă ca nucleu social, și al colectivității umane largite.

Sfințenia în familie se arată prin atitudinea creștină a membrilor ei. Evantaiul formelor de manifestare a

sfințeniei în viața familiei este cuprinzător. Iată cîteva repere generale ale acestui proces: rugăciunea bărbatului pentru femeia sa și a femeii pentru bărbatul său; rugăciunea părinților pentru copii și a copiilor pentru părinți; însoțirea tuturor acțiunilor întreprinse de către familie prin rugăciuni, în care se cere ajutorul lui Dumnezeu (la deșteptarea din somn, la ceasurile mesei, înainte de culcare etc.) și înălțarea de rugăciuni pentru cei trecuți din această viață la cele veșnice ș. a.

Sfințenia în cetate este un reflex al sfințeniei familiale. În "Cetatea lui Dumnezeu" investiția de om al rugăciunii o are preotul, care organizează timpul liturgic. Pentru ca rugăciunea iconomului Tainelor lui Dumnezeu (I Corinteni 4, 1) să fie încărcată cu putere e nevoie de conjugarea eforturilor duhovnicești ale întregii comunități. Așa se face că atunci cînd Biserica sărbătorește un eveniment de o reală importanță pentru destinul ei, cum ar fi încreștinarea unui nou-născut sau cununia unor persoane tinere ori adulte, se aude recomandarea preotului pentru conjugarea rugăciunii comunității, pentru ca Dumnezeu să învrednicească, cu darurile Sale, pe cei ce primesc Taina. Regretabil este însă faptul că nu totdeauna o astfel de solicitare este înțeleasă așa cum se cuvine, cei prezenți mulțumindu-se să asiste la sacramentul respectiv ca la un simplu spectacol teatral, risipindu-și atenția spre lucruri inutile.

Același lucru trebuie să-l subliniem cu privire la importanța pe care o are rugăciunea comună, atunci cînd viața unei familii este încercată de dezbinare și ură sau cînd un membru al Bisericii este afectat de boală. În astfel de momente, comunitatea creștină trebuie să fie lucrătoare mai mult ca oricînd. Ea va fi îndatorată să facă rugăciuni pentru cei amintiți nu numai în orele destinate serviciului cultic, ci va trebui să se roage fără preget și să postească zilnic, cerînd ajutorul lui Dumnezeu în suferința semenilor.

Se întîmplă uneori ca însuși preotul unei comunități creștine să fie victima săgeților înveninate ale păca-

tului. În astfel de împrejurări, ca oameni responsabili, ca adevărați credincioși, ca sfinți datorita comună este de a ne ruga pentru slujitorul Bisericii, nu de a-l arăta cu degetul!...

În sfârșit, comportamentul creștinului care tinde către sfințenie se cere ferit de tot ceea ce vine de la diavol. În accepțiunea creștină, relațiile sociale trebuie să fie constructive, nu distructive. Creștinului nu i se permite mendacismul, vorba legănată, ci un discurs în care ceea ce este "da" să fie "da" și ceea ce este "nu" să fie "nu", conform afirmației Domnului Iisus Hristos (Matei 5, 37). Duplicitatea nu corespunde logicii Mîntuitorului. Ea s-a născut atunci cînd oamenii au crezut că pot sluji la doi domni, lui Dumnezeu și lui Mamona, optică aspru judecată de către Fiul lui Dumnezeu. De asemenea, creștinul nu este creștin doar în biserică sau în clipele de rugăciune. El este creștin în eternitatea lui Dumnezeu. Creștinul adevărat va înțelege acest adevăr și-l va exprima pretutindeni unde se va afla. Privirile lui nu vor fi sălbăticate niciodată de frumusețea lumii. Fie că atenția sa se va îndrepta spre sublimul naturii, fie că va privi o expresie a frumuseții divine încorporate într-un bărbat sau într-o femeie, el va contempla, prin intermediul acestor imagini, frumusețea lui Dumnezeu și se va entuziasma prin "darul lacrimilor", cum sugestiv observă un ierarh luminat al Bisericii noastre²².

Așadar, sfințenia este modul superior de raportare la existență al oricărei generații de oameni, iar sfîntul este omul conștient de prezența și lucrarea Duhului Sfînt în orizontul temporalității. Mai mult, sfîntul și sfințenia sînt termenii care, în plan ontologic, indică starea de normalitate a naturii umane.

NOTE

¹ Ideea omului superior a preocupat totdeauna conștiința umanității. Pentru lumea precreștină, sfîntul era persoana care stătea în vecinătatea zeilor. El asigura "confortul" spiritual cînd firescul era răsturnat arbitrar. Condiția clasică a sfințeniei este reprezentată de

temerari ca Buddha, Confucius, Lao Tî ș. a.

² Lexemul *aghios* are ca rădăcină forma *ag*, care se traduce, în limba română, prin sintagma *a fi curat*. De la acest termen bazal (*ag*) s-au format cuvintele: *aghies*, cu înțelesul de *ceea ce trebuie expiat*: *aghios*, respectiv *sfînt*; *axe*, în sensul de *a venera cu teamă* — M. A. Bailly, *Dictionaire grec-français*, Paris, 1928, p. 991.

³ Irineu Mihălcescu, **Clasicitatea creștină și cultul sfinților**, în revista "Biserica Ortodoxă Română", nr. 3/1924, p. 154.

⁴ Vasile Ghiorghiu, *Sf. Evanghelie după Mateiu cu comentariu*, Cernăuți, 1925, p. 145.

⁵ *Idem*, p. 146.

⁶ Ioan Constantinescu, **Studiul Noului Testament**, București, 1992, p. 168—179.

⁷ Petru Rezuș, **Aghilogia ortodoxă**, Caransebeș, 1940, p. 50—61.

⁸ **Istoria Bisericească Universală. Manual pentru Institututele teologice**. Ediția a II-a, București, 1975, p. 70—76.

⁹ Mitropolit Nicolae Corneanu, **Patristica Mirabilia**, Timișoara, 1987, p. 223—226.

¹⁰ **Vies des Peres du désert, collection de textes patristice**, Paris, 1961, p. 94—98.

¹¹ Mitropolit Nicolae Corneanu, *op. cit.*, p. 223—226.

¹² Mitropolit Nicolae Mladin, **Studii de teologie morală**, Sibiu, 1969, p. 317—324.

¹³ **Filocalia**, vol. IX, București, 1978, p. 135—156. În același sens, a se vedea eseul **Lacrimi și sfinți** al gînditorului român Emil Cioran, Editura Humanitas, București, 1991.

¹⁴ Mitropolit Nicolae Corneanu, **Igienă și asceză**, în revista "Învierea", nr. 6/1994, p. 1.

¹⁵ Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 39.

¹⁶ Mitropolit Nicolae Corneanu, **Patristica Mirabilia**, Timișoara, 1987, p. 333.

¹⁷ *Idem*, p. 340.

¹⁸ Mitropolit Nicolae Corneanu, **Igienă și asceză**, în revista "Învierea", nr. 6/1994, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Grigore de Nazianz, **Cele 5 cuvîntări teologice** (trad. rom.), București, 1993, p. 25—26.

²¹ Mitropolit Antonie Plămădeală, **Tradiție și libertate**, Sibiu, 1984, p. 217.

²² Mitropolit Nicolae Corneanu, *op. cit.*, p. 198—213.

STAREA PROZEI: REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

Ediția din acest an a zilelor revistei "Basarabia", publicație a scriitorilor din Republica Moldova, a avut genericul "Starea prozei: realizări și perspective". Simpozionul, care a suscitat interesul unui numeros public — prozatori, poeți, critici literari, oameni de cultură — din Basarabia, dar și din Țară — de la Iași au participat dnii Lucian Vasiliu, de la revista "Dacia Literară", Casian-Maria Spiridon, Emil Iordache de la "Convorbiri Literare" și Victor Leahu de la "Cronica" — a fost precedat de o amplă dezbatere a temei găzduită în 1997 de revista "Basarabia", în fruntea căreia se află în prezent poetul Nicolae Popa.

În debutul dezbaterilor, anticipând parcă spiritul caustic, vehement chiar ce avea să caracterizeze analiza, disocierea valorică a literaturii basarabene postbelice, în special în discursurile tinerilor scriitori, Nicolae Popa accentua, cităm după revista "Basarabia" nr. 5—6 1997: "O literatură care nu are decît condeieri de importanță locală, oricît de mult ar valora aceștia prin partea locului, rămîne o literatură de importanță locală". Într-adevăr, proza noastră susține un examen necruțător echivalent cu hamletianul "a fi sau a nu fi". Se impune cu acuitate problema reevaluării și readucerii ei în actualitate, necesitatea sincronizării cît mai grabnice a ei la procesul literar românesc și universal. Pînă la 1989, scrisă în mare parte la comandă socială, avînd drept țintă finală de-naționalizarea moldovenilor de la Est de Prut, proza basarabeană a parcurs un drum anevoios, dificil: de

la **mimarea lucrărilor prolet-cultiste, antinaționale**, lipsite de individualitate și exprimînd mai mult o realitate virtuală decît una autentică, la **opere literare, avînd în prim-plan problema identității și a rezistenței românilor din stînga Prutului**.

Printre autorii basarabeni care, prin scrisul lor, au contribuit la perpetuarea unității naționale a basarabenilor, la ocrotirea limbii și istoriei noastre sînt Ion Druță, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, Serafim Saca, Ion C. Ciobanu, Vlad Ioviță, Lidia Istrati, Nicolae Vieru ș. a.

Cunoscutul prozator și subtilul analist al procesului literar, Vladimir Beșleagă, prezentînd o amplă panoramă a prozei basarabene, a încercat să scruteze obiectiv și cu sinceritate drumul parcurs de literatură din stînga Prutului în condițiile regimului totalitar, cînd a fost întreruptă abuziv și cu efecte dramatice pentru multe generații fireasca legătură cu tradițiile literare din Țară. Or, prin cele mai bune pagini ale sale, proza basarabeană, alături de cea mai autentică poezie, a menținut trează conștiința de neam a basarabenilor, ajutîndu-le să înfrunte vitregul destin. Jumătatea de veac marcată de subjugarea națională a Basarabiei a impus prozei anume trăsături distinctive. Iată de ce este important acum să se stabilească cu luciditate, fără complexe, în ce măsură literatura, proza basarabeană a evoluat și în ce măsură s-a aflat în proces de involuție. Vladimir Beșleagă se întreba simplu și sugestiv: De ce nu am avut o literatură? Cum de Basarabia a mai avut, totuși, o literatură, cînd destinul, spiritul, ca, de altfel, și poporul au fost bifurcate? Situată între mit și realitate, între rezistență și eșec, între afirmarea și pierderea identității, proza basarabeană postbelică întrunește totuși în rare cazuri elementele estetice proprii artei adevărate. Așadar, se întrebau participanții la zilele

revistei "Basarabia", cine din lista prozatorilor cu renume altădată în R.S.S.M. merită să fie readus pe masa cititorului din Basarabia și din Țară? Care din lucrările lor trebuie să fie repuse acum în circuit?

Vladimir Beșleagă a fost oarecum circumspect în aprecieri, a evitat delicat unele subiecte, apelînd adesea la opinia scriitorilor, criticilor literari. Evident, este și acesta un mod de a-ți expune punctul de vedere, favorizîndu-ți o anume echidistanță atît de necesară procesului de redimensionare a literaturii basarabene și de fuzionare a ei cu literatura românească și cea universală.

În cadrul discuțiilor Leo Butnaru a vizat excesul de autohtonism al prozei basarabene, iar Dumitru Matcovschi — lipsa de mesaj a literaturii noastre contemporane, scriitorul basarabean fiind asemuit, de către Vasile Vasilache, cu Badea Cîrțan, cel care s-a dus să vadă Columna lipsit de ceea ce se cheamă cultură încheagată. Mihai Cimpoi a accentuat că mai corect ar fi să vorbim despre criza prozei, care la fel ca și întreaga societate, este supusă unui chinuitor proces de tranziție și de acumulare, dovadă fiind preocuparea literaturii pentru document și genul memorialistic.

Emil Iordache a plasat colocviul chișinăuian într-un context cultural mai amplu făcînd trimitere la Festivalul-concurs național studentesc "Mihai Eminescu", coordonat de profesorul ieșean Dumitru Irimia. Amintind și un alt eveniment: susținerea lucrării de doctorat de către Ana Bantoș la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași (conducător științific: academicianul Constantin Ciopraga) — o lucrare despre dialectica sacru-lui în poezia basarabeană postbelică, oratorul a accentuat importanța criticii literare în evoluția literaturii. Casian-Maria Spiridon a evidențiat preocupările permanente ale revistei ieșene "Convorbiri literare" față de

procesul literar interriversan, iar Victor Leahu a pledat pentru analiza multiaspectuală a prozei contemporane, în prim-plan fiind situat criteriul valoric și nu cel geografic. Despre abordarea prozei basarabene de către critica ieșeană a vorbit poetul Lucian Vasiliu. Vitalie Ciobanu a remarcat absența unor scrieri care ar viza "dezumanizarea, desfigurarea conștiințelor, spălarea creierilor" pe parcursul a mai multe decenii. Caracterul anticipativ al discuției despre proza basarabeană care "se scrie" încă a fost reliefat de către Alexandru Burlacu. Arcadie Suceveanu a relevat utilitatea disocierii procesului literar din ultimul timp chiar de către scriitorii înșiși, iar Emilian Galaicu-Păun s-a referit la interferența activității de predare în instituțiile de învățămînt superior cu cea a scrisului. Ana Bantoș, considerînd binevenite astfel de întruniri, îndeosebi cele la care participă colegi ieșeni sau din alte centre culturale, a remarcat faptul că una dintre deficiențele discuțiilor de la noi îl constituie atacul la persoană, ceea ce denotă că încă nu ne-am eliberat de toate complexele. Vorbitorii au pus la îndoială oportunitatea unor dezbateri prea ample axate pe subiecte insuficient de rezistente. Reușita întrunirilor este direct proporțională cu măsura în care problemele abordate sînt încadrate atît în contextul general românesc, cît și în cel al discuțiilor despre literatură pe plan universal.

Preluînd ideea lansată de către Emil Iordache, anume de a examina procesul literar sub trei aspecte, operă, critică literară, cititor, conducerea revistei "Basarabia" a stabilit că zilele publicației în 1999 vor avea în centrul atenției critica literară și influența ei asupra literaturii.

Participanții la simpozion s-au referit la condițiile precare de existență ale revistelor literare și de cultură din Republica Moldova, între

ele numărându-se "Basarabia", "Sud-Est", "Limba Română", "Literatura și Arta", care după 1994 s-au aflat în dizgrația conducerii Republicii Moldova și au supraviețuit numai datorită entuziasmului. Actuala putere, dispusă să contribuie la promovarea spiritului național, urmează să înlăture cât mai curînd obstacolele și să stimuleze activitatea publicațiilor numite mai sus.

Menționăm, că zilele revistei "Basarabia" au prilejuit și cîteva surprize. Publicația a avut în calitate de oaspeți un grup de oameni de cultură în frunte cu renumitul scriitor chirghiz Cinghiz Aitmatov, sosit la Chișinău cu ocazia forului internațional "Pentru o cultură a păcii și un dialog al civilizațiilor, împotriva culturii războiului și a violenței", ce și-a desfășurat lucrările între 15—19 mai.

Întrebat fiind dacă proza sa este tot atît de citită ca și pînă la '89, C. Aitmatov a afirmat: "Nu cred că am popularitatea de pe vremuri. S-a schimbat viața și cititorul acum este altul. Vreau să scriu un roman pentru și despre cititorul nou, gusturile literare ale căruia sînt mult diferite de cele ale generațiilor anterioare. Atunci, pe timpul regimului comunist, literatura noastră avea misiunea să însuflețească națiunile ca ele să nu-și uite rădăcinile. Acum problemele, desigur, sînt altele".

În context se înscriu și spusele unei alte notorietăți, Alexandr Zinoviev, scriitor, politolog, filozof și sociolog, prezent și el la zilele revistei "Basarabia". Referindu-se la epoca pe care o traversează societatea, dar și literatura, Zinoviev preciza: "Adevărul nemilos și crud este următorul: sîntem martorii unei uriașe revoluții mondiale cînd se reanalizează toate structurile existenței, umanității. Acum, mai mult ca oricînd, trebuie să fim cu ochii în patru și să conștientizăm toate schimbările ce survin, inclusiv

în literatură".

Sînt raționamente care, raportate la situația prozei din Basarabia, deschid perspective noi în aprecierea trecutului literar, în stabilirea obiectivelor literaturii așteptate de cititorul de pe ambele maluri ale Prutului.

În rîndul acțiunilor de anvergură din cadrul zilelor revistei "Basarabia" se înscriu, de asemenea, lansările de carte ale mai multor edituri. Ne vom referi succint la un adevărat eveniment editorial: e vorba despre impunătorul volum semnat de Dorin Tudoran, intitulat "Kakistocrația". Este o lucrare care adună întreaga operă publicistică a scriitorului și omului de cultură Dorin Tudoran. Pentru a o prezenta laconic vom apela la un citat din Nicolae Manolescu, prefațatorul volumului: "Disidentul Dorin Tudoran (cel de ieri dar și cel de azi!) se numără printre scriitorii profund cinstiți față de cei cărora li se adresează, dar și față de ei înșiși, neispitiți să sacrifice adevărul de dragul stilului. Altfel spus, stilul însuși al acestei publicistici prompte, limpezi și neoportuniste este acela al deplinei onestități morale și intelectuale".

Aceste calități — onestitatea morală și intelectuală — **pot și vor menține** pe linia de plutire și proza, precum și literatura în general, fapt demonstrat pe parcursul ultimilor 50 de ani, cînd, în condiții vitrege au fost scrise și lucrări valoroase și cu adevărată pondere estetică atît în Țară, cît și în Basarabia.

Alexandru BANTOȘ

**PETRU GOLBAN:
A STUDENT'S GUIDE
TO ENGLISH
LITERATURE WITH
SELECTED POETRY,
CRITICISM &
LITERARY THEORY.
ROMANTIC MOVEMENT &
VICTORIAN AGE**

*Chișinău, East West for You,
1998, 388 p.*

Pentru prima oară în activitatea noastră didactică și științifică avem prilejul să prezentăm cititorilor o lucrare cu totul nouă, unică în felul său nu numai la noi, dar, credem, și în alte părți. Acest **Ghid de literatură engleză pentru studenți**, cum l-a numit cu modestie autorul, este o carte originală și foarte utilă, o carte nu atât pentru "gloria" autorului, cât pentru folosul obștesc. Cît am fi dat să fi avut noi în anii de studenție un asemenea "ghid". De aceea ne bucurăm sincer că studenții noștri de la specializarea "Limba și literatura engleză" din toate universitățile îl vor avea. Evenimentul este cu atât mai mare cu cît autorul impunătorului volum se află doar la începutul carierei sale didactice și științifice.

Într-un scurt "Cuvînt înainte" autorul expune clar scopul și obiectivele cărții, explică structura ei și prezintă mulțumirile de rigoare celor care l-au încurajat și l-au ajutat s-o publice.

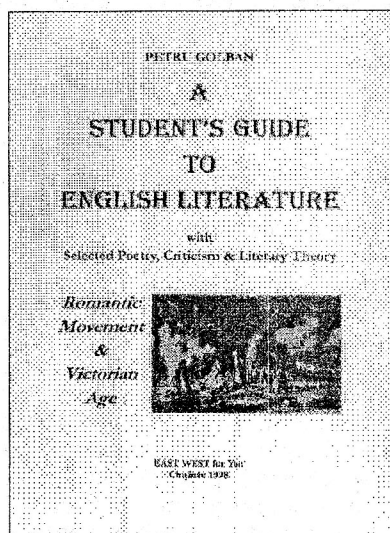
Lucrarea se caracterizează printr-o structură chibzuită și logic asamblată în toate componentele ei, dovadă a unei cunoașteri temeinice a materiei și a conștientizării finalității lucrării în general.

Prima parte a volumului conține prelegerile tînărului lector Petru Golban la cursul de istoria literaturii

engleze din secolul al XIX-lea și este alcătuită din două compartimente cuprinzînd literatura mișcării romantice din Anglia și literatura engleză din epoca victoriană.

Primul compartiment se deschide cu o foarte bine gîndită caracterizare generală a literaturii romantismului englez, incluzînd problematica și aspectele principale ale mișcării romantice în Anglia, examinate dintr-o perspectivă modernă și racordate la nivelul abordării contemporane a fenomenelor literare vizate. Tocmai aici se vede erudiția, competența tînărului nostru autor, dar și dorința de a transmite studenților opiniile și considerațiile sale, izvorîte din îndelungi lecturi și meditații și verificate la orele de curs și de seminar. Prezentarea adecvată a teoriei și criticii literare romantice engleze constituie un alt aspect reușit al acestui compartiment. Studentul este pregătit, astfel, pentru receptarea creației celor mai reprezentativi autori romantici englezi (William Blake, William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, Percy Bysshe Shelley, George Gordon Byron, John Keats, Walter Scott), a căror operă este prezentată în continuare, accentul punîndu-se pe cele mai importante lucrări.

O structură similară are și al doilea compartiment, dedicat literaturii engleze din epoca victoriană. Carac-

terizarea generală a acestei perioade apare însoțită de mai multe considerații, temeinic argumentate și expuse în mod eșalonat și logic, referitoare la diverse aspecte ale retoricii și naratologiei, ale realismului, ale teoriei și criticii literare victoriene. Atât materia din caracterizarea generală din primul compartiment, cât și cea din compartimentul al doilea constituie nu pur și simplu o expunere a unor lucruri cunoscute, ci o prezentare cu vădite elemente de cercetare științifică (ce vin și din pregătirea de către autor a unei teze de doctorat), pe care studentul le desprinde, de obicei, mai greu din sursele bibliografice existente și accesibile. Această gamă de probleme este exemplificată în continuare prin prezentarea monografică a operei celor mai valoroși prozatori (Charles Dickens, William Makepeace Thackeray, surorile Brontë, George Eliot, Lewis Carroll, Oscar Wilde, Thomas Hardy) și poeți victorieni (Robert Browning, Elizabeth Barrett Browning, Matthew Arnold, Gerald Manley Hopkins, preraphaeliții Dante Gabriel Rossetti, William Morris, Charles Algernon Swinburne). Demersul întreprins este de asemenea nou și original, autorul oferind studentului o nouă viziune asupra semnificației operelor scriitorilor analizați. Nu vom întâlni tradiționala prezentare a operei scriitorilor din manualele sau istoriile literare cunoscute pînă acum, ci o abordare nouă, personală și sprijinită pe concepții moderne asupra respectivelor fenomene literare.

Partea a doua a lucrării reprezintă o antologie de texte, selectate cu multă grijă și cu un scop bine determinat: a-i oferi studentului posibilitatea de a citi și comenta fragmente din textele propuse de programă și de a consolida cunoștințele căpătate la orele de curs. S-ar părea că o asemenea antologie nu e greu de realizat, dar lucrurile nu stau tocmai așa. Depistarea textelor respective în limba engleză, lectura lor, selectarea celor mai reprezentative dintre ele sau doar a unor fragmente sînt rezultatul unei munci enorme și migăloase. Chiar numai alcătuirea unei antologii de texte ar fi fost un merit al autorului.

Iar faptul că ea apare alături de conținutul prelegerilor ținute de autor vorbește de la sine despre utilitatea cărții în ansamblul ei.

În finalul volumului găsim și o bibliografie selectivă a literaturii recomandate, care împreună cu partea întâi și a doua ale cărții formează un bloc comun și conferă lucrării un caracter de manual, atât de necesar astăzi studenților noștri.

Importanța, valoarea teoretică și practică, noutatea acestei lucrări nu pot să trezească îndoieli, chiar dacă am putea polemiza cu unele afirmații ale autorului. Petru Golban a realizat-o pornind și de la ceea ce a simțit că le este necesar studenților pentru a-și însuși cursul respectiv de istorie a literaturii engleze. Volumul merită toată lauda și sperăm că va fi apreciat și de către studenți, și de către profesori.

Sergiu PAVLICENCU

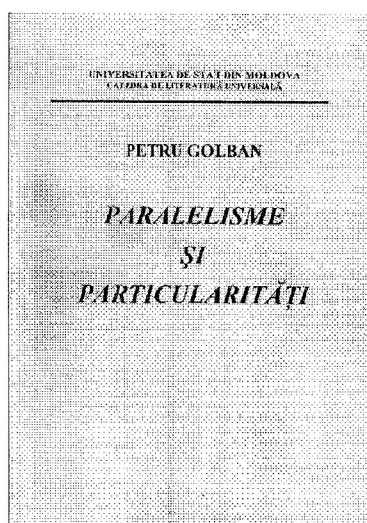
PETRU GOLBAN: PARALELISME ȘI PARTICULARITĂȚI

Chișinău, 1998, 148 p.

Proaspăt apărutul volum de istorie și critică literară comparată semnat de Petru Golban, lector la Catedra de Literatură Universală a Universității de Stat din Moldova, doctorand la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, nu este o revelație absolută pentru cititorii revistei noastre, ei fiind familiarizați deja cu câteva dintre studiile autorului: **Mitul copilăriei de la romantici la Golding** (Fragmentul **Problema caracterului exponențial al scrișului și personalității lui Ion Creangă**; vezi: *Limba Română*, nr. 2, 1996), **Repere ale simbolismului european și ale celui românesc** (*L. R.*, nr. 1—2, 1997) și **Fascinația rustică în creația lirică basarabeană** (*L. R.*, nr. 3—4, 1996). Aceste texte constituie, de fapt, o zonă complementară a cărții, preocuparea principală a cercetătorului fiind literatura anglo-americană privită atât ca fenomen de sine stătător, cât și în raport cu alte literaturi, inclusiv cea română.

Spectrul problemelor luate în dezbatere transpare chiar din titlurile eseurilor: **Transfer cultural: Biblia și romantismul anglo-american, Imaginația poetică și retorismul romanticilor englezi, Etica lui Nietzsche și poezia victoriană: paralelisme și particularități și Romanul devenirii unei personalități**. Autorul abordează într-o manieră originală diverse aspecte ale temelor enumerate mai sus, dînd dovadă de o documentare exhaustivă, făcînd observații subtile și formulînd concluzii îndrăznețe.

Găsirea reperelor semnificative și stabilirea punților între ele sînt intercalate de scurte teoretizări și descrieri, ele edificîndu-se asupra unor procedee și opere literare mai

puțin cunoscute în spațiul nostru cultural. Mecanismul acestui fel de expunere e "deconspirat" de prefătorul lucrării, doctorul habilitat Sergiu Pavlicencu: "Multe dintre paginile cărții par a fi fragmente ale prelegerilor tînărului lector universitar. Pînă și structura demersului critic și interpretarea materiei, succesiunea episoadelor de la un pasaj la altul denotă o finalitate didactică".

Analizînd poezia și proza anglo-americană din mai multe puncte de vedere, autorul trece la compartimentul-pivot al cărții — **Romanul devenirii unei personalități** —, în care examinează evoluția și structura *Bildungsroman*-ului în proza anglo-americană, dar și în cea românească.

Cititorul lui Petru Golban este — cităm din prefața cărții — "studentul de azi și de ieri familiarizat cu literatura universală (în special cu spațiul anglo-american) și cu cea română". Am mai adăuga aici liceenii, îndeosebi cei din liceele româno-engleze și cadrele didactice din republică.

Debutul tînărului cercetător în domeniul literaturii universale și comparate este un exemplu salutar, care se cere să fie urmat, premisele fiind create de democratizarea societății noastre, inclusiv a învățămîntului, și de fuzionarea (parțială) a școlii superioare de la noi cu cea românească.

Leo BORDEIANU

VASILE SPIEI: SCUT DE ZĂPADĂ

Universul poetic, așa cum este el definit de Vasile Spinei în placheta **Scut de zăpadă**, configurează esențiale particularizări ale sensibilității lirice, este lipsit de idilism și se individualizează prin farmec și rafinament. O firească axare pe silueta grațioasă și laconică a strunei sale lirice — "Cerul, sus,/ e numai nor,/ Ochiul, jos,/ e numai dor" sau "Ar mai fi de rîs,/ ar mai fi de plîns,/ ar mai fi de spus,/ de n-ar fi de dus/ spre duos apus,/ peste apă lină,/ cu o lună plină,/ cu un gînd ce trece/ către lumea rece,/ în albastrul cînt./ în negrul mormînt:/ ar mai fi de rîs,/ ar mai fi de plîns,/ ar mai fi de spus,/ de n-ar fi de dus/ vîrsta pînă sus" — ne oferă imaginea subtilă și pedantă a ecuației sale existențiale și creative, ne pune în contact nemijlocit, consistent și convingător, cu vibrația lăuntrică a stilului său, cu personalitatea și locul său inconfundabil pe coordonatele alinamentelor din spațiul poeziei românești.

Actul creației sale se zămislește sub semnul unor calități inderogabile, este efectul unor certe disponibilități spirituale, este ecoul inspirației emotive de moment, conștientizează deschiderea spre ființă și, în egală măsură, spre neființă printr-o incisivă și, pe măsură, expeditivă tensiune lirică. Pe corzile lirei sale se armonizează dimensiuni ale varietății — ca temă — într-o necesară confluență cu variația limbajului poetic, exprimat laconic și simbolic. La orice atingere a strunei sale lirice vibrează eleganța versului, armonia și intensitatea lui, tentația de a converti confesiunea lirică pe coordonatele postmoderniste, setea de cunoaștere și nevoia de a satisface esența eului său mistuit de finețurile și de zbuciumul trăirilor lăuntrice.

Poetul Vasile Spinei nu ermetizează viziunea poetică și nici frumusețea rostirii în stihuri. Eul său

creator este autentic și irepetabil. Versul lui, ursit în forme artistice suple și clar definite, este efectul imediat al imaginii concrete și coerente, este elementul mitizat în care se înveșnicește puritatea unor crîmpeie din viață și din natură. În **Scut de zăpadă** Vasile Spinei a modelat, sub semnul unor rigori filosofice, prezențe de spirit și trăiri temperamentale de o anumită factură.

Diapazonul disponibilităților sale lirice se cantonează, într-o cadență fluentă, la răscruci de anotimpuri și de solstiții. Mirajul autumnal potențează, în viziunea sa poetică, funcția generatoare de cuvinte, sensibilitatea și cugetarea. La "brîndușa de toamnă" și dăinuirea ei în realitatea desfigurată a unor tranșee cu destinul demult apus — ca formă de raportare la real — se asociază, în plan figurativ, cele "două coloane de brumă" ca repere esențiale ale unei biografii de tip bacovian. Vasile Spinei zugrăvește lucid și sigur universul vlăguit al toamnelor tîrzii folosind, tot lapidar, imagini sugestive: "Mireasmă de pleavă,/ de zemoși răscopți./ Desfrunzirea". Poetul simte nevoia acută de aclimatizare a viziunii bacoviene la lirismul său energizant. Vasile Spinei observă și conturează un decembrie cu "Zăpadă/ încălzindu-se la pieptul brazdelor". El percepe "căldura" **Scutului de zăpadă** sub semnul iradiantelor nopți de iarnă și al misterioaselor ninsori solstițiale.

Poezia lui Vasile Spinei este o ardere condensată, o ardere ce mistuie structuri prestabile. În stilul său de creație, sever cenzurat de austeritatea exprimării, poetul tălmăcește potența unei devenirii sub zodia valorii.

Petru ȚARANU
Vatra Dornei

Alexandru HUSAR
Iași

CHILIA ȘI CETATEA ALBĂ

"...plămîinii Moldovei"
(Ștefan cel Mare)

Puține cetăți ale vechii Moldove au avut un răsunet mai adînc în trecut și un puls mai agitat în furtuna istoriei decît Chilia și Cetatea Albă, peste care s-a așternut demult pulberea vremii. Poate tocmai de aceea, "imposibilă din punctul de vedere al istoriei locale, al vieții particulare, de oraș, istoria Chiliei și Cetății Albe poate fi întreprinsă însă din alte puncte de vedere decît al existenței lor separate și înguste. Istoria **exterioară**, politică, a acestor două cetăți **se poate face** și istoria aceasta e interesantă în gradul cel mai înalt, pentru noi înțîi și chiar pentru popoarele vecine, astăzi sau în alte timpuri, cu pămîntul Moldovei sau al Țării Românești" — scria în pragul acestui veac marele nostru istoric N. Iorga. "Chilia a fost rînd pe rînd castel bizantin, antrepozit genovez, cetate de graniță munteană, debușeu comercial și bulevard despre turci și aliații lor al Moldovei, cetate mărginașă turcească sau turco-tătară. În Cetatea Albă au stat poate cumanii și bizantinii, cu siguranță genovezii, moldovenii, turcii iarăși și tătarii. Și fiecare schimbare de stăpînire n-a fost un accident neînsemnat, ci rezultatul unei mari schimbări economice sau politice. Concretizarea acestei schimbări, cînd steagul genovez s-a împlîntat pe zidurile Chiliei și Cetății Albe, aceasta însemna stabilirea influenței comerciale, **monopolului** comercial genovez, pe Marea Neagră și Dunărea de Jos; cînd Mircea ocupă cetatea, aceasta însemna fondarea "Basarabiei" răsăritene, excluderea de la gurile rîului, nu numai a supremației

italiene, dar și a stăpînirii bizantine și bulgare, sub care acea supremație economică se întemeiase și putea să trăiască". Și așa mai departe...

Studiile întreprinse de atunci, fie și în largi răstimpuri, vreme de un veac, fără a clinti în fond temeinica investigare a lui Iorga, aduc o lărgire a cadrului cercetării, urmată de o proiecție mai adîncă în trecut a istoriei celor două cetăți cu un destin multă vreme comun.

"Cetatea cea mai veche din toată țara românilor", cum o numea Iorga, — Cetatea Albă — își are în antichitatea clasică antecedentele ei, atestate istoric. În a doua jumătate a secolului VII, dacă nu la începutul veacului VI înainte de Hristos, grecii milesieni* care au dat lumii marinari iscusiți, negustori și filosofi (ca Thales din Milet, numărat printre cei "șapte înțelepți" ai Greciei antice, și după care totul izvorăște din apă și se transformă în ea, apa fiind substanța primă, principiul din care provin și în care se întorc toate lucrurile...) au întemeiat pe malul de apus al limanului Nistrului, aproape de gura fluviului **Tyras****, o colonie cu același nume.

Contemporană cu un mare număr de colonii și comptuare grecești în largul Mării Negre, ca **Dioscuria, Odessos, Dionysopolis, Callatis, Tomis** (adică Sevastopol, Varna, Balcic, Mangalia, Constanța de azi) etc., în vremea cînd Marea Neagră putea fi numită "un lac grecesc", — Tyras deveni o colonie înfloritoare, pe locul de mare valoare strategică pe care îl ocupa, un oraș-cetate grecesc. Populația indigenă, în cea mai mare parte getică (la Herodot, thyriți, mai apoi tyrageți), amestecată cu rămășițe de cimerieni, cu care erau, de altfel, înrudiți (probabil, de neam tracic și ei), în strînse relații cu grecii, înlesneau un schimb bogat și activ de mărfuri în această "mare interioară". "Dintre lucrurile de nevoie pentru trai — atestă

* Din marele oraș din Asia Mică, Miletul.

** Numele din acea vreme al fluviului.

Polybiu — locurile Mării Negre ne pregătesc piei și cel mai mare număr de robi, fără îndoială cei mai de folos; iar ca obiecte de lux: miere, ceară, carne sărată, ni le dau cu îmbelșugare. Primesc în schimb prisosul nostru: untdelemn și tot felul de vinuri. Iar cît despre grîu, cînd ne dau ei, cînd le dăm noi”.

Coloniile milesiene de la Marea Neagră, care (alături de cele corintice etc.) mijloceau comerțul sciților, geților și tracilor, confirmă istoricii, se îmbogățiră toate și, printre ele, și Tyras, care își păstră situația sa de centru comercial înfloritor* și după ce pierdu neatîrnarea sa și fu alipită, în secolul I după Hristos, la Moesia Inferioară, provincie romană.

În anii 52—53 d. Hr., guvernatorul Moesiei, Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, cucerea colonia grecească Tyras de la limanul Nistrului, ocupa Olbia și ajungea pînă la Hersones. Tyras trecînd sub regimul roman, cetății eline i se substituie **ordo romanus**, rînduiala neînduplecată a Romei... Aceste regiuni, intrînd în vasta mișcare comercială a lumii europene organizată de romani, își pierd caracterul lor local și individual. La începutul secolului II împăratul Traian, cucerind Dacia, integrează și coloniile grecești în zona de influență a romanilor, care își extind stăpînirea pînă la gurile Dunării, unde, prin orașele elenice ale coastelor Pontului Euxin, influența romană a putut să pătrundă încă înainte de cucerirea lui Traian.

Săpăturile întreprinse începînd din 1900 la Cetatea Albă în ruinele vechiului oraș Tyras au dus la descoperirea multor inscripții, monede romane și diverse vestigii antice, care atestă organizarea militară a regiunii de la nordul gurilor Dunării în timpul imediat următor supunerii Daciei de către Traian. Se atestă existența unui drum prin Dacia spre Tyras, marele drum care ducea spre gurile Dunării și de-a lungul litoralului mării pînă în Crimeea, a unui sistem de pază organizat de împărat după cucerirea Daciei, înainte

de a porni în campania sa împotriva parților. Cărămizi și țigle cu ștampila legiunii a V-a Macedonica, inscripții (pe plăci de marmură) de la sfîrșitul domniei lui Traian atestă că o garnizoană romană permanentă la Tyras a fost organizată încă în timpul lui Traian, după istorici, “un inel dintr-un lanț întreg de măsuri de siguranță, care au fost luate pentru a supraveghea și a apăra teritoriile de la răsăritul Carpaților pînă în Crimeea”.

Susținînd că “întîiu Cetatea Albă mai înainte de Traian au fost”, că August Cezarul, care au fost împărat al Rîmului, își surghiunise aici “boierii cei greșiți” ca pedeapsă, unde și pe un dascăl anume Publius Ovidius “l-au făcut, cum zic turcii, surgun, de l-au gonit din Rîm tocmai la Cetatea Albă, pre Marea Neagră”, Miron Costin ne lansa cunoscuta legendă a exilului lui Ovidiu la Tyras (“acela dară dascăl Ovidius au scris câteva cărți, șezînd la Cetatea Albă, în urgie, iară în stihuri, că și-au sfîrșit acolo și viața”) legînd numele lacului Ovidioli (Ovidiului, cum apare la călătorii străini de mai tîrziu) de numele lui: “Și o baltă ce este acolo Vidov pe numele acestui Ovidius este...”.

Costobocii și carpii liberi de la gurile Dunării luară Tyras și Istros, sub Alexandru Sever (222—235). La 238 după Hristos orașul Tyras e distrus de marea invazie a goților. După retragerea Aureliană (271—275) ca un vifor trec peste urmele unor străvechi așezări și hunii lui Attila în secolul IV, gepizii în secolul V, avarii în secolul VI, slavii și bulgarii în secolele VI—VII, în secolul IX — pecenegii și cumanii, care distrug ultimele licăriri ale civilizației grecești și romane din secolul VI î.Hr. pînă către secolul III d. Hr.

Orașul, părăsit și ruinat, a trecut în stăpînirea bizantinilor, care au ridicat pe urmele lui o nouă așezare în sec. X. Menționată documentar între anii 940—965, așezarea e numită Maurokastron, adică Cetatea Neagră. Împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul (905—958) în opera sa **De administratione imperii** (Despre administrarea imperiului) pe la jumătatea secolului X relatează că “îngă

* Pe la sfîrșitul sec. IV, avînd monedă proprie.

malurile fluviului există cetăți părăsite; prima este cetatea numită de pecenegi **Aspru**, deoarece pietrele ei par albe. Dar și Nistrul se numea, pe acea vreme, **Aspros**.

La Nistru exista însă, din secolul X, un "castel", căruia i se zicea deopotrivă Castelul Alb și Castelul Negru, **Aspron** și **Maurokastron** — paralelism nominal explicat de istotici prin diferența de optică a denumirii cromatice: pentru pecenegi puteau să fie "albe" zidurile de piatră ale castelului, iar pentru greci, castelul ca o ruină putea să fie "negru". E sigură, oricum, existența în acest secol a cetății de pe malul Nistrului, numită de bizantini la început **Mavrokastron**, adică Cetatea Neagră, apoi **Asprokastron**, deci Cetatea Albă și căreia cumanii, tătarii și turcii osmanlii i-au spus la fel: **Akkerman** (Cetatea Albă).

Clădit pe ruinele vechiului Tyras grecesc, pe locul actualei cetăți, **Maurokastron** face parte din castelele de apărare și graniță. Dar, în același timp, admit istoricii noștri, Maurokastron a fost clădit "din nevoi comerciale de a schimba fabricate bizantine pe produse brute de ale popoarelor mongolice și romanice din părțile Nistrului".

Urme de ceramică smălțuită din secolele XIII—XIV, descoperite la Cetatea Albă în perioada interbelică, atestă aici o vie prezență a elementului bizantin.

Acelui antic Bizanț, care, după Polibiu, grație situației sale, avea în mîini tot comerțul Mării Negre, îi datorăm și apariția cetății Chilia (pe atunci **Lycostomo**, ridicată la sfîrșitul secolului X. Cetatea nu apare sub numele de Chilia decît prin secolul al XII-lea, ceea ce nu exclude faptul că "acest castel nu exista cu multă vreme înainte". O însemnare grecească pe foile Evangheliei moldovenești din 1746 amintea «Achilleea», denumirea antică a localității fondate în cinstea eroului elen Achile.

În secolul III î. Hr. regele Dromichaïtes activa în orașul Helis —, actuala Chilie, pe care Miron Costin o considera singura cetate dacică. Multă vreme fortăreața aparținuse

Bizanțului, ca și majoritatea pozițiilor strategice ale Pontului. Pentru bizantini Chilia și Cetatea Albă devin mijloace de apărare în contra hoardelor barbare care năvăleau afîit pe apă, cît și pe uscat, pînă în secolul XIII, cînd tătarii, care apar aici, după 1241, își exercită autoritatea asupra acestui ținut în care rămîn multă vreme un element de instabilitate de care nu numai această zonă, ci adesea Moldova întreagă va avea mult de suferit.

Dar cumpăna înclină în curînd din nou în favoarea acestor cetăți.

Încă în secolul XI genovezii, împreună cu venețienii, stăpîni ai negoțului Orientului european, își extind influența asupra litoralului nordic al Mării Negre. Mai tîrziu, cînd la Constantinopol domnea Mihail Paleologul, genovezii, rivalii venețienilor (după ce, la 1261, ajută pe Paleologi să repună Bizanțul în drepturile sale), caută să se așeze temeinic pe coastele ei pentru a-și asigura marea piață a Asiei, întemeind comptuarele lor la gurile Dunării și ale Nistrului, punînd mîna pe cele mai importante puncte comerciale de la mare; Cetatea Albă și vechiul Lycostomo din insula ușor de apărat, în delta Dunării, unde la 1360 veneau negustorii genovezi în luptă cu venețienii, ca și la Caffa, regina Crimeii, ca și în orașele maritime ale Mării Negre, unde se afla, după cruciade, centrul comerțului lor. Stabiliți de Mihail Paleologul la Galata în fața Constantinopolului (1267), instalați pe coasta Asiei Minore și în Marea Neagră, exercitîndu-și supremația de la Pera pînă la Dioscuria, din Bosfor pînă în Caucaz, genovezii, stăpîni ai comerțului internațional, aveau cheile Mării Negre, înconjurate de colonii genoveze, încît, considera N. Iorga, "nu se poate contesta că, vreme de peste o sută de ani, Marea Neagră, Marea cea Mare, cum i se zicea în Italia, a fost un lac genovez".

În secolul XIV republica Genua era una dintre cele mai puternice din întreaga Europă. Flotele sale aduceau în Europa mățăsurile Chinei venite pe calea Caucazului, nestematele Indiei, țesături de Damasc, parfumuri din

Arabia, săpun din Levant și aur din Africa, iar din părțile noastre grîne, vite, înă, piei lucrate, miere, ceară, aducînd în schimb mirodenii, mătăsurii, postavuri, arme, untdelemn și alte mărfuri căutate în Moldova, Polonia și Ungaria.

Pentru comerțul de grîu, care se încărca la Dunărea de Jos prin Chilia și Cetatea Albă, erau necesare aici garnizoane care să apere convoaiele de mărfuri de frica "barbarilor". Astfel, genovezii, care încă prin 1281 vindeau sau cumpărau mărfuri în legăturile lor de negoț cu populația de la nordul Dunării, au întărit Chilia, fondînd colonia lor la început la gurile Dunării și de acolo au trecut și la gurile Nistrului, unde locuri fertile, bogate în viț de vie și pește, i-au îndemnat a se stabili la **Moncastro**, numit atunci și **Asprokastron**.

La vărsarea brațului septentrional al Dunării, la extremitatea orientală a unei lungi insule, se ridica în secolul XIV o fortăreață care supraveghea navigația între Marea Neagră și fluviu. Construită pe o luncă, fortăreața se găsea la punctul de joncțiune al Dunării cu marea, pe partea occidentală a unui golf pe care navigatorii l-au numit "Gura Lupului". Acest nume, cunoscut întîi din varianta greacă Lycostomo, designa în același timp cu fortăreața insula ce o găzduia.

Spre mijlocul secolului XIV Imperiul Bizantin trebui să cedeze genovezilor supremația în Marea Neagră și castelul Lycostomo și să renunțe la controlul circulației navale între mare și Dunărea de Jos, admit istoricii noștri, fortăreața Lycostomo căzu în mîna genovezilor; de la mijlocul secolului XIV, Lycostomo a fost mai mult de o jumătate de secol o fortificație și un comptuar genovez. Atribuit de cronicar genovezilor, ca și Caffa Crimeii, fortăreața ar fi însăși opera lor. "Împrumutînd cu bani genovezii pre împăratul Țarigradului, să facă oști împotriva turcilor — afla Miron Costin în istoriile Țarigradului —, le-au pus zălog Crîmul, să-l ție genovezii... și pre atunce genovezii au zidit Chilia, ce se cheamă Ahilia, pe Dunărea, și Caffa, care este pe malul mării la Crîm..."

În descrierea polonă (în proză) a Moldovei același cronicar scrie: "Domnii au făcut zidurile de înconjur la Hotin, Suceava, Tighina și Cetatea Albă; dar nu la Chilia genoveză".

La rîndul ei, Cetatea Albă, cumpărată, probabil, de genovezi, pare a fi fost opera lor. "Dincolo, la Cetatea Albă însă, zidurile sunt extraordinare, cele mai frumoase din tot Orientul", spun istoricii noștri. Ele arată ce puteau face genovezii care au venit tocmai pe acest timp aici, căpătînd exploatarea Mării Negre de la Paleologii restabiliți în Bizanț, la 1261... Pe la 1290 genovezii aveau la Caffa și la Cetatea Albă cîte o colonie. Deși la Cetatea Albă, ca și în alte părți ale Mării Negre, colonia lor nu trebuia să ocupe la început decît cîteva case, un depozit de mărfuri, un **fundac**, — în cursul secolului XVI cartiere genoveze se văd la Caffa, Soldaia, Trebizonda, Sinope, pline de turnuri și ziduri fortificate. Ei ar fi zidit și aici, pe liman, chiar la țărmul ce primea corăbiile, unde Nistrul se arunca în mare, pe dărîmăturile vechii cetăți grecești (căreia i-au zis Maurokastro), sub steagul cu crucea roșie a Sfîntului Gheorghe, din piatră albă, un castel genovez, cunoscut sub numele de **Monkastro**. Dovada muncii lor de o stăpînire îndelungată, scria N. Iorga odinioară, e înfățișarea zidurilor păstrate pînă astăzi ale Akkermanului. Aceste ziduri sunt făcute fără îndoială de apuseni, de italieni, care au trebuit să aibă deci în stăpînirea lor multă vreme Cetatea Albă.

De la genovezi cetatea a trecut în stăpînirea moldovenilor, care i-au zis Cetatea Albă.

Rînd pe rînd stăpînită de greci, romani, tătari, genovezi, la începutul domniei lui Alexandru cel Bun (căruia patriarhul din Constantinopol i se adresa în 26 iunie 1401 cu formula: "Marelui voievod al întregii Moldovlahii") Cetatea Albă era în stăpînirea Moldovei. După M. Kogălniceanu, genovezii, știindu-se slabi în Crimeea (pînă atunci plătind bir tătarilor ca să-l lase în pace), ar fi căutat alianța

moldovenilor, și Alexandru cel Bun “fu cel dintâi carele se unu cu genevezii într-un țel comercial”.

Foarte probabil însă, Cetatea Albă intrase și mai devreme în stăpânirea Moldovei. Eustratie Logofătul afirmă că Dragoșizii, întinzându-se “pînă la Cetatea Albă și Chilia”, au găsit “cetăți făcute de ianoveji”. Iar Petru I (1374—1391), urmărind încadrarea Moldovei în rîndul statelor independente din Europa de Est, a reușit să ocupe Cetatea Albă cu teritoriul înconjurător, astfel asigurându-i țării sale deschiderea la mare. S-au păstrat în arhivele geneveze acte din care rezultă că prin 1386, deci sub Petru I, Cetatea Albă revenise Moldovei,* iar Chilia cu partea de nord a Dobrogei era în stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn.

După moartea lui Petru I, fiul și urmașul său, Roman-Vodă (1391—1393), se intitula solemn: “Marele singur stăpînitor cu mila lui Dumnezeu voievod Țării Moldovei de la munți pînă la țărnul mării”. Cum Moldova nu putea atinge altfel marea decît prin stăpînirea Cetății Albe, probabil chiar sub Petru Mușat Cetatea Albă intrase în stăpînirea Moldovei. În lista orașelor “volohe”, care precedă lista orașelor rusești, întocmită între 1387—1392, Chilia și Cetatea Albă apar ca “orașe valahe”, foarte probabil, o dată cu orașul și vama (la Cetatea Albă) moldovenii ocupînd și fortăreața, care, ruinată și dezafectată, din mîinile tătarilor ce-o invadaseră trecu în mîinile lor.

Alexadru cel Bun, statornicind hotarul Moldovei de-a lungul fluviului pînă la liman (unde se găsește Cetatea Albă), așează aici pîrcălabi moldoveni. Prin grija lui (“în zilele binecredinciosului Io Alexandru-voievod și ale doamnei sale Ana”), în 1402, se aduc de la Cetatea Albă la Suceava, cu mare alai, moaștele Sfîntului Ioan cel Nou**, devenit, cum spun

documentele vremii, “de fericirea domniei sale și de paza scaunului său”, mucenicul ocrotitor al Moldovei. Așezată pe un tronson al vechiului drum transcontinental care unea nordul Europei cu Marea Neagră, cu hotarele pînă la țărnul Nistrului și pînă la “Marea cea Mare” — geografic, Moldova forma acum un fel de pătrat alungit între versantul oriental al Carpaților, cursul Nistrului și coasta Mării Negre, pînă la lagunele care mărginesc coasta între gura Nistrului și Delta Dunării. Punînd pază pe drumurile negustorilor din Ungaria, Polonia și țările nemțești, care apucau spre cele două schele, vestite limanuri de corăbii ale Moldovei, Chilia și Cetatea Albă, la 8 octombrie 1408, Alexandru cel Bun acordă un privilegiu comercial negustorilor lioveni, care aduc din Lemberg postav, din Brăila pește, din Podolia cai și vite albe, din Cetatea Albă stofe cusute cu fire de aur, stofe de mătase și vinuri din Grecia. Prin acest document, încheiat la Suceava, domnul Moldovei se pune în legătură cu lumea apuseană, în primul rînd cu Polonia și Ungaria, organizînd totodată întregul sistem vamal al Moldovei. Conform privilegiului, vama de hotar se plătea la Cernăuți, la Hotin, la Tighina și Cetatea Albă, considerată ca a patra stațiune după Suceava, Iași și Tighina în care se da vama domniei. Prezența vameșilor moldoveni la Hotin, Tighina și Cetatea Albă presupune însă și ținerea unei străji moldovenești în cuprinsul zidurilor noi ale celor două dintâi cetăți și al vechilor ziduri geneveze ale celei din urmă.

Domnia lui Alexandru cel Bun, care “asemenea unui rege a fost numit cel dintâi hospodar, întocmai ca un monarh slăvit” (Miron Costin), a însemnat o epocă de înflorire a acestei cetăți, care trebuia să devină marele **emporium** comercial al marelui principat de la Baia (prima sa capitală) pînă la țărmurile îndepărtate ale Mării Negre și la porțile Chilia și Cetatea Albă, unde va înlocui dominația geneveză.

Stăpîn al Cetății Albe, recunoscut de genezezi (care se pun sub scutul și apărarea sa), domnul le con-

* Bătea monedă proprie, dar, ca semn al dependenței de Moldova, aplica pe ea capul de bour, stema acestei țări. spun documentele vremii.

** Martirizat cam pe la 1330, cînd această cetate era în stăpînirea tătarilor, apoi pus de creștini într-un sicriu în biserica (capela) din Cetatea Albă, unde stătu peste 70 de ani.

firmă și acestora toate drepturile și privilegiile de care se bucurau mai înainte. Astfel, Moldova avea o fereastră spre mare, dublată de a doua, Chilia, poate prin învoiala cu Mircea cel Bătrîn, aparținând în scurtă vreme Moldovei.

Prin 1402 în posesia Țării Românești (după înfrîngerea lui Baiazid la Ankara, Mircea cucerește Chilia din care alungă pe genovezi) — Chilia a rămas în continuare a Moldovei. Oricum, în tratatul încheiat la Lublin (Lublau) în 15 martie 1412 între regele Vladislav Jagello și fratele său Vitold, ducele Lituaniei, de o parte, și Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei de alta, prin care se punea în acea vreme la cale o împărțire a țării, Chilia apare ca un oraș al Moldovei, împreună cu întregul ținut din jurul său. Și în alte documente din anii următori, Chilia apare ca un oraș stăpînit de moldoveni, "dacă nu e prea îndrăzneț, cum scria N. Iorga, să se presupună existența, încă la acea dată, a două Chilii: cea din Delta fiind încă a lui Mircea*, iar cealaltă** aparținând moldovenilor.

Dacă în 1404 apartenența fortăreței genovezilor ne este din nou confirmată de dominicanul Jean de Sultanieh (și în 1410 Chilia apare în socotelile genovezilor), cert e faptul că între 1408 și 1412 Alexandru cel Bun o smulge genovezilor și o reia în stăpînire sa. În orice caz, după moartea lui Mircea, Alexandru cel Bun stăpînea și Chilia. Regele polon Vladislav admite că "domnul Moldovei ar trebui să fie în stăpînirea pacinică și liniștită a zisului castel Chilia și pămînturilor stăpînite, cum s-a zis, de dînsul". Iar în 1421, cînd Alexandru cel Bun îi cere ajutor regelui polon Vladislav, în fața unei primejdii comune, acesta împreună cu fratele său sunt dispuși să-l ajute.

Urmărind cucerirea Balcanilor, expansionismul sultanului Baiazid Ful-

gerul, reluat de urmașul său Murad II, după moartea lui Mircea, devenise acut în 1420, cînd turcii trec iarăși Dunărea, supun Muntenia și atacă Moldova. "Apoi, năvălitori s-au îndreptat spre țara Vlahiei Mici (adică a Moldovei) cu o flotă foarte mare, pe mare, și au asediat castelul (Cetatea Albă) al voievodului Moldovei, vasalul nostru" — scria regele Poloniei vecinului său din Ungaria. Din documentele vremii aflăm că în august 1420 era la Cetatea Albă (pentru asediu) o puternică armată de turci. O dată cu atacarea Cetății Albe, turcii au lovit și Chilia, pe care n-au reușit s-o cucerască. Turcii au ocupat Dobrogea, dar gurile Dunării, cu porturile Chilia și Lycostomo, au rămas în continuare Moldovei.

În 1421, în preîntîmpinarea repetării atacului turcesc, pe care cu un an înainte Alexandru cel Bun îl respinsese singur, cu propriile-i forțe, domnul Moldovei cheltui sume mari pentru întărirea cetăților din sudul țării: Tighina, Chilia și Cetatea Albă. Ceru ajutor cumnatului său Vitold, guvernatorul Podoliei, în ridicarea de noi întăriri la Cetatea Albă, pe care solul ducelui de Burgundia (care pregătea o expediție cruciată în Orient), cavalerul francez Guillebert de Lannoy, în trecere prin Moldova, o vizita în acea vreme. "Era, scrie el, un oraș întărit și port la zisa Marea Neagră (numit Monkastro, Bellegrod), unde locuiesc genovezi, valahi și armeni". Pe cînd era la Cetatea Albă (în drumul său spre Caffa și de acolo pe mare, la Constantinopol) călătorul văzu sosind aici pe "numitul Gueldigold", "guvernatorul Leopodoliei" (adică voievodul lituan al Podoliei) cu 12.000 de oameni și 4.000 de care încărcate cu lemn și piatră de dincolo de Nistru, pentru a reface "castelul", cum scria el, "un castel cu totul nou a fost făcut în mai puțin de o lună".

Situată la o distanță de 18 km de vărsarea Nistrului în Marea Neagră, păzind deasupra limanului drumul care "odinioară ducea la capitala Împărăției de Răsărit, la creștina Constantinopole, păzită de Dumnezeu, cel mai strălucit oraș al lumii întregi" (N. Iorga) — ieșind dintr-o arteră comercială ce lega acum Marea

* Probabil vechiul Lycostomo, numele special al Chiliei vechi, insulare.(?)

** Chilia aflată pe malul stîng al Dunării.

Neagră cu Cracovia și Liov, Caffa și Constantinopol, Cetatea Albă juca un rol de seamă în viața economică a Moldovei acestui veac. Ea era poarta deschisă spre miazăzi și răsărit, de unde veneau mărfuri rare și scumpe, pe marele drum transcontinental, ajungeau apoi pînă la Baltica. Era, în același timp, unul dintre bastioanele cele mai puternice nu numai ale Moldovei, dar și ale țărilor vecine, interesînd deopotrivă Polonia și Lituania.

Se explică astfel sprijinul acordat domnului moldovean, care prin 1421 "restabilește baza cetății" și dă privilegiu vamale tuturor negustorilor ce obișnuiau să-și transporte mărfurile pe Nistru, fie din Europa în Orient, fie invers. Dar, în același timp, ungurii și polonii urmărind politica lor de penetrare spre Marea Neagră, Moldova era unul dintre pivoții centrali ai politicii internaționale din Europa centrală și sud-estică. În afară de interesele comerciale pe care le aveau aici toți vecinii, Moldova mai constituia și o importantă unitate strategică pentru fiecare stat vecin. Ungaria căuta s-o atragă în sfera influenței sale ca să aibă o bază de acțiune spre nord și răsărit. Polonia avea aceleași interese; de asemenea Lituania, pentru care Cetatea Albă constituia "cheia țării", căuta să ocupe Cetatea Albă pentru Lituania. În mijlocul acestor tendințe contradictorii, Moldova trebuia să păstreze echilibrul. După moartea lui Alexandru cel Bun însă, luptele pentru succesiune între boierii partizani ai Poloniei și partizani ai Ungariei duc la diviziunea Moldovei între cele două zone de influență marcate în Tratatul de la Lublin în 1412. Fiii săi, Iliș și Ștefan, în 1433—1434 își împart țara în două, spre a domni fiecare separat: cel dinții ia Hotinul, Suceava, Iașii, Bîrladul, Hușii, Tecuciul și părțile de jos ale Moldovei, iar al doilea Cetatea Albă, Chilia și Oblucița. Curmînd cearta între ei printr-o împăcare, cei doi frați se înțeleg să împartă teritoriul Moldovei între ei astfel încît Țara de Sus (a lui Iliș) să aibă ieșire la mare prin Cetatea Albă, iar Țara de Jos (a lui Ștefan al II-lea) prin Chilia. La 1

septembrie 1435 Iliș ceda lui Ștefan orașul Chilia "cu vama și cu ozerale, ce ascultă de acest oraș", separînd astfel, pe scurtă vreme, soarta istorică a Chilie de a Cetății Albe (capitala lui Iliș). "Oricum, de la moartea lui Alexandru cel Bun înainte, teritoriul acesta, această provincie moldovenească, observa Iorga, a fost adeseori un stat cu capitala, cu domnii săi: Un domn în Suceava, unul în Cetatea Albă, nu a fost un fenomen rar în istoria Moldovei de la Alexandru I pînă la Ștefan cel Mare".

Lucrări urmară la cetate, și ele se făcură în curînd, cînd Ștefan al II-lea termină zidul și poarta celei de a doua incinte. În anii de la Întruparea Domnului 1438 s-a săvîrșit marea poartă a cetății, în zilele evlaviosului Ștefan-voievod și în zilele panului Luțian Herman, glăsuiește o piatră căzută din ziduri, cu inscripția slavonă și alta, în grecește*, cu următorul cuprins: "Rugăciunea robului lui Dumnezeu Teodor. — Iisus Hristos învinge. S-a făcut această cetate sub prea evlaviosul Domn Ștefan-voievod și de către meșterul Domniei Sale și ispravnicul cetății Fedorca (Feodor?) la anul 6948 (1440)". A treia — tot grecească — a aceluiasi domn: "A luat capăt dumnezeiescul zid. Vie Iisus Hristos în ajutorul celui ce l-a făcut..."

Rivalități mai presus de interesele țării însă pun capăt domniei celor doi frați, ireconciliabil sfîșiati între ei, ca într-un groaznic Război al celor două Roze, în 1443 Ștefan scoate ochii lui Iliș, pentru a sfîrși el însuși, patru ani mai tîrziu, asasinat. Urmașul său, Petru al II-lea (1447—1449), "acel Petru, care, de altfel, se legase cu Hunyadi prin căsătoria cu sora, de oarecare vîrstă, a acestuia", oferă Chilia lui Ioan Corvin de Hunedoara, care se grăbi să întărească cetatea, instalînd în ea o garnizoană maghiară. "El (Petru) a dat Chilia ungurilor", notează scurt Analele Putnene, iar o cronică polonă confirmă: "După Roman Vodă** urmă Petru Vodă,

* Limba arhitectului Teodor (Teodorachi) din Tulcea.

** Fiul lui Iliș-Vodă, respectiv Roman al II-lea (1447—1448), asociat lui Petru.

fiul lui Alexandru, și domni un an. Acesta dete Chilia regelui unguresc, ca s-o apere contra turcilor”.

Bogdan, fiul natural al lui Alexandru cel Bun, își dispută coroana cu tânărul Alexandru (cunoscut sub numele de Alexăndrel, fiul lui Iliăș), punînd în primejdie Cetatea Albă, în care aspiră să se așeze polonii. Slujind statul polon în acest scop, Alexandru al II-lea (1452—1455) își stabili reședința în Cetatea Albă, unde, otrăvit de boieri (în 1455), își află mormîntul.

Între timp Bogdan al II-lea (tatăl lui Ștefan cel Mare), ostil polonilor, îi bate la Crasna, lîngă Vaslui, curmînd astfel planul de cucerire a Cetății Albe, și, reînnoind jurămîntul său de credință față de Ioan Corvin, se angaja de asemenea: “Noi să nu avem nici cum să dobîndim cu sabia Chilia, fără de voia părintelui nostru și domnului Ionăș-voievod, cît vom fi în viață”.

Ca urmare, un armistițiu pe trei ani cu turcii asigură un scurt răstimp de pace Chiliei, sub lăncu de Hunedoara, al cărui nume, spunea umanistul Eneas Silvio Piccolomini, “a mărit gloria nu numai a ungurilor, ci și pe aceea a vlahilor din care s-a născut...”. În 20 noiembrie 1451, la Adrianopol, “din mila lui Dumnezeu, măritul domn și mărețul emir sultan Mohamed-beg, fiul măritului domn emir sultan și fiul răposatului Murad-beg”, jură ilustrului principe, domnul lăncu de Hunedoara, “pace pe trei ani cu domnul guvernator”; de asemenea Chilia și cele care țin de ea și care i se supun — va avea o pace pe trei ani de la stăpînirea mea și de la oamenii stăpînirii mele”.

Lăncu de Hunedoara, acum comite veșnic de Bistrița și comandant general al regatului, cere venerabilului Ioan de Capistrano, confesorul său, să consimtă la ridicarea unui lăcaș al Ordinului Fraților Monoriți, în cinstea Sfîntului Bernard, la Chilia, prin 1453. Iar în 30 aprilie 1453 (curînd după căderea Constantinopolului în mîinile turcilor) poruncește Sfatului din Brașov “să dați alesului Stoica pe seama noastră, pentru apărarea cetății noastre Chilia, două mii de săgeți, cincisprezece arcuri, două sute de corzi de arce și două măji sau lingouri

de fier... să faceți să fie aduse pînă la Brăila lucrurile arătate mai sus și chiar altele pentru apărarea acelei cetăți Chilia”.

Curînd (prin 15 mai 1453) judele orașului Sibiu informa “prea cinstitul jude și întregul sfat al onoratului oraș Viena” despre mișcările turcilor, în-deosebi în Țara Românească, amenințînd fără preget Chilia: “Vești noi, care umblă acum pe la noi, despre țara de răsărit, și anume că același împărat turc* acum este în persoană, fără întrerupere, în orașul Constantinopol... De asemenea, el are de gînd și în același timp vrea să trimită o putere mare și remarcabilă pentru a dărîma cetatea numită Chilia și orașul de lîngă ea, care se află la capătul unde Dunărea curge în mare”.

Vești, nu peste mult timp, confirmate istoric. După căderea Constantinopolului, Mahomed al II-lea proiecta o lovitură analoagă în nordul Mării Negre. “De la Constantinopol, circula acum zvonul, se pregătește o oaste fără număr să treacă trei orașe însemnate și puternice lîngă Dunăre, printre care **Bellogradum**,”** cugetînd a străbate apoi toată Ungaria, a o prăda, despoia și distruge, pentru a nu lăsa în urmă pe nimeni, care să-l găsească atuncea cînd ar voi să plece aiurea”.

O cronică a vremii consemna că sultanul, dacă va avea putință să-și ție flota la Constantinopol, visează stăpînirea peste lumea toată. Dacă va trimite flota în Marea Neagră, cum a făcut, va stăpîni Cetatea Albă și Chilia ș.a.m.d.

În aceste condiții, Moldova depune o rezistență care azi ni se pare uimitoare, s-a spus. Proviziuni pentru un asediu eventual fuseseră adunate încă de la începutul anului 1453, în Cetatea Albă. În curînd, flota turcească, în număr de la 56 la 60 de corăbii, trecu Bosforul. Orașenii din Cetatea Albă cerură sprijinul genovezilor vecini, și Caffa le dete provizii și 70 de “cazaci însoțitori” (mercenari) sub doi “comisari”. Flota turcă se opri

* Cuceritorul Constantinopolului.

** Dacă nu Belgradul sîrbesc, Belgradul nostru.

Înainte de cetăți, dar, găsind-o pregătită, trecu înainte. La 14 iulie Caffa era atacată. La finele anului genovezii acceptă plata tributului. În schimb, se cer de la Genova intervenții pe lângă regele Ungariei și regele Poloniei, pe lângă Hunyadi "Albul" pentru a permite trecerea de trupe prin statele lor; se cere grâu, fie și cu plată, căci "anul acesta nu s-a făcut, nici chiar la Cetatea Albă și Chilia (Lycostomo). Se trimit daruri sultanului. În Moldova frica de turci devine îngrozitoare. Demonstrația navală a turcilor în 1454 — cum scria N. Iorga — îngrozise pe becișnicul Petru Aron, care acceptă plata tributului de 2000 de galbeni ungu-rești*, ceva mai mic decât al Caffei". Mahomed al II-lea acordă negustorilor din Cetatea Albă, considerați supuși ai voievodului, dreptul de a negocia oriunde în vasta împărăție, cu marfa lor, pe care o aduceau de la Liov, din Europa centrală. În schimb însă, oficial, începând din 1456, Moldova devenea vasală Imperiului Otoman.

Din acest impas salvează Moldova Ștefan cel Mare, fiul lui Bogdan al II-lea, cel ucis mișelește de Petru Aron, care, în primăvara anului 1457,** biruind pe ucigașul tatălui său, cum scrie cronica, "au luat schiptrul moldovenesc", în curînd, la Suceava de însuși mitropolitul țării uns domn, la locul numit "Direptate".

* * *

Adevărata înflorire a celor două cetăți, sub lunga domnie a lui Ștefan cel Mare, care curmă anarhia de un sfert de secol a țării, căzută în mîinile unor nevrednici stăpîni după moartea lui Alexandru cel Bun, ținea de politica dominantă a domnului, consolidarea și apărarea bazei economice a Chilie și Cetății Albe, fiind, în concepția sa, obiective de competență ale politicii orientale a Moldovei.

Cu suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, "creatorul prosperității Cetății Albe moldovene, despre care se vorbea în toată lumea negustorilor

Răsăritului" (N. Iorga) — această cetate intră în prim-plan. Sub Ștefan cel Mare pîrcălabii Cetății Albe au fost dintre boierii de frunte ai Moldovei, ceea ce pune în evidență importanța pe care marele domn o acorda cetății. La 1457, anul ridicării sale în scaun, trimite ca pîrcălab pe unchiul său Vlaicu, pe care în 1459 îl dubla cu Stanciul, oștean vrednic, deși vrăjmaș tatălui voievodului.

Totodată, voind să-și asigure mijloacele de a controla și apăra cursul inferior al Dunării, după cucerirea cetății Hotin, Ștefan porni asupra Chilie, a cărei importanță avea să crească după căderea Constantinopolului. Era singurul debușeu care rămînea deschis întregii văi a Dunării, spre care țineau acum, fățiș, turcii. Expediția lui Mahomed al II-lea porni la 26 aprilie 1462. Prin iunie, flota turcă ajunsese la Chilia. Cînd se află că flota sultanului e înaintea Chilie, pentru ca să împiedice instalarea turcilor la Dunărea de Jos, Ștefan încercă un prim atac al Chilie. Cu această încercare el se alege însă numai cu acea rană de la picior, amintită în cronica moldovenească ("a fost rănit Ștefan Vodă în gleznă de pușcă la cetatea Chilie") și în cronica de la Putna ("îl loviră pe Ștefan Vodă cu pușca în călcîie la cetatea Chilia"), ca și în cronica moldo-polonă. Dar, cum scria Iorga, "Ștefan a putut astfel să gîndească la acea Chilie, unde fusese rănit de să-și aducă aminte toată viața".

Ceea ce n-a reușit în 1462 va izbuti însă în 1465, cînd atacul a fost reînnoit cu mai mult succes și Chilia revine Moldovei. "A sosit la Chilia, la 23 ianuarie, într-o joi, la miezul nopții, și vineri a bombardat cetatea și a cucerit-o prin asalt", notează scurt cronica moldo-germană. Iar cronica de la Putna întărește: "În anul 6973, luna lui ianuar 23, joi, la miezul nopții, a venit Ștefan Vodă la Chilia și a asediat orașul. Si a petrecut joia în pace, iar vinerea de dimineață a atacat și a început să dărîme cetatea Chilie... Si astfel dărîmă toată ziua și se bătură pînă-n seară, și sîmbătă s-a predat cetatea aceea. Și a intrat Ștefan Vodă cu voia lui Dumnezeu și

* Ducați de aur, la care fusese taxată Moldova sub Petru al III-lea.

** Marți, 12 aprilie 1457.

rămase acolo trei zile, veselindu-se și slăvind pe Dumnezeu, și ocrotind pe oamenii cetății”. Cu privire la măsurile luate de domn, cronica adaugă: “Și au pus acolo pe Isaia* și pe Buhtea. Și-i învăță să apere cetatea de limbi necredincioase”. Și încheie, concis: “Și așa se întoarse el cu toată oastea sa la Suceava, și acolo a poruncit Mitropolitului și episcopilor și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a fost dat...”.

În amintirea acestei victorii, Ștefan clădea Putna, cea dintâi ctitorie a marelui domn al Moldovei, începută în anul 1466 “ca mulțumită lui Dumnezeu pentru luarea Chilie”, și acordă scutiri de vamă călugărilor mănăstirii pentru grîul și miera pe care le vor vinde la Chilia (“trei căruțe ce vor merge de două ori pe an, o dată toamna și o dată primăvara”).

Dar cucerirea Chilie și incursiunile oștilor moldovene în secuime, legăturile lui Ștefan cu sașii și secuii răzvrățiți împotriva puterii regale determină pe Mateiaș Corvinul să atace Moldova cu gîndul de a reîntrona aici pe Petru Aron. Soldată cu eșec, campania militară a regelui, constrîns să fugă rănit din lupta de la Baia, nu reuși decît să consolideze poziția domnului moldovean, care — stăpîn pe țara sa și, curînd, în pace cu Mateiaș (care îi oferă Ciceul și Cetatea de Baltă, ca feude) — își reia lupta de apărare împotriva avalanșei turcești. Urmărind să atragă Țara Românească de partea sa, în octombrie 1474 instalează în scaunul ei un domn credincios. Ceea ce provoacă mînia sultanului, care-i cere prin solii săi plata tributului și cele două cetăți-porturi, fapt pe care Ștefan îl respinge îndrîjit.

Înainte ca oștile otomane să se îndrepte asupra Moldovei, Ștefan cheamă la dînsul “pe boieri și întreaga țară, pentru ca împreună cu curtenii și hînsarii** să apere luptînd neațîmarea Moldovei și solicită, totodată, sprijinul Papei “ca împreună cu alți regi puternici și principii să se silească spre a nu primejdui creștinătatea de

către mult necredinciosul vrăjmaș”, pentru ca și moldovenii să nu lupte singuri, ci “cu ajutorul lor”.

Soliman trecu Dunărea pe gheață în decembrie, pe la Nicopole, cu o puternică oaste de 120.000 de oameni, cărora li se adaugă tătarii. Pe cînd cete mai mici asediază Chilia, Ștefan înaintă pînă la tabăra întărită din sus de Vaslui, unde, la 10 ianuarie, într-o marți dimineața, pe o ceață groasă, turcii fură buimăciți cu totul. Și cetățile Basarabiei, care se predaseră turcilor, scrie cronicarul polon, “fură reluate de Ștefan după victorie”.

Curînd însă, corăbiile turcești veniră din nou să atace Chilia și Cetatea Albă. În februarie 1475 se ventila știrea că această localitate a fost luată de sultan, “care a asediat-o pe uscat pe acest timp de ghețuri”. Ștefan desfășoară o intensă acțiune diplomatică, din Persia pînă la Roma. Aflînd că Mahomed al II-lea pregătea atacul Chilie și Cetății Albe, cere lui Cazimir ajutor militar.

La finele lui mai 1475, o puternică flotă turcească sub comanda lui Ahmed-Pașa (după ce cucerise porturile Caffa și Soldaia de pe coasta nordică a Mării Negre) se îndrepta spre Cetatea Albă.

La curent cu aceste mișcări, în 26 iunie 1475, Ștefan cel Mare scrie solilor săi din Ungaria (că “împăratul are să vină pe uscat împotriva noastră ca să cucerească în persoană țara noastră cu toată puterea lui și cu toată oastea lui...”) și le cere să fie informat de urgență regele Mateiaș “pentru a-i acorda ajutorul promis”. Regele răspunde favorabil; cere ajutorul lui Cazimir din Polonia, îndată ce prinse veste că sultanul strînge trupe la Adrianopol, 2000 de pedestri pentru a ataca Chilia și Cetatea Albă.

Zadarnic însă, și de astă dată moldovenii aveau să respingă singuri tentativa flotei turcești de a cuceri Cetatea Albă în vara anului 1475. O scrisoare din august confirmă știrea că “de la Caffa s-au dus turcii la geții ce locuiesc peste Dunăre spre a-i ataca și a le lua cetatea lor cea tare, și nu se știe cine va învinge”... Turcii debarcară patru tunuri — aflăm din analele venețiene —, dar moldovenii

* Cumnatul său.

** Husarii.

le luară noaptea, gonindu-i în apă. Plecînd de aici, flota turcă încercă măcar o lovitură asupra Chilie, dar "găsiră locul ruinat, căci îl ruinaseră românii, ca să nu se facă o trădare ca în Caffa".

Ca o reacție, în anul următor, Mahomed al II-lea (care spunea: "Pînă cînd românii stăpînesc Chilia și Cetatea Albă iar ungurii Belgradul sîrbesc, noi nu vom putea birui pe ghiauri"*) porni în persoană cu o oaste de 150.000—200.000 de turci, 12.000 de munteni ai lui Basarab Laiotă și 30.000 de tătari ai hanului Crimeii împotriva Moldovei. "În anul acesta, sultanul pare că și-a amînat toate celelalte planuri; spre Dunăre i se îndreaptă toate gîndurile" — scriu raguzanii la 18 februarie 1476, spre Dunăre și spre cetățile din sudul Moldovei, care formau, și după o știre polonă din 1476, "scopul principal al expedițiunii turcești din acest an".

În primăvara anului 1476, Ștefan cel Mare, informat în legătură cu pregătirile pe care le făceau turcii, încearcă printr-o solie să-l înduplece pe sultan să renunțe la planurile sale de cucerire a Moldovei. Sultanul ar fi acceptat, se zice, și ar fi trimis chiar un sol în Moldova, cerînd, ca de obicei, plata tributului pe anii trecuți și cedarea Chilie și a Cetății Albe — condiții pe care Ștefan refuză să le accepte.

Din alte surse aflăm că sultanul ceruse și prinșii turci, un fiu al domnului ca ostatic, robii genovezi fugiți la Cetatea Albă. Ștefan trage în țeapă prizonierii de la Vaslui sub ochii solului. Ca răspuns, sultanul începu să înarmeze o flotă de 100—150 de pînze: în urma refuzului lui Ștefan cel Mare se înarmară la Galipoli la 60 de corăbii mai mici și de transport, cu unelte de asediu "pentru Cetatea Albă și Chilia".

În urma apelului său, Papa acordă indulgențe pentru cei ce vor ajuta pe Ștefan în lupta cu turcii sau vor vizita cele două biserici catedrale din Cetatea Albă sau bisericile din acest oraș indicate de episcopul Cetății Albe

(indulgențele se vor da la una dintre aceste biserici)...

Între timp solii lui Ștefan în Ungaria anunță pe regele Mateiaș (care printr-un act din 15 august 1475 se obligase să dea ajutor militar lui Ștefan la nevoie) că o mare flotă turcă a intrat în Marea Neagră și că sultanul se gîndește cu orice preț să-și îndrepte corăbiile către cele două cetăți ale lui Ștefan, Chilia și Cetatea Albă, "care sunt foarte tari", iar oastea de uscat va apuca prin Muntenia, pentru a-l ocupa pe Ștefan și a-l opri de a-și aproviziona și apăra cetățile și cer "ajutor grabnic". Singur cu moldovenii săi (abia 40.000 de oameni), în lipsa ajutorului așteptat, însă, la Valea Albă, în locul numit de atunci Războieni, Ștefan fu înfrînt de turci, în 26 iulie 1476, deși, scria cronicarul polon: "Ștefan și ai săi s-au luptat cu atîta vitejie, încît se spune că au căzut aproape 30.000 de turci", iar cronicarul turc: "Ștefan sta nevătămat în pădurea sa fortificată și se apăra cu artilerie și făcu mari pagube turcilor".

Tătarii făcură două invazii: una în cîmpia Cetății Albe, fiind respinși de pîrcălabii de aici. Turcii intrară în Suceava, dar nu putură cuprinde cetatea. Decimați de boală și foame, se întoarseră arzînd și prădînd țara. Loviți de Ștefan, suferiră mari pierderi, în retragerea lor, cum o numea Mateaș, "o fugă rușinoasă". Flota, ce pregătea Chilie și Cetății Albe soarta Caffei și a Mangopului, se prezentă la Cetatea Albă; dar de data aceasta atacul asupra porturilor, bine înarmate, nu izbuti; orășenii apărîndu-se foarte bine, la Chilia 500 de ieniceri fură prinși și toți. "Furtuni priincioase moldovenilor sfărîmăseră și nimiciră în Marea Neagră galerele cu provizii și pe lîngă acestea chiar flota cealaltă, care se afla la gurile Dunării, suferise așa de mult, încît porturile moldovenești rămăseră neatinse. Dunărea a fost trecută într-un chip puțin faimos, cum scria Iorga, și Moldova rămase, cum fusese mai înainte, statul liber al puternicului Ștefan. Între anii 1479 și 1482 el puse să i se asigure granița de la Dunăre și de la Mare întîi prin întărirea Chilie și apoi prin a Cetății Albe.

* Creștini.

Încă prin 1475—1476 lucrau la Cetatea Albă meșteri care înălțară în grabă poarta cea mare avînd deasupra placa de marmură cu stema Moldovei — zimbrul cu steaua între coarne — și faimoasa inscripție: "În anii de la Întruparea Domnului 6984 (=1476) s-au săvîrșit marea poartă în zilele cuviosului Io Ștefan-voievod și în zilele panului Luca și panului Hărman".

În 1479—1480 Duma și Hărman isprăvesc un al treilea "mur" în incinta cetății reconstruite de Ștefan cel Mare cu ziduri de o masivitate extraordinară. În aceeași vreme Ștefan zidi o biserică pe care păgînii au ras-o mai tîrziu de pe fața pămîntului.

De asemenea, "la anul 6987 (= 1479) iunie în 22, au început Ștefan Vodă a zidire cetatea Chilie și o isprăviră într-același an, iulie în 17" — scrie Letopisețul de la Bistrița —, folosind "800 de zidari și 17 mii de ajutoare", după cronica țării. Fapt pe larg comentat de Miron Costin în **Cartea pentru descălecatul dintîi**. Surprins cum despre aceeași cetate află că în anii 6973 "a luat-o Ștefan de la turci și apoi în anii 6987 iunie în 22 Ureche zice că în acest an au început Ștefan Vodă a zidi cetatea Chilie și au sfîrșit-o în iulie același an", se întreabă: "Cum încape acest lucru?" (la cap. V. **De cetățile țărilor acestora**). În cap. XI, amintind iar "cetățile ce se află aici în țară la noi", revine, punîndu-și din nou întrebarea: "Cum poate să fie acest lucru, că întîi scrie că au răscumpărat-o de la turci... și apoi s-o zidească?".

Enigma se rezolvă printr-o netă distincție între două cetăți care ar fi apărut succesiv la Chilia ("...cum din afară de cetatea cea mare a Chilie este alta mai mică, care să o fi zidit Ștefan Vodă cel Bun ca o strajă cetății cei mari"). La rîndu-i, Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin, distinge de asemenea "cetatea cea mare (genoveză)" a Chilie de cea mică "zidită poate de Ștefan ca o strajă cetății cei mari", reluînd argumentele tatălui său ("care lucru nu se poate crede, într-un an să o isprăvească. Ci, sau au adaus vreo cetățuie mai mică către cetatea cea mare, cum am înțeles de o seamă

de boieri din țară (dă și numele unuia) sau au direș și au mai întărit cetatea Chilie...").

Pîna astăzi părerile sunt împărțite. Istoricii noștri au emis multă vreme ipoteze contradictorii în această privință. N. Iorga credea că era vorba numai de o întărire, fiindcă trei săptămîni n-ajungeau pentru ca să se facă o cetate nouă. De o restaurare și completare a ei vorbesc și alți istorici, în legătură cu aceeași cetate. Dar o distincție, în final, se impune: au existat în trecut două Chilii. Cea dintîi, Chilia bizantină, ajunsă sub stăpînirea genovezilor și luată de Ștefan de la munteni în 1465, aflată pe o insulă din brațul Chilia, unde se află acum Chilia Veche (**Lycostomo** a genovezilor, așezată pe malul drept al brațului dunărean cu același nume, adică în Deltă, pe pămînt dobrogean, într-o insulă înconjurată de brațele Dunării, Chilia și Sulina și de Marea Neagră). A doua — cetatea de la Chilia Nouă, pe malul stîng al brațului Dunării, clădită de moldoveni sub Ștefan cel Mare.

Deși, după unii, Ștefan cel Mare s-ar fi mulțumit să întărească vechea fortificație preluată de la munteni, făcînd-o mai aptă să reziste atacurilor previzibile ale turcilor, cert pare faptul că — admite apoi însuși Iorga — "Chilia fusese clădită din temelii chiar după risipa din 1475, sau, mai bine, se risipise vechea cetate din ostrov și se făcuse în loc alta pe țărm în față".

Cercetări întreprinse recent la Chilia, sub egida Academiei de Științe a Moldovei, confirmă existența unei fortificații de piatră, ridicată de domnitor pe țărmul basarabean al localității Chilia Nouă. "O cetate puternică ridicată pe malul fluviului Dunărea, despre care scria cronicarul turc Tursun-bei: "Adîncimea șanțului ei era de neînchipuit, iar apa Dunării fiind scursă în el, cetatea părea ca o insulă. Zidurile și turnurile ei erau înalte... iar urcarea dușmanului pe ele era cu neputință".

Apariția ei se explică istoric. În 1462 Ștefan atacase Chilia Veche pe care în 1465 o ruină el la cucerire. Stăpînită de bizantini și genovezi,

puteri maritime dispunând de flote puternice, aşezarea ei pe o insulă se explică de asemenea. Însă, când ajunse în posesia Moldovei, putere continentală, atunci aşezarea ei dincolo de Dunăre constituia un dezavantaj. De aceea, Ştefan hotărî să ridice în faţa celei vechi şi folosind materialul acesteia, în 1479, o nouă cetate pe malul stîng. Conştient că avanpostul Lycostomo (cetatea din insulă) nu putea rezista multă vreme unei mari forţe navale şi terestre reunite, admit istoricii, Ştefan dărimă fortăreaţa şi consolidează "noua Chilie" pe ţarmul moldovean al braţului septentrional al Dunării. Ceea ce nu exclude existenţa unei cetăţi mai vechi chiar la Chilia Nouă, dacă în 1412 se aflau la Chilia moldoveni în "noua cetate de pe malul nordic, după unii, înălţată în această vreme".

Deşi recent noi pledoarii în favoarea ideii vechi a echivalenţei între Chilia şi Lycostomo, admisă de N. Iorga încă în 1899, îşi fac loc pe baza unor noi loturi de date privind comerţul genovez de la gurile Dunării, s-a postulat localizarea diferită a celor două cetăţi. Portolanele şi hărţile vechi din secolele XV şi XVI indică o singură "Chilia" sau Lycostomo. Dar în secolul XVII începe să apară în hărţi şi Chilia Veche, deosebită de Chilia Nouă, pe care Ştefan o întări, făcînd anume un zid în jurul oraşului ce se formase în faţă pe malul moldovenesc al Dunării, ca "reşedinţă domnească şi principal centru de apărare a localităţii prospere, loc de refugiu al băştinaşilor în timpul numeroaselor intervenţii militare"... Aici zidi el, de asemenea, la 1482 biserica Sf. Nicolae (cu arhitect italian, după Iorga, levantin după alţii; Ioan Pridvana) în stil "bizantin clasic", o dată cu biserica de la Cetatea Albă, vădind — şi pe această cale — grija sa faţă de cele două cetăţi de marcă ale Moldovei.

Ameninţarea turcească nu încheia însă. Încă în 1478, prin solul său Ioan Țamblac, Ştefan spunea veneţienilor: "Eu sînt sigur că turcul iarăşi va veni împotriva mea în vara aceasta, pentru cele două *ținuturi* ale mele, Chilia şi Cetatea-Albă, care-i

sunt foarte cu supărare". Şi cerînd să fie ajutat "astăzi, căci vremea e scurtă şi nu ne îngăduie a lua alte măsuri mai întinse", explica dogelui veneţian importanţa cetăţilor sale: "Şi înălţimea Voastră poate gîndi că aceste două locuri sunt Moldova toată* şi Moldova cu aceste două cetăţi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia şi straja acestor două crăii". Mai mult, "dacă aceste două cetăţi vor fi păstrate, va fi cu putinţă ca turcii să piardă Caffa şi Hersonesul**", de care erau interesaţi şi veneţienii.

Avînd în puternica-i mîină toate cetăţile de sud ale ţării, Ştefan îşi putea socoti stăpînirea asigurată. Cînd urmaşul lui Mahomed, Baiazid al II-lea, trimise un sol în Moldova pentru a-i cere tributul, Ştefan "n-a voit să dea nimic", scrie o cronică. Atunci, în fruntea unei grele armate, la 1 mai 1484, Baiazid porni asupra Moldovei, ca să răzbune înfrîngerea suferită de tatăl său din partea lui "Ştefan Moldoveanul" şi, "trecînd cele şapte guri ale Dunării, cum scriu cronicarii poloni, năvăli în Moldova şi jefui cea mai mare parte din ţara aceea".

Două obiective urmărea Baiazid, în fruntea unei oşti de 80.000 de oameni (ieniceri şi spahii din Europa şi Asia), cărora li se adaugă forţele tătarăşti şi muntenii aduşi de Vlad Călugărul (40.000 de oameni), în total 120.000; întîi: cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe, care constituiau pentru turci puternice puncte de sprijin, asemenea Giurgiului şi Severinului din Muntenia; apoi, cucerirea Sucevei, capitala lui Ştefan. Astfel, luînd-o pe drumul pe care venise şi tatăl său, Mahomed al II-lea, în 1476, păstrînd prin Dobrogea contactul cu Marea şi trecînd Dunărea pe la Isaccea (Obluciţa), făcînd joncţiunea cu oastea tătarilor şi cu oştirea lui Vlad Călugărul, Baiazid concepe atacul celor două cetăţi pe uscat şi pe apă. "350 de corăbii au gătit (Baiazid) şi altă oaste mare pe uscat, scria Şincai în cronica sa, ca să meargă cu război

* În text: "Valahia toată, bogăţia şi viitorul ei".

** Crimeea.

asupra voinicului din Carabogdania și să-i înfrîngă puterea”.

La 13 mai* oastea de uscat a lui Baiazid era în fața Chilie. Când și flota apăru înaintea zidurilor, groaza cuprinse pe asediați. “Locuitorii suburbiilor se îngrămădiră, înspăimîntați, cu tot avutul lor în cetate; grîul verde fu cules pentru a hrăni populațiunea înfometată”. Dar cu toate enormele ghiulele de piatră, pe care le aruncau tunurile numeroase ale sultanului, zidurile și turnurile rămîneau acoperite de apărători”. Totuși, după cîteva zile, un nou atac și mai înverșunat avu loc; turnurile și o mare parte din ziduri căzură. “Orașul era cucerit și turcii înfăptuiră față de învinși — cum scrie umanistul Ursinus — obișnuitele lor ticăloșii”.

După asediul de opt zile, în dimineața de 14 iulie 1484 Chilia căzu în mîinile turcilor. Pîrcălabii Chilie, Ivașcu și Maxim, pieriră. Distrusă, cetatea se înfățișa ca o grămadă de dărîmături ce acopereau corpurile vitejilor moldoveni morți.

De la Chilia turcii trec năpraznic la Cetatea Albă, înconjurînd-o cu oaste cîtă frunză și iarbă, pe apă și pe uscat. “Așijderea, într-acestași an, august 5, au luat turcii și Cetatea Albă”, scrie Ureche. Asediul început la 30 iulie se sfîrși cu victoria turcilor în ziua de 4 sau 5 august.

Lupta fu, și aici, înverșunată. Pîrcălabii Oană și Hărman, înarmînd populația retrasă între ziduri, se apărăra cu un curaj disperat, respingînd întîiul asalt cu săgeți, cu pietre și puține tunuri din cetate. Timp de zece zile ghiulele turcești au lovit fără milă zidurile cetății; rîndurile turcilor cădeau secerate, dar se împrăpătau mereu cu alte valuri.

Mai multe atacuri au fost respinse, fiindcă oamenii din lăuntru își făcuseră în ruinele zidurilor apărători foarte tari, așa încît la intrarea turcilor se încăierară cu dîșii și, împingîndu-i înapoi cu mare virtute, se apărău cu săgeți, pari și pietre, purtîndu-se cu atîta inimă, încît răniră și omorîră un

foarte mare număr de turci, gonindu-i de mai multe ori afară. Dar vrăjmașii, avînd oștire numeroasă, cum scriu martorii vremii, lesne se reînnoiau și, venind fără încetare cu puteri proaspete, nu da loc de repaos la înconjurări”. Văzînd turnurile cetății dărîmate de ghiulele, șanțurile umplute, apărătorii cedară, în cele din urmă. Se deschiseră atunci porțile. Un pașă cu trei mii de ieniceri ocupă cetatea.

Asediul se mîntui la 4 august, după letopisețul nostru, “pîrcălabii Gherman și Oană avînd, la urmă, aceeași soartă ca și tovarășii lor de la Chilia” (N. Iorga). Ostașii de frunte au fost trecuți sub sabie. Cei prinși în cetate, locuitorii satelor și orașelor, au fost luați robi și duși, fie în Crimeea, fie la Țarigrad, vînduți ca vitele.

Dintre orașenii “scoși pe una din porți cu tot ce pot duce în spinare”, două mii de băieți sînt luați ca recruți de ieniceri, două mii de fete pentru seraiuri și țîrguri, vîndute ca sclave. Din 20.000 de oameni (mulți bogați!) rămaseră 200 de familii de pescari între dărîmăturile Cetății Albe. Biserica lui Ștefan cel Mare a fost rasă de pe fața pămîntului.

De aici sultanul se îndreptă spre Chilia, unde, la 6 august, își făcea rugăciunea sa de vineri în biserica lui Ștefan cel Mare, prefăcută în moschee.

La 11 august însuși sultanul adresa raguzanilor această scrisoare: “Cu ajutorul lui Dumnezeu am trecut Dunărea, unde a venit și hanul cu 70.000 de soldați și ni s-a închinat, punîndu-se cu ai săi la ordinele noastre, împreună cu toți ostașii munteni; și pornirăm de acolo și ajunserăm întîi la o cetate a lui Ștefan, zisă Chilia, care e cheie și poartă la toată țara Moldovei și Ungariei și a țării de la Dunăre* ... Și așa cu ajutorul lui Dumnezeu, în opt zile am luat acea cetate și am întărit-o despre uscat și despre apă în numele împărăției noastre, și am pornit de acolo și am ajuns la altă cetate a zisului domn, cu numele de Cetatea Albă, care e cheie și poartă a toată Polonia, Rusia, Tataria și a toată Marea Neagră, care

* După alte izvoare: la 27 iunie, traversînd Dunărea, la 6 iulie cetatea a fost asediată.

* Muntenia.

cetate, cu ajutorul lui Dumnezeu am luat-o în două zile, și am întărit-o și pe aceea ...”.

Căderea acestor cetăți a stîrnit un puternic ecou în epocă. “Împăratul turcilor cu uriașe oști pe uscat și pe mare a invadat Mysia și a luat orașele foarte întărite Belgrad și Chilia și a subjugat pe valahi în Moldova la Dunăre” — atestă epistole narative poloneze, în latina vremii prevenind: **Si velint, ad paucos annos totam Europam possidere possint** — “de-ar voi, în puțini ani ar putea stăpîni toată Europa”.

Pierderea acestor cetăți — în privința aceasta vorbesc documentele vremii — a însemnat cea mai grea lovitură care i se putea da lui Ștefan. Prin cucerirea Chiliei și Cetății Albe, de a căror importanță își dădeau seama turcii, se lăsa fără apărare frontiera sudică a Moldovei, ele servind ca baze militare pentru cucerirea Sucevei, capitala Moldovei, care în toamna anului următor fu din nou atacată.

În al doilea rînd, pierderea acestor două cetăți scădea complet comerțul Moldovei, lovind în viața economică a țării, care, de altfel, prin căderea Caffei și a Mangopului în mîinile turcilor, fusese direct amenințată. Prin răpirea acestor două cetăți, antrepozite comerciale, veniturile Moldovei aveau să scadă; venitul vămilor — de la negustorii care importau sau exportau mărfuri prin aceste două porți ale Orientului — încetă. O nouă fază începe în domnia lui Ștefan cel Mare, în istoria Moldovei. Turcii, instalîndu-se aici, impun condițiile unor schimbări de ordin politic și social, agravînd, o dată mai mult, soarta țării. De acum înainte, Ștefan nu mai avea decît un singur gînd, scria lorga, “acela de a recăpăta orașele pierdute, care erau aproape creațiunea lui și care permiteau o așa de puternică dezvoltare de putere și bogăție a Moldovei pînă atunci”.

Pentru a-și atinge acest țel, Ștefan era dispus să-și revizuiască însăși politica sa externă, căutînd să-și asigure cu orice preț spatele și ajutorul creștinătății în contra puhoiului otoman.

Luat prin surprindere la asediul Chiliei și Cetății Albe, ceruse ajutor regelui Ungariei. “Încunoștințați de domn, scria curînd regele — și rugați ca să-i dăm ajutor, am strîns imediat oaste ca să ajutăm pe acel domn și pe cînd speram să plecăm în persoană în ajutorul lui împreună cu toate forțele pe care i le-am adunat de pe unde am putut — și eram gata de război, ni s-a adus vestea că turcii au cucerit acele cetăți și, după ce au făcut în ele garnizoane, s-au întors acasă”.

Dar, în loc de a continua expediția pentru recucerirea cetăților, regele se mulțumi să scrie sultanului și-l somă să restituie “castelele furate oarecum”. La care sultanul răspunde că “nu se pot restitui Chilia și Cetatea Albă, dobîndite cu multă trudă și cu multă pierdere de vieți”. Încheind un acord cu sultanul, Mateiaș Corvinul include în tratat și Moldova, dar fără cele două cetăți, ceea ce însemna o recunoaștere a **statu-quo**-ului, adică a situației de pînă acum. Urmarea acestei atitudini a regelui fu îndepărtarea lui Ștefan de Mateiaș și orientarea lui spre poloni.

Dar, înainte de a depune formal jurămîntul de credință polonilor, voevodul Moldovei mai face o încercare de a recuceri Cetatea Albă prin înțelegere cu locuitorii creștini de acolo. Cum ne informează cronicarul turc Seadedin: “Necredincioșii au trimis vorbă domnului că orașul s-ar putea lua prin surprindere, dacă ar veni de urgență, și au promis să dea ajutor acelor care ar veni. Domnul Moldovei a pregătit imediat și a trimis ostași pe apă și pe uscat; dar în acest timp garnizoana turcească a descoperit “trădarea” (complotul) și a pedepsit pe autori cu moartea”.

Ca să-i prindă totuși pe moldoveni, turcii îi așteptară și, într-o noapte întunecoasă, moldovenii s-au apropiat de ziduri și au așezat scările și cercară ca să intre în oraș, cum scrie Seadedin. Turcii au lăsat să intre o parte, dar în vremea în care unii se aruncau în cetate și alții urcau, au tăbărit deodată și au masacrat atît pe cei care urcau, cît și pe cei care erau deja în oraș, din care mulți au fost

făcuți prizonieri și trimiși la Poartă o dată cu raportul asupra acestui eveniment”.

La aceasta se referă și cronicarul turc Nesri, care scrie: “Curînd moldovenii rămași în cetate au trimis știri lui Ștefan cel Mare “să vii numai-decît, noi îți vom preda cetatea”. La rîndul său, pregătind scări și adunînd oaste și încărcînd în timpul nopții ostași în corăbii, Ștefan a venit pe apă chiar lîngă Cetatea Albă. Șireții ghiauri dinăuntru îl așteptau, uitîndu-se la drum. Ghiaurii haini i-au omorît pe cei care păzeau cetatea”. Pe scurt, în timpul nopții, au așezat scări la fortăreața cetății ca să urce sus... Dar, scrie același cronicar, “Allah a făcut așa fel încît unii dintre gazii au aflat despre aceste fapte ale ghiaurilor. Ei au tăcut pînă ce cîțiva ghiauri s-au urcat pe scări”. Gazii, la rîndul lor, “strîgînd numele lui Allah, au tras săbiile și, prinzîndu-i, i-au măcelărit pînă în zori. Ștefan cel Mare a ajuns în asemenea hal, încît abia și-a scăpat capul”.

Aflînd despre încercarea lui Ștefan cel Mare de a recuceri Cetatea Albă, sultanul porunci lui Ali-bei “să meargă la acel ghiaur și, întîlnindu-se cu el, să se străduiască mult ca să-i vină de hac, iar dacă nu se va întîlni cu el, să-i devasteze vilaetul, să-l pîrjolească și să-l aducă în ruină în așa măsură, încît să nu mai rămîină urmă de veselie”.

Strîns în clește de turci, izolat, înșelat în așteptările sale, dornic de a recuceri Chilia și Cetatea Albă, Ștefan cel Mare face apel la poloni. Cointeressați sub raport politic și mai ales economic — credea Ștefan —, polonii îi vor da ajutorul ce-i era necesar. De aceea, călcîndu-și, cum s-a zis, pe inimă, după 25 de ani de ezitare, Ștefan acceptă, în cele din urmă, să presteze omagiu regelui Cazimir. În ziua de 15 septembrie 1485, domnul moldovean jură credință regelui Cazimir ca odinioară marele rege Ottokar al Boemiei împăratului Rudolf. A doua zi, 16 septembrie, Ștefan semna actul prin care declara că păstrează regelui și coroanei polone aceeași credință ca și predecesorii săi, că nu va recunoaște nici un alt suzeran, că-l va ajuta contra

tuturor dușmanilor cu persoana sa proprie, cu oștile și cu sfatul său, că nu va porni nici un război și nu va încheia nici o pace fără știrea regelui. La rîndul său, Cazimir se obliga, printr-un act iscălit în aceeași zi, să apere cu toate puterile sale Moldova “în granițele sale vechi”, “așa după cum erau din vechime” din toate părțile (ceea ce însemna recucerirea Chiliei și Cetății Albe) și se angaja totodată să nu încheie nici o pace care ar privi Moldova și granițele acesteia “fără știrea lui Ștefan”.

Și de astă dată însă regele Cazimir avea să înșele speranțele domnului moldovean. Deși se obligase prin tratat să apere “cu sabia sa” (așadar, în persoană) și cu toate forțele pe Ștefan, în toate granițele sale vechi, așa cum erau, “în vechime la țara Moldovei”, din nefericire, regele polon, cum spune un istoric al nostru, “a uitat să-și onoreze angajamentul”. Și, în loc de-o armată puternică, așa cum o cerea un asediu al celor două cetăți, i-a dat lui Ștefan numai un corp de 3000 de cavaleri* ca să-l ajute să alunge pe turci, care în timpul cînd el depunea jurămînt de credință regelui polon intraseră în țară, prădînd și arzînd pînă la Suceava. Orașul fu ars, însă cetatea nu putu fi luată. “Și împreunînd oastea cea streină cu oastea sa, cum scrie Ureche, pre multe locuri au smintit pre turci, de le-au căutat a ieșire din țară”. Năvălitorii s-au retras cu iuțeală în fața armatei lui Ștefan, care a înaintat pînă la Cătlăbuga, aproape de Chilia. Aici avu loc, în ziua de 16 noiembrie 1485, lupta, și turcii au fost învinși. “Așa Ștefan Vodă au curățit țara de vrăjmași, iară cetățile care le-au cucerit turcii, Chilia și Cetatea Albă, nu au putut să le mai scoată de la turci — scrie cronicarul —, că ei mai înainte de ce au ieșit din țară le-au grijit cu oameni, cu puști și cu bucate de ajuns”.

În același an, scrie letopisețul lui Azarie, Ștefan “cercă în miezul iernii, prin surprindere, împotriva turcilor, aici, la Chilia, ce mai cercase, în

* După alte izvoare, 2000 de “călări grei”, călăreți “îmbrăcați în fier”.

tinerețele lui, de două ori împotriva cetății. Prinzându-i de veste însă, paznicul cetății, Bali-beg, fiul lui Malcociu, îi ieși înaintea pînă la iezerul Cătlăbuga. Ștefan putu birui, dar fără să fie în stare a lovi cetatea*.

Un an mai tîrziu, pentru a împiedica un nou atac împotriva Chilie și Cetății Albe din partea lui Ștefan, sultanul trimite un corp de oaste cu ordin de a pătrunde în Moldova, aducînd totodată un nou pretendent pentru a fi instalat la domnia Moldovei, anume Hroiote*.

Înaintînd pînă mai sus de Roman, turcii, sub conducerea lui Bali-beg împreună cu Hroiote, sînt înfrînați de Ștefan la Scheia, unde are loc lupta în care, în ziua de 6 martie 1486, turcii sînt zdrobiți. "În anul 1486 luna mart 6, luna, scrie letopisețul de la Bistrița, au fost război cu Hroiote la Scheia pe Siret și l-au prins (Ștefan) și i-au tăiat capul".

Văzînd Ștefan că din partea polonilor nu mai putea trage nădejde, lansînd ideea unei noi coaliții antiotomane, se adresează din nou venețienilor și trimise o solie la țarul Moscovei, cneazul Ivan al III-lea, cu care avea legături de familie**. Implicat în lupta cu tătarii Hoardei de Aur, cneazul răspunde printr-o solie la Cazimir, îndemnîndu-l să nu lase pe Ștefan în părăsire. Venețienii acordă și ei un ajutor diplomatic, prin ambasadorul lor de la Poartă, ușurînd calea restabilirii bunelor relații de mai înainte dintre poloni și turci. Sperînd că vor putea smulge Chilia și Cetatea Albă pe această cale din mîinile turcilor, cum rezultă din instrucțiunile date solului trimis la Poartă în anul 1488, polonii se limitează la simple intervenții diplomatice, fără a risca o intrare în scenă alături de domnul moldovean. În cele din urmă, solul polon încheie pace cu turcii fără ca să obțină din partea sultanului decît garanții în favoarea polonilor, deși cele două cetăți îi interesau deopotrivă.

Încheind, în aceste condiții, pa-

cea cu turcii, fără a reuși să obțină Chilia și Cetatea Albă, regele Cazimir încălca totodată clauzele tratatului cu Ștefan cel Mare, în condițiile de la Kolomeea.

Dezamăgit de atitudinea inconsecventă a polonilor, de lipsa lor de energie în îndeplinirea obligațiilor ce decurgeau din angajamentele reciproce din 1485, Ștefan se apropie din nou de Mateiaș Corvinul. La rîndul său, regele ungar (deși jurămîntul de la Kolomeea nu-i convenise) nu înceta să lucreze a-l readuce pe Ștefan în sfera sa de influență. Atitudinea regelui Cazimir față de Moldova justifică, din punctul de vedere al lui Ștefan cel Mare (conform principiului său de a nu avea doi dușmani deodată), necesitatea apropierii de regele vecin și reluării bunelor relații cu Mateiaș Corvinul, el însuși interesat să-l atașeze pe Ștefan de Ungaria. Foarte probabil, acum are loc cedarea Ciceului și Cetății de Baltă, cele două posesiuni ardelenne acordate de rege, se pare, cu ocazia tratatului de alianță din 1475. Matei Corvin, pentru a-l rupe pe Ștefan, voievodul Moldovei, de Jagelloni, urmărind să-și asigure prietenia lui Ștefan, îi donează Ciceul și Cetatea de Baltă, cum scria cronicarul maghiar Vernacius, "în locul celor ocupate de turci".

De fapt, dezlipite de trupul țării, Chilia și Cetatea Albă n-au devenit străine pentru noi; de drept, ele nu s-au putut înstrăina niciodată. Nu numai că nu le-am uitat, dar am păstrat speranța că le vom avea odată; așa a crezut Ștefan, așa a dorit Petru Rareș și, după dînsul, cele mai luminate spirite ce au domnit peste Moldova, pînă la fanarioți: Despot, Ioan-Vodă cel Cumplit, Aron-Vodă, Mihai Viteazul, Petriceicu, Constantin și Dimitrie Cantemir. Expedițiunile de recuperare și proiectele de recîștigare fac parte, firesc, din istoria **românească** a Chilie și Cetății Albe, sublinia în urmă cu un veac N. Iorga, care cunoștea ca nimeni altul istoria acestor cetăți.

(Va urma.)

* După cronică moldo-germană — Hronoda.

** Fiul său luase pe fiica lui Ștefan, Olena, de soție.

DOCUMENT DE CERTĂ VALOARE ISTORICĂ

Studiul cu caracter memorialistic ce urmează este prin excelență una dintre cele mai interesante și edificatoare pagini din istoria mișcării naționale a românilor basarabeni de pînă la Marea Unire. Autorul acestor sincere și impresionante confesiuni este inimosul bucovinean Ion Zelea-Codreanu (tatăl lui Corneliu Zelea-Codreanu, liderul mișcării legionare din România interbelică). Conform propriilor mărturii, în activitatea sa din perioada respectivă Ion Zelea-Codreanu a preferat să apeleze frecvent la un procedeu, la prima vedere nevinovat, dar, în același timp, destul de eficient, în lupta de revigorare a conștiinței naționale a românilor aflați sub ocupațiile austro-ungară și țaristă — difuzarea masivă în Ardeal, Basarabia și Bucovina a publicațiilor românești editate în Regat. În felul acesta, prin intermediul cărții românești ce pătrundea pe diferite căi (clandestin și prin poștă) în teritoriile românești ocupate de cele două imperii, se făcea o veritabilă propagandă națională și unionistă și, cu siguranță, această literatură a contribuit și ea la realizarea actului Unirii de la 1918.

Un aspect deosebit de important al memoriilor lui Ion Zelea-Codreanu îl constituie informațiile despre starea românilor basarabeni din ținutul Cahul, mai exact — din cele două sate pe care le vizitase în toamna lui 1911 — Baimaclia și Lărguța.

Observațiile sale privind gradul pe care îl atinsese proce-

sul de rusificare a populației românești din această zonă, modul în care se manifesta spiritul național la reprezentanții diferitelor categorii sociale din cele două localități — preoți, țărani, răzeși, cadre didactice — constituie o imagine inedită, o frescă veridică a moldovenilor din zona care timp de două decenii (1857—1878) a fost parte componentă a Principatului Moldova și, ulterior, după Unire (1859), a statului român modern.

Însă, fără îndoială, cel mai important fragment al memoriilor lui Ion Zelea-Codreanu evocă întîlnirile sale cu membrii grupului naționalist din orașul Bălți, care era condus de Ion Pelivan, unul dintre cei mai importanți și valoroși fruntași ai mișcării naționale din ținut. Majoritatea informațiilor despre acest grup din zona de nord a Basarabiei poartă un caracter inedit.

Prin intermediul lui Ion Pelivan, I. Zelea-Codreanu a avut fericita ocazie să-i cunoască pe cei mai reprezentativi și importanți membri ai acestui grup: învățătorul Porfirie Fală, protopopul V. Certan, negustorul de obîrșie răzeșescă Dumitrache Vrabie, avocatul de origine poloneză S. V. Kamenski.

Zguduitoare sînt relatările despre marele și totodată aproape anonimul naționalist basarabean Dumitru Vrabie. Detaliile pe care ni le furnizează I. Zelea-Codreanu cu siguranță ar putea servi în calitate de imbold pentru viitoarele investigații privind biografia înflăcăratului patriot.

Credem că acest eseu memorialistic va trezi, fără îndoială, un viu interes în rîndul cititorilor revistei "Limba Română".

Ion VARTA

Ion ZELEA-CODREANU

CRÎMPEIE DE AMINTIRI

DI Ion Buzdugan, avocat din București, fost subsecretar de stat și, ceea ce este infinit mai mult, un valoros poet național din Moldova dintre Prut și Nistru, îmi cere "cîteva pagini de amintiri" din modesta și tăcuta mea acțiune de redeșteptare a conștiinței naționale în Basarabia înainte de război. Am înțeles că e vorba să se publice într-o lucrare, care va apărea spre sărbătorirea dlui Ion Pelivan, cu prilejul aniversării a 60 de ani.

Cu bucurie și cu toată sinceritatea sufletului meu voi încerca să contribui la această preameritată sărbătorire cu cîteva crîmpeie din amintirile mele, care, de vor fi găsite că merită publicitatea, să se tipărească.

CUM AM AJUNS LA CREDINȚA FANATICĂ ÎN PUTEREA DE PROPAGANDĂ A CÂRȚII

Ca să pot lămuri acest fapt, trebuie să anticipez cu mulți ani înainte aceste amintiri cu alte aducerii-aminte. Pe la sfîrșitul lui noiembrie 1898 m-am înscris la Universitatea din Iași, ca primul student român din Bucovina, venind de la liceul din Suceava. Încă de la învățătorii mei din sat știam de existența "nației" românești în întregimea ei, împărțită în diferite țări sub diferite stăpîniri. Încă de atunci a încolțit în gîndul meu de copil ideea că toate aceste țări ar trebui să alcătuiască o singură țară mare și slobodă. Și mai curios este faptul că încă de atunci s-a transformat această

dorință a sufletului meu în siguranța absolută că așa va fi și că eu voi vedea înfăptuindu-se acest dor. Învățătorii îmi dăduseră numai idei mai slabe și timide, dar prin împlinire eu citisem despre Horea, despre Avram Iancu, despre cîțiva haiduci și știam din casa părintească din povești despre Ștefan-Vodă și din cîntece despre Plevna și Grivița. Ajuns cu acest bagaj sufletesc la liceul din Suceava, am acționat din prima zi asupra colegilor mei, devenind conducătorul lor sufletesc. Peste cîteva ani îi convocam de zeci de ori, la miez de noapte, în ruinele Cetății, spre a pune la cale viitorul cu arma în mînă. Totuși era firesc — dată fiind vîrsta și lipsa de experiență — să fiu destul de neprecaut pentru a atrage, în sfîrșit, atenția poliției de siguranță și a administrației austriece. Astfel dorul meu de a face studiile universitare în România liberă s-a înfăptuit cu precipitare prin trecerea hotarului blestemat într-un întunecos miez de noapte. De lîngă gara Burdujeni, privind luminile Sucevii, făcîndu-mi semnul crucii, am ridicat brațul și am jurat să nu mai trec hotarul acestei împărății decît cu sabia în mînă.

La Universitatea din Iași am fost bine primit de rectorul A. D. Xenopol și de tinerii profesori naționaliști, cu care am luat contact imediat : Ion Găvănescul, A. C. Cuza și alții. Între studenți am fost ales vicepreședinte al "Comitetului Național Studentesc", pe atunci sub președinția studentului naționalist Vasile Brăescu, și vicepreședinte al societății naționaliste "Solidaritatea". Apoi am fost delegat în numele studențimii în "Comitetul Ligii Culturale" din Iași.

Din toate aceste locuri pe care le ocupam, gîndul meu de fiecare zi era spre "românii din țările subjugate" — expresie curentă atunci între studenți și în genere în Țară. Cum era și firesc, prima mea acțiune s-a îndreptat spre Bucovina. Rezultatele bănești din cîteva conferințe ținute în Aula Universității — prima a fost a mea despre românii din Bucovina —, cum și cîteva ajutoare mai importante de la Liga Culturală din Iași, au fost trimise Societății "Școala Română" din Su-

ceava, care ajuta pe elevii români la învățătură și care mă ajutase și pe mine tot timpul.

Dar în scurt timp mi-am dat seama că prin mijlocul acesta, adică al ajutării unui număr de elevi la învățătură, trebuia cel puțin un veac pentru a trezi și a întări conștiința națională românească. Simțeam instinctiv că vremile sînt grăbite, că soarta "nației" se va hotărî mai curînd. Și cum sufletul meu fusese aprins de cetitul numai cîtorva cărți, mi-am zis că acțiunea principală trebuie să fie în răspîndirea a cît mai multor cărți potrivite scopului. De aceea în prima vacanță am aranjat o întîlnire tainică între Burdujeni și Mitocul Dragomirnei cu cîțva colegi, prieteni siguri, de la Universitatea din Cernăuți, în fruntea cărora s-a prezentat scumpul și regretatul meu prieten Emilian Luca-niuc din Mitoc, care peste cîțiva ani a fost răpus de tuberculoză.

La această consfătuire am aranjat în cele mai mici amănunțimi cum trebuia în taină invadată Bucovina cu cărți. Contrabandiști români — oameni siguri — din ambele părți ale graniței aveau să treacă sacii cu cărți și să-i transporte la Cernăuți. De acolo se împărțeau în toate părțile, fără ca acei ce le vor primi să știe de la cine le-au primit. Mulți le găseau fie pe cerdacul casei, fie chiar în casă. Sistemul acesta a funcționat mai mulți ani.

După trecerea primului an l-am extins într-o măsură mai mică și în-spre Ardeal. Numai prin mijlocirea lui **Badea Cîrțan**, un cioban ardelean, care nu trebuie dat uitării. Mie dacă mi se va ivi vreun prilej voi scrie ce știu despre el. Dar toți aceia care știu mai mult ar trebui să se grăbească să scrie. Voi aminti aici numai prima mea întîlnire cu el. Eram în cancelaria rectoratului și discutam ceva cu rectorul de valoroasă amintire A. D. Xenopol. Pedelui anunță pe "Badea Cîrțan". Și aproape în același timp intră un tip de dac de pe Columna lui Traian. Xenopol îl primește cu amabilitate, prietenie și mare bucurie: — De cînd nu ne-am văzut, frate Cîrțane? — Apoi de la Ierusalim, dle rector. — "Poftim șezi pe scaun", îl invită

Xenopol. — "Ba, domnule rector, că eu am mare ciudă pe scaune!" răspun-de ciobanul cu cojocul în spinare

întors pe dos, că era vara.

— Da de ce, bade Cîrțane?

— Apoi, să vedeți, domnule rec-tor, eu gîndesc așa: Că tare bine ar fi să se adune toate scaunele și paturile din România și să li se deie foc, iar jarul care s-ar face să fie împrăștiat sub picioarele românilor "de dincolo". Că atunci românii de aici văzînd că n-au nici pe ce ședea, nici pe ce dormi, s-ar primbla cît s-ar primbla și apoi s-ar porni la treabă, iar cei "de dincolo", simțînd că-i arde la tălpi și la călcîie, nici nu ar avea vreme să se primble, ci ar porni să alerge toți de-odată și toți într-o parte. Și ar ieși o treabă bună!

De prisos să spun că ciobanul a făcut o impresie extraordinară asu-pra mea. Xenopol m-a recomandat. Am ieșit împreună, și vreo trei zile în șir ne-am întîlnit mereu și am stat la sfat. Era cioban, care, pascăndu-și turma, a citit întîmplător Istoria Româ-nilor și apoi a Romanilor. După care sufletul i s-a aprins atît de tare, încît și-a părăsit turma, a călătorit prin România, a fost la Roma pe jos, a fost la Ierusalim, și de mai mulți ani aduna cărți și le trecea prin munți în Ardeal, unde le împrăștia în toate părțile. Din toate puterile mele îl ajutam la adunarea cărților, și mă bucuram că de astă dată mergeau în țara lui Horea și Avram Iancu, pe care din copilărie îi consideram semizei.

Și afară de aceasta, **prin badea Cîrțan am ajuns la credința fanatică în nebiruita putere de redeșteptare națională și de propagandă a cărții!**

CUM AM AJUNS SĂ MĂ INTEREZEZ DE BASARABIA

După trei ani am fost numit pro-fesor suplinitor la liceul — pe atunci gimnaziul — din Huși, la distanță numai de zece km de cealaltă graniță blestemată, de Prut. Adeseori de pe malul de dincoace am privit dincolo, ca la o mare taină. Orice legătură era

ruptă. Abia mai târziu am aflat că totuși existau contrabandiști, care aveau legătură. Rusia era considerată ca o putere mare și tiranică. Aflasem cu ură neîmpăcată că moldovenii nu aveau nici un drept la dezvoltarea conștiinței lor naționale, că nu aveau școli în graiul lor, care fusese alungat și din biserică. Că rușii luaseră toate măsurile cele mai silnice de-a sugruma orice conștiință națională băștinată din Moldova dintre Prut și Nistru, răpită în două rînduri cu o nedreptate strigătoare la cer. Că, în sfîrșit, acești jefuitori de teritoriu moldovenesc arătau cu trufie lumii întregi că niciodată nu vor restitui prada. Așa fiind, se va înțelege lesne de ce eu aveam în sufletul meu o ură neîmpăcată în primul rînd pe ruși, pe slavi în genere — care prin ruteni și polonii galițieni atacaseră și sufletul moldovenesc din Bucovina —, apoi pe unguri și abia în al treilea rînd pe austrieci. Întrucît aceștia din urmă, cu șiretenia lor cunoscută, lăsaseră libertate limbii românești în școala primară, în primele patru clase ale liceului din Suceava și în biserică.

Din cauza oprii oricărei atingeri între românii din Regat și cei din Basarabia, aveam senzația că malul sîng al Prutului — pe care îl priveam — se afla la distanță de zeci de mii de km, mai departe ca Africa sau America. Departe ca un mormînt, care închide o taină! Și sufletul meu de luptător neastîmpărat a fost cuprins ca de un jar nestins de dorul de a iscodi această taină și de a vedea oare de nu s-ar putea găsi vreun mijloc de-a veni cît de puțin în ajutorul conștiinței naționale moldovenești, amenințate cu stîngerea totală.

Doream să găsesc un pretext oarecare, ca să risc o călătorie cît de mică în Basarabia. "Să risc", deoarece eu începusem a fi destul de bine cunoscut în Țara întreagă ca luptător naționalist, prin scris, prin conferințe, prin întruniri de propagandă în mișcarea condusă pe atunci de dnii A. C. Cuza și N. Iorga. Și îmi închipuiam că nu se putea să nu-mi știe de posturi și spionii ruși, care erau prin țară. Dl A. C. Cuza, cu care pe atunci eram

în intimă prietenie și cu care discutam adeseori despre Basarabia și despre dorința mea de a străbate dincolo de Prut în vreun mod oarecare, îmi spunea mai în șagă, mai în serios, că m-aș putea trezi ușor în Siberia cu toată cetățenia mea românească. "Cu rușii nu-i de săguit."

Cu toate acestea, hotărîrea mea era luată, ca la cel dintîi prilej să risc.

Și prilejul se ivi întîmplător abia în toamna anului 1911. Un tînăr avocat din Huși, Ghiță Teodoru — astăzi secretarul primăriei Huși —, aflînd prin rude și zvonuri că un preot moldovean din Baimaclia, cu bună situație și cu numele Huștiuc, ar avea fete de măritat, s-a hotărît să încerce a peți pe cea mijlocie, despre care auzisem că era deosebit de frumoasă. Voia însă să nu se înfățișeze singur, ci după vechea datină să aibă și un pețitor. I s-a părut că eu, ca profesor din Huși, aș fi cel mai potrivit, ca unul care-l cunoșteam bine. Fără discuție, am primit. Se poate ușor închipui ce nerăbdare, ce zbucium, ce curiozitate mistuitoare era în sufletul meu!

Mi-am pus întrebarea dacă n-ar fi bine ca pentru această călătorie să las costumul național și să mă îmbrac în haine nemțești, ca să nu atrag prea mult atenția autorităților rusești. Mi-am spus însă că această deghizare, în caz de s-ar afla, s-ar putea interpreta că am căutat să mă ascund. Deci ar fi mai periculos pentru mine. Iar afară de aceasta voiam să văd dacă îmbrăcăminte moldovenească le mai amintește ceva moldovenilor din Basarabia. Mă vor observa, mă vor întreba, vor intra în vorbă cu mine.

Deci mi-am luat concediu pe vreo opt zile și am plecat. Am trecut Prutul pe la Leova. Ce zguduire în sufletul meu și ce încordare de luare-aminte! Într-o căruță cu cai aprigi ajungem în cîteva minute la pichetul de grăniceri muscali. Oprim și dăm hîrțile de trecere. Un gradat, sau poate ofițer, intră cu ele în pichet și ne lăsă să așteptăm vreo jumătate de oră. Mi s-au părut ani. Oare ne vor lăsa? Ori poate fără explicație ne vor arăta drumul înapoi? În sfîrșit, apar și ne dau hîrțile cu permisiunea de a pleca

mai departe. Cum am plecat, îi spun camaradului Ghiță Teodoru cu ciudă: — "Nu voi muri pînă nu-i vom muta dincolo de Nistru!" — El mi-a răspuns cu un gest de neîncredere, eu însă simțeam în sufletul meu siguranța inexplicabilă că rostisem o profeție, care se va îndeplini.

Înainte de a însera, am sosit în Baimaclia la casa chiabură și primitoare a preotului. El, preoteasa, două fete, — prima studentă la Universitatea din Kiev, a doua învățătoare la școala din Țirgușor, și un fiu care, mi se pare, se pregătea să devină învățător. Ceilalți din cei nouă copii lipseau de acasă. Toți foarte bucuroși de oaspeți din Moldova. Cu vreun an mai înainte, mai fuseseră vizitați în timp-lator de cîțiva tineri din România. Vorbeau toți în casă întotdeauna moldovenește curat. Și mai nu se putea altfel, întrucît părintele Dimitrie fusese hirotonit pe vremuri în catedrala din Huși de "Preasfințitul Silvestru". Rușii, după răpirea din 1878, i-au tot pus în vedere de repetate ori să învețe slujba bisericească slavonă. Sfinția sa însă, sub pretextul că nu a putut deprinde bine slavona și ruseasca, a slujit totdeauna numai moldovenește, spre bucuria tăcută a moldovenilor din toată împrejurimea. Preoții mai tineri însă, deși moldoveni, sunt siliți și ei nici nu îndrăznesc să slujească altfel decît rusește.

A doua zi i-am scos la iveală vreo trei cărți, pe care îndrăznisem să le iau cu mine pe ascuns: Poeziile lui Alecsandri, ale lui Eminescu și ale lui Coșbuc. Ne-am așternut pe adevărate șezători literare, cu cetiri, cu explicații, cu lămuriri din istoria literaturii române. Ardeam de dorul de a chema și cîțiva săteni moldoveni, dar a trebuit să recunosc că ar fi fost prea periculos. Dar a treia zi dimineața m-am dus cu domnișoara învățătoare ca să asist la lecții la școală "în calitate de profesor". Vreo treizeci de elevi, aproape toți moldoveni. Manualele rusești, dar copiii neștiind rusește, lecția se făcea mai mult în moldovenește, explicîndu-li-se bucățile rusești. Mă ardea dorința de a face o lecție copiilor despre Moldova și de a-i

întreba despre Ștefan-Vodă cel Mare. Mi-am dat însă seama că-mi primejduiam tot planul meu de acțiune asupra Basarabiei. Am tăcut deci, bucurîndu-mă numai de faptul că elevii vorbeau întreolaltă moldovenește.

De la școală înspre casă drumul era prin piața Țirgușorului. Țăranii mulți în jurul carelor încărcate. Am trecut prin mijloc, ca să trag cu urechea și să aud cum vorbesc între olaltă. Observat de țărani din cauza portului meu, unul zise cu glas destul de tare ca să aud eu:

"Ciobănașul de la oi,

Adă-l, Doamne, pe la noi!"

Iar altul de la alt car adăugă:

"Să-l hrănim cu miez de nucă,

De la noi să nu se ducă!"

Era, desigur, invitația de a sta de vorbă. Dar eu mi-am dat seama că dacă mă opream la vorbă, s-ar fi adunat mulțimea în jurul meu, și pe dată s-ar fi ivit și poliția. De aceea le-am zîmbit, i-am salutat și mi-am continuat drumul, profund mișcat de constatarea că graiul moldovenesc cu melodia și poezia lui n-a putut fi mișcat din straturile poporului de toată silnicia tiranică a muscalilor. Peste vreo două zile era însă să fac constatarea că "frunțașii satelor cît de puțin cărturari căutau să se fălească cu ruseasca lor oricît de stîlcită!"

Peste două zile era sărbătoarea Sfîntului Dumitru și domnișoarele Huștiuc ne-au propus să mergem pentru seara de Sîmedru în satul Lărguța, ca să petrecem la preotul Dimitrie Zaharia. Firește, m-am bucurat de acest nou prilej de a cerceta necunoscutul dintre Prut și Nistru.

Drum destul de lung, vreo 20 km, dar, caii fiind foarte buni, am ajuns pe la apusul soarelui. Pe drum mi se spusese că preotul era de obîrșie răzeșească de prin împrejurimi, și că avea o situație materială înfloritoare. Numai via ar fi de vreo 40 de desetine. Am fost prezentat preotului, un tînăr foarte elegant în haina-i preotească, și foarte bucuros de oaspeți. În salon vreo 20 de persoane, domni și doamne. Din comună și din împrejurimi. Aproape toți moldoveni. Doar învățătorul Nimirovski, dintr-un sat apropiat,

e ucrainean, dar vorbește destul de bine moldovenește, deși e numai de vreo 5 ani în satul respectiv. A trebuit să învețe, ca să se poată înțelege cu oamenii și cu copiii. Ștînd de vorbă cu el mai intim, am putut observa că e mai prieten moldovenilor decît rușilor, pe care, desigur, din motive naționale ucrainene, îi urăște. Toți și toate din salon știau moldovenește — cei mai mulți acasă la ei vorbeau moldovenește —, aici însă vorbeau toți rusește. Eu, care nu știam o boabă din vreo limbă slavă, nu-mi puteam da seama de vorbesc rusește bine acești moldoveni sau nu. L-am întrebat pe învățător, și el mi-a conflat că cei mai mulți vorbesc prost rusește, iar unii pocit de tot. Mai rău nu se poate, mi-am zis eu: Sunt rusificați cu sufletul înaintea chiar de-a le fi fost rusificat graiul. L-am întrebat pe învățător dacă prin Basarabia sunt multe școli primare. Spre ușurarea mea, mi-a spus că sunt numai în satele principale, și că nu funcționează de prea mulți ani. Desigur, faptul acesta a fost un mare noroc pentru mîntuirea graiului moldovenesc.

Intră doi bărbați destul de tineri, cu trăsături pronunțat moldovenești, adică bine pîrliți de soare, îmbrăcați destul de bine. Cu o plecăciune salută pe toți oaspeții, spunînd bună seara în rusește. Aceștia or fi poate ruși? Îl întreb pe șoptitele pe învățător. — Da de unde! cred că afară de bună ziua și bună seara nu știi altceva rusește, îmi răspunde acesta. Stăpînul casei mi-i recomandă: domnii Gîrneț! Mai tîrziu — după masă — stau de vorbă puțin cu unul dintre ei. Dl Gîrneț are curajul — vinul părintelui e foarte bun! — să fie mîndru că e răzeș, urmaș "din răzeșii lui Ștefan cel Mare. Un adevărat gîrneț!". Bineînțeles că asta nu-l împiedică să-i pară rău că nu știe tocmai bine rusește.

În sfîrșit, după ce au încetat de a mai veni oaspeți noi, găsesc prilejul să stau de vorbă cu părintele Mitran Zaharia, stăpînul casei. Mă surprinde că vorbește curgător și sigur limba literară din Regat. Și aflu, spre surprinderea mea, că a făcut mai întîi 6 clase de liceu la Bîrlad și apoi și-a

completat seminarul la Chișinău și s-a făcut preot. Aceasta nu-l împiedică să ne poftască la masă — în treacăt fie zis, uimitor de bogată — în limba rusească, și la începutul mesei să spuie Tatăl Nostru tot în rusește. Și acum o mică paranteză în legătură cu persoana părintelui.

La 1933, într-o zi, la Camera Deputaților, observ că se așază cineva pe locul liber de lîngă mine. E un coleg cu aspect cochec și simpatic, cu barba și mustața proaspăt rase: "Da demult n-ai mai fost, mata, pe la mine, la Lărguța, în județul Cahul". — Mi se pare, i-am răspuns eu, că în propagandele mele din ultimii ani am trecut și prin Lărguța, dar nu-mi aduc aminte să mă fi oprit la cineva. El mă privi zîmbind și-mi răspunse: — Nu acuma, ci înainte de război! — Atunci nu am fost decît la preotul Mitran Zaharia, răspund eu. — Apoi eu sunt! — îmi spune colegul rîzînd. După război se lăsase de preoție, întrucît nu-și putea îngriji gospodăria, și acuma era deputat național-țărănist.

Spre ziua am pornit înapoi spre Baimaclia. Aici a doua zi am făcut cunoștință cu un proprietar, îl chema Rusu. Părea să fie conștient de obîrșia lui mocănească.

Înainte de a pleca înapoi spre Huși, rezumîndu-mi rezultatul cercetării mele în ce privește puțința începerii unei propagande naționale, am ajuns la încheierea că numai învățătoarea Eufrosina, fiica preotului Huștiuc, putea să aibă curajul de a primi cărți pentru propagandă, trecute pe furis peste graniță, și de a le împărți în taină la diferite persoane. Curajul domnișoarei rezulta, probabil, și din faptul că se și logodise cu tînrul Ghiță Teodoru, cu care venisem, și în cursul iernii urma să fie și nunta, care o va strămuta definitiv la Huși. Sora sa, care studia la Kiev, s-a măritat și ea ceva mai tîrziu cu un medic din Huși.

Timpu pînă la nunta domnișoarei Eufrosina am căutat să-l folosesc din toate puterile pentru propagandă. Corespondența dintre noi trebuia să se facă prin poștă, cu subînțelesuri și cu afirmarea că dumneaei este "verișoara" mea.

Așa au urmat lucrurile pînă în cîșlegile din 1912. Dar multă ispravă nu s-a putut face, atît din cauza timpului scurt, cît și pentru că "verișoara" mea nu avea cunoștințe prea numeroase în diferitele județe ale Basarabiei.

Pentru aceasta trebuia găsit un moldovean cu situație și cultură mai înaltă, cu legături întinse, și în același timp cu o adîncă conștiință națională, cu o înflăcărată iubire de neam, care să-i dea curajul de apostol.

Era oare cu putință să existe un asemenea bărbat în Basarabia? Și dacă era pe undeva, îl puteam eu oare găsi?

CUM L-AM CUNOSCUȚ PE "VĂRUL" MEU ION PELIVAN

Chiar dacă mă îndoiam că s-ar putea să fie prin Basarabia un asemenea moldovean, totuși sufletul meu era stăpînit de dorința arzătoare de a ști care este starea națională a moldovenilor din Basarabia răpită la 1812, după ce îmi făcusem o oarecare idee despre starea moldovenismului smuls a doua oară la 1878. Starea acestora din urmă mă mulțumise totuși, întrucît poporul de jos vorbea limpede moldovenește, iar intelectualii — deși rusificați sufletește — nu putură uita graiul din cauza țărănimii.

Dar cei din Basarabia "veche", de la 1812, vor mai fi știind a vorbi moldovenește? Desigur, mă întrebam, dacă mai știe poporul, căci despre cărturari eram aproape sigur că nu numai că și-au pierdut graiul, dar că nu mai înțeleg nici un cuvînt moldovenesc. Și poate, Doamne ferește!, care renegați vor fi fiind și dușmani ai moldovenismului? În orice caz trebuia să încerc. Trebuia să trec și în Basarabia "veche". Dar unde și sub ce pretext? După o consfătuire cu frunzașii naționalismului de pe acea vreme din Iași: profesorii universității Ioan Găvănescul, A. C. Cuza, Corneliu Sumulianu și P. S. Nicodim, actualul mitropolit, care pe atunci era vicar al mitropoliei, toți grupați în Liga Culturală, m-am hotărît să-l vizitez în vacanța de Crăciun la Bălți pe judecătorul Ion Pelivan, despre care aflasem că

fusesse pe la cursurile de vară de la Vălenii de Munte și că era abonat la "Neamul românesc". Nu-l puteam preveni în scris, deoarece mă temeam că scrisorile venite din Regat puteau să-i fie deschise la cabinetul negru rusesc.

Așadar, fără să-l cunosc și fără să fiu sigur că nu va fi plecat undeva de sărbători, pe o iarnă foarte grea, cu viscole și troiene, am plecat din Iași cu trenul pînă la stația Pîrliți. De acolo urma să ajung la Bălți cu sania-diligență poștală. Din cauza viscolului și troienelor n-am putut ajunge decît pînă în tîrgușorul Fălești, noaptea tîrziu. Am ajuns numai datorită cailor minunați și vizitiului vrednic al saniei poștale care făcuse acest drum, desigur, de sute de ori. Drumul întroienit nu se distingea deloc, și spulberarea din față făcea aproape imposibilă vederea înainte. Iar cel mai mare noroc a fost, desigur, faptul că nu ne-a întîlnit vreo potaie de lupi. La Fălești vizitiul a bătut îndelung într-un oblon închis. Iar după deschiderea oblonului a parlamentat cîteva minute și apoi m-a lăsat la acest han jidănesc. De altfel, eram singurul pasager. Am dormit într-o cameră caldă.

A doua zi hangiul jidan a început să mă descoase. De unde vin, încotro merg, am de cumpărat ceva? Și așa mai departe. I-am spus că merg de sărbători la un văr al meu la Bălți, care este judecător. Am observat că vorba aceasta i-a impus respect. Pentru mine era însă important faptul că vorbea aproape curgător moldovenește. Aceasta nu se putea datora decît faptului că țărănimia din împrejurimi vorbește moldovenește. Deci, poate nu-și vor fi pierdut graiul. M-am ferit însă să-l întreb ceva în direcția aceasta. După ce m-a întrebat dacă în "Moldova" este o școală din care "iese doftori", l-am trimis să-mi oprească loc în sania poștei pentru Bălți. Peste un ceas s-a înturnat cu răspunsul că poșta nu mai pleacă la Bălți — cu toate că spulberarea omătului se oprește — din cauză că drumurile sunt troienite. Eram deci amenințat să rămîn locului cine știe cîte zile în hanul jidovesc de la Fălești. Întrebîndu-l pe

hangiu dacă nu știe vreo sanie particulară care ar voi să facă acest drum, mi-a spus că nu este. Atunci în deznădejde m-am hotărât să fac apel la poliție, să-mi găsească ei o sanie. Doar nu degeaba eram eu — cu tot portul meu "țărănesc" din România — văr cu un domn mare din capitala județului, cum era un judecător pe acolo și pe vremea aceea. La poliție am găsit un rus cu înfățișare militărească și cu uniformă impunătoare. I-am arătat pașaportul și într-o moldovenească rară l-am rugat să-mi ajute a găsi o sanie pentru Bălți, unde mă duc de sărbători la vărul meu Ion Pelivan, care este judecător. Spre mirarea mea, rusul nu numai că a înțeles ce i-am spus, ci — după ce mă privi cercetător de sus pînă jos — mi-a răspuns într-o moldovenească stricată, dar totuși destul de înțeleasă, că el va porunci să plece o sanie a poștei. Să aștept la han, căci după-amiază va veni sania să mă ia, adăugîndu-mi că să nu plătesc decît taxa prescrisă. Acest apel la poliție îi mai mult pentru a îndepărta bănuielele, dar mi-a prins bine și pentru călătorie.

Întors la han, așteptam ca pe cărbuni. În sfîrșit, pe la ora 2 a sosit o sanie a poștei cu doi cai buni și cu un vizitiu destul de voinic. Cum am ieșit din Fălești, mi-am dat seama că drumul este într-adevăr nespus de greu din cauza troienelor, deși nu mai viscoalea, ci bătea în față numai un vînt subțire și geros. Vizitiul avea înfățișare desăvîrșit muscălească, totuși am încercat să vorbesc cu el. Nu numai că înțelegea tot ce-i spuneam, ci o rupea destul de curgător moldovenește. E rus de lîngă Urali, a slujit în oaste și a rămas aici în Basarabia. E pe aici de 7 ani. A trebuit să deprindă graiul moldovenesc, căci pe aici toți grăiesc numai moldovenește, afară de "cinovnici" care și ei trebuie să învețe moldovenește, ca să se poată înțelege cu "norodul". Deși înghețam de frig, totuși cuvintele acestea ale rusului mi-au produs o nespus de dulce căldură sufletească. Mă simțeam cuprins de nădejdi primăvăratice pentru neamul moldovenesc.

Pe înserate intrăm în orașul

Bălți. Vizitiul nu știe unde locuiește judecătorul Ion Pelivan. Eu zăresc un băiat tînăr în uniformă. Presupun că este elev. Opresc sania și îl întreb de nu știe unde locuiește judecătorul Pelivan. Îmi răspunde într-o moldovenească curată că știe unde, și se urcă în sanie să mă conducă. Era elevul de liceu Anton Crihan, care avea să fie subsecretar de stat la Domenii în România Mare. Ajunși în fața locuinței căutate, care era și localul judecătoriei, văd la intrare un bărbat tînăr, frumos la chip, cu mustață răsucită, îmbrăcat în uniformă impunătoare. Oare să fie el? Ca să nu dau de bănuît celor din sanie, întreb cu glas răspicat: "Mă rog, aici locuiește vărul meu judecător Ion Pelivan?" — "Aici, vere, aici, poftim", a fost răspunsul. Iar imediat ce am intrat în casă cu geamantanul în mîină, m-a întrebat: "Da cine ești mata?". I-am răspuns rar și cadențat: Eu sînt profesorul Ion Zelea-Codreanu ! Ca să văd dacă și cetește "Neamul românesc", la care era abonat. Iar el mă întreabă imediat: "Acela care era să fie omorît la Fălticeni?". Acela! îi răspund eu. — Atunci fii binevenit, frate, îmi răspunde el plin de bucurie. M-am bucurat și eu, căci am înțeles că era în curent cu toate luptele noii mișcări naționaliste de sub conducerea profesorilor. A. C. Cuza și Nicolae Iorga, care mișcare era atunci în toiul ei, și pentru care eu îmi primejduisem viața de repetate ori, ceea ce fusese publicat prin "Neamul românesc".

Cu toată oboseala mea, am stat de vorbă pînă după miezul nopții. Mi-am dat seamă că puterea lui Dumnezeu mă condusesese de-a dreptul la cel mai ales suflet, la cel mai naționalist moldovean, la cel mai curajos și îndîrjit apostol al ideii de românism care trăia atunci pe pămîntul Basarabiei răpite. Era mai mult decît omul pe care voiam să-l găsesc. Trecuse din copilărie prin lupte grele, și deci avea o mare experiență și mari legături între moldovenii cărturari din Basarabia și din toată Rusia europeană. Și n-a lipsit mult ca în urma acțiunii întreprinse împreună pentru redășteptarea conștiinței naționale a

moldovenilor să cunoască Siberia pentru a doua oară.

ȘI ALȚI PATRIOTI MOLDOVENI

A doua zi am continuat a sta de vorbă numai noi doi aproape toată ziua: Despre moldovenii din Basarabia și de peste Nistru, pînă la "Chiu", din "Crîm" și pînă în Urali, despre silințele zadarnice de rusificare, despre conștiința instinctivă de superioritate a moldoveanului față de rus, despre România și însemnătatea ei militară, despre vitejia înăscută și legendară a românilor, despre Bucovina și Transilvania, despre neamul moldovenesc întreg și despre marile lui destine. Ne înțelegeam deplin și simțeam la fel. Parcă n-am fi fost numai "veri", ci chiar frați gemeni!... Tot în ziua aceasta l-am cunoscut pe tînărul elev Ceapă.

A treia zi însă am o altă surpriză plăcută: Vine la noi, și stăm de vorbă aproape toată ziua cu el, învățătorul Porfirie Fală. Un răzeș isteț și mucalit, și vorbește o moldovenească frumoasă, de parcă ar fi Ion Creangă invitat din mormînt. Partea curioasă este că seamănă și la chip cu marele scriitor, despre care nu știe decît din auzite. În schimb cunoaște în trăsături generale Istoria Românilor. A cetit în românește povestea lui Alexandru Machedon, și știe nesfîrșită serie de legende moldovenești inedite: Despre Ștefan-Vodă, despre răzeși, despre mazili, despre luptele cu tătarii, despre dife-riți haiduci și așa mai departe. Din toate rezultă conștiința românească și mîndrie moldovenească și răzeșească. De ruși rîde, cum numai satira populară știe să rîdă. Și acesta este — deși cu știință de carte restrînsă și experiență mai mică — un suflet mare de moldovean. Și unele din planurile noastre de propagandă le punem la cale și cu Porfirie Fală.

Seara "vărul" meu Pelivan mă duce la masă la protopopul V. Certan. Atît preotul, bătrîn, cu înfățișare venerabilă, cît și bătrînica preoteasă, sunt moldoveni curați. Fiul lor e profesor la liceul din Bălți și are un nepoțel

elev, mi se pare, în clasa întîi de liceu. Toți vorbesc în casă moldovenește. În toată casa e o atmosferă domoală de cald românism, desigur, sub influența discretă a judecătorului Ion Pelivan, prietenul familiei. Discutăm multe despre neamul românesc în genere și despre viitor, fără însă a intra în amănunte și fără a aminti despre planul de propagandă națională, pe care în linii generale îl și făuriserăm cu "vărul" meu. La această familie am fost de mai multe ori la masă.

În seara spre Anul Nou mergem neinvitați la masă la un fost mare proprietar și pe atunci mare comerciant de fierărie, Dumitrache Vraghie. În persoana acestuia — un bărbat înalt, cu pieptul lat, voinic, cu înfățișare de haiduc, un adevărat geto-dac — mi-a fost dat să cunosc pe cel mai îndărătnic răzeș moldovean. Avea mai multe fete și baieți. Nu știa cum să-și exprime mai bine bucuria că am venit la masă la el într-o seară ca aceea. Masa a durat pînă tîrziu după miezul nopții. Nu atît cu mîncarea și băutura, cît cu povestirile din trecut și cu discuțiile relative la viitorul neamului. E aproape de prisoș să spun că în familia aceasta se vorbea moldovenește ca în cea mai românească familie din Regat. A avut moșii în diferite județe ale Basarabiei. A avut una și în dreptul orașului Huși. Cu vreo douăzeci de ani în urmă venea adeseori la Huși și făcea chefuri de cîte o săptămînă cu lăutarii cei vestiți și cu vinuri bune. Apoi cunoștea lașiul și alte orașe din Regat. Nu se ferea deloc să-și manifeste fățiș sentimentele lui de român. Și rușii îl lăsau în pace, probabil fiindcă avea mare vază în mijlocul poporului. Era căpitan în rezervă, în armata rusească. Și cu doi ani în urmă, împlinind limita de vîrstă, i-a venit de la Ministerul de Război din Petersburg întrebarea dacă dorește să mai conteze în armată în caz de război. Și moldoveanul Dumitrache Vraghie a îndrăznit să răspundă în scris răspicat: că el este gata să ia parte la orice război al Rusiei, afară de unul singur, un eventual război în contra României! Prietenii îl jeleau că va fi deportat în

Siberia în urma acestui răspuns. Rușii însă nu au cutezat să se atingă de el.

Cînd stăteam de vorbă atunci la masă, nu puteam bănuî că lui Dumitrache Vraghie soarta îi rezervase un act de curaj și mai mare: Curajul istoric de-a fi proclamat, împreună cu alții, la 1918, în martie, unirea județului Bălți cu România, cu mult înainte de votul Sfatului Țării. Acest fapt a influențat în mare măsură mersul împrejurărilor pînă la unirea Basarabiei.

La 1919 Dumitrache Vraghie a fost ales senator în primul parlament al României Mari, care a votat unirea cea mare. Iar peste vreun an s-a îmbolnăvit de cancer în gît. L-am vizitat la Spitalul Brîncovenesc din București. Înțelegea că trebuia să moară. Dar privea moartea în față cu liniștea și seninătatea unui adevărat geto-dac. Dorea numai să se termine mai curînd, prin vreo operație. Și deoarece medicii români au refuzat operația zadarnică, a plecat la Viena. A murit la operație și a fost înmormîntat acolo, departe de pămîntul Patriei, atît de iubită de el. Familia nu a avut bani trebuitori pentru a-i aduce corpul, iar România politiclistă de după război a avut alte preocupări. Însă viitoarea Românie românească pe acest mare Patriot. Corpul lui va fi adus la timpul său și înmormîntat în cinstea cuvenită în țărna caldă a României lui iubite.

Și acum să revin la șirul povestirii mele. Spre dimineața Sfîntului Vasile am încheiat masa și discuțiile noastre naționale din casa primitoare a lui Dumitrache Vraghie și am plecat spre casa "vărului" meu, împreună cu acesta. Amîndoi aveam în suflet convingerea că viitorul neamului nostru nu poate fi pierdut, de vreme ce Dumnezeu i-a dăruit patrioți ca Dumitrache Vraghie.

Prin centrul orașului vedem un ofițer tînăr, zăcînd în omăt cu uniforma lui strălucită cu tot. Ion Pelivan l-a ridicat cu greu, și împreună l-am dus la locuința lui, care nu era departe. În continuarea drumului nostru, îmi aduc aminte că i-am spus "vărului" meu: "De va fi să ne batem cu aceștia, nu va fi greu deloc să-i biruim, oricît de nume-

roși vor fi. Și ofițerii noștri chefuiesc, dar nu se îmbată și nu cad în drum!". Și această profeție era să se adeverească peste cîțiva ani, cînd armata bolșevizată rusească din Moldova a trebuit să fie dezarmată și trimisă peste Nistru.

ÎN CASA AVOCATULUI S. V. KAMENSKI

În una din serile următoare am fost, împreună cu "vărul" meu, la masă în casa avocatului S. V. Kamenski. Un polon bătrîn, cu înfățișare distinsă și nobilă. Căsătorit cu o moldoveancă, avea o fiică cu numele Draga și un fiu. Amîndoi studenți. Ion Pelivan îmi spusese că acest avocat era un mare prieten al moldovenilor și că mulți moldoveni intelectuali se întîlneau adeseori la el acasă, la adăpost de orice bănuială din partea autorităților rusești. Totuși, ca măsură de prevedere, la această masă n-am fost decît noi doi și familia. Spre sfîrșitul mesei, eu am închinat un pahar pentru cele două neamuri: polon și român. Și am exprimat limpede profeția că în curînd Polonia va reînvia, iar România se va întregi. Că ambele în alianță prietenească vor avea misiunea de la Dumnezeu de a apăra cultura și creștinismul în contra barbariei. Aceste gînduri ale mele rostite rar, deși era de presupus că vor fi înțelese, totuși pentru precizie, au fost traduse cuvînt cu cuvînt de către "vărul" Pelivan. Cînd le-am rostit, ele au putut să impresioneze pe cei de față, cînd însă după cîțiva ani ele s-au realizat întocmai, amintirea lor m-a impresionat și pe mine, deși această prezicere n-a fost decît una dintre mai multe rostite în alte împrejurări, care s-au îndeplinit prin mila lui Dumnezeu pogrîită asupra neamului nostru. Bătrînul avocat Kamenski a avut fericirea să mai apuce, în viață fiind, realizarea paharului meu închinat de mine în casa lui.

În ziua următoare am încheiat definitiv planul nostru de acțiune pentru deșteptarea sau întărirea conștiinței naționale a moldovenilor din Basarabia și pe cît posibil din toată Rusia.

În liniamente generale planul a fost următorul:

1) Între noi doi va urma prin poştă o corespondenţă regulată de la "văr" la "văr". Conţinutul scrisorilor trebuia să fie bine îmbrobodit şi inofensiv.

2) În aceste scrisori Ion Pelivan îmi va comunica treptat adrese din Basarabia şi din Rusia, la care eu voi trimite pachete cu cărţi româneşti, după gradul de cultură al fiecăruia. La început, pentru orice eventualitate, voi trimite şi câte un abecedar pentru deprinderea literelor româneşti.

3) Voi ruga prin scrisori să mi se răspundă de primire şi ce anume s-a primit. Să ştim anume dacă cenzura rusească dă drumul cărţilor sau opreşte unele dintre ele.

Aici sunt dator să amintesc că la cenzura din Chişinău pe unde au trecut toate pachetele mele — era moldoveanul Madan, despre care ştiam că studiasse pe la Bucureşti, dar despre care auzisem prin Regat că devenise un renegat în slujba muscalilor. Eu nu l-am cunoscut niciodată, dar trebuie să mărturisesc aici că era un bun român: Nici o singură carte din cele trimise de mine n-a fost oprită; deşi în unele Rusia era direct atacată pentru răpirea Basarabiei.

4) Pachete mai mărişoare îi voi trimite şi "vărului", pentru a le împărţi direct la persoane de încredere.

5) La unele persoane li se va trimite revista "Neamul românesc", pentru popor.

6) Absolvenţi de liceu vor fi îndemnaţi să studieze la universităţile din România.

7) Sub diferite pretexte se vor organiza călătorii prin România.

8) Pe toate căile vom pune la cale căsătorii între tineri, de o parte şi de alta a graniţei.

Nu ştiam atunci că sora "vărului" meu era căsătorită la Iaşi şi el însuşi peste câţiva ani se va căsători în Regat, că doamna Pelivan, "cumnăţica" mea, va fi chiar din capitala Ţării.

Şi într-o dimineaţă cu o sanie bună şi pe vreme cu soare am plecat la staţia Pîrlîi. Vizitiul era moldovean în vîrstă de aproximativ 60 de ani şi

sfătos. Tot drumul am stat de vorbă cu el. Vorbea moldoveneasca frumoasă şi curată a cronicarilor, întocmai cum se vorbea şi în satul meu din Bucovina. Explicaţia este că graiul în aceste regiuni ale Moldovei, de cînd au fost răpite, n-a mai evoluat, nefiind în legătură cu Statul românesc, ci a rămas împietrit aşa cum era în anii 1775 şi 1812.

Cînd i-am spus vizitiului că vorbeşte foarte frumos moldoveneşte, el îmi răspunde: "Apăi cum n-om vorghi, dacă sîntem moldoveni!". Dar povestind el despre armată, într-un moment rosteşte cuvintele: "Noi, ruşii, avem oaste tare multă". Eu îl întrerup imediat: — "Parcă spuneai că eşti moldovan, de ce zici "noi, ruşii"? — "Apăi vezi ghine că sîntem moldoveni, dar se cheamă că suntem ruşi, că adică trăim în Rossia"...

Seara ajung cu trenul în staţia de la Ungheni, dar nu sunt lăsat să trec graniţa, întrucît paşaportul meu nu fusese vizat de plecare de poliţia din Bălţi. Dorm într-un han tot jidovesc. A doua zi de dimineaţă vorbesc la telefon cu casa Kamenski. Şi anume îi povestesc domnişoarei Draga păţania şi o rog să-l înştiinţeze de grabă pe "vărul" Pelivan. Peste cîteva ore a sosit telefonic autorizarea poliţienească de trecere. Eu a trebuit să aştept trenul pînă în seară. Tîrguşorul Ungheni era complet jidovesc. Nu-mi puteam închipui că peste zece ani la Ungheni va fi prima tabără de muncă a tineretului legionar pentru facerea cărămizii Căminului Cultural Creştin din Iaşi.

Ajuns la Iaşi şi apoi acasă la Huşi, am luat măsuri grabnice pentru punerea în lucrare a planului nostru. În primul rînd trebuiau bani. Şi încă mulţi. Am făcut apel la profesorii Găvănescul, A. C. Cuza, Corneliu Sumuleanu şi la P.S. Nicodim, la Liga Culturală din Iaşi, la Comitetul Central al Ligii Culturale, condus de profesorul Nicolae Iorga, care pe vremea aceea era în punctul culminant al activităţii sale. Apoi am lansat liste de subscripţie, am aranjat conferinţe, serate, baluri. Şi pentru toate acestea, ca şi pentru descărcarea mea, am întemeiat

anume pentru Basarabia o secție a Ligii Culturale la Huși. Toate acestea cu grabă mare! Întreaga mea activitate am îndreptat-o în direcția asta. Parcă îmi spunea ceva că nu avem mult timp pînă la anume întâmplări mari, care trebuiau să vie. În scurt timp au început să-mi sosească adrese de intelectuali moldoveni de la "vărul" meu. Adrese din Basarabia și din diferite părți ale Rusiei. Imediat alcătuiau pachete de cărți învelite în pînză. Soția mea, ajutată de cîteva prietene, împreună cu librarul Marin Dumitriu — prin care procuram o mare parte din cărți și cu a cărei adresă de expeditor trimiteam pachetele — munceau nopți întregi la facerea pachetelor. Adresele se scriau românește și rusește. În rusește le scria "verișoara" mea de la Baimaclia, care devenise doamna Teodoru și se așezase definitiv la Huși. Unele cărți, ca de pildă: Istoria Românilor, Operele lui Creangă, Operele lui Vasile Alecsandri, Anecdotele lui Teodor Speranță, Haiducul și Pandurul, de Bucura Dumbravă, și altele le-am isprăvit în scurtă vreme, din toată țara. Prin cărți poștale osebite îi rugam pe adresanți să-mi răspundă de primire. Aproape toți mi-au răspuns, toți îmi mulțumeau, unii întrebau de au de plătit ceva, iar mulți se mirau că de unde le știu adresa. Bineînțeles că acest "de unde" se păstra ca o mare taină. Cu un preot, Iulian Friptu, am avut chiar o corespondență mai îndelungată, deoarece din scrisorile Sfintei Sale se înălța ca o mireasmă binefăcătoare o caldă și o îndrăzneată iubire de neam.

Eu sper că atunci cînd va veni vremea să-mi clasez sau să fie clasaț noianul meu de hîrtii, se vor găsi multe din aceste scrisori. Și, desigur, și de-ale "vărului" meu Ion Pelivan.

La scurt timp după începutul acțiunii noastre, a apărut la Chișinău gazeta "Cuvîntul moldovenesc", scoasă de Pantelimon Halippa. Îl cunoșteam de pe cînd studia la Iași, dar nu ne putusem apropia mult, deoarece dumnealui era preocupat mai mult de problemele sociale decît de cele naționale. Fapt pentru care nu avea legături mai strînse nici cu "verișoara"

mea, dra Pelivan, nici cu dna Alistar, studente și dumnealor din Basarabia, dar la care gîndirea națională precum pânea pe cea socială.

Totuși Pantelimon Halippa a adus un serviciu mare ideii de deșteptare a conștiinței naționale moldovenești în Basarabia prin scoaterea gazetei sale, care era foarte bine redactată, pentru vremea și împrejurările de atunci. Pentru acțiunea pe care o începusem, a fost o mare bucurie și o ușurare. Întîi a răspîndit treptat și slova românească, ceea ce ușura puțința de cetire a cărților românești, și al doilea, se mărea mult numărul cititorilor cărora eu în loc să le trimit direct pachetele cu cărți, îi trimiteam gazetei cărți multe, ca să fie împărțite ca dar abonaților. Se vede că pe Pantelimon Halippa l-a impresionat mult faptul acesta, devreme ce odată mi-a scris o scrisoare în care îmi spunea că eu sunt cel mai bun român din toată România, căci numai eu am înțeles însemnătatea și greul luptei pe care o duce gazeta "Cuvîntul moldovenesc". Desigur că eu înțelegeam însemnătatea gazetei nu pentru că eram cel mai bun român, ci pentru că mă ocupam de Basarabia, precum alții cred că se ocupau în special de Ardeal.

Izvodul adreselor pentru pachetele mele de cărți era, desigur, o taină pentru cei care le primeau, taină bine păzită de mine. Dar nici poliția politică și autoritățile rusești nu erau chiar așa de proaste cum le socoteam noi. Cînd s-a simțit că pachetele se transformă într-o invazie de cărți românești, au înțeles că centrul conducător al întregii propagande este undeva în Basarabia. Și cu toate că scrisorile schimbate între "veri" erau cu totul nevinovate, totuși — sub diferite pretexte — ele conțineau mereu adrese. Și astfel firul a dus de-a dreptul la figura veselă, liniștită, pașnică și în aparență nevinovată a judecătorului Ion Pelivan de la Bălți!... Desigur, nu-l puteau da în judecată, dar în Rusia nici nu era nevoie de așa ceva, aproape ca și în vremea Ceka de mai tîrziu: Tot Asia în ambele ipostaze!

L-au poftit deci pe "vărul" meu

să primească o ameziță de înaltă înaintare în magistratură, dar încolo spre Urali. Ion Pelivan a mulțumit și a obiectat cu prefăcută naivitate că interesele lui familiale îl obligă să rămîie în Basarabia. Știm — vor fi gîndit rușii —, aveți "veri" și prin România! Dar de spus, i-au spus numai că nu poate rămîie în magistratură "în Basarabia". Și, desigur, că ar fi ajuns și prin Siberia Răsăriteană dacă n-ar fi izbucnit războiul cel mare al lumii.

Cu această izbucnire a trebuit să înceteze și activitatea noastră asupra Basarabiei. Dar măcar o scînteie a conștiinței naționale a apucat a fi aprinsă prin răspîndirea cărților românești în valoare de aproximativ de jumătate de milion lei — socotită după valoarea de azi a leului. Și Dumnezeu cu mila Lui a ocrotit această scînteie și de aceea ea nu s-a stins!

La izbucnirea revoluției rusești, am cetit pe front cuvîntarea în "Sfatul Țării" a ministrului afacerilor străine al "Republicii Moldovenești". Am tresălit de bucurie pentru cauza sfîntă a neamului nostru, și în același timp am simțit și mîndria egoistă, în suflet, că ministrul rostitor era "vărul" meu Ion Pelivan!

Mai tîrziu am aflat cum în timpul revoluției comuniste, pornită în Basarabia de elementele dușmane ideii naționale moldovenești în contra guvernului de la Chișinău, Ion Pelivan, însoțit, mi se pare, de Ion Buzdugan, cu pericolul vieții la fiecare pas, au trecut Prutul la Leova și prin Huși, unde l-au întîlnit și pe Anton Crihan, au plecat în grabă la Iași, spre a cere în numele guvernului din Chișinău intervenția armatei române.

Iar în primăvara anului 1918, în timpul armistițiului, trecînd prin Iași, într-un concediu de cîteva zile, l-am găsit pe "vărul" meu grav bolnav — oscilînd între viață și moarte — într-un sanatoriu din Iași. Cu toate că eram în uniformă, tuns cu mașina și cu mustața rasă, m-a recunoscut... "Tu ești, vere Ioniță?" mi-a spus pe șoptite, căci n-avea voie să vorbească. În schimb i-am vorbit eu, cîteva minute.

Dumnezeu l-a salvat, și peste cîteva luni, eu fiind deputat de opoziție, în parlamentul de la Iași, ales în numele partidului naționalist-democrat, am luat o parte impetuos de activă la alegerea de deputat al orașului Iași a lui Ion Pelivan. Apoi împreună am luat parte ca deputați în Parlamentul care a proclamat unirea cea mare aproape a tuturor țărilor românești cu România! Și noi ne-am adus aminte de sfaturile noastre de la Bălți și de vorbele noastre din casa avocatului Kamenski și cu sufelele topite am mulțumit lui Dumnezeu.

Au urmat pînă astăzi atîți ani de așa de tulbure politică, nu pot zice românească, ci numai "în România". Dar toată această tulbureală n-a putut atinge sufletul de mare român și de mare patriot al lui Ion Pelivan: El a rămas curat ca un limpede cristal de diamant viu, ca să continue a împrăștia raze de lumină și căldură națională!

Și acum, încheind aceste ale mele "crîmpeie de amintiri", fie-mi îngăduit să ridic — ca la Bălți! — la această masă de duhovnicie românească, în sănătatea lui Ion Pelivan, la vîrsta lui de 60 de ani, un pahar plin de focoare nădejdi românești: **La aniversarea de 70 (șeptezeci) de ani ne vom afla într-o Românie românească, deplin românească și puternică: Și aceasta chiar dacă "porțile iadului" semiasiatice și anticristice ar încerca să se reverse ca o lavă pustuitoare asupra neamului nostru!**

Deci sănătate și voie bună, vere, întru mulți, mulți ani!

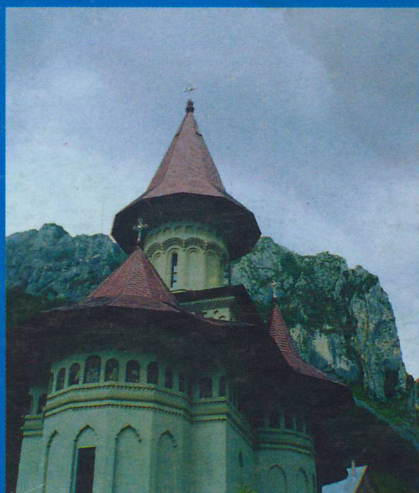
Huși, în ziua Sfîntului Mare Mucenic Gheorghe, 1936

LIMBA ROMÂNĂ

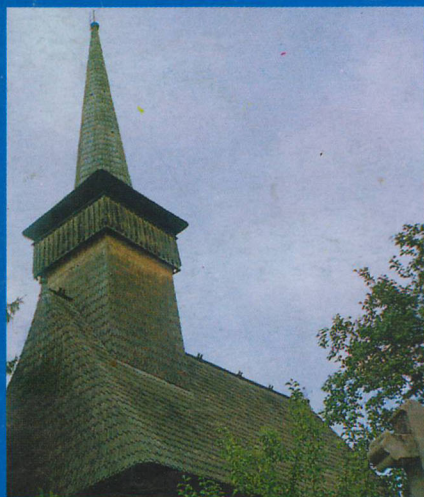
ITINERARE SPIRITUALE

Alba Iulia.
Monumentul lui
Mihai Viteazul

Mănăstirea
Rîmeș

Biserică
din Maramureș

Cetatea
Neamț